

Kartläggning av jämställdheten i det samiska samhället

Sametinget
2021-04-30

KU2019/00469/CSM, KU2019/01249/CSM,
Dnr. 1.3.8-2019-821

Omslagsbild: vuoddagat/skoband, band för män till vänster och kvinnoband till höger.

Diarienummer	KU2019/00469/CSM, KU2019/01249/CSM, Dnr. 1.3.8-2019-821
Ansvarig	Sametinget, 2021-04-30
Utarbetad av	Sametinget, kanslistab
Dokumenttyp	Rapport

Förord	3
1. Sammanfattning.....	4
2. Identifierade kunskapsluckor samt förslag till åtgärder och rekommendationer	6
2.1 Generella åtgärder och rekommendationer omfattande samisk jämställdhet	6
2.2 Förslag på åtgärder omfattande våld mot samiska kvinnor	7
2.3 Åtgärdsförslag för forskning om samisk jämställdhet och genus	11
3. Uppdraget	13
3.1 De nationella jämställdhetsmålen	13
3.2 Istanbulkonventionen och GREVIO:s rekommendationer	14
4. Omfattning och utmaningar – analys av uppdragsdirektiv.....	17
4.1 Begränsningarna för kvantitativa undersökningar om samer	17
4.2 Begrepp och definitioner	19
4.2.1 Det samiska samhället	19
4.2.2 Jämställdhet, jämlikhet och samisk feminism.....	20
5. Genomförande och resultat av kartläggningen	22
5.1 Sametingets tidigare arbeten inom jämställdhet.....	23
5.2 Dialogmöte med samer om jämställdhet.....	24
5.3 Enkät till renskötsel företag/renägare	26
5.4 Befintlig könsuppdelad statistik hos Sametinget	27
5.5. Forsknings- och kunskapssammanställningar.....	29
5.5.1 Våld mot samiska kvinnor	29
5.5.2 Forskning om jämställdhet i det samiska samhället.....	37
6. Referenser	39
7. Bilagor	40

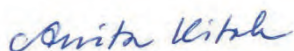
FÖRORD

Sametinget mottog av regeringen sommaren 2019 uppdraget att kartlägga och analysera det samiska samhället ut ett jämställdhetsperspektiv.¹ Enligt direktiv skulle delredovisningen ske i mars 2020 och slutredovisning i slutet av oktober 2020. Delredovisningen skickades in enligt plan men då bland annat Covid-19-pandemin orsakade fördröjningar inom uppdraget, fastställdes nytt datum för slutrapportering, den 30 april 2021.

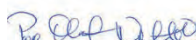
Utifrån uppdragsdirektiven har Sametinget organiserat uppdragets genomförande i projektform. Sametinget har anlitat Umeå universitet för deluppdrag inom projektet. Vi vill tacka Monica Burman, professor vid enheten för polisutbildning vid Umeå universitet för rapporten *Våld mot samiska kvinnor – kartläggning och analys av kunskapsläget och behovet av insatser* (bilaga 6), samt Kristina Josephson Hesse som via uppdrag till Centrum för samisk forskning/Vårdduo skrivit rapporten *Inventering och analys av forskning om samisk jämställdhet och genus i Sápmi – Sverige 1991 – 2020* (bilaga 7). Därutöver har Sametinget samverkat med Folkhälsomyndigheten, Jämställdhetsmyndigheten och länsstyrelserna i de nordligaste länen. Sist men inte minst vill vi tacka vår samiska referensgrupp bestående av representanter från Sámiid Riikkasearvi/SSR, Same Ätnam, Sáminuorra och Niejda, varav de två sista organisationerna även organiserade ett seminarium om samtyckeslagstiftningen för Sametingets plenum i slutet av 2019.

Denna rapport är en slutredovisning av myndighetens samlade erfarenheter och bedömningar i enlighet med uppdragsdirektiven.

Sametinget i april 2021

Anita Kitok
Tf kanslichef

Per Olof Nutti
Styrelseordförande

---

¹ Regeringsbeslut Ku2019/00469/CSM (delvis), Ku2019/01249/CSM.

1. SAMMANFATTNING

Jämställdhetsfrågan är inte ny inom samiska sammanhang. Redan 1988 bildades den samiska kvinnoföreningen Sárákka av samekvinnor från Sápmi, dvs. Norge, Sverige, Finland och Ryssland och 1993 bildades Sámi Nisson Forum med medlemmar från samma länder. Sedan dess har flera initiativ och organisationer lyft frågan om jämställdhet mellan samiska män och kvinnor. Dessa initiativ visar på en nödvändig och i högsta grad önskvärd utveckling i det samiska civilsamhället i Sápmi. Det som tyvärr hämmar både handlingskraft och goda idéer för samiska organisationer och föreningar, är att de ofta saknar resurser för att driva initiativen långsiktigt framåt. Samtidigt är det den rätta vägen att gå, att genomföra aktiviteter utan att vara lyhörd för situationen på lokal nivå riskerar att leda till begränsade och kortsiktiga resultat. Det är samerna själva som kan, bör och ska planera och genomföra åtgärder för att öka jämställdheten inom olika samiska organisationer, institutioner och sammanslutningar. Till sin hjälp behöver de dock både ekonomiska resurser och motiverande incitament. Här skulle Sametinget kunna ha en funktion som en slags stöttande inkubator för övriga samiska aktörer. Flera av åtgärdsförslagen utifrån den kartläggning Sametinget genomfört inom uppdraget, omfattar samverkansuppdrag där Sametinget fungerar som samisk representant. Dock innebär det att även Sametinget måste tillföras resurser för att kunna vara en relevant partner i utvecklingen mot ett mer jämställt samhälle.

Det samiska samhället - såsom det är möjligt att definiera i form av samiska institutioner, organisationer och sammanslutningar, gemensam kultur, samiska språk och traditioner - är oupplösligt införlivat i det svenska samhället. Det innebär utmaningar utifrån kartläggningsspektiv, liksom det faktum att det inte är tillåtet att registrera uppgifter eller samla in data baserat på etnisk tillhörighet i Sverige. Det gör att det är mycket svårt att kartlägga jämställdheten i det samiska samhället utifrån SCB:s indikatorer för jämställdhetspolitikens delmål enligt uppdragsdirektiven, då målgruppen samer för de flesta indikatorerna inte går att fastställa statistiskt. En slutsats utifrån detta uppdrag är att Sametinget behöver resurser för en fast statistik- och analysfunktion för att kunna jobba mer strukturerat, organiserat och långsiktigt med analys och utvärdering av olika samiska teman i både ett bredare perspektiv och mer ingående för olika ämnesfrågor. Bristen har påtalats i andra sammanhang, senast av OECD som menar att avsaknaden av statistik gör att samiskt näringsliv blir mindre synligt och det är svårt att förstå samiskt näringsliv, samiska inkomstkällor samt välfärdsaspekter rörande det samiska samhället.

Trots utmaningar när det gäller avgränsningar och statistik har Sametinget ändå inom ramen för detta uppdrag genomfört en kartläggning och identifierat förslag till åtgärder och rekommendationer för en positiv jämställdhetsutveckling. Den genomförda kartläggningen av jämställdheten visar sammantaget att samiska kvinnor dominerar i det samiska civilsamhället när det gäller representation inom samiska organisationer, institutioner och föreningar med inriktning mot språk, kultur och utbildning. De samiska männen dominerar däremot i representation inom rennäringen. Kartläggningen, inklusive forskningssammanställningen, visar att bakomliggande faktorer till denna utveckling hör ihop med de övergripande historiska skeendena, främst rennäringstiftning, kolonisering och exploatering av marker, som skapat den situation samerna i Sverige har idag. De normer, värderingar och könsmönster som råder i det svenska samhället har också påverkat och fortsätter att inverka även på samernas sätt att vara och leva. Det gör att de traditionella

strukturer som funnits inom samiska familjer, siitor och samebyar påverkats starkt. Därutöver minskar utrymmet för renskötarna att kunna leva på sin verksamhet på grund av det omgivande svenska samhällets expansion. Allt detta medför jämställdhetsproblem för kvinnor inom renskötseln i en snabbt moderniserad och maskuliniserad näring. Konsekvenserna leder ofta till marginalisering och utanförskap och att kvinnornas roll inom rennäringen osynliggörs och får lägre status.

Åtgärder för att öka jämställdheten och utjämna balansen mellan övervägande kvinnlig representation inom det samiska civilsamhället och manlig dominans inom rennäringen, måste därmed omfatta både samiska kvinnor och män. Även männen styrs av normer och värderingar om hur samiska män ska vara, vilket i sin tur påverkar vardagen för både kvinnor och män. Det krävs kraft hos såväl de enskilda kvinnorna som männen att våga och orka bryta könsmönstret utan att lämna det sammanhang där mönstret formades. En sammanfattning av förutsättningar och behov för en utveckling inom samisk jämställdhet visar att det överlag saknas en samisk utgångspunkt i jämställdhetsarbetet, vilket är avgörande för att nå framgång. Detta perspektiv har samer gemensamt med andra urfolk i världen och därför är också det ett samiskt urfolksfeministiskt perspektiv viktigt i jämställdhetsfrågor.

Vidare är temat våld mot samiska kvinnor en relativt stor del av denna slutrapport. Temat har förekommit i mycket liten utsträckning i Sametingets jämställdhetsarbete och tidigare redogörelser. Rapporten *Våld mot samiska kvinnor – kartläggning och analys av kunskapsläget och behovet av insatser*² ger förslag på forskning och andra åtgärder med anledning av identifierade kunskapsluckor och utvecklingsbehov. Dessa åtgärdsförslag syftar till att förbättra kunskapsläget om våld mot samiska kvinnor, bryta tystnaden om våld i Sápmi samt utveckla insatser som gör att Sverige uppfyller sitt internationella åtagande enligt Istanbulkonventionen³, och kan inleda ett arbete för att nå det sjätte jämställdhetsmålet för samiska kvinnor och flickor i enlighet med uppdragsdirektiven. Det krävs ett långsiktigt arbete både för att utveckla kunskap och hitta relevanta insatser för att reagera på, hantera och förebygga våld mot samiska kvinnor och flickor. Sådant långsiktigt arbete behöver göras både inom det samiska samhället och i majoritetssamhället. Detta får dock inte hindra att åtgärder för att stödja och skydda våldsutsatta genomförs så snart som möjligt. Våldsutsatta samiska kvinnor och barn ska inte behöva vänta på att kunskap och kompetens byggs upp. Genom att få igång insatser stöds också kunskapsproduktionen genom att de insatser som görs kan utvärderas vetenskapligt och utifrån samers erfarenheter av insatserna.

Till sist visar den bilagda rapporten *Inventering och analys av forskning om samisk jämställdhet och genus i Sápmi, Sverige 1991-2020*,⁴ på kunskapsluckor och behov av djupare analyser när det gäller genusrelaterad samisk forskning kring maskulinitet, samiska kvinnors psykosociala problem, jämställdhet bland icke-renskötande samer samt forskning kring konst och konsthantverk, särskilt som estetiska uttryck kan ha en förstärkande effekt på den kulturella identiteten.

---

² Se bilaga 6.

³ Se även 3.2 om GREVIO:s rekommendationer.

⁴ Se bilaga 7.

2. IDENTIFIERADE KUNSKAPSLUCKOR SAMT FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER OCH REKOMMENDATIONER

2.1 Generella åtgärder och rekommendationer omfattande samisk jämställdhet

1) Ett metodstöd för genusanalys och verktyg för att utveckla jämställdhetsplaner för samiska aktörer bör utvecklas.

Samebyar, samiska organisationer, institutioner, föreningar och företag med flera efterfrågar utbildningar och dialogforum för exempelvis genus- och hbtqfrågor, ledarskap, förhandlingsteknik och övrig metodutveckling samt verktyg för att ta fram jämställdhetsplaner. Sametinget ser att samebyarna har en roll att föra fram kvinnor till centrala positioner, men även Sametinget och andra aktörer i hela Sápmi kan samverka för att åstadkomma attitydförändringar och lyfta diskussioner om normer och värderingar i det samiska samhället ut ett samiskt och urfolksfeministiskt jämställdhets- och normkritiskt perspektiv. Ett önskvärt resultat av detta är en jämnare könsfördelning mellan kvinnor och män när det gäller representation i rennärningen och övriga samiska civilsamhällesorganisationer, samt även inom Sametingets representation.

2) Stärk Sametingets roll och kompetens när det gäller statistikinsamling och funktion.

För att kunna följa utvecklingen i det samiska samhället måste insamling och åtkomst/tillgång till data och statistik, inklusive könsuppdelad statistik om samer, samiskt näringsliv och samhälle förbättras genom att bland annat:

- sammanställa information från de datakällor som finns idag samt identifiera vilka begränsningar som finns när det gäller användningsområden,
- öka forskningsanslag när det gäller datainsamling inom samiska temaoområden,
- utveckla etiska riktlinjer för samerelaterad forskning.

En slutsats utifrån detta uppdrag är att Sametinget behöver resurser för en bestående statistik- och analysfunktion för att kunna jobba mer strukturerat, organiserat och långsiktigt med planering, genomförande, analys och utvärdering av olika samiska teman i både ett bredare perspektiv och mer ingående för olika ämnesfrågor.

3) Insatser för att skapa en jämnare könsfördelning i Sametingets plenum och övriga representationsuppdrag.

Genus- och jämställdhetsforskning som berör sociala, politiska och ekonomiska problem fokuserar på kvinnlig underrepresentation inom politik, institutioner, myndigheter och organisationer. Kartläggningen visar att kvinnor är underrepresenterade i Sametingets plenum och att Sametinget har ett arbete att göra när det gäller utnämningar till exempelvis länens rennäringsdelegationer där män är i absolut majoritet. Insatser bör utvecklas på relativt kort sikt för att analysera urvalsprocesser etc. för att skapa en balans mellan kvinnlig och manlig representation.

- 4) Fler samiska män bör få möjligheter att utbilda sig så de får samma möjligheter som kvinnor till kompletterande inkomster, samt kunskaper och färdigheter som kan användas för ekonomiska eller politiska uppdrag utanför renskötseln samtidigt som kvinnor ges möjlighet att bidra mer inom renskötseln.**

Ett hållbarare och mera jämställt samhälle med balans mellan kvinnor och män inom både renskötseln och övriga samiska civilsamhället skulle kunna uppnås genom att skapa flera möjligheter för män till utbildning. Kvinnor som ofta redan har högre utbildning skulle uppmuntras att bidra mer direkt till att delta i samebyarnas arbete med exempelvis renbruksplaner. Genom att nyttja kvinnornas kunskapsmässiga potential i bildandet och genomförandet av lagstiftning, policyer och planer som formar renskötseln skulle maktdynamiken förflyttas och kvinnornas roller skulle bli mer synliga. Med utgångspunkt i detta kan utformningen av sådana åtgärdsprogram för utbildning och kompetensutveckling utredas.⁵

2.2 Förslag på åtgärder omfattande våld mot samiska kvinnor⁶

Nedan föreslås ett antal konkreta insatser (punkt 5–8) som bör genomföras på kort sikt trots att de helt eller delvis också ingår i förslagen som riktar in sig på en strukturell nivå (punkt 1–4). Under den sista punkten (punkt 9) nämns några åtgärder som kan bli möjliga under förutsättning att andra åtgärder med koppling till det samiska samhället genomförs.

- 1) Regeringen ger Sametinget mandat och resurser att följa och påverka frågor som rör våld mot samiska kvinnor och flickor och att koordinera det samiska samhällets delaktighet och medskapande i utvecklingen av kunskaper och insatser.**

En grundläggande förutsättning för kunskapsutveckling och insatser är att tystnaden om våldet i Sápmi bryts. Vidare bygger många förslag i denna rapport på samisk medverkan. Därför krävs en aktör i det samiska samhället som med organisatoriska, personella och finansiella förutsättningar kan ta ledning i och koordinera det samiska samhällets delaktighet och medskapande. Sametinget representerar det samiska folket och är av liknande skäl som lyfts fram i Sametingets kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa,⁷ en lämplig aktör för denna typ av mandat. I mandatet bör även ingå att genomföra aktiviteter för att lyfta frågan om våld mot samiska kvinnor och flickor i det samiska samhället och skapa tillfällen för alla samer i Sverige att få kunskap om och diskutera bemötande och förebyggande av våld mot samiska kvinnor och flickor. I uppdraget bör även ingå att fördela medel till samiska organisationer för projekt med samma syfte.

Sametinget saknar i dagsläget organisatoriska, personella och finansiella förutsättningar att fylla den typ av funktion detta förslag innebär. Mandatet måste därför åtföljas av resurser. Den internationella forskningen om våld mot urfolkskvinnor visar att det tar tid att bryta tystnader om våld, bygga upp kunskap och skapa hållbara insatser. I stället för arbete i projektform behövs ett arbete på

⁵ Se bilaga 3 för mer information om forskningsbakgrund (Buchanan et al 2016).

⁶ Dessa förslag hämtas i sin helhet från bilaga 6.

⁷ Petter Stoor, *Kunskapssammanställning av samers psykosociala ohälsa*, Sametinget 2016.

längre sikt som till exempel möjliggör anställningar av medarbetare med kunskap om urfolksfeminism och våld mot kvinnor och barn.

2) Regeringen inrättar ett forskningsprogram om våld mot samiska kvinnor och flickor.

Kunskapsläget om våld mot samiska kvinnor är mycket svagt. Det mest effektiva sättet att åtgärda kunskapsbristen är att inrätta ett flerårigt forskningsprogram. Kunskapsbehoven som lyfts fram i denna rapport⁸ kan tas som utgångspunkt för programmet, men det närmare innehållet och programmets upplägg ska utarbetas i samarbete med det samiska samhället. Därigenom skapas förutsättningar för att de för samiska kvinnor och det samiska samhället mest angelägna problemen och behoven i första hand blir föremål för forskning. I forskningsprogrammet bör även urfolksetiska aspekter hanteras, såsom det samiska samhällets delaktighet i forskningen samt hur kunskapen ska återföras till och nyttiggöras för det samiska samhället.

3) En kvantitativ studie med fokus på våld mot samiska kvinnor genomförs.

Sverige har upprepade gånger fått motta internationell kritik på grund av att det saknas kvantitativa data om våld mot samiska kvinnor, senast av Europarådet.⁹ I skrivande stund genomförs två kvantitativa studier som kommer att producera värdefulla data om våld mot samer i allmänhet, särskilt kopplat till hälsa. Dessa studier kommer dock inte att producera alla de data som är nödvändiga för att få specifik kunskap om våld mot samiska kvinnor som kan ligga till grund för överväganden av ytterligare kunskapsbehov och insatser. Eftersom en kvantitativ studie bör genomföras så snart som möjligt bör den inte ingå i det föreslagna forskningsprogrammet (punkt 2 ovan). Uppdraget kan gå till en befintlig enhet eller ingå i en separat öppen forskningsutlysning. Riktlinjer för forskningsuppdraget och genomförandet av studien ska av urfolksetiska skäl utarbetas i samarbete med det samiska samhället. Även frågor om ägarskap och datatillgång behöver lösas så att det samiska samhällets intressen och kunskapsbehov säkerställs. Det samiska samhällets medverkan krävs också för att avgöra om studien ska läggas upp på ett sätt som möjliggör att belysa likheter och skillnader mellan samiska kvinnors och andra kvinnors våldsutsatthet.

4) Som ett komplement till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor tar regeringen fram en särskild strategi och ett specifikt handlingsprogram för våld mot samiska kvinnor och flickor.

Den 10-åriga nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor liksom de handlingsprogram, andra politiska beslut och myndigheters arbete som relaterar till strategin är av betydelse även för våldsutsatta samiska kvinnor och flickor. Våld mot samiska kvinnor är dock ingen egen fråga i strategin eller tillhörande jämställdhetspolitiska dokument och myndighetsuppdrag och det saknas ett urfolksfeministiskt perspektiv på problemet. Ett långsiktigt och hållbart arbete för att förebygga och bekämpa våld mot samiska kvinnor och flickor kräver en strategi

---

⁸ Se bilaga 6.

⁹ Se 3.2 Istanbulkonventionen och GREVIO:s rekommendationer.

och åtgärder som adresserar den kontext våldet utövas i, har en förståelse för relationerna mellan kolonisering, kön, makt och våld, och som uppmärksammar samiska kvinnors och flickors situation och specifika behov. Motsvarande krävs beträffande samiska män som förövare av våld mot kvinnor om ett framgångsrikt förebyggande arbete ska kunna utvecklas. Det behöver sålunda utvecklas en särskild strategi och ett specifikt handlingsprogram för våld mot samiska kvinnor och flickor. Det arbetet måste ske i samarbete med det samiska samhället och med en öppenhet för att den nationella strategins utgångspunkter och politiska målsättningar kan behöva kompletteras eller justeras.

5) Regeringen ger Sametinget ett uppdrag att i samverkan med relevanta myndigheter och organisationer inrätta en samisk stödstruktur för våldsutsatta kvinnor och flickor och att identifiera utvecklingsbehov beträffande det stöd och skydd som erbjuds av myndigheter och kvinnojourer

Det är tydligt att det i Sverige saknas en möjlighet till kultur- och våldskompetent stöd med relevant samisk språkkompetens, något som all forskning lyfter fram som viktigt. Det är också en rättighet att som urfolk erbjudas sådant stöd. Det har tagits några initiativ för att etablera en samisk kvinnojour eller stödtelefon, men de har av olika anledningar, bland annat resursbrist, inte fullföljts. Det behövs en samisk aktör som tar tydligt ledarskap för frågan och Sametinget framstår som mest lämpat. Det bör vara en öppen fråga vilken typ av stöd som ska utvecklas. Därför bör uppdraget handla om att utveckla en stödstruktur medan vad den närmare ska bestå av överlämnas till Sametinget och samverkande parter att ta fram. Arbetet behöver ske i samverkan med relevanta myndigheter och organisationer. På så sätt kan kunskap och erfarenheter från andra aktörer liksom möjligheter till samverkan tillvaratas. Även om en samisk stödstruktur erbjuds kan en del våldsutsatta vilja ta kontakt med eller vara i behov av kontakt med myndigheter och organisationer utanför Sápmi. I uppdraget bör därför även ingå att identifiera utvecklingsbehov beträffande det stöd och skydd som erbjuds av myndigheter och kvinnojourer, till exempel beträffande den nationella stödtelefonen Kvinnofridslinjen.

6) Våld mot samiska kvinnor och flickor ska ingå i relevanta utbildningar

I enlighet med regeringens åtgärdsprogram för 2017–2020 har det i examensbeskrivningarna i högskoleförordningens (1993:100) examensordning för vissa yrkesexamina införts ett examensmål för mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Det gäller utbildningar till bland annat jurist, socionom, psykolog, läkare och sjuksköterska. Målsättningen är att studenterna dels ska få kunskap om hur man kan förebygga och upptäcka våld, dels få kunskap om insatser för dem som utsätter andra för våld respektive dem som är utsatta för våld (Regeringens skrivelse 2016/17:10, s. 148). Jämställdhetsmyndigheten har i uppdrag att erbjuda utbildningsinsatser och kunskapsstöd till lärosäten. Det finns således en struktur på plats för att integrera kunskap om våld mot samiska kvinnor och flickor i relevanta högskoleutbildningar. För att säkerställa att sådan kunskap integreras bör Jämställdhetsmyndighetens uppdrag förtydligas och kompletteras med att arbetet i denna del ska ske i samverkan med Sametinget och andra samiska aktörer.

7) Regeringen ger länsstyrelserna i de fyra nordligaste länen och Sametinget i uppdrag att ge utbildning om våld mot samiska kvinnor och flickor

I regeringens åtgärdsprogram för 2017–2020 betonas vikten av fortbildning och kompetensutveckling för personalgrupper som kommer i kontakt med mäns våld mot kvinnor och att det statliga stödet till detta behöver utvecklas. I detta sammanhang har länsstyrelserna getts ett särskilt ansvar för kompetensstöd och fortbildning på regional och lokal nivå. Länsstyrelserna erbjuder idag kunskap och metodstöd inom hela området mäns våld mot kvinnor inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, prostitution och människohandel. Länsstyrelserna i de fyra nordligaste länen har påbörjat ett utvecklingsarbete med syfte att kunna erbjuda utbildningsinsatser för professionella och organisationer som möter våldsutsatta samiska kvinnor och att föra in frågan i den samverkan länsstyrelserna ansvarar för eller i övrigt deltar i. Arbetet med utbildningsinsatser och kompetensstöd bör förstärkas med ett särskilt uppdrag om våld mot samiska kvinnor och flickor och ske i samverkan med Sametinget och samiska organisationer.

8) Regeringen avsätter särskilda utvecklingsmedel till kvinnojourerna

Mycket få våldsutsatta samiska kvinnor kontaktar kvinnojourer för stöd och skydd. Det är troligt att det sammanhänger med brister i kulturkompetens eller kultursensitivitet hos jourerna. Kvinnojourerna i Norrbotten har insett den problematiken och därför inlett ett utvecklingsarbete för att nå ut till samiska kvinnor och kunna erbjuda relevant stöd. Även om en samisk stödstruktur finns på plats kan en del våldsutsatta vilja ta kontakt med eller vara i behov av kontakt med en icke-samisk kvinnojour. Samiska kvinnor som kontaktar en icke-samisk kvinnojour har rätt till relevant stöd, vilket regeringen behöver stödja genom att avsätta utvecklingsmedel till jourerna.

9) Åtgärder som kan bli aktuella

Etablering av ett centrum för samisk hälsa för de nordligaste regionerna har diskuterats i flera år¹⁰. Om och när ett sådant centrum etableras bör i dess uppdrag ingå att utveckla och samla kunskap om våld och hälsa samt hur hälsobehov relaterade till våld mot samiska kvinnor och barn kan mötas av hälso- och sjukvården.

Sametinget har begärt att en sanningskommission ska inrättas för att belysa och bidra till ökad kunskap om de oförrätter som det samiska folket har utsatts för genom historien. Regeringen har ställt sig positiv till begäran och Sametinget har genomfört en förankringsprocess hos det samiska folket inför en kommande sanningskommission. Det är inte givet att våld mot samiska kvinnor ska ingå i en kommande sanningskommission, men behovet och lämpligheten av det bör övervägas så att ett medvetet beslut fattas i den frågan.

---

¹⁰ Petter Stoor, *Kunskapssammanställning av samers psykosociala ohälsa*, Sametinget 2016.

2.3 Åtgärdsförslag för forskning om samisk jämställdhet och genus

Det senaste decenniet visar på en positiv forskningsutveckling inom fältet hälsa, medicin och välbefinnande hos samiska kvinnor och män, men forskningen behöver fördjupas med genusrelaterade orsaks- och konsekvensanalyser samt åtgärdsförslag. Sammantaget (förutom forskning omfattande ovanstående tema, under punkt 2.2) föreslås forskning kring nedanstående teman.

1) Samiska mansroller, i synnerhet maskulinitetsforskning med en inriktning på renskötande unga och medelålders män i kombination med en utmanad samisk identitet.

Genusteoretiska studier med urfolksfeminism och maskulinitetsstudier utgör en teoretisk och metodisk bas för en stark samisk jämställdhetsforskning, men förekommer alltför lite bland svenska universitet. Ett stort behov finns när det gäller studier inom maskulinitetsforskningen i svenska Sápmi, i synnerhet med en inriktning på renskötande unga och medelålders män i kombination med en utmanad samisk identitet. Forskare har bekräftat vikten av en stark kulturell identitet när det gäller integration och god psykosocial hälsa, bland annat föreslås forskning som rör manlighet och de olika roller som den kan ta sig uttryck i det samiska samhället och kulturen. Forskare menar t.ex. att mentala hälsoproblem hos renskötande unga och medelålders män kan beror på socioekonomiska utmaningar inom renskötseln, konflikter på olika nivåer och normen om den renskötande mannen som inte ska visa några svagheter.¹¹

2) Samiska kvinnors välbefinnande, särskilt djupare orsaksanalyser när det gäller psykosociala problem.

Det är brist på forskning om samiska kvinnors välbefinnande, särskilt djupare orsaksanalyser när det gäller psykosociala problem. En del av dessa problem tycks återfinnas inom kvinnors ansvar för både familjen och ekonomin. Forskare menar att även om renskötseln på ytan ser ut att vara ett mansdominerat yrke så deltar kvinnorna också i företaget men bidrar på olika sätt och har olika "genusskyldigheter" att uppfylla både inom sitt hushåll och i sina större samhällen. Exempelvis deltar kvinnor i aktiviteter som kalvmärkning, utfodring, jakt, fiske och renskiljning, samt skördar växter, svamp och bär för att bidra till familjens livsmedelsförsörjning. Kvinnorna skapar också hantverk till försäljning för att komplettera familjens inkomst. Dessutom har en del kvinnor huvudansvaret för barn, familj och ekonomi samt logistiken inom samebyn, samt ansvar för språk- och kulturöverföring mellan generationerna i familjen. Förutom detta har många kvinnor en utbildning och ett yrke utanför det samiska samhället. Den lönen är ofta högre än mannens lön och bidrar starkt till att upprätthålla renskötsel-företaget. En del samiska kvinnors psykosociala problem kan därför vara relaterade till mannens och renskötsel-företagets ekonomi. Följaktligen skulle även kvinnornas problem kunna underlättas av genusanalyser och maskulinitetsforskning med åtgärdsanalyser. Det är dock viktigt att ha i åtanke att renskötseln inte är homogen över hela svenska

---

¹¹ Se bilaga 7 för bakgrund till åtgärdsförslag under punkt 2.3.

Sápmi och att ekonomi, rollfördelning mm kan se mycket olika ut i familjer, samebyar och län.

3) Genusrelaterad forskning om icke-renskötande samer

En eftersatt grupp när det gäller genusrelaterad forskning är också de icke-renskötande samerna. I den gruppen skulle sociala och ekonomiska frågor och maktrelationer mellan könen framförallt kunna studeras.

4) Forskning kring konst och konsthantverk bör kunna utgöra ett genusövergripande fält, särskilt som estetiska uttryck kan ha en förstärkande effekt på den kulturella identiteten.

Forskning om jämställdhet och genus kring samiskt konstnärligt utövande och konsthantverksföretagande har inte påträffats annat än att det nuddats i forskning om artivism ur ett dekoloniseringsperspektiv, dvs inte som ett inomgruppsligt problem. Kartläggningen har visat att exempelvis duodji upplevs som ett område som bör utvecklas ur ett jämställdhetsperspektiv.¹²

---

¹² Se exempelvis synpunkter som framkom i samband med Sametingets dialogmöte, bilaga 3.

3. UPPDRAGET

Enligt uppdragets beskrivning ska Sametinget i kartläggningen och analysen:

- utgå från regeringens övergripande mål för jämställdhetspolitiken och de sex underliggande delmålen,
- ta hänsyn till Europarådets rekommendationer avseende Sveriges efterlevnad av Istanbulkonventionen,¹³
- ta hänsyn till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor,¹⁴
- belysa relevant befintlig forskning på jämställdhetsområdet,
- belysa erfarenheter från genomförda och pågående insatser på jämställdhetsområdet,
- samråda med Jämställdhetsmyndigheten, Folkhälsomyndigheten, Länsstyrelsen samt samiska organisationer vid genomförandet,
- samt utifrån arbetets resultat föreslå åtgärder som Sametinget bedömer bör vidtas inom områden där det finns kunskapsluckor och utvecklingsbehov.

Bakgrunden till uppdraget är enligt direktiven att Sametinget 2008/2009 fick i uppdrag att genomföra en särskild satsning för att stärka samiska kvinnors delaktighet i samhällslivet.¹⁵ Därefter fick Sametinget år 2013 i uppdrag av regeringen att integrera myndighetens arbete med jämställdhet i kärnverksamheten i syfte att uppnå de jämställdhetspolitiska målen. Uppdraget slutrapporterades under 2018¹⁶ där myndigheten bland annat konstaterade att det finns brist på kunskap om jämställdheten inom det samiska samhället. I Sametingets budgetunderlag för 2020-2022¹⁷ framgår behovet av att identifiera kunskapsluckor när det gäller jämställdhet samt inom de områden där utvecklingsbehoven är störst inom det samiska samhället.

3.1 De nationella jämställdhetsmålen

Sametinget ska enligt uppdragsdirektivet utgå från regeringens övergripande mål för jämställdhetspolitiken och de sex underliggande delmålen i genomförandet av uppdraget. Jämställdhetsmyndigheten har tagit fram förslag på uppföljningar av jämställdhetspolitiken utifrån delmålen.¹⁸ Uppföljningen består i huvudsak av årliga analyser av indikatorer och annan statistik. Indikatorerna har SCB tagit fram på uppdrag av regeringen och är kortfattat följande:

---

¹³ GREVIO/Inf. (2018) 15 Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence, GREVIO's (Baseline) *Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SWEDEN*, Published on 21 January 2019.

¹⁴ Skr. 2016/17:10.

¹⁵ IJ2009/1924/DISK, IJ2009/1958/DISK.

¹⁶ Ku2018/00384/DISK.

¹⁷ Ku2019/00469/CSM.

¹⁸ Jämställdhetsmyndigheten Rapport 2018:5, *System för uppföljning och analys av jämställdhetspolitiken*.

Delmål 1. En jämn fördelning av makt och inflytande – 25 indikatorer baserade på sex områden; representation i politiken, näringslivet, fackliga organisationer och offentlig sektor samt deltagande i medborgerlig aktivitet och akademien.

Delmål 2. Ekonomisk jämställdhet – 44 indikatorer avseende exempelvis arbetsmarknad, företagande, inkomster, transfereringar och skatter mm.

Delmål 3. Jämställd utbildning – 44 indikatorer inkluderande bland annat uppgifter om personal, antagna, studerande och examinerade samt behörighet och studieresultat, etablering på arbetsmarknaden efter studier, informellt lärande, trivsel, stress, kränkningar och mobbing i skolan.

Delmål 4. Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet – 11 indikatorer inom tre former av obetalt arbete; omsorg om barn, omsorg om äldre och annan närstående samt hushållsarbete.

Delmål 5. Jämställd hälsa – 40 indikatorer som grovt delas in i självskattade hälsomått, livsstilsfaktorer, livslängd och dödsorsaker, hälso- och sjukvården, socialtjänst och omsorg samt sjukskrivningar.

Delmål 6. Mäns våld mot kvinnor ska upphöra – 17 indikatorer som bygger på statistik från Nationella trygghetsundersökningen, kriminalstatistik och Skolundersökningen om brott samt graviditetsregistret/mödrahälsovård.

Sametingets övervägande kring uppföljning av ovanstående statistiska indikatorer för uppföljning av de jämställdhetspolitiska delmålen återfinns under punkt 4 *Omfattning och utmaningar – analys av uppdragsdirektiv*.

3.2 Istanbulkonventionen och GREVIO:s rekommendationer

I uppdragsdirektiven anges att Sametinget ska ta hänsyn till Europarådets/GREVIO:s¹⁹ rekommendationer avseende Sveriges efterlevnad av Istanbulkonventionen. Sverige har lämnat förklarande kommentarer till GREVIO:s rekommendationer²⁰ med hänvisningar till de två projekten HALDI²¹ vid Vårdduo samt kunskapsnätverket för samers hälsa.²² Senast i januari 2022 beräknas regeringen rapportera hur Europarådets/GREVIO:s rekommendationer om Istanbulkonventionens genomförande har hanterats i Sverige. Nedan följer rekommendationer som berör samer och det samiska samhället.

GREVIO uppmanar å det starkaste de svenska myndigheterna att vidta åtgärder för att se till att bestämmelserna i Istanbulkonventionen genomförs utan diskriminering mot bland annat samiska kvinnor. Europarådet oroas över bristen på specifik forskning om samiska kvinnors erfarenheter av våld i hemmet eller sexuellt våld, dess förekomst och den generella omedvetenheten hos myndigheter på lokal, regional och nationell nivå om de kulturella

¹⁹ Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence.

²⁰ *Comments submitted by Sweden on GREVIO's final report on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report)*. Received by GREVIO on 17 January 2019, GREVIO/Inf (2019)2, published on 21 January 2019.

²¹ Hänvisning: Studie conducted by Umeå University and the Centre for Sami Research (Vaartoe), with results expected in October 2019, Government Decision S2018/03552/FS. HALDI - Studie om hälsa och levnadsförhållanden för samer och icke-samer i det traditionella samiska området. Projektansvariga Per Axelsson, Christina Storm Mienna.

²² Kunskapsnätverket för samisk hälsa, läs även bilaga 2, sid 5-6.

särdragen, begräsningarna, hinder och motstånd som samiska kvinnor möter när de söker hjälp. Okunskapen om våld som minoritetskvinnor eventuellt möter i sina egna samhällen och hur deras medlemskap i en urfolksgrupp begränsar deras möjligheter att agera är särskilt alarmerande mot bakgrund av en i övrigt väletablerad praxis av sunt, evidensbaserat politiskt agerande. Det är också oroande sett till de återkommande uppmaningarna riktade mot Sverige från internationella människorättsorganisationer.

GREVIO uppmanar starkt de svenska myndigheterna att utarbeta metoder för myndighetssamverkan som helt återspeglar specifika behov hos de kvinnor som är utsatta eller riskerar att utsättas för intersektionell diskriminering, särskilt kvinnor som exempelvis tillhör minoritetsgrupper i Sverige.

GREVIO uppmanar starkt de svenska myndigheterna att som utgångspunkt för fortsatta politiska åtgärder regelbundet göra särskilda undersökningar av våld mot kvinnor och att utföra en befolkningsbaserad undersökning för att bedöma samiska kvinnors utsatthet för sexuellt våld och våld i nära relationer. För att kunna identifiera trender över tid och för att få en korrekt bild av kvinnors utsatthet för det våld Istanbulkonventionen åsyftar, är det angelägenhet att investera i mer regelbundna, separata undersökningar av våld mot samiska kvinnor.

GREVIO välkomnar att en undersökning med stöd från svenska regeringen genomförs som försöker bedöma hälso- och levnadsförhållanden, inklusive utsatthet för våld i hemmet, i traditionellt samiska områden.

GREVIO uppmanar starkt de svenska myndigheterna att se till att det inom lokala myndigheter inklusive socialtjänst, samt regionala myndigheter, finns en större medvetenhet om och kulturell lyhördhet för den speciella situation som kvinnor befinner sig i som tillhör nationella minoriteter i Sverige och som har blivit utsatta för könsrelaterat våld. Syftet med denna ökade medvetenhet måste vara att kunna ge samiska kvinnor i Sverige lämpligt stöd som är anpassat efter deras kulturella och traditionella särdrag. Europarådet har inte observerat några speciella åtgärder som initierats eller genomförts för att identifiera och minska hinder som samiska kvinnor utsatta för våld upplever för att få tillgång till stöd från lokala myndigheter och socialtjänst. Behovet är brådskande då många samtalspartners informerat Europarådet om den motvilja som samiska kvinnor har när det gäller att vända sig till socialtjänsten i rädsla för diskriminerande attityder och ytterligare repressalier. Här hänvisar Europarådet bland annat till Monica Burmans forskning samt Folkhälsomyndighetens undersökning från 2008.²³

GREVIO uppmanar starkt de svenska myndigheterna att vidta åtgärder för att kunna tillhandahålla specialiserade stödtjänster med en genusteoretisk ansats och fokus på att åstadkomma förändring, inklusive mer långsiktig psykologisk rådgivning och traumavård över hela landet. I landets norra delar finns varken psykologhjälp eller rådgivning för offer för våld i hemmet, inte heller någon tjänst för samiska kvinnor, som en samisk hotline, en

---

²³ För många samiska kvinnor är exempelvis skilsmässa från den samiska mannen synonymt med att förlora sitt och sina barns medlemskap i samebyn. Europarådet hänvisar till Monica Burmans diskussion kring Folkhälsomyndighetens undersökning 2008 om erfarenheter av kvinnor från nationella minoriteters via Monica Burman (2017), "Men's intimate partner violence against Sami women – a Swedish blind spot", *Nordic Journal on Law and Society*, Vol. 01, No.01-02, pp.199-200.

rådgivningsservice eller skyddat boende för samiska kvinnor som utsatts för våld i hemmet och/eller sexuellt våld/våldtäkt. Sametingets förslag på åtgärder för att möta Europarådets rekommendationer återfinns i inledningen av denna rapport, samt i bilaga 6.

4. OMFATTNING OCH UTMANINGAR – ANALYS AV UPPDRAGSDIREKTIV

4.1 Begränsningarna för kvantitativa undersökningar om samer

Som nämnts ska Sametinget enligt uppdragsdirektiven utgå från regeringens jämställdhetspolitiska mål i genomförandet av uppdraget. Sametinget har gjort en översyn av SCB:s indikatorer för uppföljning av de sex underliggande delmålen för jämställdhetspolitiken för att se om några av dem kan användas för att mäta/kartlägga jämställdheten i det samiska samhället, eller omsätta till samiska förhållanden. Mål ett, en jämn fördelning av makt och inflytande, är det mål som bäst lämpar sig att följa upp genom indikatorer såsom representation inom bland annat samiska institutioner, organisationer och föreningar. Övriga mål är mer komplicerade att mäta.

Anledningen till att det är svårt att kartlägga, mäta och följa upp samiska förhållanden är avsaknaden av statistik, vilket beror på att det inte är tillåtet att registrera uppgifter eller samla in data baserat på etnisk tillhörighet i Sverige. Därmed har inte SCB data baserad på samisk tillhörighet vilket gör att SCB inte kan identifiera vilka som är samer, var de finns, vilka som studerar, vem som arbetar inom olika yrken inom arbetsmarknaden, vilka samiska företag som finns och hur de är sammansatta osv. Det gör att det är mycket komplicerat att kartlägga jämställdheten utifrån SCB:s indikatorer då målgruppen för de flesta indikatorerna inte går att fastställa statistiskt.

Det finns kritik mot att Sverige inte har officiell statistik om urfolket samerna och att det i sig osynliggör samerna som folk, i jämförelse med exempelvis invandrade svenskar som går att spåra som utlandsfödda i svensk befolkningsstatistik. Även i FN:s urfolksdeklaration tar man upp att det är en rättighet att räknas på det sätt urfolken själva önskar.²⁴

Det finns dock skäl för förbudet mot att föra register baserade på etnicitet, exempelvis för att skydda mot diskriminering. Europa och Sverige har också en historia som gör insamling av statistik baserad på etnicitet till en känslig fråga. Under andra världskriget använde nazistregimen demografiska register för att identifiera olika etniska grupper som sedan skickades till koncentrationsläger. I Sverige genomförde rasbiologiska institutet i Uppsala i början av 1900-talet och fram till 50-talet forskning baserad på register som uppförts av Svenska kyrkan och staten i syfte att separera civiliserade raser från den mer "primitiva" samiska rasen. Vidare fälldes Svenska staten i hovrätten så sent som 2017 för etnisk diskriminering i fallet där Polisen fört ett hemligt register över romer, vilket gjorde frågan om statlig etnisk registrering än mer kontroversiell. Det är viktigt att ha dessa historiska omständigheter med sig när statistik om samer diskuteras. Och att frågan lever än idag illustreras av uttalanden från samer som intervjuats om frågan om samisk data och statistik i forskningsprojekt²⁵:

---

²⁴ Petter Stoor, *Kunskapssammanställning av samers psykosociala ohälsa*, Sametinget 2016.

²⁵ Per Axelsson och Christina Storm Mienna, *The Challenge of Indigenous data in Sweden* i Maggie Walter, Tahu Kukutai, Stephanie Russo Carroll, Desi Rodriguez-Lonebear, *Indigenous Data Sovereignty and Policy*, Routledge 2021.

Man är ju lite rädd, och alla, många samer är nog rädda att delta i undersökningar, eftersom vi har det här arvet med rasbiologin. Vi har Hitler och judar. Och många skriver inte in sig i Sametinget, äldre, för att de inte vill stå registrerade.²⁶

Ovanstående citat hänvisar till röstlängd för val till Sametinget. För att få vara med i röstlängden ska man vara same, myndig, svensk medborgare eller varit folkbokförd i Sverige de tre senaste åren. Man ska också ha samiska som språk i hemmet eller så ska någon av föräldrarna haft samiska som språk i hemmet, eller om någon av mor- eller farföräldrarna haft samiska som språk i hemmet. Om man har en förälder som är upptagen i röstlängden (eller har varit), så räcker det med att ange förälderns namn.

Sametingets röstlängd är ett därmed ett unikt register över samer i Sverige och omfattar 9 220 personer år 2021. Sametinget har mottagit ett antal ansökningar om att få använda Sametingets röstlängd under årens lopp. Det handlar om ansökningar allt från kommersiella analys- och undersökningsföretag till nordiska universitet och högskolor som avser använda röstlängden i forskningsändamål. Röstlängden är en allmän handling och ska lämnas ut om det inte föreligger hinder på grund av sekretess. Flera ansökningar har dock fått avslag med hänvisning till sekretess eftersom det är ett etniskt register över enskilda samer som begärt att bli upptagna och som upptagits med särskilt avgränsat syfte, att få utnyttja sin lagstadgade rösträtt i sametingsvalet och kanske även för att kandidera till Sametinget och utöva samepolitik. Att sameröstlängden ses som en adressförteckning som kan användas i andra syften än sametingsvalet kan i många fall uppfattas som olustigt sett ur de röstberättigades perspektiv. Inom forskning, där kraven på att följa etiska utgångspunkter och riktlinjer är av största vikt har dock sameröstlängden använts för att nå ut med enkäter, exempelvis hälsoundersökningar även om det finns betänksamheter kring detta:

Oavsett om man anser detta försvarbart får sådana praktiker konsekvenser för forskningsresultaten. Inte minst kan mindre bevandrade i samiska förhållanden missledas att tro att sametingsröstlängden på något sätt skulle vara en avspiegling av det samiska folket i Sverige, och att resultat som produceras utifrån sådana grunder därmed skulle vara representativt för det samiska folket. Detta är inte nödvändigtvis fallet, då endast de samer som aktivt ansöker om att tas upp i röstlängden kan bli en del av den.²⁷

Det finns andra alternativa metoder för kvantitativa undersökningar bland samer, även om ingen metod är vare sig helt tillfredställande eller heltäckande. Exempelvis är det möjligt att i en begränsad enkät rikta sig till befolkningen i de samiska språkförvaltningskommunerna och i enkäten lämna utrymme för självidentifikation som same. Men då samer bor även utanför språkförvaltningskommuner, skulle ett sådant urval göra att samer hamnar utanför undersökningen. Ett annat alternativ är att upprätta fokusgrupper som även de baseras på självidentifikation och frivillig deltagaranmälan.

Vidare kräver väl genomförda undersökningar både statistisk kompetens och långsiktiga forsknings- och utredningsresurser med etablerade former för samiskt inflytande över arbetet, för att resultaten ska ha validitet och reliabilitet. Att använda relevant metodik för att mäta just det man avser att undersöka och inget annat är dock bara en del av komplexiteten.

---

²⁶ S 110, Per Axelsson och Christina Storm Mienna, *The Challenge of Indigenous data in Sweden* i Maggie Walter, Tahu Kukutai, Stephanie Russo Carroll, Desi Rodriguez-Lonebear, *Indigenous Data Sovereignty and Policy*, Routledge 2021.

²⁷ S 20-21, Petter Stoor, *Kunskapssammanställning av samers psykosociala ohälsa*, Sametinget 2016.

Det är också viktigt att undersökningen sker utifrån medvetna perspektiv och med definierade utgångspunkter, se nedan under punkt 4.2.

En slutsats är därmed att Sametinget behöver resurser för en permanent analysfunktion för att kunna jobba mer strukturerat, organiserat och långsiktigt med planering, genomförande, analys och utvärdering av olika samiska teman i både ett bredare perspektiv och mer ingående för olika ämnesfrågor. Bristen har påtalats i andra sammanhang, senast av OECD som menar att avsaknaden av statistik gör att samiskt näringsliv blir mindre synligt och det är svårt att förstå samiskt näringsliv, samiska inkomstkällor samt välfärdsaspekter rörande det samiska samhället. Många samer har traditionella samiska näringar som en av inkomstkällorna (t.ex. renskötsel, duodji) men det är för andra samer bara en begränsad del av livsuppehållet. Trots detta är de traditionella samiska näringarna en mycket viktig del i den samiska kulturen. OECD föreslår att insamling och åtkomst/tillgång till data och statistik om samer, samiskt näringsliv och samhälle måste förbättras genom att bland annat:

- sammanställa information från de datakällor som finns idag samt identifiera vilka begränsningar som finns när det gäller användningsområden,
- öka forskningsanslag när det gäller datainsamling inom samiska temaoområden,
- utveckla etiska riktlinjer för samerelaterad forskning,
- stärka Sametingets roll och kompetens när det gäller statistikinsamling och funktion.²⁸

4.2 Begrepp och definitioner

4.2.1 Det samiska samhället

En annan utmaning utifrån kartläggningssperspektiv är att definiera det samiska samhället som varken är konformt eller homogent. Därmed måste begreppet preciseras i identifierbara beståndsdelar för att kunna undersökas. Exempel på sådana beståndsdelar är samebyar och renskötelsen, civilsamhällesorganisationer, utbildningsorganisationer osv. Därutöver har urfolket samerna i hög grad integrerats i det moderna svenska samhället. Walters och Andersen utvecklar detta resonemang:

Få forskare som arbetar med urfolksforskning argumenterar mot åsikten att det finns fundamentala skillnader mellan urfolkssamhällen och det dominerande västerländska samhället. Men samtidigt måste dessa forskare också erkänna att urfolkssamhällen är inbäddade in sina respektive nationer/stater i västvärlden på ett komplext och varaktigt sätt. Oavsett var och hur urfolken lever så kan de inte längre, och har inte kunnat under väldigt lång tid, leva utanför sina respektive koloniserande stater. Därför spelar urfolkens sammanblandning med och investering i det moderna västerländska samhället en stor roll när det gäller att forma en samtida urfolklighet – urfolken talar sina staters officiella språk (nästan aldrig sitt eget), de använder olika former av tekniska utrustningar vid sina högtider och ceremonier. De använder mobiltelefoner, Ipads, kreditkort har personnummer, inkomstdeklarerar och betalar skatt. Men inget av detta gör dem mindre ursprungliga, eftersom uttryck för modernitet, i dess samtida former, också mötte deras förfäder. På ett sätt som är både onödigt och gör urfolk illa till mods, driver misslyckandet att beakta detta sociala faktum dem närmare en "urfolksdiskurs" som, uppenbart, definierar urfolk utifrån vad de inte är, dvs.

---

²⁸ OECD (2019), *Linking the Indigenous Sami People with Regional Development in Sweden*, OECD Rural Policy Reviews, OECD Publishing, Paris.

vita/välbärgade/materiella/moderna. Att bara betona urfolks traditioner och traditionell kunskap som historisk kunskap är att generalisera enormt över de komplexa relationer inom och genom vilket urfolks kollektiv och subjektivitet manifesterar sig i dagens samhälle. Denna förenkling marginaliserar de komplexa sätt som urfolks habitus oundvikligt och oåterkalleligt bildas i och av de maktfält urfolk lever i. Och på gott och ont så är dessa maktfält oupplösligt förenade med moderniteten.²⁹

Det perspektiv som undersökningar utgår ifrån är också mycket viktigt att beakta. Forskarna Maggie Walters och Cris Andersen menar att:

Statistik är ett kraftfullt verktyg. Det gör mycket mer än bara summerar verkligheten i siffror. Statistik tolkar också verkligheten och påverkar vårt sätt att förstå samhället. Forskare som skapar statistik lämnar avtryck på dem eftersom sociala, kulturella, ekonomiska och politiska perspektiv blandas i forskningsdata även när vi tror att vi bara räknar människor. /.../Kvantitativ metodik som styr insamling, analys och tolkning av data om urfolk, både reflekterar och utgör, på sätt som i stort är osynligt för dess producenter och användare, den dominerande nationella kulturella ordningen i vilken statistik verkar inom.³⁰

Det är med andra ord inte lätt - men viktigt - att undersöka förhållanden i det samiska samhället med metodik som ger resultat som i sin tur återspeglar samiska perspektiv, samtidigt som resultatet godtas som tillförlitligt och giltigt av övriga majoritetssamhället.

4.2.2 Jämställdhet, jämlikhet och samisk feminism

Genomförda aktiviteter inom jämställdhetsområdet, olika styrdokument och handlingsplaner har klargjort behovet av att beakta etnicitets- och urfolksperspektivet, jämlikhet och olika diskrimineringsgrunder samt koloniseringen av Sápmi när jämställdhet avhandlas. Bland annat har behovet av att definiera en samisk jämställdhet framförts. Det arbete som genomförts hittills inom jämställdhetsområdet och med samisk anknytning, visar att jämställdhet mellan samiska kvinnor och män kan relateras till olika faktorer som inte har någon direkt motsvarighet i det svenska majoritetssamhället. Exempelvis nämns att kvinnan har högre utbildning, inkomst från förvärvsarbete utanför renskötseln och försörjningsbörda i familjen, medan mannen arbetar i renskötseln (vilket värderas högt).³¹ Astri Dankertsen utvecklar ämnet och menar att samer och samiskt sätt att leva måste ses utifrån den inverkan det omgivande samhället har på samisk jämställdhet idag:

Jag definierar den samiska feministiska rörelsen som ögonblick där olika kunskapstraditioner möts och krockar och där feministiska idéer och åsikter uttalas utifrån en samisk ståndpunkt. Vi måste anta en förståelse av kultur som inkluderar koloniala perspektiv och förändring, då det är omöjligt att återvända till ett mytomspunnet förflutet som kanske aldrig existerat. Samer lever i stater där feminism under lång tid varit en integrerad del av offentlig verksamhet, vilket i sin tur formar hur unga samiska kvinnor och män uttrycker sig som könsbestämda människor i ett interkulturellt utrymme. Samisk ungdom reproducerar inte helt enkelt en frusen eller stereotyp bild av samisk kultur, utan insisterar att det samiska samhället måste förändras på sätt som inte bara är förmånligt för

---

²⁹ Översättning från Maggie Walters, Chris Andersen, *Indigenous Statistics – a Quantitative Research Methodology*. Routledge, 2016. Sid 70-73.

³⁰ Översättning, se ovan, Walters och Andersen, sid. 7-9.

³¹ Se även bilaga 3 och 7.

samiska kvinnor utan för det samiska samhället som helhet, för att kunna trycka tillbaka kolonialt patriarkat. På detta sätt kan samiska kvinnor utmana den koloniala beskrivningen av statiska, romantiserade urfolk. Jag föreslår att vi behöver perspektiv på genus och feminism i samiska samhällen som tar hänsyn till dessa samhällens komplexitet, däribland skillnader mellan grupper och individer i det samiska samhället, och de olika maktförhållanden som är hopflätade med olika positioner. Sápmi har genomgått lingvistiska, kulturella, materiella, ekonomiska, teknologiska och sociala förändringar under det senaste århundradet vilket har lett till specifika följder för relationer mellan könen i Sápmi.³²

Trots utmaningar utifrån kartläggningsperspektiv och det faktum att den svenska jämställdhetspolitikens delmål - eller kanske egentligen främst indikatorerna för att mäta jämställdhetsmålen - kanske inte till fullo överensstämmer med ett samiskt perspektiv på genus, feminism och jämställdhet, har Sametinget ändå inom ramen för detta uppdrag identifierat förslag till åtgärder och rekommendationer för en positiv jämställdhetsutveckling.

---

³² Översättning från Astri Dankertsen, *Sámi Feminist Moments: Decolonization and Indigenous Feminism*, i *In Good Relation, History, Gender and Kinship in Indigenous Feminism*, Sarah Nickel och Amanda Fehr. 2020, sid. 50-51.

5. GENOMFÖRANDE OCH RESULTAT AV KARTLÄGGNINGEN

Sametinget identifierade inledningsvis att en kritisk faktor var den korta genomförandetiden samt myndighetens tillgängliga personella resurser. Sametinget genomförde därför uppdraget i form av ett projekt och anlidade kompetens utanför den egna organisationen. Avvägningar i samband med genomförandet gjordes även i förhållande till övriga förutsättningar såsom ekonomi, befintlig och tillgänglig information/data, önskad information samt etiska överväganden. De resurser som myndigheten anlitat utanför den egna organisationen för delar av uppdragets genomförande är bland annat:

- Umeå universitet för deluppdrag beträffande våld mot samiska kvinnor (polisutbildningen) samt forskning om jämställdhet i det samiska samhället (Vårdduo/samiska institutionen).
- Processledare samt moderator för facilitering av dialogmöten, samt samarbete med bland annat organisationen MÄN.
- De samiska organisationerna Sáminuorra och Niejda som i samarbete med organisationen FATTA genomfört en utbildning för Sametingets plenum.

Projektet har även haft en samisk referensgrupp samt i enlighet med uppdragsdirektivet samrått med Folkhälsomyndigheten, Jämställdhetsmyndigheten och Länsstyrelsen.

Projektet har fokuserat på kartläggning och analys för att få fram information om jämställdhet i det samiska samhället. I samband med detta arbete har förslag på aktiviteter och åtgärder inkommit och det har legat nära till hands att även börja genomföra dessa inom uppdraget. I enlighet med uppdragsdirektiven har dock arbetet inriktats på att ta fram förslag på åtgärder, inte själva genomförandet av dessa. Detta för att säkerställa att alla eventuella kunskapsluckor och utvecklingsområdet blir klarlagda. Nedan följer en redogörelse av aktiviteter inom uppdraget som genomförts.

- Genomförd förstudie och sammanställning av erfarenheter från Sametingets genomförda och pågående insatser på jämställdhetsområdet.
- Dásseárvu ja #munmaid, ett utbildningsseminarium för Sametingets plenumsledamöter, organiserad av ungdomsorganisationen Sáminuorra och den samiska, feministiska organisationen Niejda, i samarbete med organisationen Fatta i Haparanda, november 2019. Syftet med utbildningsseminariet var att förmedla och diskutera den syn på jämställdhet som finns inom de medverkande samiska organisationerna. Seminariet delfinansierades inom jämställdhetsuppdraget.
- Dialogmöte med ett 50-tal företrädare för samiska organisationer, föreningar, företag, samebyar och enskilda samer om jämställdhet i Luleå i början av 2020. Teman som diskuterades var jämställdhetsbegreppet generellt sett, samt jämställdhet för den samiska kvinnan och den samiska mannen samt mäns våld mot kvinnor.
- I början av 2020 genomförde Sametinget en enkät riktad till drygt 2000 renskötsel företag. Enkäten finansierades utanför jämställdhetsuppdraget men innehöll frågor om jämställdhet kopplat till rennäring företag och samebyarna.

- Under vintern 2020/21 genomfördes en kvantitativ inventering och sammanställning av tillgänglig statistik i myndighetens egna databaser och diarium ur ett jämställdhetsperspektiv.
- Kartläggning av forskning och övriga genomförda och pågående arbeten med fokus på våld mot samiska kvinnor genomfördes vintern 2020/21 av Umeå universitet på uppdrag av Sametinget. Kartläggning av forskning inom området jämställdhet i det samiska samhället har skett i samarbete med Vårdduo/samiska institutionen vid Umeå universitet under vintern 2020/21.

5.1 Sametingets tidigare arbeten inom jämställdhet

Olika samiska initiativ inom jämställdhetsområdet har förekommit under lång tid i Sápmi. För drygt 30 år sedan bildades den samiska kvinnoföreningen Sáráhkka som efterföljdes av fler kvinnoföreningar, nätverk och projekt. Även Sametinget har de senaste 20 åren arbetat med olika jämställdhetsprojekt, genomfört jämställdhetskonferenser och seminarier samt antagit en rad styrdokument för Sametinget som myndighet och parlamentariska verksamhet. I enlighet med uppdragsdirektiven har Sametinget sammanställt erfarenheter från genomförda och pågående insatser på jämställdhetsområdet.³³

En sammanfattning av förutsättningar och behov för en utveckling inom samisk jämställdhet visar att det överlag saknas en samisk utgångspunkt i jämställdhetsarbetet, vilket är avgörande för att nå framgång. Jämställdhet ses som en del i arbetet med miljö, árbediehtu, identitet, jämlikhet och hållbar utveckling då allt hänger ihop i en helhet där varje del är lika viktigt. Detta perspektiv har samer gemensamt med andra urfolk i världen och därför är också det samiska perspektivet viktigt i jämställdhetsfrågor.

Vidare saknar samebyar, samiska organisationer, föreningar och företag med flera utbildningar i exempelvis genusfrågor, hbtq, ledarskap, förhandlingsteknik och övrig metodutveckling samt verktyg för att ta fram jämställdhetsplaner. Jämställdhetsarbete handlar i grunden om förändringar av värderingar och attityder vilket kräver ett kontinuerligt och långsiktigt arbete, samt i viss mån ändrad lagstiftning (Rennäringslagen).

Det behövs gemensamma arenor, resurscentra, seminarier och liknande för att diskutera jämställdhetsfrågor i Sápmi på ett mer strukturerat sätt. I aktiviteter som anordnas ska männen också involveras i jämställdhetsarbetet. Sammanställningar från tidigare arbeten visar att det inte finns några vetenskapliga studier om förekomsten av våldsutsatthet bland samer i Sverige och att kunskaperna är mycket begränsade om hur särskilda behov av kulturellt och språkligt anpassade insatser tillgodoses för våldsutsatta samiska kvinnor. Erfarenheter från tidigare projekt visar på komplexa problemställningar inom området genus, mäns våld mot kvinnor, sexuella trakasserier, psykisk ohälsa mm som medför svårigheter att genomföra aktiviteter. Inom detta uppdrag har dock detta tema utforskats mer utförligt, se även bilaga 6.

Ett centrum för samisk hälsa bör inrättas i samarbete med de regioner som uttryckt önskemål om detta. Centret ska ges i uppdrag att genomföra en befolkningsbaserad bred hälsokartläggning, alternativt att en befintlig enhet ges detta uppdrag, alternativt att en

³³ Se bilaga 2.

öppen forskningsmedelsutlysning genomförs i detta syfte. Även detta uppdrag belyses i denna rapport, i bilaga 2 och 6.

5.2 Dialogmöte med samer om jämställdhet³⁴

Sametinget genomförde ett dialogmöte om jämställdhet i början av 2020. Mötet vände sig till samiska organisationer och föreningar, samebyar och övriga samer som är intresserade och engagerade i jämställdhetsfrågor. Frågeställningar som diskuterades var samisk jämställdhet, den samiska mannens respektive den samiska kvinnans roll idag samt våld mot samiska kvinnor. Liksom i många andra samiska sammanhang kom samtalen att handla om både jämställdhet och jämlikhet, då den ojämlikhet, diskriminering och okunskap som samer historiskt har utsatts för och fortfarande möter i det svenska samhället många gånger upplevs överskugga jämställdhetsfrågan. Detta tema ingår även i samisk genusforskning, där olika genusteoretiska studier som handlar om urfolksfeminism och intersektionalitet, redogör för ämnet mer utförligt, även bilaga 6 och 7.³⁵

Ojämlikheten uppfattas även finnas bland samer, exempelvis lyftes uppfattningar om att individens status ökar med kopplingar till renskötseln och minskar i motsvarande grad om personen är kvinna, inte tillhör en renskötarfamilj och inte har något av de samiska språken. Orsaken till den uppfattade statuskillnaden angavs bland annat vara att staten separerat samer genom rennärlingslagstiftning, statens reglering av renskötseln och exploatering av naturresurser som lett till minskade och fragmenterade betesmarker. Det har i sin tur medfört att samebyarna inte har plats för fler medlemmar:

Utrymmet för det samiska samhället krymper hela tiden. Men att som man vara generös och ge utrymme för fler kvinnor [i renskötseln] samtidigt som man hela tiden måste ge upp marker, det minskar jämställdheten.³⁶

Jämställdhet i specifikt renskötseln och samebyarna diskuterades också vid dialogmötet där det framkom att det inte är helt lätt att definiera vad begreppet i praktiken innebär. Bland annat har det alltid funnits kvinnor i samebyarnas styrelser och i renskötseln; den som anses bäst lämpad för vissa arbetsuppgifter utför dessa. Vad är då jämställdhet - är det att göra saker på samma sätt eller att alla har samma förutsättning att göra allt på samma sätt? Värderas arbetsuppgifterna på samma sätt? Specifika problem kopplat till rennärlingslagen, samebyarna och enskilda renskötselföretag som kan leda till jämställdhetsproblem nämndes också:

Till exempel skilsmässa kan leda till olika saker. Vem har det ekonomiska ansvaret? Och så kommer vi in på exploatering och konkurrens om markerna. Vi vet att statistiken säger att man har mindre antal renar i kvinnligt renskötselföretag än det manliga företaget. Det finns inget skyddsnät för kvinnor

---

³⁴ Se bilaga 3.

³⁵ Not från bilaga 7: Begreppen urfolksfeminism och intersektionalitet hänger ihop. Det senare myntades 1989 av Kimberlé Crenshaw, aktiv inom rörelsen *Svart Feminism*, som kritiserade genusforskningens syn på kvinnor som endast kvinnor, då det även ofta fanns flera aspekter av en diskriminering t.ex. hudfärg och etnicitet. Detta tar urfolksfeminism fasta på som tittar på snittet/skärningen (intersektionen) mellan områden som sex/kön/eticitet/makt. Urfolksfeminism försöker frigöra sig från den feminism som anses vara djupt rotad i västerländska koloniala koncept och kategorier (Crenshaw 2003; Davis 2008; Knobbloch & Kuokkanen 2015).

³⁶ Bilaga 3.

som skiljer sig ur renskötselföretag. Har vi samma möjligheter idag eller är det begränsade marker som gör att det är männen som "väljs"?³⁷

Ett av de största hindren mot jämställdheten ansågs vara det svenska samhället, eftersom samer är en del av det svenska samhället och det i sin tur är inte jämställt.³⁸ Deltagarna kom inte fram till någon mer specifik definition av det samiska samhället, mer än att det samiska samhället är där samer bor och att alla samer tillhör det samiska samhället. Det generella och det individuella det skiljer sig beroende på var samerna bor i landet. Alla har inte sin identitet i samebyn eller är renskötare och samerna är inte en homogen grupp. Exempelvis lyftes duodji som något som inte ansågs jämställt. Hårdslöjden är ofta högre värderad, och frågan är om det för att män traditionellt utfört hårdslöjden? Eller är det kanske för att mjukslöjden är förknippad med identitet, t.ex. går det inte att sy gåkti³⁹ till vem som helst, hårdslöjd är lättare att sälja till vem som helst och därför värderar marknaden det högre.⁴⁰

Dialogmötesdeltagarna lyfte även frågan om makt, och vilka som har makt i det samiska samhället och vilka förutsättningar man har. Ett hinder ansågs återigen vara att samerna lever mitt i det svenska samhället som kanske påverkar samerna genom västerländska maktstrukturer. Bland annat lyftes synpunkten att jämställdhet baseras på en utveckling i det västerländska samhället, där individualismen är stark. Renskötelsen är däremot baserad på familjen och kollektivet. Det samiska samhället kanske inte alls värdesätter saker och ting på samma sätt som majoritetssamhället.

...exempelvis finns okunskap i samhället vilket är ett väldigt stort problem och ett hinder. Vi blir många gånger behandlade på ett sätt där vi är i underläge redan från början. Det handlar om maktpositioner och vem som definierar problemet.

Sammanfattningsvis togs behovet av att analysera värderingar och maktperspektiv utifrån ett samiskt genusperspektiv upp. Samerna behöver definiera en egen samisk jämställdhet, en synonym till urfolksfeminism. Som exempel nämndes att den västerländska feminismen har kämpat för större makt i hemmen och ekonomiskt oberoende, men i en del samiska hem så är det kvinnan som försörjer familjen, har högre inkomst och ofta är högutbildad eftersom renskötelsen (där mannen arbetar) värderas högre. Inom västerländsk feminism nämns också markägande som indikator för makt men det är inte en samisk grundvärdering att äga mark. Västerländsk feminism skiljer sig därigenom från urfolksfeminism.⁴¹

Andra frågeställningar där deltagarna såg behov av ytterligare kartläggning var orsaker till olikheter i olika samebyar och i regionerna samt maktstrukturer i skola och samhället i övrigt som inverkar på samiska pojkar och flickors värderingar när de växer upp. Mötesdeltagarna ansåg att det behövs mer resurser för att utforska olika frågeställningar och arbeta med interna normer och värderingar. Fler exempel på frågeställningar var hur samer ser på sexuell läggning och homosexualitet, maskulinitet och kvinnlighet. Denna synpunkt lyfts

³⁷ Ibid.

³⁸ Jämför exempelvis resultaten i *Ett sekel av rösträtt och valbarhet – en uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet en jämn fördelning av makt och inflytande*. Jämställdhetsmyndighetens rapport 2021-1, sid 11: "En övergripande slutsats är att det krävs nytt politiskt fokus på frågan om kvinnors representation och villkor inom politiken. Sverige tappar mark internationellt när det gäller kvinnors andel av de valda i det nationella parlamentet och utvecklingen har i stort sett stagnerat på kommunal nivå sedan mitten av 1990-talet."

³⁹ Samisk kolt.

⁴⁰ Även sammanställning av kunskapsluckor gällande forskning lyfter behovet av forskning kring konst och konsthantverk, se även åtgärder punkt 2.3.

⁴¹ Se bilaga 7 för utförligare beskrivningar av urfolksfeministiska utgångspunkter, samt punkt 4.2.2.

även som ett behov av forskningen som pekar på att genusteoretiska studier med urfolksfeminism och maskulinitetsstudier utgör en teoretisk och metodisk bas för en stark samisk jämställdhetsforskning.⁴²

5.3 Enkät till renskötselföretag/renägare

I början av 2020 skickade Sametinget ut en större enkät till renägare som har slaktat ren under det senaste året, vilket motsvarade knappt 2 200 personer. För att få en helhetsbild av utmaningar och möjligheter i renskötselföretag, utgick frågorna i enkäten från de nivåer som renskötselföretagaren berörs av: företagsnivå, samebynivå samt faktorer som påverkar företagets verksamhet i omvärlden.

Går det att kombinera verksamheten i ditt renskötselföretag med att leva ett familjeliv?

Denna fråga ställdes mot bakgrund av att hela familjen traditionellt sett ofta deltar i renskötselföretagets verksamhet. Frågan kombinerades med kommentarsmöjlighet för att även få in tankar kring eventuell fördelning av hemarbete, fritid och arbete i renskötselföretaget. Svaren visade att en mycket stor majoritet, 76 procent av de svarande, ansåg att det går att kombinera ett renskötselföretag med familjeliv. Förutsättningar för detta var att partnern (företrädesvis kvinnan i familjen) var förstående och insatt i renskötselföretagets förutsättningar och hade huvudansvaret för barn och familj. Vidare angavs även att en förutsättning var sidoinkomster i familjen och både kvinnor och män angav att det var tungt att tidvis vara splittrade vid långa flyttningar.

Hur upplever du att samebyn arbetar med/fokuserar på jämställdhetsfrågor?

Svaren tydliggör en splittrad bild av synen på jämställdhet i samebyarna. Lika stor andel, (29 procent) angav att samebyns arbete med jämställdhetsfrågor fungerar sämre än medelvärde (1-2) som bättre än medel (4-6). Merparten (43 procent) har angett medelvärde 3 eller svarat att de inte har någon uppfattning, eller har inte svarat på frågan. Bland kommentarerna märktes uppfattningen att frågan har med arbetsuppgifterna i renskötselföretaget att göra, alla är inte bra på allt och arbetet fördelas utifrån vem som är bäst lämpad att utföra uppgifterna. Men det fanns också synpunkter att värdering av arbetsuppgifterna i renskötselföretaget bör lyftas upp och att det i sin tur tydliggör hur man ser på kvinnor i renskötselföretaget.

Vilka åtgärder ser du för att öka jämställdheten i renskötselföretaget så att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter?

Frågan besvarades i fritextfält och många – både kvinnor och män – menade att de inte ser någon ojämlikhet inom renskötselföretaget. Däremot ansåg de att kvinnor och män är bra på olika saker, har olika tank, kompetensnivå och utbildning samt fysisk förmåga och kompletterar därför varandra. Om kvinnor och män i renskötselföretaget delar på differentierade arbetsuppgifter så fungerar det för alla. Andra svar pekade på att det handlar om en inställning och att det är viktigt att lyfta kvinnors insatser som likvärdiga männens. Det handlar inte om att kvinnor måste utföra männens sysslor för att bli respekterade.

En del beskrev dock utmaningar såsom graviditeter och barnomsorg för kvinnliga renskötare och att det måste finnas utrymme för frånvaro för barnafödande och skötsel av små barn utan att platsen försvinner till män istället. Det ansågs som svårt att vara

---

⁴² Se bilaga 7, sid. 11-12.

renskötare som ensam tjej; kvinnor är lika duktiga som män men det är ett hårt fysiskt arbete på ett rengärde. Lösningar som beskrevs var att effektivisera själva hanteringen, främst genom att bygga anläggningar där det inte krävs så mycket närkontakt med renen, på det viset kan den som inte är så stark eller smidig/ung ändå göra mycket själv. Det handlar också till viss del om attityder och att det behövs nytänkande om att ett kön ska göra en viss syssla och vice versa och att man istället försöker inkludera båda könen baserat på vad individen själv vill. Vidare ska det inte göras skillnad på flickor och pojkar när de är små.

Andra konkreta åtgärder som föreslogs var att kvinnorna ska bli invalda i styrelserna i samebyarna, fler kvinnor ska föras fram i beslutande positioner samt att fler män ska få möjligheter att utbilda sig i renskötselkunskap, ekonomi och juridik så att de får samma möjligheter som kvinnor till kompletterande inkomster.⁴³ Synpunkterna som framkom i denna enkät överensstämmer väl med vad som framkommit vid tidigare dialogmöten, konferenser och liknande med samiska företrädare. Även forskningen visar på att dessa åtgärder kan vara en väg framåt för en mer jämställd rennäring.⁴⁴

5.4 Befintlig könsuppdelad statistik hos Sametinget

Sametinget har tillgång till en del könsuppdelad statistik om bland annat sametingsvalet, rennäringen och viss information som inkommit till Sametinget genom ansökningar, exempelvis organisationers styrelsesammansättningar. Statistiken är inte på något sätt heltäckande och här följer en översiktlig redogörelse av det som finns tillgängligt idag.

Sametingets parlamentariska del

Vid 2017 års sametingsval var det övervägande kvinnor som deltog, 53 procent jämfört med män 47 procent av totalt antal röstberättigade. Det totala valdeltagandet var drygt 57 procent.

I plenum är det de samiska männen som är i majoritet, 61 procent av ledamotsplatserna innehas av män och 39 procent av kvinnor. Dock fördelar sig ledamotsplatserna inom Sametingets nämnder och styrelsen mer jämt, med en övervägande del kvinnor, (drygt 54 procent) som har ledamotsuppdrag jämfört med män (drygt 45 procent).

Ordförandeposterna fördelar sig helt jämt mellan kvinnor och män.⁴⁵

Myndigheten Sametinget

I Sametinget som myndighet dominerar kvinnorna, 70 procent av de anställda är kvinnor och 30 procent män. Könsfördelningen när det gäller ledande poster fördelar sig ungefär på samma sätt med, 67 procent kvinnor och 33 procent män.

Representation i samiska organisationer och kulturprojekt

Sametinget handlägger och fördelar stöd till det samiska civilsamhället genom bidrag till kulturprojekt och verksamhetsbidrag till samiska organisationer, sameföreningar, samiska kulturcentra och samegårdar. En sammanställning av sammansättning i styrelserna hos de samiska organisationer som söker verksamhetsbidrag hos Sametinget visar att huvudparten

---

⁴³ Se bilaga 5 för mer information.

⁴⁴ Se bilaga 3 och 7, samt åtgärdsförslag inledningsvis i denna slutrapport.

⁴⁵ Observera att nya forskningsresultat från Stockholm universitet avseende valdeltagande och representation i Sametinget presenteras våren 2021 och inte finns med i denna sammanställning.

av styrelserna har en kvinnlig majoritet, 78 procent, jämfört med styrelse med manlig majoritet, 17 procent. De allra flesta styrelser har också en kvinna som ordförande, 74 procent jämfört med styrelser där en man är ordförande, 26 procent. Generellt sett är det även en majoritet kvinnor som söker och beviljas bidrag till kulturprojekt, 60 procent kvinnor jämfört med 40 procent män år 2020.

Representation i samiskt näringsliv, inklusive renskötsel

År 2019 gav Sametinget WSP i uppdrag att göra en kartläggning av samiskt näringsliv.⁴⁶ Kartläggningen visar att renskötsel är den vanligaste näringen och samiskt företagande bedrivs för det mesta i mikroföretag. Liksom i andra företag i Sverige har samiska kvinnor en lägre representativitet i ledande befattningar i samiska företag. I de företag som ingår i WSP:s datainsamling finns en kvinna på den ledande positionen i 29 procent av företagen. När det gäller rennäringen så är ungefär 40 procent av renägarna och 20 procent av de gruppansvariga kvinnor. Gruppansvariga är de som sköter det operativa, dagliga arbetet och inom samebyn är det de gruppansvariga renskötarna som har rösträtt i alla ekonomiska frågor.

En sammanställning av de senaste 25 årens utveckling av renantalet i vinterhjorden i svenska Sápmi samt antal renägare (kvinnor och män) samma period, visar att antalet män som äger renar minskat, medan antalet kvinnor ökat. Det är dock inte möjligt att analysera denna utveckling utan att göra en heltäckande och mer djupgående undersökning av samband mellan olika faktorer bakom dessa förhållanden.

I övrigt när det gäller könsuppdelat statistik inom rennäringen, visar en sammanställning att samebyarnas styrelser domineras av män, 82 procent jämfört med 18 procent kvinnor. Det finns skillnader mellan länen Norrbotten, Västerbotten och Jämtland, exempelvis är fördelningen mer jämn i Västerbotten även om männen fortfarande är i majoritet. Männen är också i överväldigande majoritet i de tre lärens rennäringssdelegationer. Av de ledamöter som Sametinget utser till visar statistik för den senaste perioden att endast tre av 18 ledamöter inklusive ersättare som Sametinget utsåg är kvinnor. De tre kvinnorna finns i Jämtlands län.

Vidare handlägger Sametinget EU-stöd till samiska företag. Under 2020 var det fler kvinnor än män som sökte startstöd, vilket bryter trenden att fler män än kvinnor söker startstöd. Varför det är färre kvinnor som söker beror förmodligen på andra faktorer. En faktor kan vara att stödgolvet är högt, vilket innebär att en del presumtiva kvinnliga företagare utanför rennäringen faller bort. En orsak till att få kvinnor söker investeringsstöd inom rennäring är att antalet kvinnliga yrkesverksamma renskötare är färre. Många kvinnor har ett företag, en enskild firma, men jobbar inte aktivt i renskötsel företaget. Sammantaget har antalet yrkesverksamma renskötande kvinnor ökat till skillnad från antalet yrkesverksamma renskötande män.

Samisk utbildning

När det gäller samisk utbildning visar statistik som Sametinget har tillgång till att Sameskolstyrelsen är en kvinnodominerad arbetsgivare med 90 procent kvinnliga medarbetare. Styrelsen består av tre kvinnor och två män, ordförande och vice ordförande är kvinnor. Skolchefen är kvinna. Sameskolstyrelsen redovisar inte barn och elever efter

---

⁴⁶ *Läget i Sápmi*, Sametinget och WSP, 2019.

könstillhörighet då elevantalet är så litet att man kan identifiera enskilda elever. Vidare finns könsuppdelat statistik gällande handläggning av Sametingets bidrag för vissa studier i samiska (alfabetisering), där sammanställning visar att det är fler kvinnor än män som ansöker om korttidsstudiebidraget, männens deltagande håller sig mellan 15- 20 procent av ansökningarna.⁴⁷ Sametinget har också i ett stort antal kartläggningar, rapporter och handlingsplaner tidigare delvis redogjort för statistik gällande utbildning och studier i samiska och de samiska språkens utveckling.

Denna enkla sammanställning av könsuppdelad statistik visar på ett övergripande sätt att samiska kvinnor dominerar när det gäller representation inom samiska organisationer, institutioner och föreningar med inriktning mot språk, kultur och utbildning. De samiska männen dominerar däremot i representation inom rennäringen.

5.5. Forsknings- och kunskapssammanställningar

5.5.1 Våld mot samiska kvinnor

Rapporten *Våld mot samiska kvinnor – kartläggning och analys av kunskapsläget och behovet av insatser*⁴⁸ innehåller en beskrivning och analys av kunskapsläget när det gäller våld mot samiska kvinnor. Rapportens fokus är Sverige, men bygger på en genomgång av norsk och svensk forskning och kunskap som har producerats på annat sätt än genom forskning. Även genomförda eller pågående insatser på området har kartlagts.

Kunskapsläge och kunskapsbehov

Internationell forskning om våld mot urfolkskvinnor

Den internationella forskningen om våld mot urfolkskvinnor kan grupperas under fyra övergripande teman. Det första temat omfattar kvantitativ forskning om våldsutsatthet hos urfolk. Det andra temat handlar om hälsa och välbefinnande och baseras på både kvantitativ och kvalitativ forskning. Resterande två teman förekommer främst i kvalitativ forskning och berör förståelser och perspektiv respektive interventioner.

Kvantitativa studier i bland annat Canada och Nya Zeeland visar att urfolkskvinnor är utsatta för betydligt mer partnervåld och sexuellt våld än majoritetskvinnor. Det förekommer främst tre förklaringsmodeller för urfolkskvinnors överrisk att utsättas för våld. Kärnan i den ena förklaringsmodellen (riskfaktorteorin) är att det som brukar ses som "klassiska" riskfaktorer för våld, till exempel missbruk och arbetslöshet, på grund av kolonisationen med åtföljande assimilering och övergrepp är vanligare hos urfolk. Den andra förklaringsmodellen (kolonisationsteorin) menar att riskfaktorteorin visserligen är relevant men inte helt kan förklara överrisken eftersom rotorsaken är den kulturella erfarenheten av att ha blivit koloniserad, framför allt de historiska trauman av kolonisering som överförs mellan generationerna. Men även det historiska förtrycket i stort samt den kolonisering som fortfarande pågår lyfts fram som viktiga att beakta. Den tredje teorin

---

⁴⁷ Se bilaga 4 för mer information.

⁴⁸ Se bilaga 6.

(urfolksfeminism) delar i stort de andra teoriernas syn på kolonisationens effekter för kvinnors våldsutsatthet men menar att det också måste beaktas hur kolonisationen har påverkat genusrelationerna hos urfolk och att kolonisationen som sådan därför inte kan ses som enda orsak till våldet. Kvantitativ forskning har påvisat visst stöd för teorierna, men forskarna lyfter fram att de är svåra att belägga genom empiriska studier och att det behövs mer forskning.

Det finns omfattande forskning som visar att våld i nära relationer och sexuellt våld får allvarliga konsekvenser för kvinnors hälsa. Forskning om våld, hälsa och välmående hos urfolkskvinnor är dock ganska ovanlig. Den forskning som finns tyder på att våldsutsatta urfolkskvinnor drabbas av samma typ av psykisk ohälsa som andra våldsutsatta kvinnor, framför allt depression och posttraumatiskt stressyndrom. Forskningen betonar dock att våldet måste ses i sin kontext eftersom våld och ohälsa har komplexa samband med sociala livsvillkor, kolonisering och diskriminering. Urfolkskvinnor har ofta också färre möjligheter till lindring, stöd och vägar bort från våld jämfört med andra kvinnor. Detta ställer krav på att de som möter kvinnorna intar en holistisk approach, att inte göra det kan uppfattas som en koloniseringsprocess och ytterligare skada de utsatta. Den kvalitativa forskningen har börjat belysa sambanden mellan våld och kontext från urfolkskvinnors perspektiv. Den forskningen belyser bland annat inter-generationella mönster av våld, hur strukturellt våld mot urfolk gör det svårare att få hjälp och stöd samt hur emotionella trauman av våldet kan leda till beteenden som förstärker ohälsan. Den kvalitativa forskningen ger även inblick i urfolkskvinnors uppfattningar om hur tillgängliga insatser är ineffektiva och kulturellt inadekvata och hur kvinnorna trots svårigheterna funnit styrka och mod att hantera våldet och hitta möjligheter att läka på ett kulturellt adekvat sätt.

Det tredje temat handlar om förståelser av och teoretiska perspektiv på våld mot urfolkskvinnor. Våld definieras vanligen brett och inkluderar mer än våld i nära relationer, till exempel våld som utövas av myndighetspersoner, samt belyser andra nivåer av våld än interpersonellt, till exempel kulturellt, spirituellt, symboliskt och strukturellt våld mot kvinnor som hänger samman med koloniseringen. En stor majoritet av forskningen sätter koloniseringen i centrum och utforskar olika relationer mellan kolonisering och våld mot urfolkskvinnor. Ett vanligt perspektiv är att koloniseringen, till exempel våldsutövning i internatskolor, är ett historiskt trauma som överförs till nya generationer. Historiska trauman ses som en kollektiv process, men med nutida konsekvenser på individnivå genom hur människor hanterar eller påverkas av traumat. Detta kommer till uttryck genom bland annat psykisk ohälsa och ökar risken för våld på grund av inter-generationellt överfört våld.

Ett framträdande perspektiv i det avseendet är urfolksfeminism. Kärnan i ett urfolksfeministiskt perspektiv på våld är att urfolken varit utsatta för en patriarkal kolonialism som påverkat genusrelationerna, ökat förekomsten av våld samt påverkat urfolkens syn på våld mot kvinnor liksom vad som anses möjligt eller bör göras åt våldet. Koloniseringen ses inte som den enda orsaken bakom det våld mot kvinnor som förekommer idag och anses inte ursäktat våldet eller våldsutövaren, utan urfolken har ett ansvar att själva synliggöra, hantera och eliminera patriarkal kolonialism. En vanlig urfolksfeministisk förståelse är att se bekämpandet av våld mot urfolkskvinnor som en nyckelfråga för att uppnå autonomi och självbestämmande samt åtnjuta de kollektiva rättigheterna som urfolk. Patriarkal kolonialism anses också ha stor betydelse för att

förekomst och omfattning av våld mot urfolksskvinnor kan vara en tabubelagd fråga inom urfolkssamhällen. Det finns också urfolksforskning som beaktar kolonisationen och dess effekter, inklusive historiska trauman och patriarkal kolonialism, men som har en ambition att presentera en bred och sammanhållen förståelse av vilka faktorer på samhällsnivå som kan antas utgöra grogrund eller bidragande faktorer till våld inom urfolkssamhällen. En sådan förståelse kan inrymma många olika aspekter som anses interagera med varandra, till exempel socio-ekonomiska förhållanden, geografisk isolering, dålig kvinnoyn, bristande ansvarsutkrävande, låg nivå av välbefinnande på individuella och kollektiv nivå samt dålig kunskap om våld.

Det sista temat i den internationella forskningen handlar om interventioner och kan i sin tur delas in i två underteman som delvis hänger ihop: hinder mot hjälpsökande respektive urfolkssamhällets egna interventioner mot våld. Forskningen om hinder mot hjälpsökande undersöker och problematiserar interna och externa hinder för våldsutsatta att söka hjälp. Interna hinder kan handla om att våldet är normaliserat i urfolkssamhället, att interna maktstrukturer komplicerar hanteringen av våld, att våldsutsatthet är förknippat med skam och stigma eller att det som uppfattas som kollektiva intressen prioriteras framför våldsutsatta kvinnors individuella intressen. Externa hinder kan handla om diskriminerande eller okunnigt bemötande av majoritetssamhällets institutioner och stereotypa förståelser av urfolksskvinnor. Det kan också handla om en generell misstro mot myndigheter på grund av historiska och nutida erfarenheter av förtryck, orättvisor och diskriminering. Brist på skyddade boenden och annat stöd med relevant språk- och kulturkompetens lyfts ofta fram som ett hinder mot hjälp, liksom långa avstånd till stödjande aktörer.

Det andra undertemat kretsar kring att urfolk själva bör intervensera mot våld samt hur det bör ske och organiseras. Forskningen framför flera argument för att urfolk själva bör intervensera mot våldet. Ett argument är bristande tillit till rättssystemet, hälso- och sjukvården och andra aktörer i majoritetssamhället av skäl som nyss nämndes. Det är också ett vanligt argument att västerländska rättssystemens repressiva fokus kolliderar med urfolks mer reparativa och helande syn på interventioner. Vidare framhålls att majoritetssamhällets förståelse av våld och sätt att organisera arbetet mot våld i stuprör passar dåligt för urfolks breda och integrerade syn på interventioner med mindre skarpa gränser mellan stöd, skydd, prevention och sanktioner. Med ett urfolksperspektiv på våld förordas mer sammanhållna interventioner som utöver att hålla förövaren ansvarig och ge offret stöd och upprättelse även ger familjer och samhällen möjligheter att läka och utvecklas samt kan erbjuda kulturellt relevanta metoder. Från urfolksfeministiskt håll framhålls att urfolksskvinnor har skäl att vara skeptiska till staten eftersom staten har institutionaliserat mäns makt och genom olika koloniala praktiker slagit sönder eller försvagat urfolks egna institutioner. Att utveckla alternativa former för interventioner som genomförs av urfolken själva blir därför ett sätt att avkolonisera och att utöva självbestämmande.

Den internationella forskningen om interventioner belyser vilka alternativa system som finns och hur de fungerar. Till exempel finns urfolksdomstolar som kan ha rätt långtgående jurisdiktion att döma i mål om våld mot kvinnor. Det handlar därutöver ofta om lokala samhällsbaserade former för breda interventioner som kan innehålla bland annat ansvarsutkrävande, skydd, stöd, läkning och prevention och som involverar en bredare krets än offer och förövare, till exempel släkt och grannar. Det finns en tydlig enighet i

forskningen om att aspekter som bland annat språk, kultur, historiska trauman och avkolonisering mycket starkt talar för urfolks egna interventioner. Forskningen intar generellt en positiv inställning till interventioner som görs av urfolken själva, men det finns också kritik om att patriarkala normer tillåts inverka på processer och utfall, till exempel att mer fokus läggs på att hjälpa och skydda förövaren och hans familj mot majoritetssamhällets interventioner än på att skydda offret mot framtida våld och möjliggöra för offret att återhämta sig från sociala och hälsomässiga konsekvenser av våldet. En annan kritik är att kvinnor ges för liten roll som skapare av och aktörer i interventionerna. Från urfolksfeministiskt håll har också framförts kritik mot en allt för dogmatisk hållning i frågan om att interventioner bör göras av urfolken själva, bland annat eftersom alla urfolkskvinnor inte lever i urfolkssamhällen, att kvinnor själva kan bedöma vart de vill söka hjälp och att de kan ha goda skäl för att vända sig till majoritetssamhällets institutioner för stöd och skydd.

Kunskap från kvantitativ forskning i Sverige och Norge

Det finns inga data om våld mot samiska kvinnor i Sverige utifrån kvantitativa studier. Resultaten från en norsk studie visar att samiska kvinnor är mer utsatta för våld än icke-samiska kvinnor i Norge. Även om skillnaderna inte förefaller vara lika omfattande i norska delen av Sápmi som i till exempel Nordamerika, är resultaten allvarliga och visar att det finns skäl för att utifrån ett urfolksperspektiv utforska denna bild. De norska resultaten kan inte okritiskt antas vara giltiga för den svenska delen av Sápmi, men talar starkt för att kvantitativa studier behöver genomföras även i den svenska delen av Sápmi. Två pågående studier kommer inom något år att producera värdefulla data, men eftersom dessa studier har samisk hälsa och hälso- och sjukvårdens förmåga att erbjuda adekvat vård som huvudsakliga kunskapsintressen har viktiga aspekter som rör våld inte varit möjliga att inkludera i studierna eller kunnat ges enbart litet utrymme. Bedömningen är därför att de pågående studierna kommer att ge viktig men inte tillräcklig kunskap om samiska kvinnors våldsutsatthet.

Behov av kunskap från kvantitativ forskning

Förutom data som ingår i de pågående hälsoundersökningarna behövs kvantitativa data om bland annat förövaren, våldstyper som är särskilt förekommande vid våld i nära relationer (framför allt olika former av tvång och kontroll samt ekonomiskt våld), olika konsekvenser av våldet, platsen för våldet, hur ofta kvinnor upplevt våld, vilka åtgärder kvinnor vidtagit för att hantera sin våldsutsatthet, tillgängligheten av olika insatser, hur nöjda de är med de insatser de tagit del av, varför de valt att inte ta del av insatser eller polisanmäla våldet, eller hur de bedömer kvaliteten på bemötandet från olika stödjande aktörer.

För att få en komplett och fördjupad bild av mäns våld mot samiska kvinnor i Sverige behöver en specifik studie med uttalat fokus på våld mot samiska kvinnor genomföras. Det kräver att de forskningsproblem som kan finnas med samisk etnicitet som variabel kan lösas, liksom frågan om ägarskap och kontroll över hur data används. En sådan studie bör utformas så att den är jämbördig och jämförbar med internationella och svenska undersökningar av mäns våld mot kvinnor samtidigt som den möjliggör att undersöka specifika samiska aspekter. Undersökningen bör också omfatta våld och övergrepp som samiska kvinnor utsatts för eller på annat sätt upplevt som barn, till exempel genom att bevittna våld eller se konsekvenserna av våld. Det vore också värdefullt med data som visar

om förövarna är samer eller inte. Samiska kvinnor kan, i likhet med andra urfolkskvinnor, antas vara utsatta för våld från både icke-samiska och samiska män. För att kunna utveckla adekvata insatser behövs kunskap om bland annat kvinnornas erfarenheter och behov beroende på om våldet utövas av en samisk eller icke-samisk man, till exempel om och hur våld som utövas av icke-samiska män kan ha koppling till den utsattas samiska identitet och sålunda har karaktär av ett hatbrott. Studien bör ske utifrån ett urfolksperspektiv där erfarenheter av metodproblem från liknande studier i andra urfolkskontexter tas till vara, samtidigt som studien anpassas till samiska förhållanden och kunskap från hela våldsforskningsfältet nyttjas.

Kunskap från kvalitativ forskning i Sverige och Norge

Den norska kvalitativa forskningen har främst handlat om att förstå problembilden, särskilt vad som skapar och upprätthåller tystnaden i Sápmi om sexuellt våld och våld i nära relationer samt vilka svårigheter och hinder som finns för våldsutsatta att berätta om och komma ur våldet. Återkommande teman är bland annat hur kulturspecifika faktorer skapar svårigheter att tala om och avslöja våld, samt hur förnorskningspolitik och erfarenheter av diskriminering skapar ett tryck på att i lojalitet med hela samiska gruppen hålla tyst om våldet. Forskningen har också börjat belysa våldsutsatta kvinnors erfarenheter av att ha pratat om och avslöjat våld. Kvinnor har bland annat mötts av tystnad, ifrågasättanden och skuldbeläggning från det samiska samhället, vilket skapar ytterligare svårigheter att lämna en våldsam partner samt kan öka risken för allvarliga psykiska skador eller att kvinnorna utvecklar en problematisk relation till sin samiska identitet.

Vad som är viktigt för att våldsutsatta ska känna tillit till norska myndigheter och andra hjälpinstanser samt kunna erbjudas kultursensitiva och anpassade insatser har också berörts i den norska forskningen. Vidare börjar det växa fram en bild av vilka utmaningarna är för professionella som möter våld mot samiska kvinnor i sitt arbete, till exempel att som professionell själv vara same och en del av det lokala samhället våldet förekommer i. Den samlade bilden är att det börjar finnas kunskap om delar av problembilden, men som norska forskare själva uttryckt det behövs både djupare och bredare kunskap. En del av de kunskapsbehoven kommer att hanteras i några forskningsprojekt som pågår i Norge. Det gäller till exempel hur historiska kollektiva trauman kan öka förståelsen av våld som ett nutida socialt problem och hur kulturella värderingar och förhållningssätt som kan knytas till legitimering av våld och övergrepp i samiska samhällen kan verka i positiv eller negativ riktning.

Den norska forskningen om vägar framåt för att utmana problembilden och bemöta, hantera och förebygga våldet är mer sparsam. Några idéer om faktorer på samhällsnivå som behöver diskuteras har framförts, bland annat samiska barns och ungdomars socialisering i förhållande till sexualitet. Andra mer lösningsinriktade inslag riktar sig ofta till professionella, till exempel vad som krävs för att professionella med icke-samisk bakgrund ska kunna uppjobba den kompetens och tillit som krävs eller handlar om olika sätt att tala om våld med samiska klienter. I pågående forskning analyseras samiska kommuners handlingsplaner, i övrigt tycks policystudier saknas i Norge.

Hittillsvarande svensk kvalitativ forskning tyder på att i vart fall vissa resultat från norsk forskning är relevanta även i Sverige, exempelvis att det råder en stark tystnadskultur runt

våld, att kvinnorna är dubbelt utsatta som samer och som kvinnor samt att det är viktigt med anpassade och kultursensitiva insatser med relevant språkkompetens. I övrigt har den kvalitativa forskningen i Sverige främst bidragit till att lyfta fram samiska röster om våld, belysa Sveriges bristande ansvarstagande för frågan, kritiskt analysera policyarbetet samt lyfta fram några angelägna åtgärder som bör vidtas.

En viktig inspirationskälla för den norska och svenska kvalitativa forskningen är Rauna Kuokkanens kunskapsproduktion. Hon är den enskilda forskare som publicerat mest om våld mot samiska kvinnor. Hennes kunskapsproduktion bygger på nästan all annan publicerad kunskap om våld mot kvinnor i Sápmi som denna rapport bygger på och täcker hela Sápmi förutom den ryska delen. Hennes forskning är viktig av flera anledningar. Till att börja med erbjuder hennes forskning en god beskrivning och analys av problembilden utifrån dagens kunskapsläge och utifrån samiska röster om våld. Det finns goda förutsättningar att öka kunskapsproduktionen genom att bredda, fördjupa och kanske också utmana delar av den problembild hon beskrivit. Rauna Kuokkanen har vidare analyserat situationen i Sápmi utifrån ett urfolksfeministiskt perspektiv och bland annat belyst varför det behövs en analys av våld mot kvinnor i Sápmi som tar hänsyn till kön och hur kön samverkar med andra maktstrukturer såsom rasism och kolonialism.

Slutligen analyserar och diskuterar Rauna Kuokkanen politiska vägar framåt med utgångspunkt i argumentet att våld mot samiska kvinnor är en nyckelfråga som måste lösas av det samiska samhället om ett meningsfullt, genomförbart och livskraftigt samiskt självbestämmande ska kunna uppnås. Hon diskuterar till exempel vilka möjligheter, begränsningar och problem som finns med ansatser som utgår från urfolksrättigheter. Hon betonar att det krävs en strategi för hur frågan om våld och självbestämmande tas upp för att undvika stigmatisering av samer, men menar också att ett samarbete med staten är nödvändigt. Enligt Rauna Kuokkanen behövs en dialog kring statens ansvar för att de politiska, socio-ekonomiska och kulturella villkor som möjliggör våldet hålls vid liv. När det gäller vilken form det statliga engagemanget bör ha är det enligt Rauna Kuokkanen nödvändigt att se bortom de till synes närmast liggande valen mellan olika åtgärder som majoritetssamhället erbjuder och i stället inrikta sig på vad som krävs för att sådana val inte ska behöva göras. Som exempel nämner Rauna Kuokkanen att staten kan stödja utvecklingen av lokala system med förmåga att förebygga och reagera på våld.

Behov av kunskap från kvalitativ forskning

Slutsatsen kan inte bli annan än att det behövs betydligt mer kvalitativ forskning som tar sig an ett brett spektrum av frågeställningar, förståelser av våldet och teman. Till exempel krävs djupare kunskap om sociala, ekonomiska och kulturella konsekvenser av våldet, hur våldet förstås och bemöts av det samiska samhället, majoritetssamhället och majoritetssamhällets institutioner samt vilka konsekvenser detta får för våldsutsatta samiska kvinnor, för barnen och för hela den samiska miljö våldet förekommer i. En breddning av kunskapsläget handlar bland annat om att undersöka och analysera våldsutsattas olika perspektiv beroende på livssituation och anknytning till det samiska samhället, men också andra människors perspektiv, till exempel de som lever med våld i sin närhet eller kommer i kontakt med våld. Den kunskap som finns har ofta koppling till rennäring. Kunskap behövs också om våld mot samiska kvinnor som lever i andra samiska kontexter, identifierar sig som samer utifrån annat än rennäring eller utsätts för våld av förövare som inte är samer. Även förövares

förståelser av sitt våldsutövande och våldets olika konsekvenser behöver undersökas. Slutligen finns skäl att undersöka skillnader som kan finnas mellan olika samiska områden i Sverige, till exempel mot bakgrund av skilda erfarenheter av kolonisation eller maktstrukturer inom det lokala eller regionala samiska samhället.

Genomgången av norsk forskning visar att det börjar finnas lite kunskap om möjliga vägar framåt för att bemöta, hantera och förebygga våld, men det är sparsamt. Forskningen är främst inriktad på att åstadkomma kultursensitiva och anpassade insatser för våldsutsatta samiska kvinnor. Sådan forskning behövs även i Sverige, liksom vetenskapliga utvärderingar och granskningar av alla typer av insatser, till exempel angående hur frågan om språkkompetens hanteras i stödjande insatser. Men det behövs också forskningsansatser som utmanar problem på strukturell och kulturell nivå, såsom vad som kan bidra till att bryta tysthetskulturen eller som undersöker olika möjligheter att inkludera koloniala och kulturella aspekter i policyutvecklingen på vålds- och jämställdhetsområdet, såväl inom Sápmi som i majoritetssamhället.

Samiska forskare har med inspiration från den internationella feministiska urfolksforskningen belyst patriarkal kolonialism i Sápmi. Hur patriarkal kolonialism mer specifikt sammanhänger med våld mot samiska kvinnor är dock berört i mycket liten utsträckning. För en djupare förståelse skulle det behövas fler studier som belyser vilken roll våld mot samiska kvinnor spelat och fortfarande spelar i koloniseringen av Sápmi samt kolonisationens betydelse för samiska kvinnors våldsutsatthet idag, till exempel hur våld kan kopplas till och förstås i ljuset av historiska trauman och på olika sätt kan påverka offer och förövare utifrån kön. I denna typ av studier bör även ingå ansatser utifrån en bred våldsförståelse som inkluderar olika nivåer av våld som särskilt riktat sig mot eller fått särskilda konsekvenser för samiska kvinnor, till exempel strukturellt våld genom lagstiftning och policyer som påverkat samiska kvinnors position i det samiska samhället och kan ha ökat sårbarheten för våld. Här finns inspiration att hämta från den internationella feministiska urfolksforskningen, men studierna behöver förstås anpassas till och förstås utifrån samiska förhållanden.

I jämförelse med den internationella forskningen saknas forskning om hur det samiska samhället skulle kunna organisera sig och agera för att reagera på och förebygga våld mot samiska kvinnor. Det finns med all säkerhet erfarenheter av hur våld mot samiska kvinnor har hanterats inom Sápmi som det vore värdefullt att fånga upp och analysera genom forskning, inte minst erfarenheter av kvinnor och barn som varit utsatta för våld. I dagsläget finns ingen samisk kvinnojour eller stödtelefon. När en stödjande institution av något slag blir verklighet finns anledning att genom forskning följa upp verksamheten för att bidra till utvecklingen av det arbetet.

Slutligen behöver nämnas något som möjligen är självklart, nämligen att den kvalitativa och kvantitativa kunskapsproduktionen inte bara sker i två parallella spår, de olika forskningsansatserna behöver också förstås i relation till varandra. Till exempel kan kvalitativ forskning fördjupa tolkning och analys av kvantitativa data och kvantitativ forskning kan inspirera till kvalitativa studier. Kunskap från kvalitativ forskning kan även bidra till att förbättra den kvantitativa kunskapsutvecklingen. Studier som kombinerar de två ansatserna bör uppmuntras.

Förutsättningar för kunskapsutveckling och åtgärder

I analysen av kunskapsläget har noterats några skillnader mellan Sverige och Norge. Den norska delen av Sápmi har haft medialt och inom Sápmi uppmärksammade händelser om sexuella övergrepp som lett till initiativ, åtgärder, dialog med politiker och myndigheter samt forskning. Det finns förstås även händelser om våld och övergrepp mot samiska kvinnor i Sverige som fått uppmärksamhet inom Sápmi, men de har inte lett till en sådan synlighet och aktivitet som i Norge. Initiativ som tagits inifrån det samiska samhället i Sverige har bemötts med tystnad eller tappat fart. En annan skillnad jämfört med Norge är att de få initiativ som har tagits av stat och myndigheter i Sverige snarare framstår som resultat av ett yttre tryck från exempelvis människorättsinstitutioner, än som resultat av en dialog med det samiska samhället.

I jämförelse med andra internationella urfolkskontexter finns ännu inte i Sápmi i samma omfattning och styrka urfolksorganisationer eller någon urfolksinstitution som har våld mot kvinnor som en central fråga på sin agenda. Civilsamhällets engagemang är viktigt av flera skäl, bland annat för att lyfta fram våld mot kvinnor i ljuset, för att stötta och skydda våldsutsatta kvinnor och för att genom påverkansarbete bidra till utveckling av lagar, policyer och en praktik som är relevant för våldsutsatta och andra som berörs av våld. Av den internationella forskningen om våld mot urfolkskvinnor framgår att det framför allt är urfolkskvinnors organisationer som synliggjort och brutit tystnaden runt våld mot urfolkskvinnor och som vid sidan av och i samverkan med urfolks egna institutioner verkar för att åtgärder vidtas både inom urfolkssamhället och av majoritetssamhället.

Iakttagelserna av dessa skillnader sätter fingret på två grundläggande förutsättningar för en framgångsrik utveckling. För det första finns behov av att på bred front stötta samers mobilisering i frågan om våld mot samiska kvinnor och flickor för att bryta tystnaden kring våld och göra det möjligt för det samiska samhället och samiska kvinnor att vara centrala aktörer samt medskapare och delägare av kunskaper och insatser. För det andra behövs dialog och samverkan med det samiska samhället från majoritetssamhällets sida. För att en sådan dialog ska leda till bästa möjliga resultat behöver insikter och kunskaper om våld mot samiska kvinnor utvecklas inom statliga myndigheter, kommuner, regioner och civilsamhällesorganisationer, till exempel kvinnojourerna.

Dessa grundläggande förutsättningar behövs också för att främja kunskapsutvecklingen genom forskning. Det behövs av forskningsetiska skäl finnas samiska aktörer som kan engagera sig och samarbeta i kunskapsproduktionen för att säkra reellt inflytande i forskningsprocessen. Detta är också viktigt för att möjliggöra att kunskapen som produceras genom forskning kommer till största möjliga nytta för det samiska samhället.

En annan grundläggande förutsättning som framträder tydligt i genomgången av internationell forskning och kunskapsläget i övrigt är att det i den nationella jämställdhetspolitiken behöver utvecklas och implementeras en urfolksfeministisk förståelse av våld mot samiska kvinnor och flickor där våldet sätts in i en kontext bestående av bland annat kolonialism, samisk historia, samisk kultur och samiska livsvillkor. Om så inte sker finns en uppenbar risk för att de jämställdhetspolitiska insatserna motverkar sitt syfte så att våldsutsatta även i fortsättningen har svårt att få relevant stöd och verkningfulla förebyggande insatser inte genomförs. Två aspekter, som delvis hänger ihop, framstår som

centrala att implementera. För det första koloniseringens betydelse för våld mot samiska kvinnor. För det andra en bred våldsförståelse som inkluderar mer än våld i nära relationer och sexuellt våld, till exempel kränkningar relaterade till den samiska identiteten, och andra nivåer av våld än interpersonellt, till exempel kulturellt, spirituellt, symboliskt och strukturellt våld mot samiska kvinnor. Även om kunskapsläget i dessa två avseenden, som framgår ovan, är relativt svagt i den svenska delen av Sápmi, finns tillräckligt med kunskap och erfarenheter, inte minst inom det samiska samhället, för att jämställdhetspolitiken ska kunna ta ett första steg i denna riktning.

5.5.2 Forskning om jämställdhet i det samiska samhället

I rapporten *Inventering och analys av forskning om samisk jämställdhet och genus i Sápmi – Sverige 1991-2020*⁴⁹ har genus- och jämställdhetsrelaterad forskning om samer i svenska Sápmi identifierats och kategoriserats inom fem olika ämnesgrupper publicerade 1991 – 2020. Dessa grupper är: hälsa och välbefinnande; sociala, politiska och ekonomiska frågor; genusteoretiska studier; humanistisk forskning; hållbarhets- och miljöstudier. Sedan 1991 har ett hundratal artiklar och verk publicerats som på ett eller annat sätt behandlar samisk genus och jämställdhet.

Forskning inom samisk hälsa, medicin och välbefinnande återfinns i den största gruppen av genusrelaterade arbeten. Inom hälsoforskningen är oftast genusfaktorn (kvinnor, män) en kategori som till viss del inkluderar analyserande jämförelse och diskussion om ett hälsoproblem. Forskningen konstaterar skillnaderna mellan könen men analyserar inte alltid på djupet vad dessa innebär. Psykisk ohälsa upptar en stor del av hälsoforskningen, specifikt suicidforskningen som bl.a. visar på sambandet mellan försvagad samisk identitet och ökad självmordsstatistik när det gäller renskötande män. När det gäller samiska kvinnors psykiska ohälsa så får den inte samma våldsamma konsekvenser som männens utan är mer diffus. Forskningen pekar inte på någon djupare orsaksanalys när det gäller samiska kvinnor men indikerar psykosociala problem, stress och stort ansvar över familj och ekonomi.

Genus- och jämställdhetsforskning som berör sociala, politiska och ekonomiska problem fokuserar på kvinnlig underrepresentation inom politik, institutioner, myndigheter och organisationer. Utanförskap och osynlighet är enligt forskningen problem som kvinnor i renskötelsen stöter på. Här föreslår forskare åtgärder som uppmuntrar de renskötande männen till adekvata högre utbildningar för att utveckla renskötselföretagen och dess ekonomi. De samiska kvinnorna som ofta redan har höga utbildningar skulle vara lämpliga på inflytelserika positioner i institutioner som påverkar renskötelsen och i arbetet med renbruksplaner (RBP). Genom att nyttja kvinnornas kunskapsmässiga potential i bildandet och genomförandet av lagstiftning, policyer och planer som formar renskötelsen skulle maktdynamiken förflyttas och kvinnornas roller skulle bli mer synliga.

Frågor inom samiska genusteoretiska studier, humaniora och hållbarhets- och miljöfrågor har rönt mindre intresse inom genusrelaterad forskning i Sverige. När det gäller genusteoretiska studier har Norge en starkare tradition. Inom humaniora är det framförallt historiska kvinno-skildringar som forskats kring. Hållbarhets-, miljö och naturtekniska frågor

---

⁴⁹ Se bilaga 7.

representeras av vattenkraftutbyggnad, naturresursexploatering och traditionell ekologisk kunskap men borde kunna uppmärksammas mera inom samiska genusstudier.

En eftersatt grupp när det gäller genusrelaterad forskning är också de icke-renskötande samerna. De visar en liknande hälsobild som referensgrupper när det gäller medicinska problem, men det skulle däremot vara intressant att se på andra typer av genus- och jämställdhetsproblem i den gruppen, såsom sociala och ekonomiska frågor, maktrelationer mellan könen samt frågor kring integration. Forskning om jämställdhet och genus kring samiskt konstnärligt utövande och konsthantverksföretagande har inte påträffats annat än att det nuddats i forskning om aktivism ur ett dekoloniseringsperspektiv, dvs inte som ett inomgruppsligt problem. Forskning kring konst och konsthantverk borde kunna utgöra ett genusövergripande fält och generera intressanta resultat. Särskilt som estetiska uttryck kan ha en förstärkande effekt på den kulturella identiteten.

Inom de kommande årens forskningsprojekt planeras och förekommer framförallt forskning kring samisk hälsa, suicidforskning, åldrande och forskning kring livets slutskede.

De många tvärvetenskapliga samiska hälso- och levnadsvillkorsprojekten, baserade vid kunskapskompetenta institutioner och centra vid Umeå universitet och Luleå tekniska universitet, utgör en stor potential för att kunna utveckla fler forskningsämnen med inriktning mot genus och jämställdhet i Sápmi, Sverige.

6. REFERENSER

Axelsson, Per och Storm Mienna, Christina. *The Challenge of Indigenous data in Sweden* i Maggie Walter, Tahu Kukutai, Stephanie Russo Carroll, Desi Rodriguez-Lonebear, *Indigenous Data Sovereignty and Policy*, Routledge 2021.

Dankertsen, Astri. *Sámi Feminist Moments: Decolonization and Indigenous Feminism*, i *In Good Relation, History, Gender and Kinship in Indigenous Feminism*, Sarah Nickel och Amanda Fehr. University of Manitoba Press. 2020.

Europarådet. *Comments submitted by Sweden on GREVIO's final report on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report)*. Received by GREVIO on 17 January 2019, GREVIO/Inf(2019)2, published on 21 January 2019.

Europarådet. GREVIO/Inf(2018)15. Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence, GREVIO's (Baseline) *Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SWEDEN*, Published on 21 January 2019.

Jämställdhetsmyndigheten. Rapport 2021-1. *Ett sekel av rösträtt och valbarhet – en uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet en jämn fördelning av makt och inflytande*.

Jämställdhetsmyndigheten. Rapport 2018:5 *System för uppföljning och analys av jämställdhetspolitiken*.

Makt, mål och myndighet - feministisk politik för en jämställd framtid, skr. 2016/17:10

OECD (2019). *Linking the Indigenous Sami People with Regional Development in Sweden*, OECD Rural Policy Reviews, OECD Publishing, Paris.

Regeringsbeslut IJ2009/1924/DISK, IJ2009/1958/DISK

Regeringsbeslut Ku2018/00384/DISK

Regeringsbeslut Ku2019/00469/CSM

Regeringsbeslut Ku2019/00469/CSM (delvis), Ku2019/01249/CSM

Sametinget och WSP. *Läget i Sápmi*. 2019.

Stoor, Petter. *Kunskapssammanställning av samers psykosociala ohälsa*, Sametinget 2016.

Walters, Maggie och Andersen, Chris. *Indigenous Statistics – a Quantitative Research Methodology*. Routledge, 2016.

7. BILAGOR

1. Regeringsuppdraget
2. Genomförda och pågående insatser inom jämställdhetsområdet
3. Resultatredovisning från dialogmöte
4. Statistikbilaga
5. Resultat från enkät om jämställdhet inom renskötseln
6. Rapport *Våld mot samiska kvinnor*
7. Rapport *Inventering och analys av forskning om samisk jämställdhet och genus*

2019-06-13
 Ku2019/00469/CSM (delvis)
 Ku2019/01249/CSM

Kulturdepartementet

Sametinget/Sámediggi
 Box 90
 981 22 Kiruna/Giron

Ledngr.
 Fu. Controllers, Styr. ordf.
 AINE, MEN, ULHA

Uppdrag till Sametinget att kartlägga jämställdheten inom det samiska samhället

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Sametinget att kartlägga och analysera det samiska samhället ur ett jämställdhetsperspektiv.

Vid genomförande av uppdraget ska Sametinget samråda med Jämställdhetsmyndigheten, Folkhälsomyndigheten, Länsstyrelsen och samiska organisationer. Sametinget ska utgå från regeringens övergripande mål för jämställdhetspolitiken och de sex underliggande delmålen. I kartläggningen och analysen ska Sametinget belysa relevant befintlig forskning samt erfarenheter från genomförda och pågående insatser på jämställdhetsområdet. Hänsyn ska tas till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (skr. 2016/17:10) samt Europarådets rekommendationer avseende Sveriges efterlevnad av Istanbulkonventionen.

Kartläggningen och analysen ska ligga till grund för eventuella förslag till åtgärder som Sametinget bedömer bör vidtas inom områden där det finns kunskapsluckor och utvecklingsbehov.

För uppdragets genomförande får Sametinget använda högst 800 000 kronor under 2019. Kostnaderna ska belasta utgiftsområde 13 Jämställdhet och nyanlända invandrades etablering, anslaget 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder, anslagspost 12 Jämställdhetsinsatser efter regeringsbeslut. Medlen utbetalas engångsvis efter rekvisition ställd till Kammarkollegiet. Rekvisitionen ska lämnas senast den 1 december 2019. Medel som inte har använts för avsett ändamål ska betalas tillbaka till

Kammarkollegiet senast den 31 mars 2020. Samma datum ska en ekonomisk redovisning lämnas till Kammarkollegiet.

Regeringen beräknar att avsätta ytterligare 400 000 kronor under 2020 för genomförandet av uppdraget.

Uppdraget ska delredovisas den 31 mars 2020 och slutredovisas den 31 oktober 2020 till Regeringskansliet (Kulturdepartementet med kopia till Arbetsmarknadsdepartementet).

Skälen för regeringens beslut

Sametinget fick 2009 i uppdrag att genomföra en särskild satsning för att stärka samiska kvinnors delaktighet i samhällslivet (IJ2009/1924/DISK, IJ2009/1958/DISK). Därefter fick Sametinget under 2013 i uppdrag att integrera myndighetens arbete med jämställdhet i den ordinarie verksamheten i syfte att uppnå de jämställdhetspolitiska målen. Uppdraget slutfördes under 2018 (Ku2018/00384/DISK). Sametinget konstaterade bl.a. att det finns brist på kunskap om jämställdheten inom det samiska samhället. I Sametingets budgetunderlag för 2020–2022 (Ku2019/00469/CSM) framgår att en kartläggning av jämställdheten är ett prioriterat område.

Vidare har Europarådet i sin första utvärdering av hur Sverige efterlever Istanbulkonventionen (IC-CP/Inf(2019)4) lämnat rekommendationer som rör våldsutsatta kvinnor tillhörande de nationella minoriteterna.

På regeringens vägnar

Amanda Lind

Lars-Marcus Kuhmunen

Kopia till

Statsrådsberedningen/SAM

Socialdepartementet/FS

Finansdepartementet/BA

Näringsdepartementet/LB FJR

Arbetsmarknadsdepartementet/JÄM

Regeringskansliets förvaltningsavdelning/EK

Folkhälsomyndigheten

Jämställdhetsmyndigheten

Kammarkollegiet

Länsstyrelsen i Jämtland

Länsstyrelsen i Norrbotten

Länsstyrelsen i Västerbotten

Genomförda och pågående insatser på jämställdhetsområdet

I enlighet med uppdragsdirektiven har myndigheten genomfört en förstudie för att belysa erfarenheter från genomförda och pågående insatser på jämställdhetsområdet.

Sametinget har de senaste 20 åren arbetat med olika jämställdhetsprojekt, genomfört jämställdhetskongresser och seminarier samt antagit en rad styrdokument för Sametinget som myndighet och dess administration, parlamentariska verksamhet och för verksamhet riktad till det samiska samhället. Nedan följer en sammanställning av relevanta uppdrag, projekt mm sett utifrån temat jämställdhet.

Regeringsuppdrag till Sametinget

Särskild satsning för kvinnors delaktighet i samhällslivet

År 2008 fick Sametinget i uppdrag att genomföra en särskild satsning för att stärka samiska kvinnors delaktighet i samhällslivet och deras ställning i det politiska beslutsfattandet samt främja samiska kvinnors deltagande i den demokratiska processen. Satsningen omfattade två år och slutredovisades 2009. Jämställdhetsanslaget fördelades mellan Sametingets kansli och alla partier. Insatser analyserades bland annat utifrån representation i plenum, röstlängd och valdeltagande. Sametinget sammanfattade resultatet av de genomförda insatserna och åtgärderna som positiva. Representation i plenum hade balanserats upp mellan manliga och kvinnliga ledamöter¹ och styrelsen hade en kvinnlig ordförande. Analysen visade att partierna själva påverkat vilka kvinnor som kom in i plenum genom att nominera dessa högt på vallistorna och att partierna anpassat valprogram och valsedlar mer genomtänkt ur ett jämställdhetsperspektiv. Speciella aktiviteter för att rekrytera kvinnor till partierna hade också medfört att fler kvinnor deltog i partiarbetet och tre av sex partier hade kvinnliga partiledare.

Utvärderingen av kansliets jämställdhetsarbete riktad mot det samiska samhället visade att många saknade ett samiskt perspektiv, att det till stor del var kvinnor som deltog i aktiviteterna och att samebyar saknade utbildningar och verktyg för att ta fram jämställdhetsplaner samt att det saknades statistik och dokumentation om samiska kvinnor. Slutsatsen var att jämställdhetsarbete i grunden handlar om förändringar av värderingar och attityder vilket innebär ett kontinuerligt och långsiktigt arbete.

---

¹ Kvinnlig representation ökade från drygt 35% till drygt 48%, manlig minskade i motsvarande grad.

År 2009 fick Sametinget åter uppdraget att genomföra en särskild satsning för att stärka samiska kvinnors delaktighet i samhällslivet och deras ställning i det politiska beslutsfattandet samt främja samiska kvinnors deltagande i den politiska processen. Denna gång kompletterades uppdraget med att Sametinget skulle påbörja erfarenhets- och kunskapsutbyte med samiska företrädare i Finland, Norge och Ryssland rörande jämställdhet, mäns våld mot kvinnor, sexuella trakasserier och missbruk. Enligt uppdragsbeskrivningen skulle Sametinget bistå partierna med metodstöd och utbildning, anordna seminarier för personal, föreningar och samebyar samt lämna förslag på långsiktig lösning för fortsatt jämställdhetsarbete. Erfarenheterna från arbetet med Finland, Norge och Ryssland rörande jämställdhet, mäns våld mot kvinnor, sexuella trakasserier och missbruk skulle redovisas inom ramen för det svenska ordförandeskapet i Barentsrådet. Uppdraget slutredovisades 2011 i en rapport.² I den anges att aktiviteter som genomfördes var bland annat en framtidskonferens, jämställdhetsutbildningar samt enkäter och intervjuer för att få in information om var det förekom brister i det samiska samhället ur ett jämställdhetsperspektiv, samt initiering av ett erfarenhets- och kunskapsutbyte med Finland, Norge och Ryssland. Det sistnämnda visade sig svårare än befarat då det var svårt att få gehör för frågan från samiska företrädare i de övriga länderna. Som orsak till detta anges i rapporten att frågor om jämställdhet och genus har låg status.

Enligt rapporten visade enkäterna och intervjuerna med förtroendevalda och tjänstemän i Sametinget, samebyar, föreningar och organisationer att de genomförda aktiviteterna lett till en ökad kunskap om jämställdhet. I underlaget framkom behov av gemensamma arenor för att diskutera jämställdhetsfrågor i Sápmi och att underifrånperspektivet/ett samiskt perspektiv är avgörande för att nå framgång i jämställdhetsarbetet. För att förändra attityder och värderingar är ett konsekvent och långsiktigt jämställdhetsarbete av väsentlig betydelse, exempelvis genom utbildning i genusfrågor, hbtq, ledarskap, förhandlingsteknik och övrig metodutveckling för olika målgrupper³ inom det samiska samhället.

För att få kontinuitet i arbetet föreslog Sametinget i rapporten att en tjänst för jämställdhetsfrågor ska inrättas, att Sametingets jämställdhetsprogram ska revideras, att partistödet för jämställt partiarbete ska öka och att samverkan ska etableras kring jämställdhetsfrågor genom Samiskt Parlamentariskt Råd, SPR. Sametingets utåtriktade jämställdhetsarbete föreslås fortsätta som en del av arbetet med miljö och arbetslivet/traditionell kunskap, identitet, jämlikhet och hållbar utveckling då allt hänger ihop i en helhet där varje del är lika viktigt. Detta synsätt är något som samer har gemensamt med andra urfolk i världen och därför är också det samiska perspektivet viktigt i jämställdhetsfrågor, enligt rapporten.

---

² Uppdraget redovisades 1 mars 2011 till Integrations- och jämställdhetsdepartementet, *Rapport regeringsuppdraget "En särskild satsning för att stärka samiska kvinnors delaktighet i samhällslivet"* (IJ2009/1924/DISK, IJ2009/1958/DISK).

³ Här anges målgrupper och insatser bl.a. samebyarna och rennäringen där praktiska kurser riktade till ungdomar av båda könen ges som exempel, insatser i övriga samiska näringar som genusperspektiv i doudji med mjukslöjd och hårdslöjd, för- och grundskola med både lärare och elever, förtroendevalda och tjänstemän på Sametinget, ungdomar på bland annat konfirmationsläger mm.

Plan för jämställdhetsintegrering, JiM

I regleringsbrev 2013 gav regeringen Sametinget i uppdrag att under 2014 ta fram en plan för hur myndigheten ska bedriva ett utvecklingsarbete för att verksamheten ska bidra till att nå regeringens jämställdhetspolitiska mål. Planen skulle innehålla identifierade utvecklingsbehov, mål, aktiviteter och budget samt beskriva på vilket sätt lärdomarna från utvecklingsarbetet kunde tillvaratas i myndighetens processer efter 2014.

Planen redovisades till Landsbygdsdepartementet 2013 och slutrapporterades 2015. Sammanfattningsvis genomfördes internutbildningar, genomgång utifrån ett jämställdhetsperspektiv av styrdokument, hemsidor och rutiner samt en kampanj riktad till förtroendevalda, tjänstemän och det samiska samhället, *Making Space Sápmi*, för att öka insikten om hur normer och värderingar styr ur ett jämställdhetsperspektiv. Arbetet med jämställdhetsintegrering i myndigheten har följts upp med handlingsplan för jämställdhetsintegrering, mångfalds- och jämställdhetspolicy samt jämställdhetsplaner och i myndighetens verksamhetsplaner för varje år.⁴

Sametinget omfattas av regeringsuppdraget för jämställdhetsintegrering i statliga myndigheter perioden 2020 – 2025, det så kallade JiM-programmet.⁵ Syftet med JiM-programmet är fortsatt att stärka och vidareutveckla Sametinget och övriga statliga myndigheters arbete med jämställdhetsintegrering. Målet är att myndigheterna fortsätter att utveckla sin kärnverksamhet så att den ännu bättre bidrar till att uppnå målen för regeringens jämställdhetspolitik. Jämställdhet ska integreras och vara en ordinarie del av myndigheternas kärnverksamhet, exempelvis i myndigheternas styrprocesser.

Kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa

År 2015 beslutade regeringen att ge Sametinget i uppdrag att genomföra en kunskapssammanställning avseende psykosocial ohälsa hos det samiska folket i Sverige. Bakgrunden var bland annat att FN:s specialrapportör i hälsofrågor bedömde bristen på forskning och kunskap om samernas hälsosituation i Sverige som bekymmersam. Resultat från Södra Lapplands forskningsenhet visade att samer rapporterade signifikant högre värden för depression och ångest, och forskning visade att det finns en ökad risk för självmord bland renskötande samiska män. Behovet att klarlägga faktiska förhållanden förelåg. Regeringen avsatte medlen för detta under 2015 och 2016. I mitten av 2016 rapporterades arbetet⁶ och förslag till fortsatta åtgärder inom ämnet skickades till regeringen.⁷

Av rapporten framgår att det finns omfattande kunskapsluckor om svenska samers psykosociala ohälsa. Bland ämnen där bristerna är mest påtagliga är våldsutsatthet i den generella samiska befolkningen, där kunskap saknas helt och hållet. Det finns inga

⁴ Mer information om Sametingets jämställdhetsarbete, samt dokument finns på myndighetens hemsida:

<https://www.sametinget.se/73177>

⁵ Regeringsbeslut A2020/02041.

⁶ Stoor, Jon Petter. Kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa, Sametinget 2016-06-20. Regeringsuppdrag S2015/3140/FS. Dnr 1.3.8-2015-718.

⁷ Förslag till fortsatta åtgärder med anledning av kunskapssammanställning samers psykosociala ohälsa. Dnr. 1.3.8-2015-718

vetenskapliga studier om förekomsten av våldsutsatthet bland samer i Sverige och kunskaperna är mycket begränsade om hur särskilda behov av kulturellt och språkligt anpassade insatser tillgodoses för våldsutsatta samiska kvinnor. Av rapporten framgår att det är välkänt att våldsutsattheten är högre bland flera arktiska urfolk och att det antas vara relaterat till de historiska trauman som urfolk utstått från koloniserande makter. Våldets negativa inverkan på den fysisk och psykisk hälsan är ännu större om det förekommer i nära relationer eller rör sig om allvarligt sexuellt våld.

Rapporten beskriver några källor inom området våldsutsatthet. Bland annat nämns en kartläggning av bemötandet av våldsutsatta kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna av Statens folkhälsoinstitut från år 2010, Sametingets projekt Dorvu år 2008 och SSR:s projekt om rennäringslagen ur jämställdhetsperspektiv. Rapporten redogör även för forskningsarbeten med anknytning till ämnet våld mot samer och samiska kvinnor. I rapporten beskrivs ett antal hinder för systematisk, etiskt försvarbar och relevant kunskapsproduktion, samt exempel från Norge som visar att det skulle vara möjligt att genomföra befolkningsbaserade hälsoundersökningar även bland svenska samer. Dock understryks att samer ska säkras reellt inflytande i eventuell forskningsprocess:

”Exempelvis vore det mycket önskvärt att vinna kunskap om de svenska samernas våldsutsatthet (norsk data indikerar att den kan vara förhöjd), men det är samtidigt direkt olämpligt att sådan forskning företas utan samiskt inflytande, särskilt då det saknas riktlinjer för hur sådan forskning kan genomföras på ett etiskt korrekt sätt.”⁸

Vidare presenteras förslag på åtgärder som syftar till att uppfylla Sveriges hälsomässiga åtaganden gentemot det samiska urfolket, bland annat:

- Ett centrum för samisk hälsa i samarbete med de nordliga landsting (numera regioner) som uttryckt önskemål om detta.
- Ovan nämnda centrum ges i uppdrag att genomföra en befolkningsbaserad bred hälsokartläggning, alternativt att en befintlig enhet ges detta uppdrag, alternativt att en öppen forskningsmedelsutlysning genomförs i detta syfte.
- Ökat samarbete mellan det samiska civilsamhället och vård- och omsorgsgivarna inom svenska Sápmi för att bättre utnyttja den potential till hälsoförebyggande arbete ”inifrån” som finns.
- Att vård- och omsorgsgivarna i svenska Sápmi initierar processer för att tillgängliggöra befintliga samiska språk- och kulturkunskaper samt höja kulturkunskapsnivån hos övrig personal, särskilt inom områdena primärvård och psykisk hälsa.
- Införa ett samiskt behandlingsalternativ genom samordnade resurser från vård- och omsorgsgivarna inom svenska Sápmi, alternativt att samma regioner ingår avtal med andra parter som kan erbjuda detta.⁹

---

⁸ Sid 10, Stoor, Jon Petter.

⁹ Sid 9-13. Stoor, Jon Petter.

Nationell strategi inom området psykisk hälsa och suicidprevention

Sametinget har, tillsammans med flertalet andra myndigheter, fått uppdraget att inkomma med underlag inför en kommande nationell strategi inom området psykisk hälsa och suicidprevention¹⁰.

Uppdraget omfattar en analys av nuläget samt de långsiktiga behoven i det samiska samhället inom området psykisk hälsa och suicidprevention. Analysen inkluderar en bedömning av resultatet av genomförda och pågående insatser och hur dessa kan utvecklas. Analysen identifierar områden som bör prioriteras i en nationell strategi, analyserar målgrupper som berörs av uppdraget och pekar i förekommande fall på utvecklingsbehov i det samiska samhället i frågor som berör psykisk hälsa och suicidprevention. Analysen ligger till grund för en gemensam analys som uppdragsmyndigheterna lämnar i ett samlat förslag till strategi med mål och prioriteringar, indikatorer för uppföljning samt förslag på förvaltning och administration av ett kostnadseffektivt uppföljningssystem inom området. Sametingets del genomförs under 2021 av Umeå universitet, institutionen för epidemiologi och global hälsa, delvis genom en folkhälsoundersökning (utförs av SCB) riktad till samer genom tre register: Sametingets röstlängd, yrkesregistret för renskötare samt renägarlängden. Samarbetsparter är kunskapsnätverket för samisk hälsa, SSR m.fl. (Se även bilaga 6. *Våld mot samiska kvinnor*, 5.3, sid 43-44 för mer information om pågående studier samt relevans kopplat till det sjätte jämställdhetspolitiska målet.)

Övriga projekt som där Sametinget medverkat

Projekt Dorvu - Trygghet

År 2007 ansökte Sametinget hos Brottsoffermyndigheten om finansiering för projektet Dorvvolaš – seminarium om mäns våld mot kvinnor i Sápmi, vilket beviljades och genomfördes 2008.¹¹ Seminariet resulterade i en uppföljande projektansökan om en förstudie av en samisk telefonjour för våldsutsatta samiska kvinnor till Brottsoffermyndigheten 2009 som inte beviljades. I slutet av 2010 beviljade Statens Folkhälsoinstitut medel för projektet, som dock inte genomfördes.

Hälsonätverket och HALDI

År 2017 startade kunskapsnätverket för samisk hälsa av Region Norrbotten, Region Västerbotten, Region Jämtland Härjedalen, Region Dalarna, Sametinget, riksorganisationerna Svenska samernas riksförbund (SSR), Landsförbundet svenska samer (LSS), Samerna, SameÄtnam och Sáminuorra. Kunskapsnätverket för samisk hälsa finansierades ursprungligen som ett projekt av Socialdepartementet men finansieras sedan 2020 av regionerna.

---

¹⁰ Regeringsuppdrag S2018/04669/FS, S2018/06126/FS, S2020/06171/FS.

¹¹ Projekt Dorvu – Därvo – Därvvuo – Jearsoe – trygghet, förstudie om förutsättningar för samisk telefonjour för våldsutsatta samiska kvinnor. Dnr 2009-477.

Bakgrund till initiativet är en lång rad undersökningar, rapporter och uppdrag som redovisar bristen på kunskap och forskning om svenska samers hälsa samt brist på vård- och hälsoförebyggande insatser med utgångspunkt i den samiska kulturen och det samiska folkets förutsättningar. Kunskapsnätverket verkar för att säkerställa samernas rätt till en likvärdig och kulturanpassad hälso- och sjukvård. Arbetet i kunskapsnätverket syftar till att öka kunskapsläget om samers hälsosituation och att öka och förbättra tillgången på hälso- och sjukvårdstjänster som bygger på samisk språk- och kulturkompetens utifrån den samiska befolkningens behov.

Kunskapsnätverket för samisk hälsa har sedan starten 2017 utbildat ett stort antal medarbetare inom vården i samiska rättigheter och kulturförståelse. Samiska kompetensnätverk har etablerats i respektive region och år 2020 lanserades en e-utbildning i samisk kulturförståelse som Kunskapsnätverket för samisk hälsa utvecklat i samarbete med SANKS, Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus. Vidare har samtliga regioner som ingår antagit dokumentet *Strategi för samisk hälsa - en hälso- och sjukvård som bidrar till en god hälsa och en vård på lika villkor för samer 2020-30*. Det innebär att regionerna har åtagit sig att arbeta för en kulturanpassad hälso- och sjukvård som aktivt bidrar till en god hälsa och en vård på lika villkor för samer. Detta ska enligt strategin göras genom utbildning av vårdpersonal, utveckling av nya arbetssätt och metoder, synliggörande av samisk kultur och språk, samt breddade kunskapsunderlag. Dessutom ska regionerna verka för ett nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa. Av strategin framgår också att allt arbete ska utgå från urfolksperspektivet, intersektionell analys och samisk delaktighet. Med intersektionell analys avses medvetenhet om att samers hälsa och behov i vården kan variera beroende på bland annat kön, ålder, funktionsförmåga och sexuell läggning.¹²

Umeå universitet/Vårdduo medel genomför en omfattande studie om levnadsförhållande för samer, HALDI – hälsa och levnadsvillkor i Sápmi. Studien genomförs i nära samarbete med Universitet i Tromsø, Sametinget i Sverige, medverkande kommuner och regioner och Folkhälsomyndigheten. Projektet samarbetar med och använder samma undersökningsmetoder som SAMINOR-studien på norsk sida, som drivs av Senter for samisk helseforskning vid Norges arktiska universitet. (Se även bilaga 6, sid 43 samt bilaga 7, sid 9).

---

¹² Information hämtad från Region Norrbottens hemsida: <https://www.norrbotten.se/sv/Utveckling-och-tillvaxt/Folkhalsa/Fokusomraden/Samers-halsa/Kunskapsnatverket-for-samisk-halsa/>

Sametingets politiska styrdokument

Sametinget har ett antal politiska styrdokument inom olika temaområden, såsom samiska näringar, kultur, språk, livsmiljö, internationella frågor m.fl. Flera av styrdokumenterna innehåller kortare beskrivningar om vikten av jämställdhetsaspekter kopplat till de olika temaområdena. Nedan redogörs för skrivningar i två av de politiska styrdokumenterna.

Jämställdhetsprogrammet

År 2016 antog Sametingets plenum ett jämställdhetsprogram för Sametinget. Programmet var en revidering av 2004 års jämställdhetsprogram och en fortsättning på jämställdhetsarbetet som pågått via särskilda regeringsuppdrag och i samarbete med andra samiska organisationer, samebyar och föreningar. Övergripande mål i programmet är:

- Samiska kvinnor och män har samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter inom alla områden i livet. Det gäller eget arbete och försörjning, inflytande i samhället, vård av hem och barn samt kroppslig integritet.
- Förutsättningar finns för både samiska kvinnor och män, flickor och pojkar till fria val oavsett könstillhörighet.
- Sametinget har ett brett verksamhetsområde som i lika hög grad appellerar till och berör både män och kvinnor.
- Jämställdhet är en viktig del i arbetet med att dekolonisera och stärka det samiska folket och samhället. Genom att arbeta långsiktigt med jämställdhet bidrar man till psykisk och fysisk hälsa, levande kultur och ett starkare samiskt samhälle.

Jämställdhetsprogrammet innehåller även förslag på en mängd konkreta åtgärder för att uppnå angivna mål, bland annat att ta fram statistik av olika slag, utredningar och utvärderingar inom olika områden, faktabank och resurscentrum, utbildnings- och informationsinsatser, seminarier och konferenser, jämställdhets- och attitydförändringsprojekt osv.

En av åtgärderna som genomfördes hösten 2018 i Umeå var en konferens för kvinnor och rensköttsel. Där framkom bland annat förslag på att ta fram en bok om kvinnors erfarenheter inom renskötset samt att ta fram verktyg och redskap för de problem som kan uppstå inom renskötset för kvinnliga renskötare. Detta framfördes utifrån att det är dags att diskutera hur saker ska genomföras istället för att prata om problemen då problembilden redan är känd. Exempelvis är ett känt problemområde att kvinnors arbete i samebyn måste identifieras, synliggöras och värderas högre. Vidare menade konferensdeltagarna att Sametinget ska arbeta med en förändring av rennäringslagen, fortsätta med konferenser och seminarier och själva vara en förebild i jämställdhetsarbetet. Andra förslag var föreläsningar där manliga förebilder berättar om jämställdhet, vikten av normkritiskt arbete inom renskötset och att männen ska involveras i jämställdhetsarbetet.

För att stärka jämställdhetsintegreringen och möjliggöra det fortsatta jämställdhetsarbetet anges i Sametingets Jämställdhetsprogram att det behövs en tjänst på Sametinget som arbetar med frågor som rör jämställdhet. Denna tjänst skulle med fördel kunna kombineras med arbete med mänskliga rättigheter, diskriminering och mångfald eftersom det finns många beröringspunkter mellan dessa områden.¹³

Rennäringspolitisk strategi

2021 antog Sametingets plenum en rennäringspolitisk strategi med följande målsättning inom jämställdhet:

- Sametinget ser att samebyarna har en roll att föra fram kvinnor till centrala positioner, men även andra aktörer i det samiska samhället kan samverka för att åstadkomma attitydförändringar och lyfta diskussioner om normer och värderingar i det samiska samhället ut ett jämställdhets- och normkritiskt perspektiv.
- Att initiera, utveckla och förbättra informations- och utbildningsinsatser om det samiska folket, deras livsvillkor, kultur, historia och rättigheter som urfolk för myndigheter och beslutsfattare. I grunden krävs ett helhetsperspektiv på renskötarnas verksamhet för att skapa förståelse för den trängda situation som företagen befinner sig i idag, som i sin tur medför ohälsospekter i renskötelsen.

Den rennäringspolitiska strategin lyfter fram att en stark rennäring och ett starkt samiskt näringsliv förutsätter att det görs riktade insatser ur ett jämställdhetsperspektiv för att få behålla ungdomar och kvinnor inom renskötelsen och det samiska näringslivet.

Sammanfattningsvis är renskötelsarbetet arbetskrävande, kräver fysisk uthållighet i många arbetsmoment och medför negativa psykosociala hälsoaspekter. Sametinget ser i den rennäringspolitiska strategin följande prioriterade frågor för framtiden, baserat på synpunkter från renskötelsen:

- Att öka jämställdheten i renskötelsen genom att stötta innovativa teknikprojekt, attitydprojekt, mentorskap och nätverk som leder till att kvinnor och män får samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter inom renskötelsen.
- Att skapa förutsättningar för både kvinnor och män att fortsätta arbeta och etablera sig inom rennäringen och underlätta generationsväxlingar inom renskötelsen.
- Att uppmuntra till utveckling av alternativa arbetsmiljövänliga tekniker för att förbättra den fysiska arbetsmiljön för både kvinnor och män inom renskötelsen som exempelvis insatser som prövar nya driftsformer, kalvmärkningssystem, ny teknik, förbättrad arbetsmiljö och nya metoder för betesförvaltning.
- Att i enlighet med Sametingets hälsopolitiska program verka för att kunskap sprids om psykisk ohälsa, hbtq, funktionsnedsättning och våld i nära relationer samt att öka känslan av samhörighet och förståelse för varandra i Sápmi.¹⁴

¹³ Sid. 18, Sametingets jämställdhetsprogram, 2016.

¹⁴ Sápmi – en region som berikar Sverige. Rennäringspolitisk strategi, Sametinget 2021.

Andra organisationers arbete

Det finns många samiska organisationer, föreningar och samebyar och ideella initiativ som genom åren genomfört olika jämställdhetsprojekt eller aktiviteter. Bland annat genomförde Svenska samernas riksförbund (SSR) en föreläsningsturné år 2012 för att diskutera Rennäringslagens struktur och konsekvenser för den enskilda individen och om lagen ger förutsättningar för jämlikhet och jämställdhet. Resultatet visade att det finns en koppling mellan det faktum att kvinnan marginaliserats av att lagstiftaren, vilket cementerat strukturer som yttrar sig i att:

- Kvinnor har (oftast) inte samma möjlighet att påverka som männen i samebyarna.
- Kvinnorna känner sig mindre delaktiga/värderar sin egen insats mindre.
- Färre kvinnor än män har uppdrag i samebyn.
- Kvinnor måste ofta arbeta i annan verksamhet (utanför samebyn) för att bidra ekonomiskt till familjen.
- Många kvinnor upplever att samebyns gemensamma ekonomi påverkar situationen i familjen negativt.
- Familjer splittras eftersom kvinnan (och barnen) inte kan flytta med mannen och renarna när hon har ett fast arbete.

För att skapa möjligheter till förändring måste frågorna lyftas aktivt inom det samiska samhället för att öka kunskaperna och förståelsen att rennäringslagen inte enbart påverkar samebyn och renskötselns markanvändning utan också kan påverka den enskilde mannen, kvinnan eller barnet inom en sameby i flera olika sammanhang.¹⁵

Statens Folkhälsoinstitut, senare Folkhälsomyndigheten, har genomfört en studie av samers våldsutsatthet samt regeringsuppdrag med anknytning till folkhälsa samt deltagit som samarbetspartner i olika projekt på liknande tema. (Se även bilaga 6, punkt 5.1.2.)

Andra samiska organisationer är exempelvis Sáminuorra, Niejda, och Sami Nisson Forum, Samerådet, Samiskt parlamentariskt råd (SPR) på internationell nivå. Sedan 2007 har ett samiskt krisnätverk funnits som telefonjour kopplat till SOS Alarm men i Svenska kyrkans initiativ. Det var samiska intresseorganisationer som startade nätverket efter larmrapporter om ökat antal självmord bland samer och syftet var att erbjuda samtal med en lyssnande medmänniska med bakgrund i den samiska kulturen och livsmiljön. I januari 2018 lades krisnätverket ned av Svenska kyrkan med motiveringen att intresset att nyttja kristelefonen minskat från år till år och att den inte fungerat optimalt de senaste åren. Kyrkan ifrågasatte inte behovet av telefonjouren men menade att nuvarande metod kanske inte var rätt eftersom det inte fungerat bra. Ett av problemen som lyftes fram var att det är svårt att garantera anonymiteten eftersom den samiska befolkningen inte är så stor. Svenska kyrkan fortsätter dock med sin telefonjour och chatt som bemannas av bland annat präster och som nås via larmnumret 112.¹⁶

---

¹⁵ Jenny Wik Karlsson, Rennäringslagen och jämställdhet, Sámiid Riikkasearvi/SSR.

¹⁶ Källa: Klemensson, Viviann Labba, Sydsamiskt kyrkblad, nr 4, 2017.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis visar tidigare arbeten inom jämställdhetsområdet på bland annat följande behov och förutsättningar:

- Att det finns kunskapsluckor om vad och vilka jämställdhetsproblem som finns i det samiska samhället som helhet. Det saknas statistik, utredningar och utvärderingar inom olika områden, faktabank och samt dokumentation om samiska kvinnor.
- Att det saknas ett samiskt perspektiv i jämställdhetsarbetet, vilket är avgörande för att nå framgång. Vidare ses jämställdhet som en del i arbetet med miljö, árbediehtu, identitet, jämlikhet och hållbar utveckling då allt hänger ihop i en helhet där varje del är lika viktigt. Detta perspektiv har samer gemensamt med andra urfolk i världen och därför är också det samiska perspektivet viktigt i jämställdhetsfrågor.
- Att samebyar, samiska organisationer, föreningar och företag med flera saknade utbildningar i exempelvis genusfrågor, hbtq, ledarskap, förhandlingsteknik och övrig metodutveckling samt verktyg för att ta fram jämställdhetsplaner.
- Att det behövs gemensamma arenor, resurscentra, seminarier och liknande för att diskutera jämställdhetsfrågor i Sápmi på ett mer strukturerat sätt.
- Att jämställdhetsarbete i grunden handlar om förändringar av värderingar och attityder vilket kräver ett kontinuerligt och långsiktigt arbete, samt ändrad lagstiftning (Rennäringslagen).
- Att inte bara samiska kvinnor ska delta i aktiviteter som anordnas, männen ska också involveras i jämställdhetsarbetet. Exempel är att anordna föreläsningar där manliga förebilder berättar om jämställdhet och vikten av normkritiskt arbete inom renskötseln.
- Att samverkan kan etableras kring jämställdhetsfrågor genom Samiskt Parlamentariskt Råd, SPR.
- Att det inte finns några vetenskapliga studier om förekomsten av våldsutsatthet bland samer i Sverige och att kunskaperna är mycket begränsade om hur särskilda behov av kulturellt och språkligt anpassade insatser tillgodoses för våldsutsatta samiska kvinnor.
- Att ett centrum för samisk hälsa bör inrättas i samarbete med de regioner som uttryckt önskemål om detta.
- Att ovan nämnda centrum ges i uppdrag att genomföra en befolkningsbaserad bred hälsokartläggning, alternativt att en befintlig enhet ges detta uppdrag, alternativt att en öppen forskningsmedelsutlysning genomförs i detta syfte. Exempel från Norge visar att det är möjligt att genomföra befolkningsbaserade hälsoundersökningar bland samer i Sverige trots ett antal hinder för systematisk, etiskt försvarbar och relevant kunskapsproduktion. Dock understryks att samer ska säkras reellt inflytande i eventuell forskningsprocess.
- Att erfarenheter från tidigare projekt visar på komplexa problemställningar inom området genus, mäns våld mot kvinnor, sexuella trakasserier, psykisk ohälsa mm som medför svårigheter att genomföra aktiviteter. Exempel på detta är Svenska kyrkans krisnätverk som lagts ner, projekt som inte genomförts samt bristande gensvar på internationell nivå.

Bilaga 3.

Dialogmöte om jämställdhet i det samiska samhället

Onsdag den 15 januari

11.30 – 13.00	Registrering och lunch på Clarion Hotel Sense, Luleå.
13.00 – 13.10	Inledning: Välkomnande samt beskrivning av syftet med dagarna, Marita Stinnerbom, Sametingets styrelse.
13.10 – 13.50	Föredrag: Johanna Lundin, Equalate.
13.50 – ca 15.00	Gruppsamtal om frågeställningarna på temat <i>Vad är samisk jämställdhet idag?</i> Arbetet sker i mindre rundabordssamtal. Vi fikar i samband med samtalen.
15.00 – 15.30	Sammanfattning av rundabordssamtal.
15.30 – ca 16.45	Föredrag och samtal på temat <i>manlighet och den samiska mannen idag</i> . Svante Tidholm, organisationen MÄN. Dialog med publiken kring frågeställningar.
Ca 16.45 – 17.00	Avslutning av första dagen. Uppträdande av Rönn Zakrisson.
18.30 - 22.00	Middag

Torsdag den 16 januari

- 08.15 – 08.25   **Inledning:** återkoppling till gårdagen, reflektioner.
- 08.25 – 09.10   **Föredrag:** *Mäns våld mot kvinnor i det samiska samhället.* Monica Burman, professor vid enheten för polisutbildning vid Umeå universitet.
- 09.10 – 09.50   **Gruppsamtal** på temat mäns våld mot kvinnor i det samiska samhället. Arbetet sker i mindre rundabordssamtal. Vi fikar i samband med samtalen.
- 09.50 – 10.15   **Sammanfattning** av rundabordssamtal.
- 10.15 – 11.30   **Panelssamtal** på temat *Den samiska kvinnan idag.* Dialog med publiken kring frågeställningen.
- 11.30 – 12.15   **Gemensam diskussion och sammanfattning av alla samtal.** Hur går vi vidare? Var finns förbättringsmöjligheter, vad behöver Sametinget, övriga organisationer och vi alla göra framöver?
- 12.15 – 13.15   **Lunch**

Redovisning av gruppdiskussioner om jämställdhet

Är det samiska samhället jämställt? Varför – varför inte?

- Vi har pratat om ojämställdheten i Sápmi men även i den värld vi lever i. Vi hade en stor diskussion om att när vi slåss för vår överlevnad och det samiska samhället, kan det ibland hämma jämställdhetsfrågan för det finns så många kamper och vi är så marginaliserade? Det är så stort att skydda vår grupp så det kan göra att det finns en rädsla och lojalitet att inte splittra den lilla grupp vi är.

- Vi har också diskuterat om det finns något mer konkret hinder. Exempelvis finns okunskap i samhället vilket är ett väldigt stort problem och ett hinder. Vi blir många gånger behandlade på ett sätt där vi är i underläge redan från början. Det handlar om maktpositioner och vem som definierar problemet.

- Det största hindret är det svenska samhället. Vi är ännu i lapp ska vara lapp-samhället. Förut var det den samiska kvinnan som hade nyckeln till kistan, nu är locket öppet (samtalsämnet var ekonomi).

- Exploateringar som görs av mark och vatten, de hindrar befolkningstillväxt. Utrymmet för det samiska samhället krymper hela tiden, rennäringen är den som upprätthåller det samiska samhället. Utrymmet för det svenska samhället ökar, det har växt fram när Sverige hade en god ekonomi. Alla tryggheter som vi har i det övergripande samhället som växte fram motverkar jämställdheten i det samiska samhället, för de som ska finnas kvar i det samiska samhället är pojkar – vi lever i ett agrart samhälle. Men att vara generös samtidigt som man hela tiden måste ge upp marker, det minskar jämställdheten. Det man kan vara säker på är att pojkarna kan bli kvar och flickorna kan flytta härifrån.

- Vilka hinder finns för ett jämställt samhälle: bristen på samisk utbildning, barnomsorgen kan vara hinder, socialförsäkringssystemet.

- Rennäringslagen från 1928; kvinnor som gifte sig utanför den samiska kontexten miste då rättigheterna i samebyn. Lagen ändrades 1971.

- Vi diskuterade arvsordningen från man till son. Män med makt släpper inte makt. Det bottnar i oförmåga och okunskap. Det är kvinnor som för kulturen vidare.

- Duodji är inte jämställd, ofta är hårdslöjd högre värderat, är det för att män traditionellt utfört hårdslöjden? Eller är det för att mjukslöjden är förknippad med identitet? Det är slakten som ska se till att en får sin gákti etc. Även aspekten att det inte går att sy gákti till vem som helst kan spela in, hårdslöjd är lättare att sälja till vem som helst och därför värderar marknaden det högre.

- Om jämställdheten i samebyarna; SSR gjorde en undersökning av styrelsernas

sammansättning som visade på ojämställdhet i samebyarna, det kanske börjar ändras. Yrkesvalen börjar ändras, man väljer lite annorlunda än man gjorde förut, samiska ungdomar utbildar sig utan att välja traditionella mans-/kvinnoyrken. Ojämställdhet kanske finns i duodji; mjukslöjd kontra hårdslöjd där mjukslöjden har lägre i status – både i prisläge och i övrigt. Även när det gäller samiska språken finns ojämställdhet, dvs att kunna eller inte kunna språket.

- Samiska kvinnliga artister, det finns många exempel; är villkoren bättre för dem att nå ut än för de manliga artisterna? Större marknad och lättare att nå ut än för manliga artister, detta syns överlag för urfolk.

- Förut lagade både män och kvinnor mat i skogen, men i modern tid när de kom in i ett svenskt hem är det kvinnan som lagar mat. Kanske var det mer jämställt förr?

- I samebyn är styrelseledamöterna män, kanske har det ett logiskt samband med att det är männen som är i renskogen, de har kunskapen att föra talan för byn? Det kan vara en fördel att kvinnor är med i styrelserna eftersom det är mycket kontakter med exempelvis skogsbolag.

- Machokultur, det kan finnas i det samiska samhället.

- När det gäller unga kvinnor; äldre män tror inte de unga kvinnorna kan något i renskötsel, de pratar skit om dem utan att veta om de kan något eller inte.

- Vi diskuterade samisk integrering/segregering etc. Vi har en intern norm - hur vi värderar varandra som person, dvs. att värdet ökar om man har koppling till renskötseln. Men ungdomar idag börjar koppla bort sig från den här normen/måttstocken och känner sig mer jämställda. De har själva tagit den rollen. Förut var det viktigt när ungdomar började ett föredrag, att säga att man var från en sameby. Men nu vågar man säga att man identifierar sig som same fast man inte kommer från en sameby.

- Kvinnor är en resurs, man hugger in där man behövs.

- Familjen, hos oss är familjen, släkt och vänner centrala.

Hur definierar vi samisk jämställdhet och det samiska samhället?

- Det generella och det individuella det skiljer sig beroende på var man är i landet etc. Är det samiska samhället jämställt? Vad är det samiska samhället? Vi är en del av det svenska samhället och det är inte jämställt - då är inte vi det heller.

- De hierarkier som finns är inte samma som i det svenska men det finns en tystnadskultur. Vi har inte samma stereotyper i det samiska samhället.

- Vad är det samiska samhället - hade det varit jämställt så hade vi inte varit här. Vi fastnade vid definitionen, jämställdhet är en personlig upplevelse, det handlar om vad som görs, jämställdhet kommer inte av sig själv.

- Vi har inte beskrivit det samiska samhället och hur ska vi då undersöka samiska jämställdheten? Vi är inte en homogen grupp men vi känner till varandra. Vi kan inte applicera det västerländska synsättet på jämställdhet i det samiska samhället. Förr i tiden fanns ingen skillnad på män och kvinnor; det är en generationsfråga, de yngre säger att idag ser inte samhället ut som då. Vi måste lyfta fram våra kunskaper och kompetens och vi måste definiera vår egen jämställdhet. Vi är helt obekväma med det västerländska jämställdhetsbegreppet.

- Vi pratade om jämlikhet istället för jämställdhet. Är man som kvinna utsatt för diskriminering, även ekonomiskt, eller inte tillhör en renskötarfamilj eller tex om man inte har språket så hamnar man längre, och längre ut vid klippkanten. Mer resurser behövs för de som hamnar nära klippkanten.

Vi har aldrig diskuterat vilka som har makt i det samiska samhället och vilka förutsättningar man har. Ett hinder är att vi lever i det svenska samhället men i det samiska samhället kanske vi inte alls värdesätter samma saker (i det svenska samhället är det pengar som ger makt och i det samiska är det renar). Vi pratade om olika saker och på olika nivåer; individ, familj och sameby kan ha olika status, samt exempelvis olika roller vi blivit tilldelade. Hur ser vi på sexuell läggning och homosexualitet osv? Nedvärderar vi det? Vi har ingen kartläggning av detta och det är så lite som är definierat. Därför glider vi alltid tillbaka till vilka grupper som har ekonomisk och kulturell status, det är samma problem som i det svenska samhället med mindre grupper så finns det även i det samiska samhället – alltså mindre grupper. Vi har olika förutsättningar men samma möjligheter.

Vi behöver definiera vilka egenskaper som är bra – det som är bra idag är tex "du är inte som alla andra tjejer" det är en komplimang idag. Vilka egenskaper ser vi negativt på, tex känslighet i vårt samhälle. Vilka egenskaper ska våra barn gro i, vilka vill vi uppmuntra? En jättemöjlighet är att vi kan se på det svenska samhälle och göra om och göra rätt. Vi har ingen feminism eller jämställdhetsarbete som pågår och då kan vi se på andra kulturer och inte göra samma misstag som dem. Den samiska mannen är lättare att få med i det samiska samhället, då den samiska mannen är "diskriminerad" redan idag – under den "vita mannen". Samiska männen har mycket lättare att förstå att vi ska vara i balans och på samma nivå. Ett exempel; Vi har börjat argumentera för att renskötseln ska gynna det svenska samhället också men det borde räcka med att det gynnar det samiska samhället. En parallell till det samiska jämställdhetsarbetet; männen kommer förstå att det inte alltid behöver gynna mannen också; och att saken ändå driver frågan framåt.

Möjligheter och lösningar för en utveckling av jämställdheten i det samiska samhället

- Det behövs konkreta förändringar, inte bara ett pågående projekt utan att det faktiskt händer något. Det är viktigt att man satsar på kampanjer, men det kräver att man inser att det finns ett problem och att man är villig att lägga pengar på detta så att det blir konkreta förändringar efter detta dialogmöte.

- De samiska språken är det stora fördelarna i det samiska samhället!

- Våra traditioner är styrkan.

Redovisning av panelsamtal med samiska män om förväntningar på män i det samiska samhället och den samiska mansnormen

- När man vuxit upp med samiska föräldrar så har man inte haft tydliga könsroller, det har inte haft någon betydelse om syrran eller jag gjort något arbete. Det ska bara bli gjort och vi har båda blivit fostrade till att göra lite av varje.

I den svenska skolan däremot, med grupstryck och allt vad det innebär, där känner jag igen bilden och fördomarna om mansrollen jättemycket. Man ska hantera konflikter med våld.

Killar ska vara starka och prestera på idrottsplan.

I den åldern handlar det om att vara en i gänget. Det är därför det blir problem. Det kan vara ett större problem med tystnadskulturen för att man tillhör marginaliserad grupp och då är det så sjukt viktigt att få vara en i gänget. Man har inga problem med att lämna sitt inre. Det gör att man mår dåligt och vågar inte öppna sig; det har bara med tillhörighet att göra. Man tar den plats som man förtjänar. Jag är ett resultat av den manskulturen.

Nu, i vuxen ålder, ser jag problematiken och att det är en destruktiv kultur. Jag ser hos ungdomarna att de destruktiva beteendena kommer tillbaka igen och igen.

- När jag började jojka i skolan så kommer jag ihåg att de negativa sidorna var att man ifrågasatte vad jag gjorde. Men det gäller att vara stark i den man är och det man tror på. Och har man skaffat en jokidentitet som barn så har man den att falla tillbaka på.

- Gränsen mellan att vara mobbare och bli mobbad är hårfin. Det gäller att uppfostra barnen att inte falla för grupstrycket, och säga att det är bättre om alla andra vill vara som er. Men det är lätt hänt att man blir mobbare istället, när andra vill vara som en själv; då måste man vara ganska stark för att inte bli mobbare.

- Hur kan man hjälpa unga samiska killar? När det gäller renskötseln så är det en svår bransch, det finns en massa andra sammanhang man kan vara med i också. Så det gäller att bereda plats i renskötseln och bereda plats för de unga killarna. Jag tänker att man måste bereda plats för ungdomar i renskötseln och att jargongen kan bli lite annorlunda än idag inom renskötseln.

- Det finns en machokultur i det samiska samhället inom renskötseln. Jag har lärt mig att man ska kunna se sina gamla klasskamrater i ögonen. Jag säger till mina egna pojkar, spela inte tuff, du blir ändå genomskådad. Du kan vara tuff men du behöver inte visa det, du kan vara duktig men behöver inte visa det. Är du tuff så ser alla det ändå. Det är samma sak med att vara duktig. Är du det så syns det.

- Vi är dåliga på att lyfta upp de goda förebilderna i det samiska samhället, vi ska inte bara prata om rötäggen.

- När det gäller mäns våld mot kvinnor så är det förkastligt att det förekommer. Jag måste agera mot det om jag ser att det förekommer, jag måste vara delaktig i att utbilda i frågan. Män vägrar att inse att det existerar, så det jag kan göra är att agera och göra det synligt och dra mitt strå till stacken och försöka påverka opinionen även om politiskt arbete är en snigel med lim under fötterna. Det är också viktigt att lära sina barn att inte använda våld, det handlar mycket om hur man uppfostrar sina barn.

Utifrån diskussionen Synpunkt från organisationen MÅN utifrån erfarenheter med Sáminuorras projekt Mannen Myten: Samiska killar har lätt att se på sig själv och sin manlighet i ett utifrånperspektiv för att man är van att ha parallell identitet. De har lättare att identifiera förtryck eftersom de är van vid det.

Redovisning av gruppdiskussioner om mäns våld mot kvinnor

- Själva problemet är att det händer i Sápmi men tystas ner och att män skyddas av kvinnor, kvinnor försvarar männen – det måste vi sluta med! Alla generationer måste engagera sig, vi måste lära av de äldre och de yngre och våga prata om det.

- Hur ska vi börja prata om det? Det är viktigt att göra det, men hur gör vi det när det finns en tystnadskultur? Det är väldigt svårt att bryta tystnaden, det behövs trygga rum. Vi är en liten grupp och börjar man berätta är det lätt att folk känner till det man berättar, vilket är ett hinder. Men vi måste börja och det är bra att vi pratar om det, det är därför vi är här. Men det finns en problematik att man måste våga prata om det, vi vill inte prata om samiska män som något negativt utan att det blir fel.

- Vi måste synliggöra det och prata om den problematik som finns, till exempel alkoholism, så vi börjar förstå problematiken men det är väldigt känsligt att bryta tystnaden! Om det drabbar samiska familjer och samiska barn måste vi ändå våga prata om det. Vi måste också få reda på mer, få mer forskning om det här. Det måste finnas utvägar för drabbade kvinnor och det krävs mod att våga ingripa och anmäla, kontakta och våga fråga, "törs du fråga så törs folk svara". Någonstans måste man börja helt enkelt, att synliggöra, att bryta tystnaden. Nu har vi varit fokuserade på samiska kvinnor, de bor ihop med män från olika grupper och kulturer, inte bara samiska män.

- Det är tystnaden som råder och som gör att man inte når fram. I den samiska världen; sommartid lever vi i nära varandra; det går inte att dölja något där. Händer något så vet alla det. Det är en väldig tystnadskultur, vi är små grupperingar. Det går att dölja det som händer. Det är så viktigt att stödet sköts professionellt, att man känner att det här stannar oss emellan. Går man till sjukvården förstår de kanske inte vår värld. Familjen är så nära. Det är viktigt att vi får resurscentrum för detta.

- Det måste finnas forum där kvinnor känner sig trygga att prata om det oavsett ålder. Vi har ett budskap till Sametinget och organisationer, det måste vara nolltolerans mot detta i alla forum. Man ska inte behöva vara rädd och behöva stänga in sig på rummet när man inte är på själva mötet bland folk. Det ska vara nolltolerans inom Sametinget och andra organisationer etc. Det förekommer där också.

- Jag känner inte igen den här problematiken. Det är helt främmande där jag kommer ifrån. Så blind och döv kan jag väl inte varit? Jag har frågat mina föräldrar om de upplevt något men det är främmande för dem också. Kan det ha hänt en gång och sedan har det stigmatiserats? Att kvalitativt tolkas som kvantitativt? Kan det vara så att det är enskilda som råkat ut för det och sedan tolkas det som att många har utsatts för det? Fast jag förstår att det har hänt och händer hela tiden.

- Vi pratade om att det är svårt att göra något, man tillhör olika sammanhang tex frikyrkliga, samiska etc. Jag har agerat, men det är svårt att ställa upp och hjälpa någon. Man hör till olika grupper, man får fler och fler ok att bära på. Man kan inte frigöra sig hur mycket omgivningen än vill hjälpa. Och vill man inte bli hjälpt går det inte, man måste själv vilja bli hjälpt. Man ska säga något direkt när man står öga mot öga med den drabbade. En kille som slogs sa efteråt att "pappa slog alltid mamma hemma så jag trodde man gör så i en relation". Det kanske kan vara så att erfarenheter från att växa upp i familjer där våld förekommer gör att våldet fortsätter i nya förhållanden, dvs att man på något sätt "ärver erfarenheter och sätt att agera"?

- Vi pratade om mönster. Det kan vara strukturer och delvis kan saker utvecklas pga. diskriminering men finns också individuella psykopatiska beteenden. Det samiska samhället är inte ett fängelse, det framstår ofta som en nackdel men det behöver inte vara det. Det finns olika utsattheter förutom våld för kvinnor, till exempel maktlöshet. "Om jag lämnar mannen blir jag av med allt, hans familj fryser ut mig", hon kan bli av med barnomsorg osv.

Ett exempel belyses: en sametjej som haft ett förhållande med en gift man hamnar på skyddat boende i södra Sverige långt från sin trygga familj och får inte ta kontakt med sin familj, inte ringa – det här förstår inte det svenska samhället. Det är också en form av psykiskt våld.

- Ett urfolksfeministiskt perspektiv saknas i Sápmi. Jag känner igen jättemycket av vad Rauna Kuokkanen skrivit. Där hon påpekar tystnadskulturen, att det finns en stark social aspekt/risk att vara stark feminist i Sápmi. Om jag anmäler en våldtäkt, då kan jag få släkten och familjen till den som anmälts emot mig, de försvarar förövaren istället för att ta hand om det drabbade offret. Jag får släkt och vänner emot mig, och det är starka kvinnor, istället för att kvinnan som offer tas omhand. Urfolksfeminismen är inte densamma som "den vita feminismen" som kan orsaka bakslag på det samiska samhället. En del menar att vi bara har "hen-ordet"¹ i samiskan, men det betyder inte att vi är jämställda bara för att vi har det

---

¹ Kommentaren hänvisar till att samiska, liksom övriga finsk-ugriska språk som finska, estniska och ungerska saknar könsbestämning i pronomen, samt även exempelvis hindi, baskiska samt många nord- och sydamerikanska indianspråk som inte skiljer på "hon" och "han".

ordet, när man tolkar det som att vi redan har det jämställt för att vi har son-begreppet². Vi behöver göra vardagliga analyser, inte applicera den "vita feminismen" oreflekterat i till den samiska feminismen. Det kan finnas annat som skulle gynna oss men som inte är aktuellt i det "vita samhället"

Redovisning av panelsamtal om den samiska kvinnan i dagens samhälle

- Det finns mycket få unga tjejer som jobbar i renskötelsen som även har bröder. De som gör det har mödrar som plöjt vägen före dem. En kvinna kan få höra många ursäkter för att det inte är hon som ska gå in i renskötelsen; hon är lugnare än sin bror, tar inte lika mycket plats, är äldst osv. Men det finns inga ursäkter. Det finns andra tjejer som är mer framåt och tar för sig, men som ändå inte får komma in i renskötelsen eller köra skoter. Som kvinna får man kämpa, för att få vara med i renskötelsen. Många känner igen sig i den strukturen vi har. Det talar för att vi inte har det jämställt i samebyarna.

- Det är olika i olika områden i Sápmi och vägen för jämställdheten måste plöjas inom renskötelsen. Det finns kvinnor som lyft att de inte har samma möjligheter i sina samebyar. Även om man inte tycker att det gäller en själv så finns det byar där man inte har samma möjligheter, skyldigheter mm. Det handlar om män och kvinnors rättigheter och skyldigheter. Vi har många kvinnliga renskötare som banar väg för flickor och unga tjejer men även dessa måste få hjälp att stötta andra.

- Det finns också behov av forskning kring temat. SSR "gift, skild och sambo" är ett projektarbete som gjorts tidigare. Forskning har handlat om exploatering och renskötelsrätt och när den rätten ifrågasätts. Nu finns andra behov. Vi ser samband mellan samisk forskning och jämställdhet, det finns mer forskning i Norge och mer pengar. I Finland händer väldigt lite för det finns få forskare och inga pengar. Det finns strukturer i forskarsamhället men det finns också fler samer i Norge. Det är lättare att söka forskningsmedel i Norge, som har ett eget forskningsprogram. Det är helt centralt för utvecklingen! I Sverige har vi haft en liknande utlysning i Sverige via Formas. För att få forskningsmedel måste man skriva en jättebra ansökan, men de som bedömer har inte kunskap om det samiska. Därför viktigt att det blir särskilda utlysningar!

- Vi lägger ofta strukturella problem på familjen, men klyftan mellan tjejer och killar är idag så stor mellan könen att vi inte ens har samma värderingar. Värderingarna kommer inte från familjen utan från samhället. Hur har ni tänkt att tjejer ska kunna stå ut med alla mansbebisar? Och vad ska premieras hos de samiska kvinnorna? Vilka värderingar ska planteras och gro? I renskötelsen ska man vara tuff och en tjej måste vara mer som en kille för att det ska fungera, man ska bete sig som en man för att få ta plats. Men det här är ett problem även för killarna, de har inte möjligheter att diskutera jämställdhetsfrågor. Och att gå emot sina värderingar kan bidra till psykisk ohälsa, tex unga killar i samebyarna, det är en

---

² Se ovan.

evig kamp att vara tuff och man går emot sina egna värderingar och får inte utlopp för sina känslor på rätt sätt. Det tillsammans med allt annat, exploateringar, markintrång, rovdjur mm bidrar till den psykiska ohälsan.

- Det är svårt att definiera jämställdhet. För det har alltid funnits kvinnor, i styrelserna, i renskötelsen osv. Den som är bäst på vissa arbetsuppgifter gör dessa. Det är svårt med ordet jämställdhet, vad är det? Är det att man ska göra saker på samma sätt? Eller är det att man har förutsättning att göra allt på samma sätt. Vi har mycket diskussioner i samebyn om jämställdhet. Det handlar kanske inte om orden utan om vad man ser och gör. Det är orden som uttalas, men egentligen deras värderingar och agerande som talar emot vad de säger. Diskussionen om jämställdhet har kanske gjort klyftan större. Vi har inte haft möjlighet att diskutera jämställdhet inom specifika områden. Vi har problem med tolkning av rennäringslagen, samebyar tolkar den olika. Tex skilsmässa kan leda till olika saker. Vem har det ekonomiska ansvaret? Och så kommer vi in på exploatering och konkurrens om markerna. Vi vet att statistiken säger att man har mindre antal renar i kvinnligt renskötselföretag än det manliga företaget. Det finns inget skyddsnet för kvinnor som skiljer sig ur renskötselföretag. Det är lättare att prata jämställdhet i sakområdet än rent generellt – tex i renskötelsen i år 2020. Har vi samma möjligheter idag eller är det begränsade marker som gör att vi det är männen som "väljs"? Makten kanske inte sitter i renskötelsen utan i en annan del av världen? Det finns makt på olika sätt.

- Jämställdhet betyder inte att alla tjejer ska hålla på med renskötelsen men möjligheten ska finnas för de som vill. Ett annat område som jag kom på är att det inte är samma tilldelning av älg för kvinnor som för de manliga jägarna. Därför är det viktigt att vi pratar om genusfrågor, både män och kvinnor.

- Alla samer är inte renskötare, vilka möjligheter har den samiska kvinnan? Vi måste först och främst se det. Här i Sápmi är politikerna våra grannar, man har personlig relation till dem. Är politiker förebilder eller inte? Vi lägger så stor vikt vid hur familjerna ska vara men var är förebilderna? I vilka arenor kan man påverka? I möten? Vilka kvinnor lyfts? Det är renskötarkvinnorna som lyfts som varit tuffa etc. Är det de som får mest utrymme? Och är det rätt när ansvaret läggs så mycket på familjen? Föräldrar vill inte behandla sina barn olika, men samhället behandlar barnen olika. Du är kanske jättejämsälld och får exakt samma uppfostran och värderingar hemifrån, men när syskonen kommer till skogen eller till rengärdet är det ingen som frågar tjejen om hon kan komma och dra renen, dränga etc. Det ger ojämlikheter rent ekonomiskt redan från början eftersom killarna får mer betalt. Sedan får man också olika betalt, exempelvis får tjejen två däck till bilen istället för två vajor.

- Förebilderna har varit de starka kvinnorna som har tagit plats, varit kompetenta, kunniga, har suttit i styrelser etc.

- I ett samiskt samhälle kan den samiska kvinnan ersättas men den samiska mannen kan inte det. Jag känner inte att jag kan hitta en svensk man som kan leva upp till alla förväntningar som en samisk man har, men min bror kan hitta en svensk kvinna som kan leva upp till förväntningarna av en samisk kvinna. Vad är det vi värderar, hur värderar vi de olika sysslorna? Har jag suttit på skotern hela dagen och kommer hem klockan fyra så kan jag

lägga mig på soffan när jag kommer hem. Jag behöver inte bidra till hushållet därefter. Men har jag haft det traditionellt kvinnliga rollen så fortsätter ansvaret tills barnen är i säng efter tio. Uppgifterna värderas olika. När det gäller slöjd exempelvis, är det en helt annan sak.

- Svenska män kan komma in i renskötelsen. Nu jobbar man mycket med att få vara same i det samiska samhället. De samiska kvinnorna driver på att få förskola etc. och det finns andra forum att ta plats i. Den samiska kompetensen behövs och vi skriker efter den inom andra områden. Men kanske vi kommer in i västerländska strukturer när det gäller maktstrukturer...? Har kvinnorna samma makt att lyfta frågor? Varför finns det inte fler kvinnliga ordförande i samebyarna? Är det jämställdhet? Finns det förutfattade meningar om att vi inte ska ta in dem för att de är kvinnor? Jag tror att det krävs kompetens och har en kvinna den kompetensen så har hon stort förtroende. Även om du inte är ordförande, så kan du ha viktiga områden som du har ansvar för och där det kan vara en kvinna. Vi har olikheter i olika samebyar och i regionerna, vi måste titta på varför det är så? Det är strukturerna (skola, samebyn, samhället etc.) som vi behöver kartlägga, var finns makten? Hos oss är det inte ordförande som är den viktiga.

- Det är en intressant diskussion, vi har sagt att alla samer tillhör det samiska samhället så långt vi kunde definiera det samiska samhället. Annars kan vi inte definiera samisk jämställdhet. Vi är inte jämlika på grund av rennärlingslagen. Samer har separerats och vi har konstaterat att vi inte är jämlika inom det samiska samhället. På det sättet är vi ojämlika. Vi måste ändra på detta för att bli jämlika. I samebyarna kan inte alla få plats för att lagstiftningen sätter stopp för det. Det är inte otroligt många som är med i samebyarna, antagligen är de stoppade för att de inte ryms. De flesta samer är separerade från samebyarna på grund av rennärlingslagen. Man får jobba med språk, kultur och slöjd. Vem bedömer vem som ska jobba med vad och vem som är duktig på vad? Vad gör ungdomarna utanför samebyarna? De jobbar med det som de får jobba med (kultur, språk etc). Är pojkar utanför samebyarna mer jämställda?

- Nej, det samiska samhället är inte jämlikt! Jämställdhet däremot, mäns och kvinnors lika möjligheter, skyldigheter etc. är något annat.

- Det är en jättebra diskussion men oerhört spretig. Jämställdhet baseras på en utveckling i det västerländska samhället, där varje individ bara ska bry sig om sig själv. I renskötelsen är det familjebaserat. En ensam renskötare klarar inte av att driva det utan sin familj. Det är en näring som är beroende av andra i familjen, inte bara sin kärnfamilj. Kan man applicera det västerländska begreppet jämställdhet på ett familjebaserat samhälle? Det är kanske en generationsfråga också, unga ser kanske på frågan på ett annat sätt. Men frågan är om det västerländska begreppet som är individbaserat går att applicera på samiskt samhälle?

- Det är därför vi behöver en samisk jämställdhet, en synonym är urfolksfeminism. Inom "vit feminism" har man kämpat för att få större makt i hemmen och ekonomiskt oberoende. I de samiska hemmen försörjer kvinnan familjen. Det är ett konkret bakslag sett ur jämställdhetsperspektiv. Hos oss värderas renskötelsen högre, dvs. inte att försörja familjen ekonomiskt. "Vit feminism" skiljer sig från urfolksfeminism. Jag läste på nätet att 51% av jordens befolkning är kvinnor, 70% av dem är fattiga och gör 66% av allt jobb men de tjänar

bara 11% av alla pengar och äger endast 1% av all mark. Det är inte en samisk grundvärdering att äga mark; det är "vit feminism" att kvinnor ska äga mer mark. Det skiljer urfolksfeminism från "vit feminism" och vi behöver mer av urfolksfeminism.

- Det är mest kvinnor som går på möten, och som mest som jobbar med språkfrågor. Ändå är det män som jobbar med forskning, är professorer osv. Har ni förslag på hur det ska vändas? Vi vill också att män ska engagera sig för språkfrågor.

- Ur ett jämställdhetsperspektiv finns mycket kvar att göra inom akademien. Många kvinnor pluggar men männen har makten. Det är inte lätt att söka pengar till jämställdhetsprojekt i Sverige, pengar finns i Norge men det baseras på verksamhet som finns i Norge. I Sverige var det tidigare mest kvinnor utanför renskötseln som var intresserade av jämställdhet. Vi fick inget gehör bland männen. Förr tillhörde man en stark familjestruktur där vi samrådde inför årsmöten, men med nya rennäringslagen dog familjestrukturen. Det är husbönderna som rådgör nu. Hur ska vi komma tillrätta med detta nu? Vi behöver jobba med lagen, det måste till en ny rennäringslag men jättesvårt politiskt att få till en sådan.

- Men målet är inte att vara med i renskötseln för alla. Alla har inte sin identitet i samebyn. Man behöver inte växa upp i samebyn, man kan fostras in i den samiska kulturen och känna en stark identitet som samekvinna. Alla är delaktiga kvinnor och vi ska också stötta de kvinnor som håller på med renskötsel för de är stommen i vår kultur. Med dialog, med samtal, för så är vi fostrad. Det handlar om barn, och barnbarn. Renen går före allt annat.

- Identiteten är inte i samebyn. I min generation har vi arbetat fram Sametinget. Då ska vi prata om hela det samiska samhället. Det var drivkraften, att få ett folkrättsligt starkt organ. När vi diskuterar jämställdhet blir fokus på samebyn. Samebyn är det viktigaste vi har men vi har många andra arenor där vi verkar. Vi har byggt upp arenorna men hur gör vi för jämställdheten där?

- Eftersom renskötseln är så viktig är det jätteviktigt att det blir mer jämställt där. Den har en viktig betydelse för kulturen. Det finns olika förutsättningar men möjligheter bör vara lika.

- Det samiska samhället är där samer bor. Om en kvinna har varit ute i skogen hela dagen, kan hon lägga sig på soffan med tv-kontrollen? Respekt är jätteviktigt. Det är viktigt att diskutera hemma vid köksbordet innan man börjar förändra världen! Vi kan inte förvänta oss att världen ändras om man inte själv börjar?

- Men vad är problemet i en renskötarfamilj? Jag förstår inte, alla har ju sina roller? Det verkliga problemet är att vi inte värderar sysslorna lika högt, det är männen som har de mest värdefulla arbetsuppgifterna. Det är i sig inte ett problem med könsfördelade uppgifter men det är värderingarna av dem som är olika och får vi då samma förutsättningar att lämna vidare vårt samiska arv? Vi värderar inte kvinnors sysslor lika högt och männen får de viktigaste uppgifterna. Därför måste vi jobba med samisk jämställdhet i alla samiska sammanhang!

STATISTIKBILAGA

1. Sametingets parlament och myndighet

1.1 Sametingets parlamentariska verksamhet

Valdeltagande i Sametingsval 2017	Kvinnor	Män	Totalt
Röstberättigade, antal	4 456	4 310	8 766
Röstberättigade, % av totalt antal röstberättigade	51 %	49 %	
Röstande, antal	2 651	2 387	5 038
Röstande, % av totalt antal röstande	53 %	47 %	

Det totala valdeltagandet var 57,5 % vid sametingsvalet 2017.

Politisk representation mandatperioden 2017 – 2021 (ersättare inom parentes)	Kvinnor	Män	Totalt
Plenum	12 (3)	19 (4)	31 (7)
Presidium, ordförande: man	1	1	2
% av ledamotsplatser	39 %	61 %	
Styrelse	2 (3)	5 (4)	7 (7)
Ordförande: man			
Kulturnämnd	4 (2)	1 (3)	5 (5)
Ordförande: kvinna			
Rennäringsnämnd	1	4 (5)	5 (5)
Ordförande: kvinna			
Näringsnämnd	2 (4)	3 (1)	5 (5)
Ordförande: man			
Språknämnd	4 (4)	1 (1)	5 (5)
Ordförande: man			
Hälso- äldre och idrottsnämnd	4 (3)	1 (2)	5 (5)
Ordförande: kvinna			
Valnämnd	3 (3)	3 (4)	6 (7)
Ordförande: man			
Ungdomsråd	4 (2)	1 (3)	5 (5)
Ordförande: kvinna			

Bilaga 4.

Samiskt parlamentariskt råd, SPR Styrelsens svenska ledamöter	2 (6) (2)	5 (1) 2	7 (7) 2 (2)
Sameskolstyrelsen Ordförande: kvinna	4	1	5
Totalt av ant. ledamotsplats i nämnd och styrelse % av ledamotsuppdrag % av ordförandeposter (10 st)	30 (27) 54,5 % 50 %	25 (24) 45,5 % 50 %	55 (55)
Partiledare	2	6	8

1.2 Sametingets myndighet och verksamhet

På Sametinget arbetar 70 % kvinnor och 30 % män per 2020-12-31. De anställda är fördelade enligt följande:

	Kvinnor		Män		Summa
Näring	3	100%	0	0%	2
Språk	9	82%	2	18%	11
Administration och ekonomi	6	75%	2	25%	8
Stab	8	89%	1	11%	9
Rennäring	5	31%	11	69%	16
Kultur	3	100%	0	0%	3

Tabell 1: Könsfördelning avdelningsvis per 2020-12-31, avdelningschefer och kanslichef är ej inräknade

Könsfördelningen för cheferna följer verksamhetens könsfördelning.

	Kvinnor		Män		Summa
Ledningsgrupp	4	83%	1	17%	5
Enhetschef	1	100%	0	0%	1
Arbetsledare	1	33%	2	67%	3
Totalt	6	67%	3	33%	9

Tabell 2: Könsfördelning – Chefer per 2022-12-31

Manlig chef flest män anställda på avdelningen, kvinnlig chef flest kvinnor anställda på avdelningen.

2. Samiska organisationer och företag

2.1 Sametingets handläggning av stöd till kulturprojekt samt verksamhetsbidrag

Sametinget fördelar bidrag ur anslag 1:2 Bidrag till allmän kulturverksamhet, utveckling samt internationellt kulturutbyte och samarbete, ap. 5 Bidrag till samisk kultur samt bidrag till samisk kultur och samiska organisationer från Samefonden. Enligt Sametingets politiska jämställdhetsprogram ska samtliga bidragsmottagare ha en plan för sitt jämställdhetsarbete. Vad gäller bidrag till samisk kultur efterfrågas detta både vid ansökan och vid redovisning av bidrag. Generellt sett är det fler kvinnor än män som söker och beviljas kulturbidrag. Både män och kvinnor har under 2020 framför allt sökt bidrag för projekt inom litteratur, musik och övrigt. Antalet är lägre än tidigare, troligtvis då färre ansökningar inkom på grund av pandemin.

Nedan: sammanställning beviljade ansökningar för kulturprojektbidrag, kvinnor respektive män 2018-2020.

Kön	2018	2019	2020
Kvinnor	177 (56%)	150 (62%)	89 (60%)
Män	141 (44%)	91 (38%)	60 (40%)

Sametinget fördelar årligt verksamhetsbidrag till samiska organisationer, sameföreningar, samiska kulturcentra och samegårdar. De bidrar till utvecklingen och stärkandet av samisk konst- och kulturliv på lokal, regional och nationell nivå genom närheten till den samiska allmänheten, sina olika sakkunskaper, engagemang i aktuella samiska samhällsfrågor samt aktiviteter och arrangemang som stärker den samiska identiteten och det samiska samhället. Det överordnade målet med verksamhetsbidragen är ett livskraftigt samiskt samhälle. Samerna behöver starka och stabila organisationer och kulturinstitutioner för en långsiktig och hållbar utveckling av det samiska samhället och en fungerande demokrati. Antalet ansökningar och ansökta summor är relativt konstanta.

Nedan: sammanställning över styrelsesammansättning i samiska organisationer enligt ansökan om verksamhetsbidrag för år 2020.

Antal organisationer	Styrelser med manlig majoritet	Styrelser med kvinnlig majoritet	Styrelser med jämt fördelning av ledamöter utifrån kön	Ordförande utifrån kön
58	10 (17%)	45 (78%)	3 (5%)	15 män (26%)
				43 kvinnor (74%)

2.2 Sametingets handläggning av EU-stöd till företag

Sametingets regionala handlingsplan för landsbygdsprogrammet riktar sig till kvinnor och män i olika åldrar. Under 2020 var det fler kvinnor än män som sökte startstöd, vilket bryter trenden att fler män än kvinnor söker startstöd. Av de ansökningar som inkommit har 7

Bilaga 4.

kvinnor respektive 3 män beviljats stöd. Om man bortser från startstöden och tittar enbart på de övriga ansökningarna inom företags- och projektstöd har 7 män och 2 kvinnor ansökt om stöd under året. Varför det är färre kvinnor som söker beror förmodligen på andra faktorer. En faktor kan vara att stödgolvet är högt; investeringskostnader på minst 100 tkr krävs, vilket innebär att en del presumtiva kvinnliga företagare utanför rennäringen faller bort. En orsak till att få kvinnor söker investeringsstöd inom rennäring är att antalet kvinnliga yrkesverksamma renskötare är färre. Många kvinnor har ett företag, en enskild firma, men jobbar inte aktivt i renskötsel företaget. Sammantaget har antalet yrkesverksamma renskötande kvinnor ökat till skillnad från antalet yrkesverksamma renskötande män. År 2020 är startstöden bland kvinnorna betydligt fler än männens. Flera av Sametingets insatser har jämställdhetskriterier, exempelvis Interregprogrammet där jämställdhet är ett horisontellt kriterium. Det innebär att jämställdhetsaspekten finns med redan vid ansökningstillfället och under projektiden. Jordbruksverkets statistik är inte uppdelad på kön vilket försvårar uppföljningen. Nedan visar ansökningar av EU-stöd från landsbygdsprogrammet, Sametingets handläggning.

	2016	2017	2018	2019	2020
Kvinnor	0	4	5	0	7
Män	6	14	12	8	3

2.3 Kartläggning av samiskt näringsliv

År 2019 gav Sametinget WSP i uppdrag att göra en kartläggning av samiskt näringsliv. En av de grundläggande utmaningarna i uppdraget avsaknaden av statistik om det samiska näringslivet. Anledningen är att Statistiska centralbyrån inte får registrera etnisk tillhörighet eller samla in data baserat på etnicitet. Det finns goda skäl för detta, exempelvis för att skydda mot diskriminering. Samtidigt innebär det att det inte går att identifiera samiska företag från andra företag i den officiella statistiken. Utan statistik går det inte att säga hur omfattande näringslivet är, vilka verksamheter som ingår eller hur stora företagen är. Bristen har påtalats i andra sammanhang, senast av OECD som menar att avsaknaden av statistik gör att samiskt näringsliv blir mindre synligt.¹

WSP:s rapport baseras på insamlade och sammanställda uppgifter om 1 962 samiska företag baserat på adresslista till röstlängden i Sametinget. Denna nya statistik har jämförts med Sametingets databas från 2017 där 2 811 aktiva företag fanns registrerade. Båda källorna visar på en stor mångfald i verksamheter som bedrivs av samer. På den mest finfördelade branschnivån (SNI 5-siffernivå) finns 180 branscher i Sametingets databas och 263 i WSP:s data. Ingen av kartläggningarna ger en komplett bild, men båda bidrar till att beskriva det samiska näringslivet.

Renskötsel är den vanligaste näringen i både WSP:s datainsamling och i Sametingets databas. Andelen företag inom renskötsel utgör 28 respektive 48 procent av de samiska företagen. I båda datakällorna utgör andra samiska näringar, det vill säga sådana som är knutna till samisk tradition eller kultur, cirka 15 procent av företagen. Utöver samiska näringar finns en stor andel företag inom bland annat skogsbruk och bygg.

¹ Källa för avsnitt 2.3 och delar av 2.4: Sametinget och WSP, *Läget i Sápmi*, 2019.

Bilaga 4.

Samiskt företagande bedrivs för det mesta i mikroföretag. Den genomsnittliga företagsstorleken är 1,2 sysselsatta och den vanligaste bolagsformen är enskild firma. Inom livsmedelsframställning och besöksnäring är företagen något större. I dessa näringar är aktiebolag mer vanligt förekommande. I Sametingets databas, som inkluderar uppgifter om företagens omsättning för samtliga bolagsformer, framkommer att omsättningen per företag, i branscher med minst fem företag, är cirka 0,5 miljoner kronor per år. Det finns emellertid en stor variation beroende på bransch. Företag verksamma inom samisk mat och inom besöksnäringen har en högre omsättning än genomsnittet.

Liksom i andra företag i Sverige har samiska kvinnor en lägre representativitet i ledande befattningar i samiska företag. I de företag som ingår i WSP:s datainsamling finns en kvinna på den ledande positionen i 29 procent av företagen, se tabell nedan.

Tabell 12. Andel kvinnor i ledande befattning uppdelat på bolagsform. Källa: WSP.

Bolagsform	Andel kvinnor i ledande befattning	Definition av ledande befattning
Aktiebolag	25%	VD
Aktiebolag (utländskt)*	75%	VD
Ekonomisk förening*	67%	Innehavare, VD
Enskild firma	29%	Innehavare
Handels- och kommanditbolag	30%	Bolagsman
Totalt	29%	

*Endast 4 personer har uppgetts ha ledande position i utländskt aktiebolag, och 3 personer i ekonomisk förening.

2.4 Rennäringen

Sametingets databas visar en stor variation i verksamheter. Utöver renskötsel finns 179 unika SNI-koder på 5-siffernivå. Tabellen nedan visar de vanligast förekommande branscherna i Sametingets databas på den mest finfördelade branschnivån (SNI 5-siffernivå). Företag med huvudsaklig verksamhet inom renskötsel dominerar med 48 procent av företagen.

Även i Sametingets databas framkommer att nästan alla företag som har renskötsel som huvudsaklig verksamhet bedrivs som enskild firma, se nedan.

Bilaga 4.

Tabell 15. Antal företag med rennärning som huvudsaklig verksamhet, uppdelat på bolagsform.
Källa: Sametingets databas 2017.

Bolagsform	Antal med renskötsel som huvudsaklig verksamhet (01491*)
Aktiebolag	15
Enskild firma	1 291
Handels- och Kommanditbolag	5
Stiftelse eller ideell förening	1
Övriga bolagsformer (Samebyar)	48
Summa	1 360

*SNI-kod för renskötsel

WSP:s kartläggning visar att renägare främst är verksamma i Norrbottens län och de flesta är män. Ungefär 40 procent av renägarna och 20 procent av de gruppansvariga är kvinnor. Företagen inom renskötsel är små, oftast utan anställda. Resultatet från WSP:s datainsamling visar att antalet rennäringföretag representerar ungefär 30 procent av de samiska företagen. Övriga företag är verksamma inom 262 andra branscher.

Könsfördelningen män/kvinnor skiljer sig något mellan länen. I Norrbottens län är andelen kvinnliga renägare cirka 40 procent. I Västerbotten och Jämtlands län är omkring 45 procent av renägarna kvinnor. Andelen kvinnor som är gruppansvariga skiljer sig något mellan länen. I Västerbottens län är andelen gruppansvariga kvinnor nära 40 procent, medan den är 20 procent i Norrbotten och 16 procent i Jämtlands län. Gruppansvariga är de som sköter det operativa, dagliga arbetet.

En funktionsansvarig (F) eller gruppansvarig är en renskötande renägare som ansvarar för en renskötselgrupp (=de egna renarna, familjens renar och de renar han eller hon sköter åt andra). Den ansvarige renskötaren kallas traditionellt husbonde (isit, boanndi, hosbåanta) – ett gammalt begrepp som fortfarande används i rennäringen.

Inom samebyn är det de gruppansvariga renskötarna (F) som har rösträtt i alla ekonomiska frågor. Övriga renägare är organiserade under dessa. Inom fjällrenskötseln brukar samebyns renskötare vanligtvis dela upp sig i vintergrupper (siida, sijdda, sijte) inför renhjordens flytt till vinterbeteslandet. I en siida/sijdda/sijte kan det finnas en eller flera gruppansvariga renskötare.

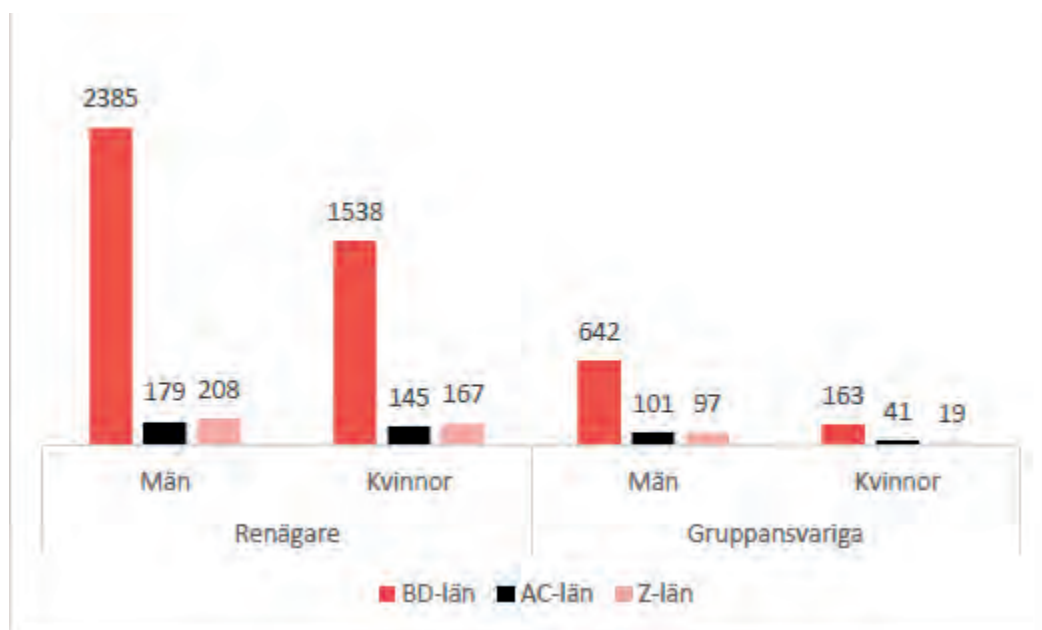
Bilaga 4.

Tabell 1. Rennäringen efter län och kön, 2018. Källa: Sametingets hemsida.

Region	Antal gruppansvariga		Antal renägare		Antal renar i vinterhjord		Renar per renägare		Renar per gruppansvarig (F)	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Samebyar i BD-län*	159	626	1 361	1 788	29 384	108 313	22	61	185	173
Koncession i BD-län*	4	16	177	597	2 220	8 817	13	15	555	551
Samebyar i AC-län*	41	101	145	179	11 368	41 303	78	231	277	409
Samebyar i Z-län*	19	97	167	208	10 446	36 561	63	176	550	377
Summa**	1 077		4 636		248 550		54		231	

*BD-län = Norrborrens län, AC-län = Västerbottens län, Z-län = Jämtlands län

**Summa män, kvinnor och de som inte uppgett kön.

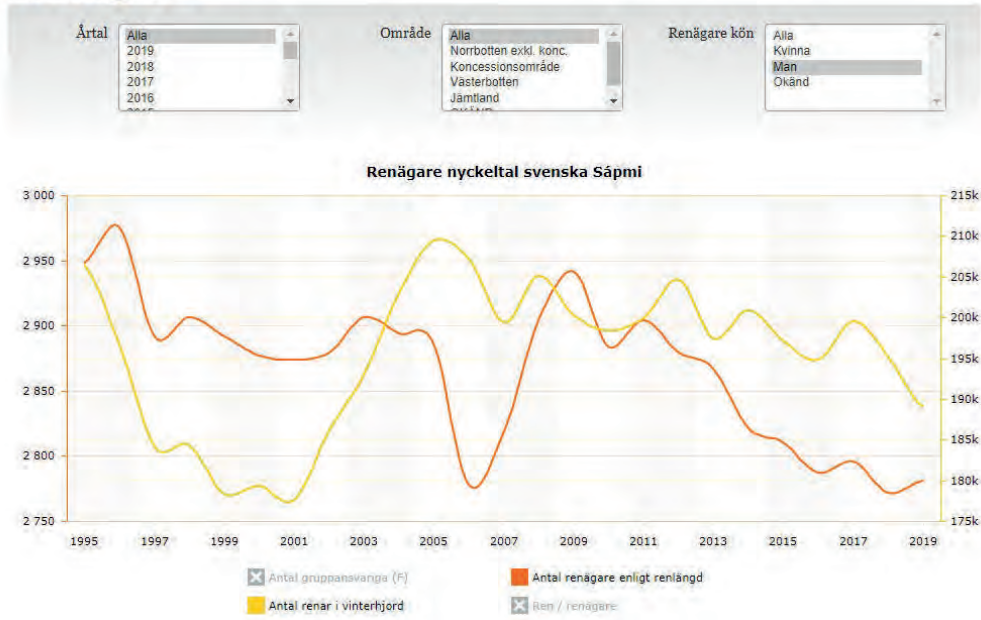

Ovan: Könsfördelning i rennäringen, 2018 *BD-län = Norrborrens län, AC-län = Västerbottens län, Z-län = Jämtlands län. Källa Sametinget. Källa: Sametingets hemsida.

Bilaga 4.

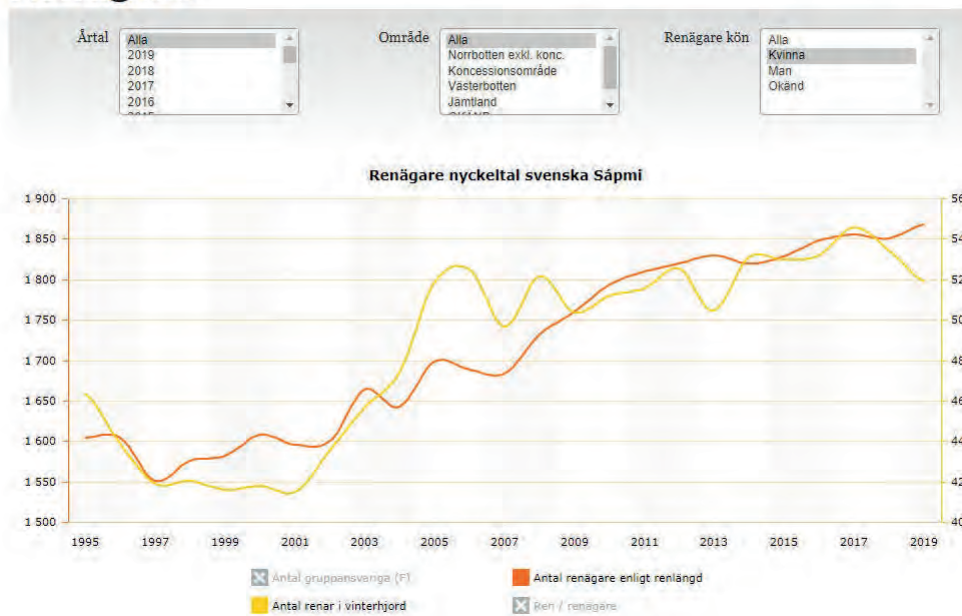
Nedan: de senaste 25 årens utveckling av renantalet i vinterhjord i svenska Sápmi samt antal renägare (män) samma period. Källa: Sametingets hemsida.

Renägare

Nedan: de senaste 25 årens utveckling av renantalet i vinterhjord i svenska Sápmi samt antal renägare (kvinnor) samma period. Källa: Sametingets hemsida.

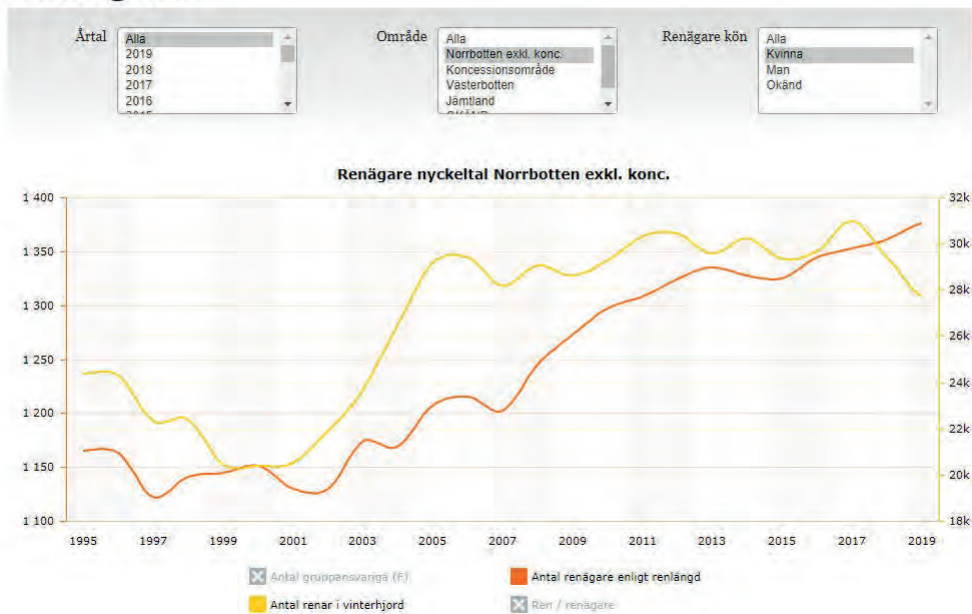
Renägare

Bilaga 4.

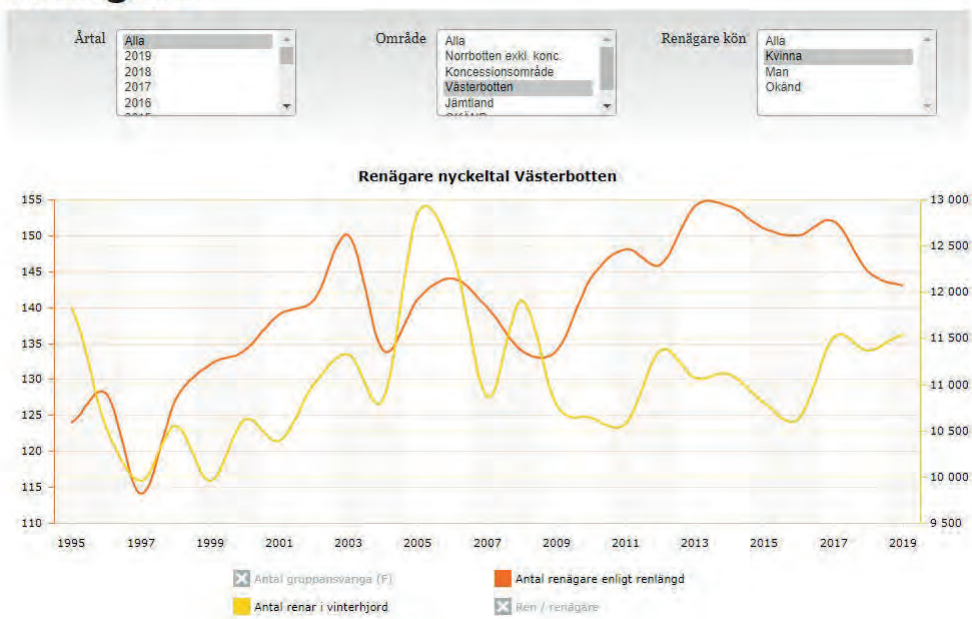
Nedan: de senaste 25 årens utveckling av renantalet i vinterhjord i Norrbotten exkl. koncessionssamebyarna, samt antal renägare (kvinnor) samma period. Källa: Sametingets hemsida.

Renägare

Nedan: de senaste 25 årens utveckling av renantalet i vinterhjord i Västerbotten, samt antal renägare (kvinnor) samma period. Källa: Sametingets hemsida.

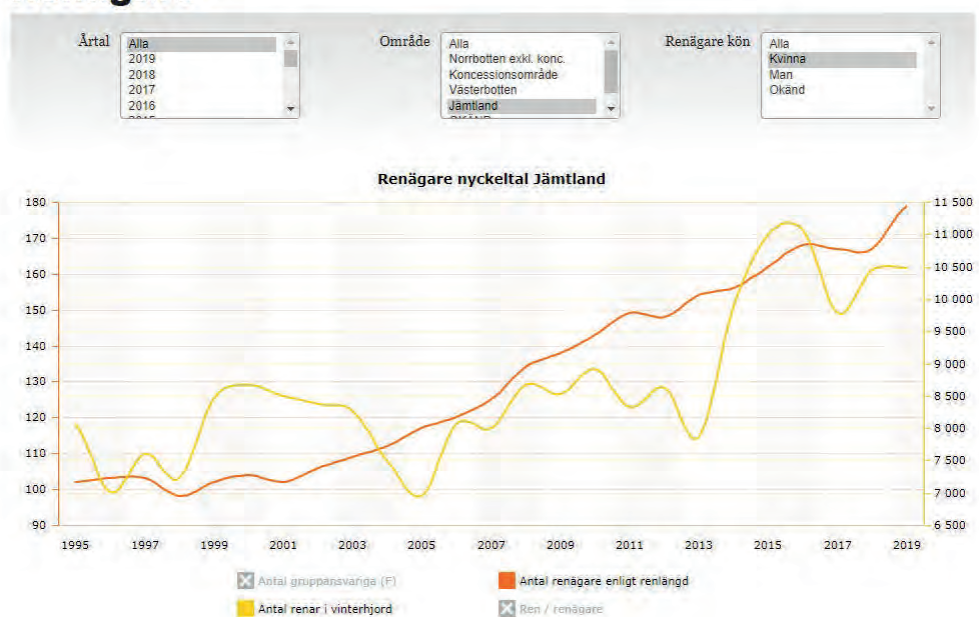
Renägare

Bilaga 4.

Nedan: de senaste 25 årens utveckling av renantalet i vinterhjord i Jämtland, samt antal renägare (kvinnor) samma period. Källa: Sametingets hemsida.

Renägare

Samebyarnas styrelsesammansättning uppdelat på län och kön, år 2019.

Samebystyrelser 2019				% av ledamotsplatser	
Antal samebyar/ledamotsplatser	Län	Kvinna	Man	Kvinna	Man
32/216	BD	28	188	13%	87%
7/49	AC	15	34	31%	69%
12/70	Z	18	52	26%	74%
Totalt antal ledamotsplatser	335	61	274	18%	82%

Rennäringsdelegationerna

Samebyar/Sametinget utser tre ledamöter och kommunerna utser 3 ledamöter. Nedanstående statistik visar Sametingets ledamöter 20190101 - 20221231.

Län	Man	Kvinna	Ersättare
BD	3	0	3 män
AC	3	0	3 män
Z	2	1	1 man, 2 kvinnor

3. Samisk utbildning

Sameskolstyrelsen är en statlig myndighet som samverkar med en rad myndigheter, bland annat Sametinget i olika projekt och gemensamma frågor samt Sametingets språkcentrum. Sameskolstyrelsen är en kvinnodominerad arbetsgivare med 90 procent kvinnliga medarbetare. Uppdraget i läroplanen att öka jämställdheten i skolan med lika möjligheter och villkor för alla elever, oberoende av könstillhörighet, är viktigt för en jämlik skola. Sameskolstyrelsen redovisar dock inte barn och elever efter könstillhörighet då elevantalet är så litet att man kan identifiera enskilda elever.

Styrelseledamöter: 3 kvinnor och 2 män, ordförande och vice ordförande är kvinnor. Skolchef är kvinna.

3.1 Sametingets handläggning av studiestöd

Sametinget handlägger bidrag för vissa studier i samiska (alfabetisering). Föreskrifterna för korttidsstudiebidrag (STFS 2008:1) utgår från förordning (2007:1347) om statsbidrag vid vissa studier i samiska och är fastställda av Sametinget. År 2020 har 417 tkr utbetalats i bidrag, vilket är en minskning med 85 tkr jämfört med 2019.

Kön	2018	2019	2020
Kvinnor	85%	80%	82%
Män	15%	20%	18%

Tabell 3.4 Redovisning procentuellt kvinnor och män av inkomna ansökningar 2018-2020

Det är fler kvinnor än män som ansöker om **korttidsstudiebidraget**, männens deltagande håller sig mellan 15- 20 % av ansökningarna.

Jämställdhet i renskötseln

2020-03-25

Innehåll

Inledning.....	3
Bakgrundsfrågor.....	4
Vilken utbildning har du?	4
Vilken utbildning har din maka/make/sambo/partner?	4
Ålder.....	5
Hemlän.....	5
Upplever du att det går att kombinera verksamheten i ditt renskötsel­företag med att leva ett familjeliv?.....	6
Företagets lönsamhet	8
.....	8
Antal slaktade renar	8
Rennäringsverksamhetens andel av företaget verksamhet.....	9
Skulle du rekommendera en ung människa att bli renskötare eller att arbeta inom näringen?	9
Hur upplever du att samebyn arbetar med/fokuserar på jämställdhetsfrågor?	10
Hur upplever du att den sociala gemenskapen är i samebyn?	11
Har du använt dig av förvaltningsverktyget (samråd angående rovdjur med länsstyrelsen, samt att ta fram skadenivån på renhjorden genom toleransverktyget?	12
Hur orolig är du för klimatförändringarnas påverkan framåt i tiden?	12
Vilka åtgärder ser du för att öka jämställdheten i renskötseln så att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter?	13

Inledning

I början av 2020 skickade Sametinget ut en större enkät till renägare som har slaktat ren under det senaste året, vilket motsvarade knappt 2 200 personer. Dessa fick ett utskick med information om undersökningen och inloggningsuppgifter till undersökningen som genomfördes som en webbenkät. En riktad påminnelse skickades också ut. I enkäten ingick några frågor som statistiskt var möjliga att dela upp utifrån kön, samt tre specifika frågor avseende jämställdhet.

Sametingets register var dock inte helt uppdaterat. Ca 120 utskick kom i retur, i de allra flesta fall hade adressaten flyttat. Till detta kan läggas att ett antal personer hörde av sig och meddelade att de saknade dator/tekniska hjälpmedel för att kunna svara på enkäten. Det fanns nog också ett antal personer som inte hade kunskap/förmåga att besvara undersökningen digitalt, främst bland de allra äldsta.

Totalt bearbetades 276 inkomna svar. Mot bakgrund av att den verkliga målgruppen utgörs av drygt 2 000 personer gav det en svarsfrekvens på knappt 14%. Detta är ett mycket lågt utfall. Eftersom det handlar om en totalundersökning så uppstår inte problematiken med statistiska felmarginaler, men däremot en betydande osäkerhet kring hur det stora bortfallet påverkas undersökningsresultatets tillförlitlighet. Om man jämför hela populationen med den grupp som har svarat, baserat på de variabler/ uppgifter som finns i registret, kan man dock konstatera att svarandegruppen utifrån dessa bakgrundsvariabler representerar populationen på ett bra sätt.

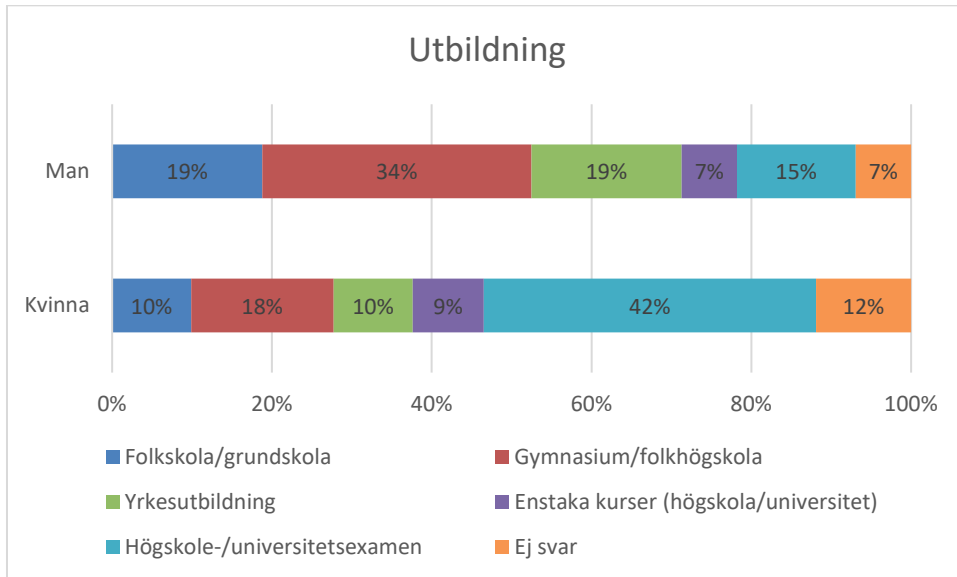
- Männen är överrepresenterade i svarandegruppen, enkätsvaren fördelar sig 30% kvinnor, 70% män. I realiteten fördelar sig renägarna i Sverige på ca 40% kvinnor och 60% män.
- Medelåldern är två år högre i svarandegruppen.
- Den geografiska fördelningen mellan Z, AC och BD län är i princip identisk.
- Det genomsnittliga antalet slaktade renar är 66 i hela populationen jämfört med 70 i svarandegruppen.

Detta innebär att trots den låga svarsfrekvensen så ger resultatet en tämligen god och rättvisande bild av hur målgruppen i stort ser på dessa frågor. Viktigt dock att vara medveten om att de siffror som presenteras i diagrammen inte är att betrakta som en absolut sanning, utan snarare en indikation. Samtidigt ger många av frågorna ett tämligen tydligt utslag i den ena eller andra riktningen och tillsammans med alla kommentarer och fritextsvar är bedömningen att resultatet ger viktig och användbar information.

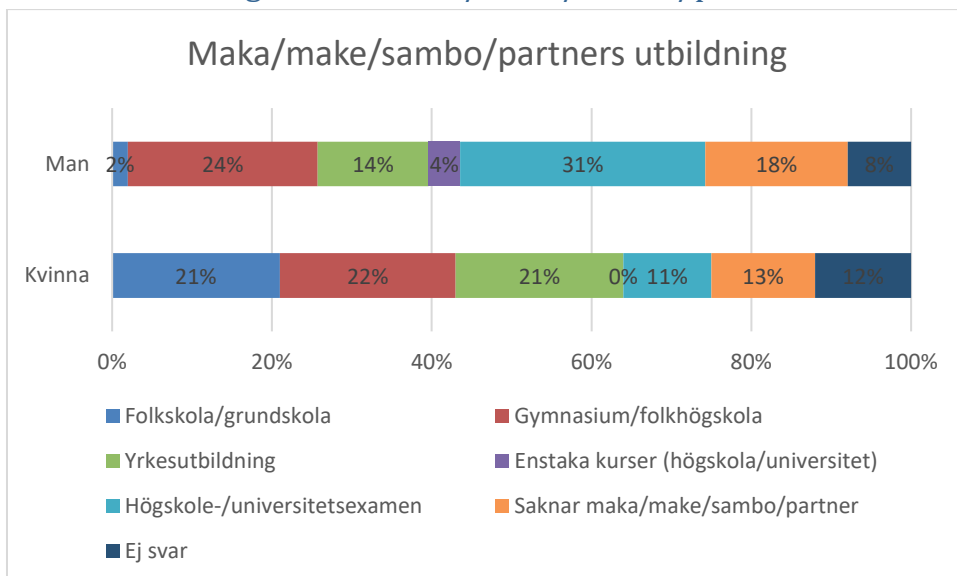

Bakgrundsfrågor

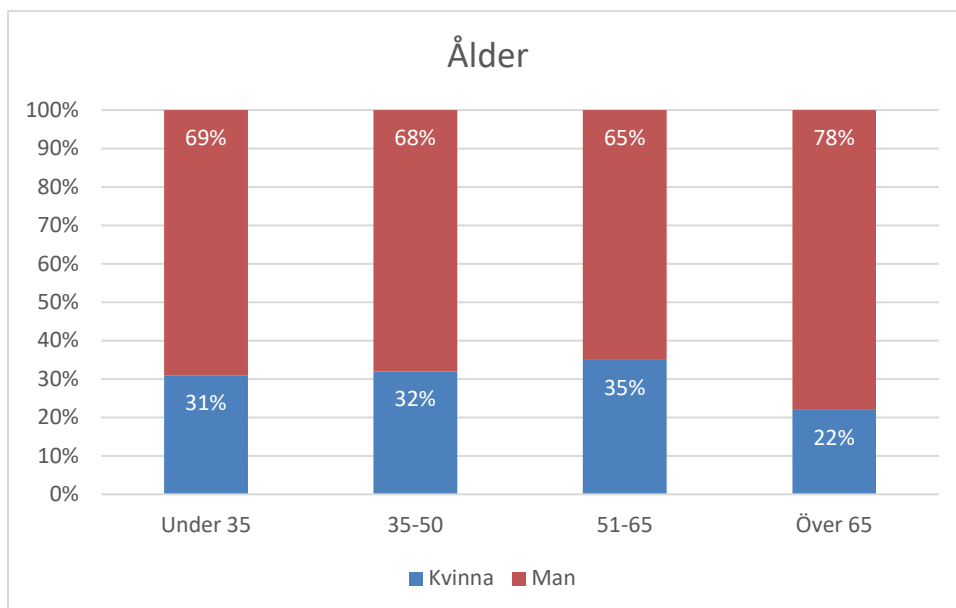
Vilken utbildning har du?

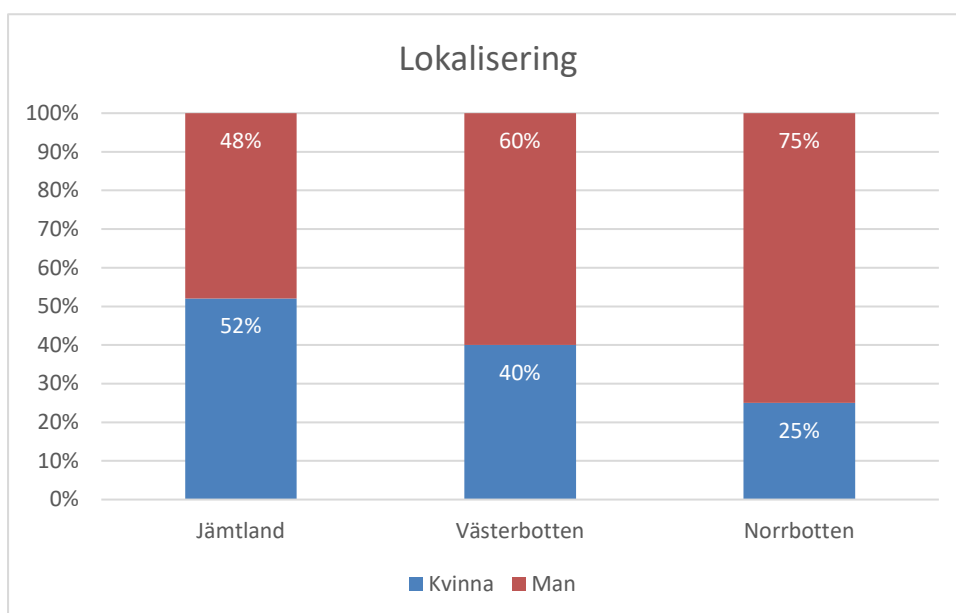
Vilken utbildning har din maka/make/sambo/partner?

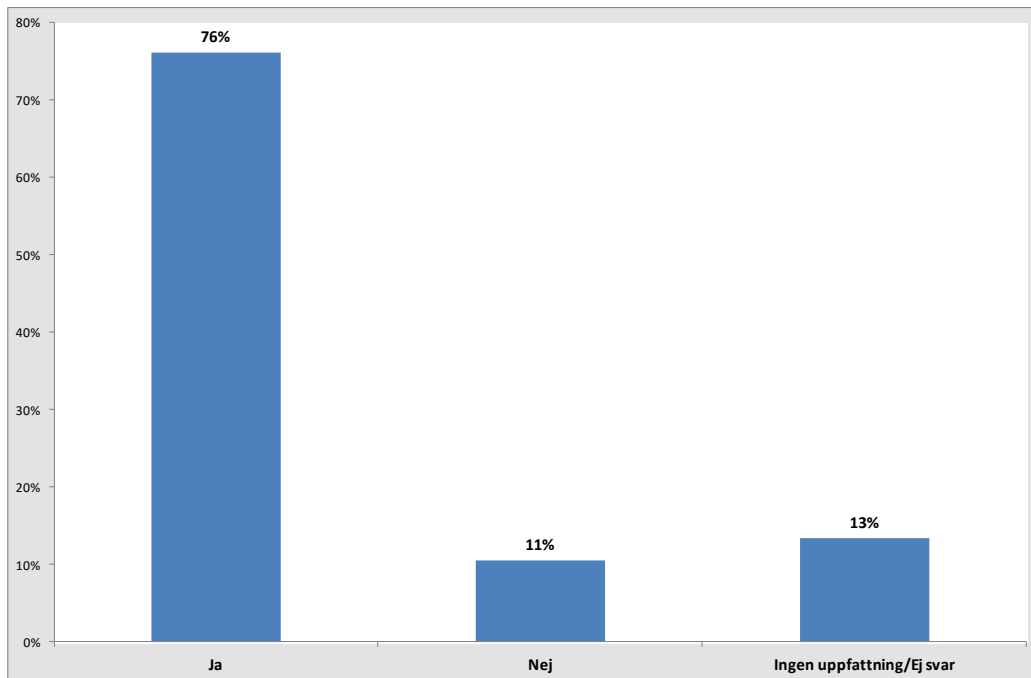
Ålder

Hemlän

Upplever du att det går att kombinera verksamheten i ditt renskötsel företag med att leva ett familjeliv?

Kommentarer

Man

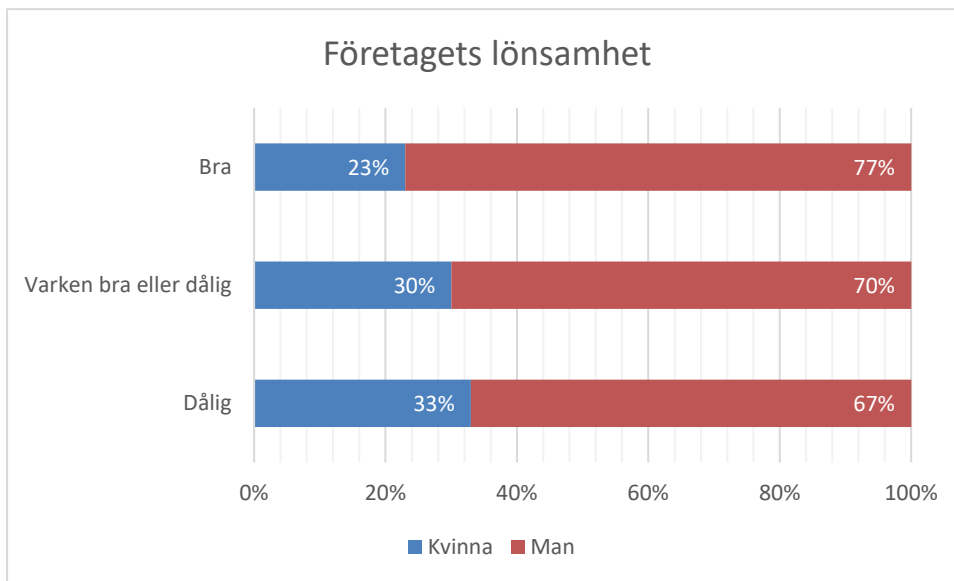
- Beroende på den begränsade omfattningen.
- Det bygger på att den andra parten tar ett större ansvar på den biten.
- Det besvärliga är att sambon behöver arbeta och inte är hemma.
- Det kan vara svårt under sådana här vintrar.
- Det kräver att hela familjen är delaktig.
- Det är ingen familjenäring nu mer, vilket det egentligen borde vara. Målet måste vara att det ska vara det.
- Det är många som avvecklar och arbetsbördan blir mer på oss som fortsätter.
- Det är väldigt tufft, men jag har en fantastisk fru och 2 underbara söner som stöttar och ger glädje och energi.
- Ekonomiskt går det inte utan att ha en sysselsättning på sidan om.
- En anledning till detta kan vara att jag tillhör en skogssameby. Närheten till hemmet året runt tex.
- Familjen lever inne i rensköteln.
- Förstående närstående.
- Går inte att planera något i förväg som man vill göra med familjen, det blir alltid fel.
- Har ingen familj. Jag är mest i skogen och tänka mig att om jag haft en familj skulle söka sig till nåt annat
- Inget 07.00-17.00 jobb.
- Ja med tvekan. Psykologiskt svårt.
- Men i perioder är det knappt jag ser familjen, i vinter har rovdjuren härjat och familjen fått lida.
- Men viktigt idag med en sidoinkomst, såårt leva på endast rensköteln.
- Nja.
- Om den andra parten förstår hur rensköteln fungerar.

- Om man är pensionär, går det väl an.
- Rensköttsel som pappersprodukt är en enskild verksamhet, men har historiskt sett bedrivits som en familjeverksamhet. Och det är också en av rensköttselns stora styrkor.
- Rensköttseln är en livsstil ett levnadssätt och det är viktigt att man har en familj med insyn och förståelse för rennäringen.
- Singel.
- Ställer krav på partner.
- Svårare idag än för en generation sedan.
- Svårt att försörja en familj på ett för litet renantal. Man måste bli kring 40 år innan man kan bilda familj så att man hunnit etablera och bygga sin hjord så att det bättre går att försörja sig. Dessutom måste sambolfru ha ett arbete för att hjälpa till med ekonomin.

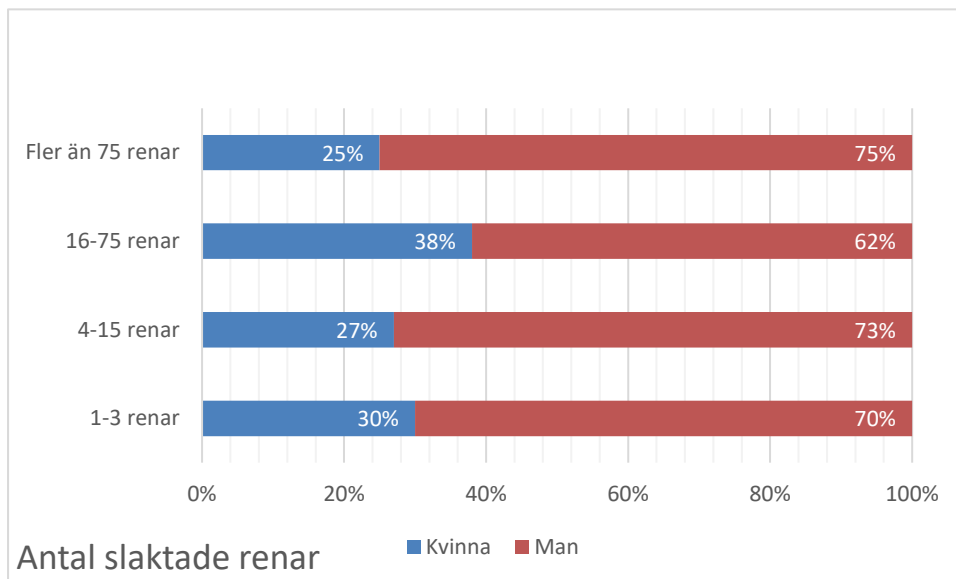
Kvinna

- Beror på hur man definierar vad ett familjeliv är.
- Delvis, men en renskötarfamilj utgår från renens välmående. Därav ser det lite annorlunda ut.
- Det går om man har en ENORMT förstående partner som tar hand om det mesta inom det privata.
- Det är svårt att vara tjej med små barn. Det krävs att familjen ställer upp väldigt mycket!
- Du måste ha en förstående fru.
- Familjen får finna sig i att vara med i rensköttseln, så familjelivet blir i renskogen när de kommer dit.
- Ibland, flyttning till vinterlandet innebär splittring av familjelivet, veckopendling och man behöver vara ömsesidigt stark som klarar ett sådant familjeliv i fem månader.
- Idag arbetar inom vanliga svenska familjer, oftast mannen, borta på veckorna. Kvinnorna får ta det viktiga ansvaret att fostra barnen när renskötaren är borta länge. Kvinnor får som i gamla dagar hjälpas åt med barnpassning, etc.
- Inga problem om man jämför då det inte fanns IT och mobiltelefon.
- Ja, det måste ju gå!!
- Ja, om familjen är i samma näring. Annars kan det nog vara svårt.
- Jag har ofta med mina barn till renarna vid utfodring och skiljningar tex. Det som är tungt är att jag måste sova borta några nätter varje vecka eftersom det inte finns skola/barnomsorg där vi har renarna. Det känns som jag missar en del av barnens uppväxt.
- Men stora problem under småbarns- och skolåren pga. av långa flyttningar
- Mycket svårt.
- Många resor.
- Så har renskötarebefolkningen levt alltid och fått barn. Frågan är formulerad utifrån kolonisering.
- Vi nöter inte direkt på varann
- Vi är båda uppväxta i rensköttseln så vi vet hur det är.

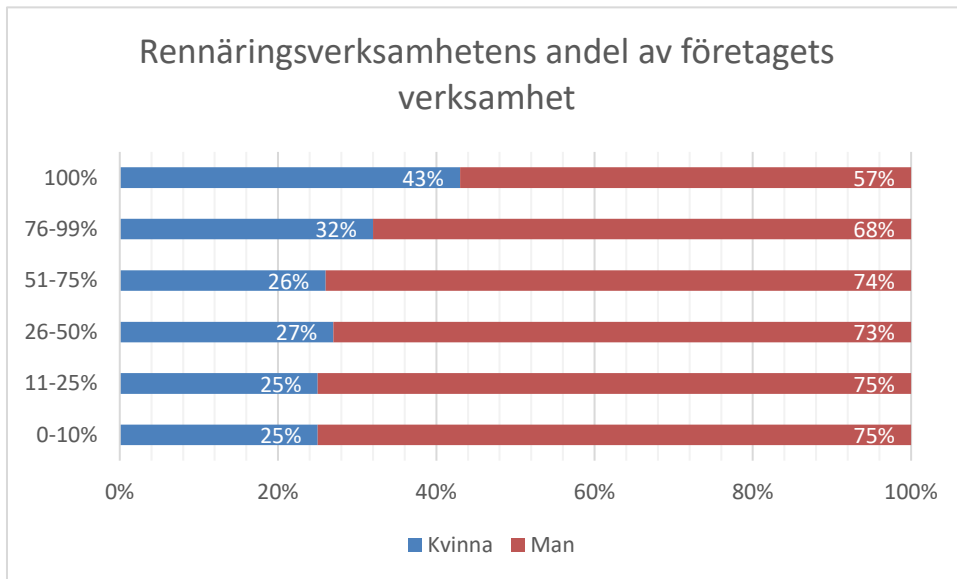
Företagets lönsamhet

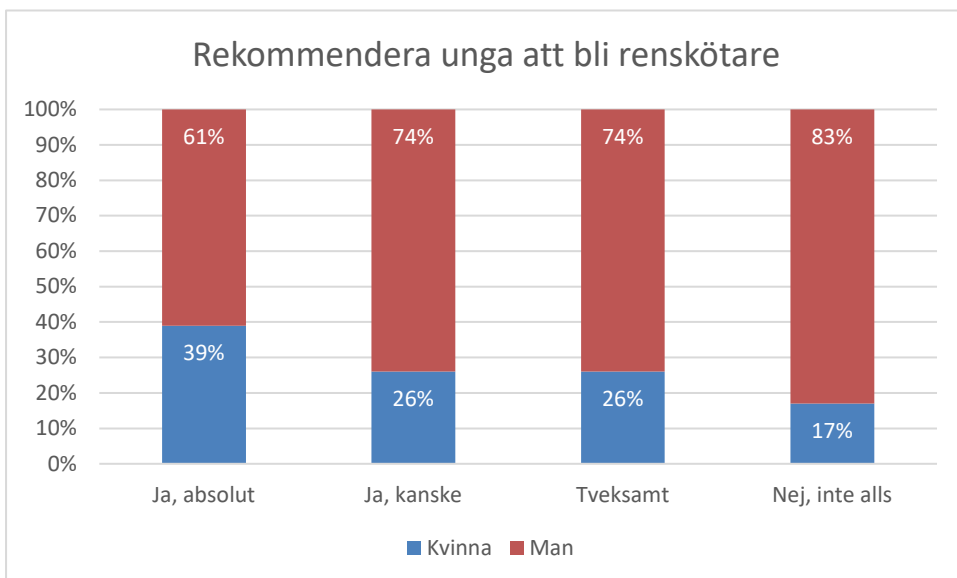
Antal slaktade renar

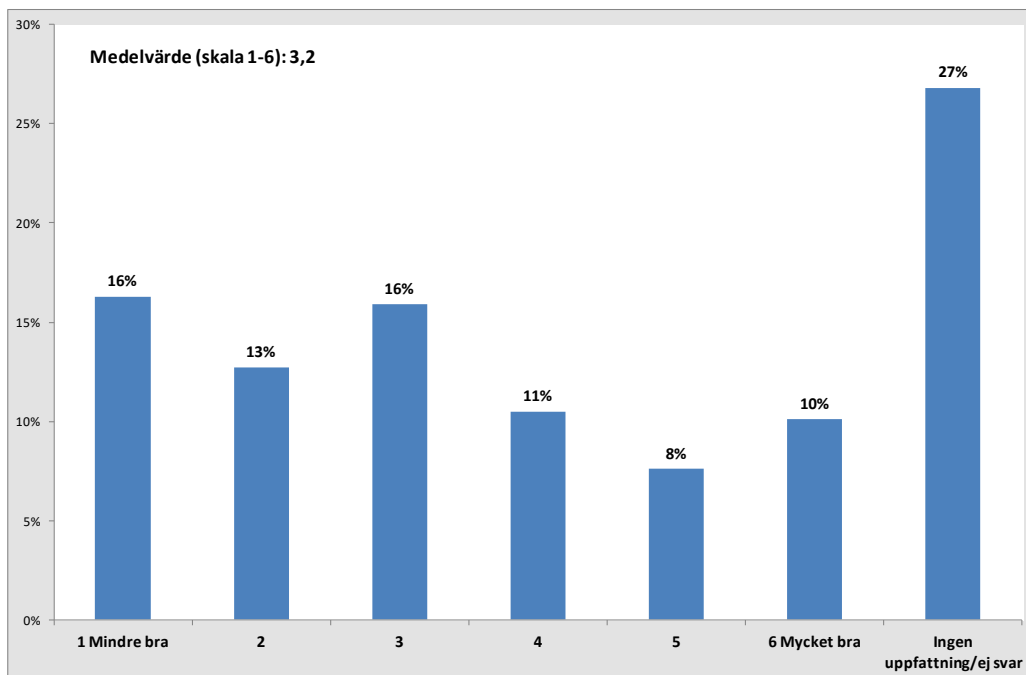
Rennäringsverksamhetens andel av företagets verksamhet

Skulle du rekommendera en ung människa att bli renskötare eller att arbeta inom näringen?

Hur upplever du att samebyn arbetar med/fokuserar på jämställdhetsfrågor?

Kommentarer

Man

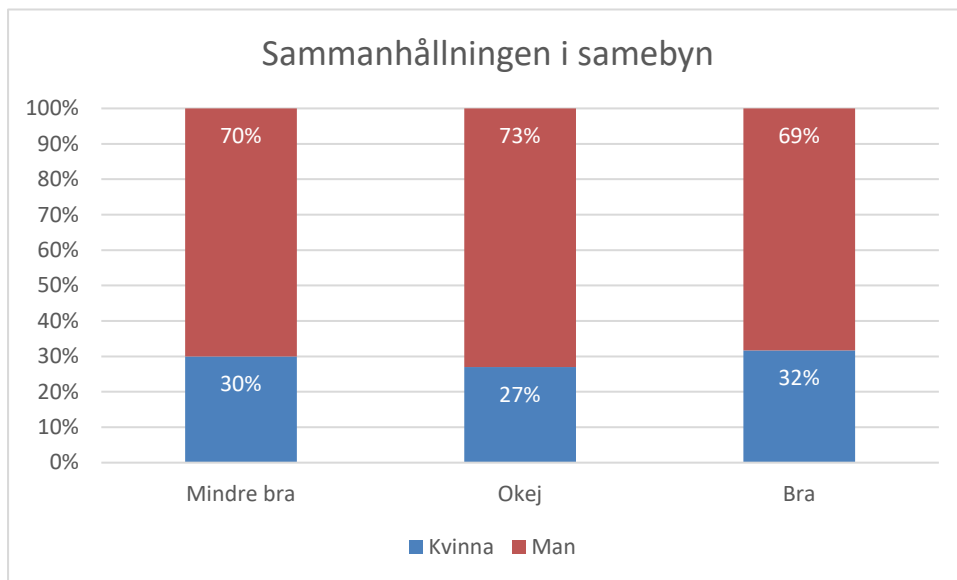
- Har få kvinnor som är engagerade i renskötseln.
- Ingen stor fråga hos oss. Vi har både kvinnor och män, och även nya medlemmar av båda könen.
- Jag har ingen skillnad på män och kvinnor, jag ser alla som kollegor.
- Jämställdhet behöver inte vara att båda könen ska göra exakt samma saker. Det kan vara att man har en fungerande och respekterande balans inom familjeföretaget.
- Om inte styrelsearbetet fungerar så lyfts endast akuta frågor, styrelsen måste ta fram handlingsplaner och följa dessa.
- Sametinget är en myndighet som ska uppfylla den statliga värdegrunden, dock ställer Sametinget inga som helst krav på samebyarna vid olika projekt, att samebyarna ska representeras av lika delar män och kvinnor, äldre och yngre. Sametinget ställer inga som helst krav på att samebyarnas representanter gällande renbruksplaner och andra projekt också ska bestå av kvinnor. Det är hela tiden samma personer som får möjlighet att representera samebyn och därigenom blir bilden av samebyn bara sedd ur ett perspektiv. Sametinget som är en statlig myndighet brister i sin förmåga att låta alla byamedlemmer vara med i arbetet. På det sättet bidrar en statlig myndighet till patriarkala machokulturer. Man måste jobba mer nyanserat och ta med alla medlemmars åsikter och kunskaper. Jag anser att både samebyn och Sametinget brister i detta. Sametinget uppfyller inte den statliga värdegrunden vilket är anmärkningsvärt.

Kvinna

- Blivit mer kvinnor i styrelsen och renskogen men ändå är killar prioriterade.
- Den som är bra på något gör det.
- Det är ett kroppsligt tungt arbete.
- Det är hyfsat jämställt som det är nu.

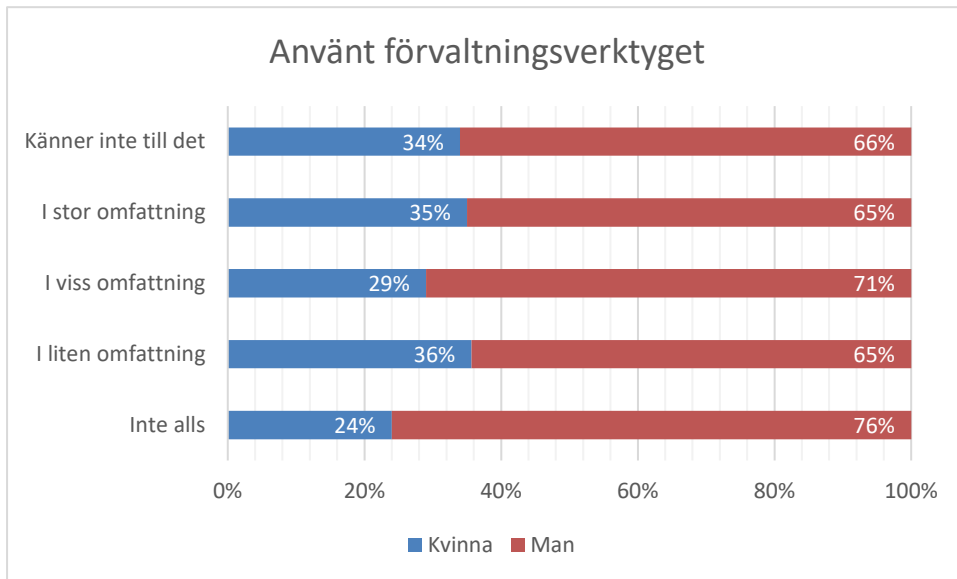
- Inget fokus.
- Jag bojkottar jämställdhetsfrågan då jag kommer från ett område där det aldrig varit ett problem.
- Jämställdhet i en samisk värdegrundssyn med en västerländsk syn är inte detsamma. Idag uppfostras vi från födsel in i ett västerländskt synsätt som styr hela samhället och kommer i kollision i rennäringssamhället där det finns områden som än idag är starkt drivande av ett samiskt värderingssystem.
- Kommunikation om jämställdhet i samebyarna.
- Kvinnor och män, flickor och pojkar, har samma förutsättningar.
- Lyfta frågan - hur ser man på kvinnor i rensköteln....vilka arbetsuppgifter är det som egentligen ingår i rensköteln och dess verksamhet, värderar men arbetsuppgifterna, i så fall på vilket sätt, vad är det som ligger till grund för värdering, fungerar det i dagsläget oavsett kön? Aktivt jobba för att alla medlemmar i verksamheten ska inkluderas oavsett kön eller ålder, alla har rättigheter men även skyldigheter. Lyfta och se över det s.k. husbondesystemet som tillämpas i många samebyar och inte fungerar. Oavsett kön måste alla de olika uppgifter som ingår i verksamheten och samebyn utföras, och alla har skyldigheter att ta sitt ansvar att se till att de blir utfört, så visst finns det möjligheter.
- Samebymedlemmar upplever jämställdhetsfrågor som ett hot.
- Tycker att det verkar fungera utan specifik fokusering.
- Upplever det att en del kvinnor inte vill göra något i kollektivet. Bara synas. Tråkigt. Och där stannar frågorna av.
- Var och en gör det den är mest lämpad. Man kan ju inte sätta starkaste dragaren till att vara skrivare.
- Vi jobbar inte alls med det. Den som har rätt kompetens tar det, därför är det bra med jämställdheten inom byn.

Hur upplever du att den sociala gemenskapen är i samebyn?

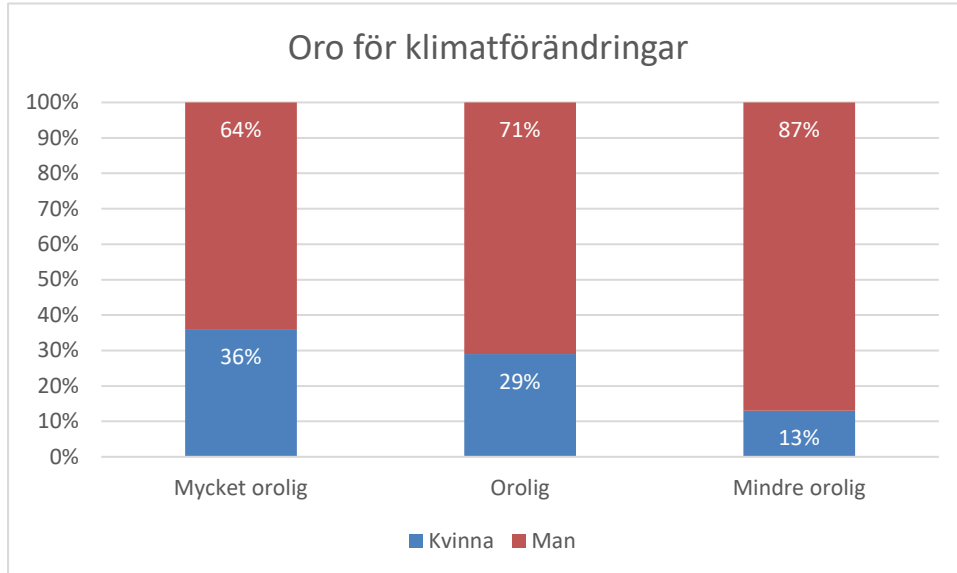

Har du använt dig av förvaltningsverktyget (samråd angående rovdjur med länsstyrelsen, samt att ta fram skadenivån på renhjorden genom toleransverktyget?

Hur orolig är du för klimatförändringarnas påverkan framåt i tiden?

Vilka åtgärder ser du för att öka jämställdheten i renskötseln så att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter?

Man

- 1. Effektivisera själva hanteringen, detta främst genom att bygga anläggningar där det inte krävs så mycket närkontakt med renen, på det viset kan den som inte är så stark eller smidig/ung ändå göra mycket själv. 2. Att försöka modernisera där det går och sträva efter att få en mer ergonomiskt anpassad verksamhet i allmänhet. Detta ger även de äldre som får större möjlighet att vara med på fler tillställningar. 3. Ett, på ett rent personligt plan, nytänkande där själva idén om att ett kön ska göra en viss syssla och vice versa lämnas bakom, och där man istället försöker inkludera båda könen baserat på om dem vill det själva istället.
- Alla både män och kvinnor måste förstå renskötselns skyldigheter, de flesta ser bara rättigheter och möjligheter.
- Alla har samma rättigheter, skyldigheter, möjligheter - man som kvinna.
- Alla inom renskötseln ska ha samma förutsättningar, sedan kan man ju ge kvinnor som inte har lika fysiska förutsättningar som männen andra uppgifter i samebyn, kvinnorna behövs mer än någonsin i verksamheten eljest tror jag att renskötselns framtid är hotad.
- Alla verktyg finns, problemet är avundsjuka och missunnsamhet, männen måste acceptera att det är kvinnor som föder nya renskötare och därför måste det finnas utrymme för frånvaro för barnafödande och skötsel av små barn utan att platsen försvinner till män istället.
- Anser att det idag finns i stort lika förutsättningar för såväl män som kvinnor.
- Arbeta med att förändra normer och värderingar i samhället i första hand.
- Att kvinnor i större omfattning kan ta del av styrelsearbete och bli hörsammade i viktiga beslut.
- Att kvinnor ska göra samma hårda jobb som karlarna.
- Att kvinnorna blir invalda i styrelserna, samebyarna. Idag är det flest män.
- Att kvinnorna blir mer delaktiga, i den dagliga renskötseln, och att dom tillåts ta mer plats.
- Attityd.
- Attitydförändring bland utövare och andra.
- Begränsa renantalet för varje och ge en statlig genomsnittslön till alla som är kvalificerade.
- Bl.a. mer kvinnor i samebyarnas styrelser.
- Bra som det är där jag är verksam.
- Börja med att byta ut alla i samebyns styrelse till kvinnor.
- Det behövs en "stark" kvinna i varje familj. I vår familj finns det, annars skulle de inte fungera. Var och en gör det de är bra på. Och då fungerar "teamet".
- Det är att ha samma värde på kvinnorna och se dem som samma resurs som män. Att föräldrarna ger samma möjligheter till flickorna.
- Dela lika.
- Dela på arbetsuppgifterna så att det fungerar för alla.
- Det finns inga problem med kvinnors rättigheter, fungerar bra.
- Det måste komma från individen.
- Det är bra.
- Det är fler kvinnor som börjar, det kommer att bli mera jämställt.
- Det är väl samma rättigheter redan nu.

- *Differentierade arbetsuppgifter som passar så att kvinnor känner och ger kollektivet i samebyn och vintergrupparbetet en god mening och tillfredsställelse.*
- *En självklarhet att alla har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter.*
- *Finns enligt min mening inget hinder för kvinnor att vara med i renskötelsen.*
- *Finns inga möjligheter så länge som det inte finns konsekvenser. Det som händer i skogen vet ingen sametingspolitiker.*
- *Flera kvinnor i beslutande positioner. Ökade tillfällen för utbildning inom olika befattningar i styrelser och dyl.*
- *Fortsätta med det arbetet som pågår.*
- *Friare skolgång så barnen kan följa med när man behöver fara till skogs.*
- *Få in yngre i större omfattning.*
- *Få kvinnor att följa med i skogen.*
- *För mig har aldrig kön spelat någon roll inom renskötelsen.*
- *Förbättra männens beteende i samhället.*
- *Förtroendet.*
- *Förändra rennäringslagen, för ett jämställt medlemskap.*
- *Förändring i dagens rennäringslag, öppnare samebyar.*
- *Ge unga kvinnor och män möjlighet att höra och synas i beslutsarbetet, ge dem förtroende.*
- *Ge unga möjlighet att delta i samebyns beslut. Minska konkurrensen om betesmark.*
- *Idag har kvinnor och män samma rättigheter och skyldigheter. Det är inte där bekymret finns.*
- *Inflytande i samebyn (styrelsen).*
- *Information, överlag fungerar rätt så bra idag för dem som vill satsa på renskötelsen på riktigt.*
- *Inga.*
- *Inga åtgärder alls.*
- *Ingen aning.*
- *Ingen kommentar.*
- *Ingen uppfattning.*
- *Ingen uppfattning annat än vad hindrar dem?*
- *Ingen uppfattning.*
- *Ingen åsikt.*
- *Ingen åsikt.*
- *Ingen åsikt.*
- *Ingen åsikt. Tycker att det får väl var och en besluta om själv.*
- *Jag har aldrig skiljt på män och kvinnor. Man gör det man kan göra och bidrar med sitt bästa.*
- *Jag ser ingen ojämlikhet inom renskötelsen.*
- *Jag ser inte att det är någon skillnad mellan kvinnor och män.*
- *Jobba med det man klarar av med utbildning och kompetensnivå.*
- *Kompetens och resultat är riktiga faktorer som är avgörande för renskötelsen och könet har ringa betydelse.*
- *Kvinnor måste våga ta mer ansvar.*
- *Kvinnor och män har olika tank när det gäller den praktiska biten inom renskötelsen. Det är nånting positivt som borde uppmuntras och lyftas snarare än att förtryckas. Ett sätt vore kanske att skapa mentorsprogram för kvinnliga skötare?*

- *Kvinnor och män kan jobba lika mycket men kanske inte alltid med samma saker. Alla måste få komma till tals och få plats.*
- *Kvinnor och yngre har ingen insyn i hur rovdjursersättningarna förvaltas, dvs 50 % av de privata företagens årliga inkomst. Staten utbetalar årligen 50-70 miljoner som rovdjursersättning. Enligt skattelagstiftningen skall intäkter inkomstföras det räkenskapsår de uppkommer. De flesta samebyar bokför rovdjursersättningen som en långfristig skuld till medlemmar. Samebyn redovisar inte rovdjursersättning som inkomst. Samebymedlemmen vet inte hur stor andel av rovdjursersättningen som tillhör renskötselföretaget, och redovisar inte heller denna intäkt. Rättigheter, skyldigheter och möjligheter förutsätter att det är det enskilda företaget som fattar beslut om sin egen ekonomi.*
- *Kvinnor är bra i renskötselföretaget.*
- *Känns som att jämställdheten i vår sameby är rätt bra.*
- *Lagar och regler som måste moderniseras så att de är förenliga med dagens behov och förutsättningar.*
- *Lika arbete. Båda könen måste klara av att göra samtliga moment i renskötselföretaget.*
- *Lika värde för alla.*
- *Låta alla delta i all verksamhet på lika villkor.*
- *Låta kvinnorna komma till tals.*
- *Lösningar i hemmet och familjen.*
- *Mer kvinnor i styrelsen, mer kvinnliga husbönder, mer kvinnor som får sitta i helikoptern vid samling inte bara gubbarna, samebyn hade mått bra av en mer jämställd renskötselföretaget, att kvinnorna slutar packa mannens ryggsäck, bryta machokulturen som blir allt värre.*
- *Mindre krav på styrka.*
- *Möjlighet att verka som i olika positioner i styrelser.*
- *No comment.*
- *Om allt arbete värdesätts lika högt så fungerar det bra.*
- *Om de blir mer ekonomiskt blir de lättare att hjälpa andra och lyfta fram kvinnor.*
- *Politik så att båda parter har samma möjligheter.*
- *Rättigheter och skyldigheter är samma för alla. Möjligheter kan förbättras med framtagande av nya verktyg för att effektivisera renskötselföretaget.*
- *Sameby måste börja diskutera jämställdheten.*
- *Samiska kvinnor med barn i blandäktenskap har genom historien diskriminerats och utestängts från den renskötselföretaget gemenskapen. Enda sättet är att skicka ut liknande undersökningar som denna till alla samer och inte bara till minoriteten av samer som bedriver aktiv renskötselföretaget.*
- *Samma som i dag.*
- *Släppa in den yngre generationen och ge dem mer inflytande i arbetet inom rennäringen. För den yngre generationen har ett annat synsätt på saker och ting.*
- *Specifikt nätverk för kvinnorna inom samebyarna samt ordna träffar/information för att få in kvinnorna i verksamheten.*
- *Styrelseansvar.*
- *Stötta kvinnor som är intresserade.*
- *Tycker det gått framåt mycket på senare år. Nu ser man många fler unga tjejer i renskötselföretaget.*
- *Tycker det är ytterst viktig att man uppmuntrar kvinnorna att vara delaktiga i allt inom renskötselföretaget.*
- *Tycker vår sameby är jämställd. Kanske lättare maskiner.*
- *Upplever att det är jämställt nog.*
- *Vem är husbonde...*
- *Verkar finnas kvinnor i min sameby.*

- Vet ej
- Vet ej
- Vet ej
- Vet ej
- Vet ej
- Vet ej
- Vet ej
- Vet ej
- Vet ej
- Vet ej
- Vet Ej
- *Vet ej, i vår sameby har vi inga problem med jämställdhet som jag ser det, kvinnliga renägare görs ingen skillnad på.*
- *Vet ej, tycker inte att detta är ett problem i vår sameby.*
- *Vet inte riktigt.*
- *Vi har bra jämställdhet inom samebyn*
- *Vi har olika kvalitéer som man och kvinna. Som kvinna är man fysiskt lite svagare men oftast strategiskt starkare. Alla behövs inom rennäringsen och tillsammans både man och kvinna är vi starka.*
- *Vi har samma rättigheter och skyldigheter.*
- *Visa kvinnor i samebyn att man kan vara med i arbetet. De kvinnor som är med tycker det fungerar bra. Försöka få dem att arbeta som ambassadörer.*
- *Är det rätt att utöka fler konkurrenter i näringen? Kanske om man ändrar lagstiftningen.*
- *Är du duktig i skogen spelar det ingen roll om du är man eller kvinna.*
- *Är man av samisk börd så borde alla få samma rättighet oavsett kön.*
- *Öka den ekonomiska tryggheten i näringen. Så den respektive som idag är tvungen jobba med annat kan vara delaktig.*

Kvinna

- *Alla behövs inom renskötelse oavsett kön, ett ömsesidigt arbete med att ge och ta. De senaste årens klimatpåverkan med utfodring innebär att alla måste bidra till insatsen både ekonomiskt och arbetsmässigt.*
- *Alla ska arbeta med det den är bra på, det är jämställt.*
- *Anser inte de finns nära problem här alla har samma rätt.*
- *Att bli av med machokulturen som förekommer inom samekulturen.*
- *Att samebystyrelse väljer in kvinnor och lyssnar på kvinnor, att skottrar är utformade för kvinnor. Att SSR och Sametinget jobbar mer med att stötta kvinnor inom renskötelsen.*
- *Barnomsorgsfrågan.*
- *Behålla samebyarna så att renskötare har möjlighet att leva på sin näring, hela familjen.*
- *Dela lika.*
- *Det kommer an på föräldrarna att ge sina barn lika förutsättningar, märke, renar etc. Samebyarna måste släppa in både kvinnor och yngre i alla arbetsmoment från administration till praktiskt renskötelselarbeta. Det finns olika traditioner i olika områden och familjer vilket också måste respekteras.*
- *Det krävs en attitydförändring från nuvarande generationer renskötare (män) för att släppa in kvinnor i arbetet. I min sameby ser jag en stor andel intresserade flickor och unga kvinnor, men de, liksom jag saknar förebilder. Plus att vi måste arbeta dubbelt så hårt för att visa att vi duger.*

- *Det är ganska jämställt, det är så att vi är bra på olika saker. Det gör att vi kompletterar varandra.*
- *Det är jämlikt samiskt, frågan är ställd utifrån ett västerländskt tankesätt där männen har förtryckt kvinnan. Vi har bara ett ord för han och hon = son det visar att det samiska samhället är jämställt.*
- *Det är svårt att vara renskötare som ensam tjej, det är väldigt fysiskt och tungt arbete. Har varit svårt att vara gravid osv. Har svårt att se hur man skulle kunna förändra detta. Men det är tråkigt att höra unga tjejer och även killar som inte ser någon framtid i detta yrke trots att de är uppväxta med det.*
- *Det är svårt, kvinnor är de som föder barn, sämre muskelstyrka men kan vara de som är psykisk starka. Det bygger helt på att samebyn accepterar att kvinnor kanske inte bidrar lika mycket i skogen men kan vara aktiva på andra ställen.*
- *Enklare i fjällsamebyarna än skogssamebyarna. Storleken påverkar.*
- *Finns redan i den sameby jag är i.*
- *Fler kvinnor i samebyns styrelse. Fler kvinnor i teknikanvändandet.*
- *Ganska jämlikt redan idag om man är driven.*
- *Gemensamma värderingar.*
- *Generationsskifte.*
- *Handlar om vår egen inställning att lyfta kvinnors insatser som likvärdiga männens. Det handlar inte om att kvinnors måste utföra männens sysslor för att bli respekterade.*
- *Hitta stöd så att kvinnor kan bygga om skotrar och fordon till oss som är kortare och lätta.*
- *I vår by är det redan jämställt!!*
- *I vår sameby är det inga problem, alla är lika värda.*
- *Information om internationell jämställdhetsförordning som Sverige skrivit under 1994, att leva upp till.*
- *Inget speciellt.*
- *Inte göra skillnad på flickor och pojkar när de är små, även låta alla arbeta efter förmåga inom samebyn och familjen för att få kollektivet att fungera. Alla behövs, stora som små.*
- *Jag är kvinna och jag är väldigt less på detta eviga jämställdhetstjat. Att vara renskötare i dag, 2020, kräver ett stort engagemang och en sådan beslutsamhet som få besitter, oavsett kön. Jag har aldrig upplevt att jag behandlats annorlunda för att jag en kvinnlig renskötare!*
- *Kvinnliga förebilder är viktiga. Eftersom vi kvinnor är i minoritet i skogen, är det viktigt att se att det finns andra kvinnor. Kanske kurser för unga kvinnor tex mekarkurser eller slaktkurser. Mest handlar det ju om att få vara med. Och som ungdom också att ha råd med en skoter. Unga kvinnor i renskötelsen som har tillgång till en skoter som passar ens kroppsbyggnad är A och O för att få självförtroende och mängdträning i skoterkörningen.*
- *Kvinnor har idag samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter som männen inom renskötelsen.*
- *Kvinnor och män har blivit mycket mer jämställda hos oss de senaste 3 åren. Har hänt väldigt mycket.*
- *Kvinnor är lika duktiga som män, men det är ett hårt fysiskt arbete på ett rengärde. Ny teknik kanske behövs.*
- *Likabehandling.*
- *Lyfta frågan - hur ser man på kvinnor i renskötelsen....vilka arbetsuppgifter är det som egentligen ingår i renskötelsen och dess verksamhet, värderar man arbetsuppgifterna, i så fall på vilket sätt, vad är det som ligger till grund för värdering, fungerar det i dagsläget oavsett kön? Aktivt jobba för att alla medlemmar i verksamheten ska inkluderas oavsett kön eller ålder, alla har rättigheter men även skyldigheter. Lyfta och se över det s.k. husbondesystemet som tillämpas i många samebyar och inte fungerar. Oavsett kön måste alla de olika uppgifter som ingår i verksamheten och samebyn utföras, och alla har skyldigheter att ta sitt ansvar att se till att de blir utfört, så visst finns det möjligheter.*
- *Mental träning. Att vara trygg med den egna rollen i renskötelsen. Jag gör mitt, du gör ditt, så är vi en trygg stark jämställd enhet.*

- *Minska motorer i arbetet.*
- *Mod för kvinnor att ta för sig och inte vara bekoäma. Det finns möjligheter för både kvinnor och män inom samebyarna om man bara ids arbeta. Gör man inte det så finns det inga möjligheter, det gäller båda könen. Tänka utanför boxen. Uppfostra barnen på ett jämställt vis. Vara föredömen och inte döma före.*
- *Männen slutar med kränkande behandling. Kvinnor och män har samma rättigheter och möjligheter.*
- *Samebyn måste utarbeta delmål och måldokument med sin verksamhet. I vår sameby råder ingen demokrati.*
- *Ser inte att det INTE är så redan idag. Har aldrig uppfattat det så som det beskrivs ovan, trots att jag är kvinna. Starka och kloka män i omgivningen som insett att vi båda tillför det som behövs och lite till för att det ska fungera. Det kan ju bero på kloka äldre män med enorm kunskap.*
- *Skolgång som förutsätter att barnen befinner sig inom skolans väggar ser jag som det största hindret att kvinnor och barn deltar i renskötseln fullt ut idag. Genom att använda teknikens möjligheter till flexibla undervisningsformer skulle det kunna åtgärdas. Men det finns mycket att säga inom detta område.*
- *Släpp in nya medlemmar i samebyn! Motstånd mot att släppa in kvinnor.*
- *Släppa in alla som är intresserade, alla kan bidra.*
- *Släppa in tjejer i ledande befattningar.*
- *Startbidrag för kvinnor.*
- *Svår fråga.*
- *Utbilda männen, både i renskötselkunskap, ekonomi, och lite juridik. Så de får samma möjligheter som kvinnor att tjäna andra pengar. Få kvinnorna att förstå att man måste jobba i skogen om de vill ha kvar sina renar.*
- *Utbildning av hur patriarkala strukturer påverkar arbete och jämlikhet.*
- *Utbildning.*
- *Var och en må göra det en bäst på. Renen alltid först.*
- *Vem ska ansvara för barnens uppfostran? Vem ska ansvara för att renen flyttas mellan olika betesland? Vem ska ansvara för hushållets ekonomi? Vem ska ansvara för samebyns beslut och ekonomi?*
- *Vet ej.*
- *Vet ej har alltid tagit förgivet att det är lika oavsett kön.*
- *Ändra attityder hos samebyarnas medlemmar.*
- *Ändra männens syn på kvinnan.*
- *Ändra rennäringslagen.*

VÅLD MOT SAMISKA KVINNOR

– KARTLÄGGNING OCH ANALYS AV KUNSKAPSLÄGET OCH BEHOVET AV INSATSER

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTANDE ANALYS OCH FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

Kunskapsläge och kunskapsbehov

Förutsättningar för kunskapsutveckling och åtgärder

Förslag till åtgärder

1. BAKGRUND

1.1 Uppdraget

1.2 Urfolksfeminism och patriarkal kolonialism

1.3 En fråga om mänskliga rättigheter

1.3.1 FN

1.3.2 Istanbulkonventionen

1.4 Genomförande och disposition

2. INTERNATIONELL FORSKNING OM VÅLD MOT URFOLKSKVINNOR

2.1 Inledning

2.2 Kvantitativa studier om våldsutsatthet

2.2.1 Överrisk för våldsutsatthet

2.2.2 Förklaringsmodeller

2.2.3 Exempel på andra resultat

2.3 Våld, hälsa och välmående

2.4 Urfolksperspektiv på våld mot kvinnor

2.4.1 Historiskt trauma och historiskt förtryck

2.4.2 Urfolksfeministisk förståelse

2.4.3 En sammanhållen förståelse av samhällsfaktorer

2.4.4 Maskulinitet och våld

2.4.5 Urfolksfeminism och mänskliga rättigheter

2.5 Interventioner

2.5.1 Hinder mot hjälpsökande

2.5.2 Urfolks egna interventioner

3. Rauna Kuokkanens forskning om våld mot kvinnor i Sápmi

3.1 Inledning

3.2 Förekomst och förståelser av våld i Sápmi

3.3 Avpolitisering av våld i Sápmi

3.4 Samiska röster om våld

4. Kunskapsläget om våld mot kvinnor i norska Sápmi

4.1 Inledning

4.2 Initiativ, insatser och annan kunskap

- 4.2.1 Efter övergreppen i Kautokeino
- 4.2.2 Efter övergreppen i Tysfjord
- 4.2.3 En fråga om mänskliga rättigheter
- 4.2.4 Konstnärliga uttryck

4.3 Kvantitativ forskning

- 4.3.1 Studier som i mindre utsträckning berör våld
- 4.3.2 Saminor 2 studien

4.4 Kvalitativ forskning

- 4.4.1 Seminariet i Kautokeino
- 4.4.2 Konsekvenser av att berätta om våld i en tystnadskultur
- 4.4.3 Professionellas erfarenheter av att arbeta med våld i nära relationer i Sàpmi

4.5 Pågående forskning

4.6 Sammanfattning

5. Kunskapsläget om våld mot kvinnor i svenska Sàpmi

5.1 Initiativ, insatser och annan kunskap

- 5.1.1 FN:s särskilda rapportör om våld mot kvinnor, dess orsaker och konsekvenser
- 5.1.2 Folkhälsoinstitutets regeringsuppdrag och Sametingets projekt om stödtelefon
- 5.1.3 Initiativ av samiska kvinnor
- 5.1.4 Queering Sàpmi
- 5.1.5 Konstnärliga uttryck
- 5.1.6 Andra initiativ

5.2 Publicerad forskning

5.3 Pågående forskning

5.4 Sammanfattning

REFERENSER

Forskning om våld mot samiska kvinnor

Internationell forskning om våld mot urfolkskvinnor

Övriga referenser

SAMMANFATTANDE ANALYS OCH FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

Denna rapport innehåller en beskrivning och analys av kunskapsläget när det gäller våld mot samiska kvinnor samt förslag på ytterligare forskning och andra åtgärder med anledning av identifierade kunskapsluckor och utvecklingsbehov. Rapportens fokus är Sverige, men bygger på en genomgång av norsk och svensk forskning och kunskap som har producerats på annat sätt än genom forskning. Även genomförda eller pågående insatser på området har kartlagts. Inledningsvis i rapporten ges en översikt av internationell forskning om våld mot urfolkskvinnor. Resultat och policyrekommendationer från internationell forskning kan inte utan vidare överföras till Sápmi och Sverige. Internationell forskning kan ändå bidra med insikter som möjliggör att fånga principiella frågor, reflektera över hur det går att förstå våldet teoretiskt och inspirera till sökandet av kunskap om våld mot kvinnor i Sápmi.

Slutsatsen utifrån analysen av kunskapsläget är att det finns kunskap om att våld mot kvinnor förekommer i svenska områden av Sápmi, men att kunskapsläget i övrigt är svagt, närmast obefintligt. Det finns ingen kunskap om våldsutsatthet baserat på kvantitativa studier och den kvalitativa forskningen är mycket sparsam. Genomförda insatser i Sverige begränsar sig i princip till ett mer än 10 år gammalt uppdrag till dåvarande Folkhälsoinstitutet som inte gav något bestående utfall för våldsutsatta samiska kvinnor. Våldet är en tabubelagd fråga i Sápmi, men den tystnadskultur som omger våldet har börjat utmanas, bland annat genom konstnärliga uttryck. Samiska kvinnor och samiska kvinnoorganisationer har tagit initiativ till att lyfta frågan om våld mot samiska kvinnor, men den samlade bilden är att det varit svårt att få upp frågan på den samepolitiska eller lokala, regionala och nationella agendan.

Kunskapsläget är något bättre i den norska delen av Sápmi. Frågan är också mer synlig och levande i Norge, både inom det samiska samhället och på lokal, regional och nationell nivå. Det finns svensk forskning och annan kunskap som tyder på att våldet försätter samiska kvinnor i Sverige i en svår och utsatt situation som liknar den som norsk forskning har börjat belysa. Det går dock inte att dra någon annan slutsats än att kunskapsbehovet är mycket omfattande. Det är mer korrekt att beskriva det svenska kunskapsläget som en enda kunskapslucka än att det finns vissa kunskapsluckor. Trots detta görs ett försök att efter en sammanfattning av kunskapsläget beskriva kunskapsbehovet. Denna beskrivning får dock inte förstås som uttömmande, utan bara som exemplifierande.

Genomgången av forskning och annan kunskap liksom olika initiativ som har tagits i frågan har också synliggjort ett antal grundläggande förutsättningar som behöver vara på plats för att kunskaps- och policyutveckling ska kunna ske. De berörs också nedan. Slutligen lämnas förslag på åtgärder som syftar till att öka kunskapen och stärka möjligheterna att uppfylla kraven enligt Istanbulkonventionen och nå det sjätte jämställdhetspolitiska målet för samiska kvinnor.

Kunskapsläge och kunskapsbehov

Internationell forskning om våld mot urfolkskvinnor

Den internationella forskningen om våld mot urfolkskvinnor har i rapporten grupperats under fyra övergripande teman. Det första temat omfattar kvantitativ forskning om våldsutsatthet. Det andra temat handlar om hälsa och välbefinnande och baseras på både kvantitativ och kvalitativ forskning. Resterande två teman förekommer främst i kvalitativ forskning och berör förståelser och perspektiv respektive interventioner.

Kvantitativa studier i bland annat Canada och Nya Zeeland visar att urfolkskvinnor är utsatta för betydligt mer partnervåld och sexuellt våld än majoritetskvinnor. Det förekommer främst tre förklaringsmodeller för urfolkskvinnors överrisk att utsättas för våld. Kärnan i den ena förklaringsmodellen (riskfaktorteorin) är att det som brukar ses som ”klassiska” riskfaktorer för våld, till exempel missbruk och arbetslöshet, på grund av kolonisationen med åtföljande assimilering och övergrepp är vanligare hos urfolk. Den andra förklaringsmodellen (kolonisationsteorin) menar att riskfaktorteorin visserligen är relevant men inte helt kan förklara överrisken eftersom rotorsaken är den kulturella erfarenheten av att ha blivit koloniserad, framför allt de historiska trauman av kolonisering som överförs mellan generationerna. Men även det historiska förtrycket i stort samt den kolonisering som fortfarande pågår lyfts fram som viktiga att beakta. Den tredje teorin – urfolksfeminism - delar i stort de andra teoriernas syn på kolonisationens effekter för kvinnors våldsutsatthet men menar att det också måste beaktas hur kolonisationen har påverkat genusrelationerna hos urfolk och att kolonisationen som sådan därför inte kan ses som enda orsak till våldet. Kvantitativ forskning har påvisat visst stöd för teorierna, men forskarna lyfter fram att teorierna är svåra att belägga genom empiriska studier och att det behövs mer forskning.

Det finns omfattande forskning som visar att våld i nära relationer och sexuellt våld får allvarliga konsekvenser för kvinnors hälsa. Forskning om våld, hälsa och välmående hos urfolkskvinnor är dock ganska ovanlig. Den forskning som finns tyder på att våldsutsatta urfolkskvinnor drabbas av samma typ av psykisk ohälsa som andra våldsutsatta kvinnor, framför allt depression och posttraumatiskt stressyndrom. Forskningen betonar dock att våldet måste ses i sin kontext eftersom våld och ohälsa har komplexa samband med sociala livsvillkor, kolonisering och diskriminering. Urfolkskvinnor har ofta också färre möjligheter till lindring, stöd och vägar bort från våld jämfört med andra kvinnor. Detta ställer krav på att de som möter kvinnorna intar en holistisk approach, att inte göra det kan uppfattas som uttryck för kolonisering och ytterligare skada de utsatta. Den kvalitativa forskningen har börjat belysa sambanden mellan våld och kontext från urfolkskvinnors perspektiv. Den forskningen belyser bland annat inter-generationella mönster av våld, hur strukturellt våld mot urfolk gör det svårare att få hjälp och stöd samt hur emotionella trauman av våldet kan leda till beteenden som förstärker ohälsan. Den kvalitativa forskningen ger även inblick i urfolkskvinnors uppfattningar om hur tillgängliga insatser är ineffektiva och kulturellt inadekvata och hur kvinnorna trots svårigheterna funnit styrka och mod att hantera våldet och hitta möjligheter att läka på ett kulturellt adekvat sätt.

Det tredje temat handlar om förståelser av och teoretiska perspektiv på våld mot urfolkskvinnor. Våld definieras vanligen brett och inkluderar mer än våld i nära relationer, till exempel våld som utövas av myndighetspersoner, samt belyser andra nivåer av våld än interpersonellt, till exempel kulturellt, spirituellt, symboliskt och strukturellt våld mot kvinnor

som hänger samman med koloniseringen. En stor majoritet av forskningen sätter koloniseringen i centrum och utforskar olika relationer mellan kolonisering och våld mot urfolkskvinnor. Ett vanligt perspektiv är att koloniseringen, till exempel våldsutövning i internatskolor, är ett historiskt trauma som överförs till nya generationer. Historiska trauman ses som en kollektiv process, men med nutida konsekvenser på individnivå genom hur människor hanterar eller påverkas av traumat. Detta kommer till uttryck genom bland annat psykisk ohälsa och ökar risken för våld på grund av inter-generationellt överfört våld.

Ett annat framträdande perspektiv är urfolksfeminism. Kärnan i ett urfolksfeministiskt perspektiv på våld är att urfolken varit utsatta för en patriarkal kolonialism som påverkat genusrelationerna, ökat förekomsten av våld samt påverkat urfolkens syn på våld mot kvinnor liksom vad som anses kunna eller böra göras åt våldet. Koloniseringen ses inte som den enda orsaken bakom det våld mot kvinnor som förekommer idag och anses inte ursäktat våldet eller våldsutövaren, utan urfolken har ett ansvar att själva synliggöra, hantera och eliminera patriarkal kolonialism. En vanlig urfolksfeministisk förståelse är att se bekämpandet av våld mot urfolkskvinnor som en nyckelfråga för att uppnå autonomi och självbestämmande samt åtnjuta de kollektiva rättigheterna som urfolk. Patriarkal kolonialism anses också ha stor betydelse för att förekomst och omfattning av våld mot urfolkskvinnor kan vara en tabubelagd fråga inom urfolkssamhällen. Det finns också urfolksforskning som beaktar kolonisationen och dess effekter, inklusive historiska trauman och patriarkal kolonialism, men som har en ambition att presentera en bred och sammanhållen förståelse av vilka faktorer på samhällsnivå som kan antas utgöra grogrund eller bidragande faktorer till våld inom urfolkssamhällen. En sådan förståelse kan inrymma många olika aspekter som anses interagera med varandra, till exempel socio-ekonomiska förhållanden, geografisk isolering, dålig kvinnosyn, bristande ansvarsutkrävande, låg nivå av välbefinnande på individuella och kollektiv nivå samt dålig kunskap om våld.

Det sista temat i den internationella forskningen handlar om interventioner och kan i sin tur delas in i två underteman som delvis hänger ihop: hinder mot hjälpsökande respektive urfolkssamhällets egna interventioner mot våld. Forskningen om hinder mot hjälpsökande undersöker och problematiserar interna och externa hinder för våldsutsatta att söka hjälp. Interna hinder kan handla om att våldet är normaliserat i urfolkssamhället, att interna maktstrukturer komplicerar hanteringen av våld, att våldsutsatthet är förknippat med skam och stigma eller att det som uppfattas som kollektiva intressen prioriteras framför våldsutsatta kvinnors individuella intressen. Externa hinder kan handla om diskriminerande eller okunnigt bemötande av majoritetssamhällets institutioner och stereotypa förståelser av urfolkskvinnor. Det kan också handla om en generell misstro mot myndigheter på grund av historiska och nutida erfarenheter av förtryck, orättvisor och diskriminering. Brist på skyddade boenden och annat stöd med relevant språk- och kulturkompetens lyfts ofta fram som ett hinder mot hjälp, liksom långa avstånd till stödjande aktörer.

Det andra undertemat kretsar kring att urfolk själva bör intervensera mot våld samt hur det bör ske och organiseras. Forskningen framför flera argument för att urfolk själva bör intervensera mot våldet. Ett argument är bristande tillit till rättssystemet, hälso- och sjukvården och andra aktörer i majoritetssamhället av skäl som nyss nämndes. Det är också ett vanligt argument att västerländska rättssystemers repressiva fokus kolliderar med urfolks mer reparativa och helande syn på interventioner. Vidare framhålls att majoritetssamhällets förståelse av våld och sätt att organisera arbetet mot våld i stuprör passar dåligt för urfolks breda och integrerade syn på

interventioner med mindre skarpa gränser mellan stöd, skydd, prevention och sanktioner. Med ett urfolksperspektiv på våld förordas mer sammanhållna interventioner som utöver att hålla förövaren ansvarig och ge offret stöd och upprättelse även ger familjer och samhällen möjligheter att läka och utvecklas samt kan erbjuda kulturellt relevanta metoder. Från urfolksfeministiskt håll framhålls att urfolkskvinnor har skäl att vara skeptiska till staten eftersom staten har institutionaliserat mäns makt och genom olika koloniala praktiker slagit sönder eller försvagat urfolks egna institutioner. Att utveckla alternativa former för interventioner som genomförs av urfolken själva blir därför ett sätt att avkolonisera och att utöva självbestämmande.

Den internationella forskningen om interventioner belyser vilka alternativa system som finns och hur de fungerar. Till exempel finns urfolksdomstolar som kan ha rätt långtgående jurisdiktion att döma i mål om våld mot kvinnor. Det handlar därutöver ofta om lokala samhällsbaserade former för breda interventioner som kan innehålla bland annat ansvarsutkrävande, skydd, stöd, läkning och prevention och som involverar en bredare krets än offer och förövare, till exempel släkt och grannar. Det finns en tydlig enighet i forskningen om att aspekter som bland annat språk, kultur, historiska trauman och avkolonisering mycket starkt talar för urfolks egna interventioner. Forskningen intar generellt en positiv inställning till interventioner som görs av urfolken själva, men det finns också kritik om att patriarkala normer tillåts inverka på processer och utfall, till exempel att mer fokus läggs på att hjälpa och skydda förövaren och hans familj mot majoritetssamhällets interventioner än på att skydda offret mot framtida våld och möjliggöra för offret att återhämta sig från sociala och hälsomässiga konsekvenser av våldet. En annan kritik är att kvinnor ges för liten roll som skapare av och aktörer i interventionerna. Från urfolksfeministiskt håll har också framförts kritik mot en allt för dogmatisk hållning i frågan om att interventioner bör göras av urfolken själva, bland annat eftersom alla urfolkskvinnor inte lever i urfolkssamhällen, att kvinnor själva kan bedöma vart de vill söka hjälp och att de kan ha goda skäl för att vända sig till majoritetssamhällets institutioner för stöd och skydd.

Kunskap från kvantitativ forskning i Sverige och Norge

Det finns inga data om våld mot samiska kvinnor i Sverige utifrån kvantitativa studier. Resultaten från en norsk studie visar att samiska kvinnor är mer utsatta för våld än icke-samiska kvinnor i Norge. Även om skillnaderna inte förefaller vara lika omfattande i norska delen av Sápmi som i till exempel Nordamerika, är resultaten allvarliga och visar att det finns skäl för att utifrån ett urfolksperspektiv utforska denna bild. De norska resultaten kan inte okritiskt antas vara giltiga för den svenska delen av Sápmi, men talar starkt för att kvantitativa studier behöver genomföras även i den svenska delen av Sápmi. Två pågående studier kommer inom något år att producera värdefulla data, men eftersom dessa studier har samisk hälsa och hälso-och sjukvårdens förmåga att erbjuda adekvat vård som huvudsakliga kunskapsintressen har viktiga aspekter som rör våld inte varit möjliga att inkludera i studierna eller kunnat ges enbart litet utrymme. Bedömningen är därför att de pågående studierna kommer att ge viktig men inte tillräcklig kunskap om samiska kvinnors våldsutsatthet.

Behov av kunskap från kvantitativ forskning

Förutom data som ingår i de pågående hälsoundersökningarna behövs kvantitativa data om bland annat förövaren, våldstyper som är särskilt förekommande vid våld i nära relationer (framför allt olika former av tvång och kontroll samt ekonomiskt våld), olika konsekvenser av våldet, platsen för våldet, hur ofta kvinnor upplevt våld, vilka åtgärder kvinnor vidtagit för att hantera sin våldsutsatthet, tillgängligheten av olika insatser, hur nöjda de är med de insatser de tagit del av, varför de valt att inte ta del av insatser eller polisanmäla våldet, eller hur de bedömer kvaliteten på bemötandet från olika stödjande aktörer.

För att få en komplett och fördjupad bild av mäns våld mot samiska kvinnor i Sverige behöver en specifik studie med uttalat fokus på våld mot samiska kvinnor genomföras. Det kräver att de forskningsproblem som kan finnas med samisk etnicitet som variabel kan lösas, liksom frågan om ägarskap och kontroll över hur data används.¹ En sådan studie bör utformas så att den är jämbördig och jämförbar med internationella och svenska undersökningar av mäns våld mot kvinnor samtidigt som den möjliggör att undersöka specifika samiska aspekter. Undersökningen bör också omfatta våld och övergrepp samiska kvinnor utsatts för eller på annat sätt upplevt som barn, till exempel genom att bevittna våld eller se konsekvenserna av våld. Det vore också värdefullt med data som visar om förövarna är samer eller inte. Samiska kvinnor kan, i likhet med andra urfolkskvinnor, antas vara utsatta för våld från både icke-samiska och samiska män. För att kunna utveckla adekvata insatser behövs kunskap om bland annat kvinnornas erfarenheter och behov beroende på om våldet utövas av en samisk eller icke-samisk man, till exempel om och hur våld som utövas av icke-samiska män har koppling till den utsattas samiska identitet och sålunda har karaktär av hatbrott. Studien bör ske utifrån ett urfolksperspektiv där erfarenheter av metodproblem från liknande studier i andra urfolkskontexter tas till vara, samtidigt som studien anpassas till samiska förhållanden och kunskap från hela våldsforskningsfältet nyttjas.

Kunskap från kvalitativ forskning i Sverige och Norge

Den norska kvalitativa forskningen har främst handlat om att förstå problembilden, särskilt vad som skapar och upprätthåller tystnaden i Sápmi om sexuellt våld och våld i nära relationer samt vilka svårigheter och hinder som finns för våldsutsatta att berätta om och komma ur våldet. Återkommande teman är bland annat hur kulturspecifika faktorer skapar svårigheter att tala om och avslöja våld, samt hur förnorskningspolitik och erfarenheter av diskriminering skapar ett tryck på att i lojalitet med hela samiska gruppen hålla tyst om våldet. Forskningen har också börjat belysa våldsutsatta kvinnors erfarenheter av att ha pratat om och avslöjat våld. Kvinnor har bland annat mötts av tystnad, ifrågasättanden och skuldbeläggning från det samiska samhället, vilket skapar ytterligare svårigheter att lämna en våldsam partner samt kan öka risken för allvarliga psykiska skador eller att kvinnorna utvecklar en problematisk relation till sin samiska identitet.

Vad som är viktigt för att våldsutsatta ska känna tillit till norska myndigheter och andra hjälpinstanser samt kunna erbjudas kultursensitiva och anpassade insatser har också berörts i den norska forskningen. Vidare börjar det växa fram en bild av vilka utmaningarna är för professionella som möter våld mot samiska kvinnor i sitt arbete, till exempel att som

---

¹ Se bl.a. Sametinget 2016a, s. 19-21, och Axelsson & Storm Mienna 2021.

professionell själv vara same och en del av det lokala samhället våldet förekommer i. Den samlade bilden är att det börjar finnas kunskap om delar av problembilden, men som norska forskare själva uttryckt det behövs både djupare och bredare kunskap. En del av de kunskapsbehoven kommer att hanteras i några forskningsprojekt som pågår i Norge. Det gäller till exempel hur historiska kollektiva trauman kan öka förståelsen av våld som ett nutida problem och hur kulturella värderingar och förhållningssätt som kan knytas till legitimering av våld och övergrepp i samiska samhällen kan verka i positiv eller negativ riktning.

Den norska forskningen om vägar framåt för att utmana problembilden och bemöta, hantera och förebygga våldet är mer sparsam. Några idéer om faktorer på samhälls nivå som behöver diskuteras har framförts, bland annat samiska barns och ungdomars socialisering i förhållande till sexualitet. Andra mer lösningsinriktade inslag riktar sig ofta till professionella, till exempel vad som krävs för att professionella med icke-samisk bakgrund ska kunna upparbeta den kompetens och tillit som krävs eller olika sätt att tala om våld med samiska klienter. I pågående forskning analyseras samiska kommuners handlingsplaner, i övrigt tycks policystudier saknas i Norge.

Hittillsvarande svensk kvalitativ forskning tyder på att i vart fall vissa resultat från norsk forskning är relevanta även i Sverige, exempelvis att det råder en stark tystnadskultur runt våld, att kvinnorna är dubbelt utsatta som samer och som kvinnor samt att det är viktigt med anpassade och kultursensitiva insatser med relevant språkkompetens. I övrigt har den kvalitativa forskningen i Sverige främst bidragit till att lyfta fram samiska röster om våld, belysa Sveriges bristande ansvarstagande för frågan, kritiskt analysera det nationella policyarbetet samt lyfta fram några angelägna åtgärder som bör vidtas.

En viktig inspirationskälla för den norska och svenska kvalitativa forskningen är Rauna Kuokkanens kunskapsproduktion. Hon är den enskilda forskare som publicerat sig mest om våld mot samiska kvinnor. Hennes kunskapsproduktion bygger på nästan all annan publicerad kunskap om våld mot kvinnor i Sápmi som denna rapport bygger på och täcker hela Sápmi förutom den ryska delen. Hennes forskning är viktig av flera anledningar. Till att börja med erbjuder hennes forskning en god beskrivning och analys av problembilden utifrån dagens kunskapsläge och utifrån samiska röster om våld. Det finns goda förutsättningar att öka kunskapsproduktionen genom att bredda, fördjupa och kanske också utmana delar av den problembild hon beskrivit. Rauna Kuokkanen har vidare analyserat situationen i Sápmi utifrån ett urfolksfeministiskt perspektiv och bland annat belyst varför det behövs en analys av våld mot kvinnor i Sápmi som tar hänsyn till kön och hur kön samverkar med andra maktstrukturer såsom rasism och kolonialism.

Slutligen analyserar och diskuterar Rauna Kuokkanen politiska vägar framåt med utgångspunkt i argumentet att våld mot samiska kvinnor är en nyckelfråga som måste lösas av det samiska samhället om ett meningsfullt, genomförbart och livskraftigt samiskt självbestämmande ska kunna uppnås. Hon diskuterar till exempel vilka möjligheter, begränsningar och problem som finns med ansatser som utgår från urfolksrättigheter. Hon betonar att det krävs en strategi för hur frågan om våld och självbestämmande tas upp för att

undvika stigmatisering av samer, men menar också att ett samarbete med staten är nödvändigt. Enligt Rauna Kuokkanen behövs en dialog kring statens ansvar för att de politiska, socio-ekonomiska och kulturella villkor som möjliggör våldet hålls vid liv. När det gäller vilken form det statliga engagemanget bör ha är det enligt Rauna Kuokkanen nödvändigt att se bortom de till synes närmast liggande valen mellan olika åtgärder som majoritetssamhället erbjuder och i stället inrikta sig på vad som krävs för att sådana val inte ska behöva göras. Som exempel nämner Rauna Kuokkanen att staten kan stödja utvecklingen av lokala system med förmåga att förebygga och reagera på våld.

Behov av kunskap från kvalitativ forskning

Slutsatsen kan inte bli annan än att det behövs betydligt mer kvalitativ forskning som tar sig an ett brett spektrum av frågeställningar, förståelser av våldet och teman. Till exempel krävs djupare kunskap om sociala, ekonomiska och kulturella konsekvenser av våldet, hur våldet förstås och bemöts av det samiska samhället, samiska institutioner, majoritetssamhället och majoritetssamhällets institutioner samt vilka konsekvenser detta får för våldsutsatta samiska kvinnor, för barnen och för hela den samiska miljö våldet förekommer i. En breddning av kunskapsläget handlar bland annat om att undersöka och analysera våldsutsattas olika perspektiv beroende på livssituation och anknytning till det samiska samhället, men också andra människors perspektiv, till exempel de som lever med våld i sin närhet eller kommer i kontakt med våld. Den kunskap som finns har ofta koppling till rennäring. Kunskap behövs också om våld mot samiska kvinnor som lever i andra samiska kontexter, identifierar sig som samer utifrån annat än rennäring eller utsätts för våld av förövare som inte är samer. Även förövaras förståelser av sitt våldsutövande och våldets olika konsekvenser behöver undersökas. Slutligen finns skäl att undersöka skillnader som kan finnas mellan olika samiska områden i Sverige, till exempel mot bakgrund av skilda erfarenheter av kolonisation eller maktstrukturer inom det lokala eller regionala samiska samhället.

Genomgången av norsk forskning visar att det börjar finnas lite kunskap om möjliga vägar framåt för att bemöta, hantera och förebygga våld, men det är sparsamt. Forskningen är främst inriktad på att åstadkomma kultursensitiva och anpassade insatser för våldsutsatta samiska kvinnor. Sådan forskning behövs även i Sverige, liksom vetenskapliga utvärderingar och granskningar av alla typer av insatser, till exempel angående hur frågan om språkkompetens hanteras i stödjande insatser. Men det behövs också forskningsansatser som utmanar problem på strukturell och kulturell nivå, såsom vad som kan bidra till att bryta tysthetskulturen eller som undersöker olika möjligheter att inkludera koloniala och kulturella aspekter i policyutvecklingen på vålds- och jämställdhetsområdet, såväl inom Sápmi som i majoritetssamhället.

Samiska forskare har med inspiration från den internationella feministiska urfolksforskningen belyst patriarkal kolonialism i Sápmi. Hur patriarkal kolonialism mer specifikt sammanhänger med våld mot samiska kvinnor är dock berört i mycket liten utsträckning och bara av ett fåtal forskare. För en djupare förståelse skulle det behövas fler studier som belyser vilken roll våld mot samiska kvinnor spelat och fortfarande spelar i koloniseringen av Sápmi samt kolonisationens betydelse för samiska kvinnors våldsutsatthet idag, till exempel hur våld kan kopplas till och förstås i ljuset av historiska trauman och historiskt förtryck och på olika sätt kan påverka offer och förövare utifrån kön. I denna typ av studier bör även ingå ansatser utifrån en bred våldsförståelse som inkluderar olika nivåer av våld som särskilt riktat sig mot

eller fått särskilda konsekvenser för samiska kvinnor, till exempel strukturellt våld genom lagstiftning och policyer som påverkat samiska kvinnors position i det samiska samhället och kan ha ökat sårbarheten för våld. Här finns inspiration att hämta från den internationella feministiska urfolksforskningen, men studierna behöver förstås anpassas till och förstås utifrån samiska förhållanden.

I jämförelse med den internationella forskningen saknas forskning om hur det samiska samhället skulle kunna organisera sig och agera för att reagera på och förebygga våld mot samiska kvinnor. Det finns med all säkerhet erfarenheter av hur våld mot samiska kvinnor har hanterats inom Sápmi som det vore värdefullt att fånga upp och analysera genom forskning, inte minst erfarenheter av kvinnor och barn som varit utsatta för våld. I dagsläget finns ingen samisk kvinnojour eller stödtelefon. När en stödjande institution av något slag blir verklighet finns anledning att genom forskning följa upp verksamheten för att bidra till utvecklingen av det arbetet.

Slutligen behöver nämnas något som möjligen är självklart, nämligen att den kvalitativa och kvantitativa kunskapsproduktionen inte bara sker i två parallella spår. I denna rapport har kvantitativ och kvalitativ forskning presenterats var för sig, men de olika forskningsansatserna behöver också förstås i relation till varandra. Till exempel kan kvalitativ forskning fördjupa tolkning och analys av kvantitativa data och kvantitativ forskning kan inspirera till kvalitativa studier. Kunskap från kvalitativ forskning kan även bidra till att förbättra den kvantitativa kunskapsutvecklingen. Studier som kombinerar de två ansatserna bör uppmuntras.

Förutsättningar för kunskapsutveckling och åtgärder

I analysen av kunskapsläget har noterats några skillnader mellan Sverige och Norge. Den norska delen av Sápmi har haft medialt och inom Sápmi uppmärksammade händelser om sexuella övergrepp som lett till initiativ, åtgärder, dialog med politiker och myndigheter samt forskning. Det finns förstås även händelser om våld och övergrepp mot samiska kvinnor i Sverige som fått uppmärksamhet inom Sápmi, men de har inte lett till en sådan synlighet och aktivitet som i Norge. Initiativ som tagits inifrån det samiska samhället i Sverige har bemötts med tystnad eller tappat fart. En annan skillnad jämfört med Norge är att de få initiativ som har tagits av stat och myndigheter i Sverige snarare framstår som resultat av ett yttre tryck från exempelvis människorättsinstitutioner, än som resultat av en dialog med det samiska samhället.

I jämförelse med andra internationella urfolkskontexter finns ännu inte i Sápmi i samma omfattning och styrka urfolksorganisationer eller någon urfolksinstitution som har våld mot kvinnor som en central fråga på sin agenda. Civilsamhällets engagemang är viktigt av flera skäl, bland annat för att lyfta fram våld mot kvinnor i ljuset, för att stötta och skydda våldsutsatta kvinnor och för att genom påverkansarbete bidra till utveckling av lagar, policyer och en praktik som är relevant för våldsutsatta och andra som berörs av våld (se till exempel Rogers 2019, Krizsan & Popa 2014 och Fotheringham et.al 2020). Av den internationella forskningen om våld mot urfolkskvinnor framgår att det framför allt är urfolkskvinnors organisationer som synliggjort och brutit tystnaden runt våld mot urfolkskvinnor och som vid sidan av och i samverkan med urfolks egna institutioner verkar för att åtgärder vidtas både inom urfolkssamhället och av majoritetssamhället.

Denna rapport ger förstås inte underlag för att förstå eller analysera dessa skillnader. Men iakttagelserna sätter fingret på två grundläggande förutsättningar för en framgångsrik utveckling. För det första finns behov av att på bred front stötta samers mobilisering i frågan om våld mot samiska kvinnor och flickor för att bryta tystnaden kring våld och göra det möjligt för det samiska samhället och samiska kvinnor att vara centrala aktörer samt medskapare och delägare av kunskaper och insatser. För det andra behövs dialog och samverkan med det samiska samhället från majoritetssamhällets sida. För att en sådan dialog ska leda till bästa möjliga resultat behöver insikter och kunskaper om våld mot samiska kvinnor utvecklas inom statliga myndigheter, kommuner, regioner och civilsamhällesorganisationer, till exempel kvinnojourerna.

Dessa grundläggande förutsättningar behövs också för att främja kunskapsutvecklingen genom forskning. Det behöver av forskningsetiska skäl finnas samiska aktörer som kan engagera sig och samarbeta i kunskapsproduktionen för att säkra reellt inflytande i forskningsprocessen. Detta är också viktigt för att möjliggöra att kunskapen som produceras genom forskning kommer till största möjliga nytta för det samiska samhället.

En annan grundläggande förutsättning som framträder tydligt i genomgången av internationell forskning och kunskapsläget i övrigt är att det i den nationella jämställdhetspolitiken behöver utvecklas och implementeras en urfolksfeministisk förståelse av våld mot samiska kvinnor och flickor där våldet sätts in i en kontext bestående av bland annat kolonialism, samisk historia, samisk kultur och samiska livsvillkor. Om så inte sker finns en uppenbar risk för att de jämställdhetspolitiska insatserna motverkar sitt syfte så att våldsutsatta även i fortsättningen har svårt att få relevant stöd och att verkningsfulla förebyggande insatser inte genomförs. Två aspekter, som delvis hänger ihop, framstår som centrala att implementera. För det första koloniseringens betydelse för våld mot samiska kvinnor. För det andra en bred våldsförståelse som inkluderar mer än våld i nära relationer och sexuellt våld, till exempel kränkningar relaterade till den samiska identiteten, och andra nivåer av våld än interpersonellt, till exempel kulturellt, spirituellt, symboliskt och strukturellt våld mot samiska kvinnor. Även om kunskapsläget i dessa två avseenden, som framgår ovan, är svagt i den svenska delen av Sápmi, finns tillräckligt med kunskap och erfarenheter, inte minst inom det samiska samhället, för att jämställdhetspolitiken ska kunna ta ett första steg i denna riktning.

Förslag på åtgärder

Dessa förslag på åtgärder syftar till att förbättra kunskapsläget om våld mot samiska kvinnor, bidra till att bryta tystnaden om våld i den svenska delen av Sápmi samt utveckla insatser som gör att Sverige uppfyller sitt internationella åtagande enligt Istanbulkonventionen och kan inleda ett arbete för att nå det sjätte jämställdhetsmålet för samiska kvinnor och flickor.

För att utveckla insatser behövs kunskap. Det svaga kunskapsläget i Sverige är därmed ett problem. Utifrån utländsk forskning går inte heller att ge ett tydligt eller fullständigt svar på frågan om vilka åtgärder eller insatser som krävs eller är bäst. Det krävs ett långsiktigt arbete både för att utveckla kunskap och hitta relevanta insatser för att reagera på, hantera och förebygga våld mot samiska kvinnor och flickor. Sådant långsiktigt arbete behöver göras både inom det samiska samhället och i majoritetssamhället. Detta får dock inte hindra att åtgärder för att stödja och skydda våldsutsatta genomförs så snart som möjligt. Våldsutsatta samiska kvinnor och barn ska inte behöva vänta på att kunskap och kompetens byggs upp. Genom att

få i gång insatser stöds också kunskapsproduktionen genom att de insatser som görs utvärderas vetenskapligt och utifrån samers erfarenheter av insatserna. Nedan föreslås därför ett antal konkreta insatser (punkt 5–8) som bör genomföras på kort sikt trots att de helt eller delvis också ingår i förslagen som riktar in sig på en strukturell nivå (punkt 1–4).

Under den sista punkten (punkt 9) nämns några åtgärder som kan bli möjliga under förutsättning att andra åtgärder med koppling till det samiska samhället genomförs.

1. Regeringen ger Sametinget mandat och resurser att följa och påverka frågor som rör våld mot samiska kvinnor och flickor och att koordinera det samiska samhällets delaktighet och medskapande i utvecklingen av kunskap och insatser.

En grundläggande förutsättning för utveckling av kunskap och insatser är att tystnaden om våldet i Sápmi bryts. Vidare bygger många förslag i denna rapport på det samiska samhällets medverkan. Därför krävs en aktör i det samiska samhället som med organisatoriska, personella och finansiella förutsättningar kan ta ledning i och koordinera det samiska samhällets delaktighet och medskapande. Sametinget representerar det samiska folket och är av liknande skäl som lyfts fram i Sametingets kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa (Sametinget 2016a) en lämplig aktör för denna typ av mandat. I mandatet bör även ingå att genomföra aktiviteter för att lyfta frågan om våld mot samiska kvinnor och flickor i det samiska samhället och skapa tillfällen för alla samer i Sverige att få kunskap om och diskutera bemötande och förebyggande av våld mot samiska kvinnor och flickor. I uppdraget bör även ingå att fördela medel till samiska organisationer för projekt med samma syfte.

Sametinget saknar i dagsläget organisatoriska, personella och finansiella förutsättningar att fylla den typ av funktion detta förslag innebär. Mandatet måste därför åtföljas av resurser. Den internationella forskningen om våld mot urfolkskvinnor visar att det tar tid att bryta tystnader om våld, bygga upp kunskap och skapa hållbara insatser. I stället för arbete i projektform behövs ett arbete på längre sikt som till exempel möjliggör anställningar av medarbetare med kunskap om urfolkfeminism och våld mot kvinnor och barn.

2. Regeringen inrättar ett forskningsprogram om våld mot samiska kvinnor och flickor.

Av denna rapport framgår att kunskapsläget om våld mot samiska kvinnor är mycket svagt. Det mest effektiva sättet att åtgärda kunskapsbristen är att inrätta ett flerårigt forskningsprogram. Kunskapsbehoven som lyfts fram i denna rapport kan tas som utgångspunkt för programmet, men det närmare innehållet och programmets upplägg ska utarbetas i samarbete med det samiska samhället. Därigenom skapas förutsättningar för att de för samiska kvinnor och det samiska samhället mest angelägna problemen och behoven i första hand blir föremål för forskning. I forskningsprogrammet bör även urfolksetiska aspekter hanteras, såsom det samiska samhällets delaktighet i forskningen samt hur kunskapen ska återföras till och nyttiggöras för det samiska samhället.

3. En kvantitativ studie om våld mot samiska kvinnor genomförs.

Sverige har upprepade gånger fått motta internationell kritik på grund av att det saknas kvantitativa data om våld mot samiska kvinnor, senast av Europarådet. I skrivande stund genomförs två kvantitativa studier som kommer att producera värdefulla data om våld mot

samer i allmänhet, särskilt kopplat till hälsa. Dessa studier kommer dock inte att producera alla de data som är nödvändiga för att få specifik kunskap om våld mot samiska kvinnor som kan ligga till grund för överväganden av ytterligare kunskapsbehov och insatser. Eftersom en kvantitativ studie bör genomföras så snart som möjligt bör den inte ingå i det föreslagna forskningsprogrammet. Uppdraget kan gå till en befintlig enhet eller ingå i en separat öppen forskningsutlysning. Riktlinjer för forskningsuppdraget, studiens upplägg samt genomförandet av studien ska av urfolksetiska skäl utarbetas i samarbete med det samiska samhället. Även frågor om ägarskap och datatillgång behöver lösas så att det samiska samhällets intressen och kunskapsbehov säkerställs. Det samiska samhällets medverkan krävs också för att avgöra om studien ska läggas upp på ett sätt som möjliggör att belysa likheter och skillnader mellan samiska kvinnors och andra kvinnors våldsutsatthet.

4. Som ett komplement till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor tar regeringen fram en särskild strategi och ett specifikt handlingsprogram för våld mot samiska kvinnor och flickor.

Den 10-åriga nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor liksom de handlingsprogram, andra politiska beslut och myndigheters arbete som relaterar till strategin är av betydelse även för våldsutsatta samiska kvinnor och flickor. Våld mot samiska kvinnor är dock ingen egen fråga i strategin eller tillhörande jämställdhetspolitiska dokument och myndighetsuppdrag och det saknas ett urfolksfeministiskt perspektiv på problemet. Ett långsiktigt och hållbart arbete för att förebygga och bekämpa våld mot samiska kvinnor och flickor kräver en strategi och åtgärder som adresserar den kontext våldet utövas i, har en förståelse för relationerna mellan kolonisering, kön, makt och våld, och som uppmärksammar samiska kvinnors och flickors situation och specifika behov. Motsvarande krävs beträffande samiska män som förövare av våld mot kvinnor om ett framgångsrikt förebyggande arbete ska kunna utvecklas. Det behöver sålunda utvecklas en särskild strategi och ett specifikt handlingsprogram för våld mot samiska kvinnor och flickor. Det arbetet måste ske i samarbete med det samiska samhället och med en öppenhet för att den nationella strategins utgångspunkter och politiska målsättningar kan behöva kompletteras eller justeras.

5. Regeringen ger Sametinget ett uppdrag att i samverkan med relevanta myndigheter och organisationer inrätta en samisk stödstruktur för våldsutsatta kvinnor och flickor och att identifiera utvecklingsbehov beträffande det stöd och skydd som erbjuds av myndigheter och kvinnojourer

Rådande kunskapsläge ger inget tydligt eller fullständigt svar på frågan om vilka insatser som krävs eller är bäst. Tydligt är dock att det i Sverige saknas en möjlighet till kultur- och våldskompetent stöd med relevant språkkompetens, något som all forskning lyfter fram som viktigt. Det är också en rättighet att som urfolk erbjudas sådant stöd. Det har tagits några initiativ för att etablera en samisk kvinnojour eller stödtelefon, men de har av olika anledningar, bland annat resursbrist, inte fullföljts. Det behövs en samisk aktör som tar tydligt ledarskap för frågan och Sametinget framstår som mest lämpat. Det bör vara en öppen fråga vilken typ av stöd som ska utvecklas. Därför bör uppdraget handla om att utveckla en stödstruktur medan vad den närmare ska bestå av överlämnas till Sametinget och samverkande parter att ta fram. Arbetet behöver ske i samverkan med relevanta myndigheter och organisationer. På så sätt kan kunskap och erfarenheter från andra aktörer liksom möjligheter till samverkan tillvaratas. Även om en samisk stödstruktur erbjuds kan en del

våldsutsatta vilja ta kontakt med eller vara i behov av kontakt med myndigheter och organisationer utanför Sápmi. I uppdraget bör därför även ingå att identifiera utvecklingsbehov beträffande det stöd och skydd som erbjuds av myndigheter och kvinnojourer, till exempel beträffande den nationella stödtelefonen Kvinnofridslinjen.

6. Våld mot samiska kvinnor och flickor ska ingå i relevanta utbildningar

I enlighet med regeringens åtgärdsprogram för 2017–2020 har det i examensbeskrivningarna i högskoleförordningens (1993:100) examensordning för vissa yrkesexamina införts ett examensmål för mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Det gäller utbildningar till bland annat jurist, socionom, psykolog, läkare och sjuksköterska. Målsättningen är att studenterna dels ska få kunskap om hur man kan förebygga och upptäcka våld, dels få kunskap om insatser för dem som utsätter andra för våld respektive dem som är utsatta för våld (Regeringens skrivelse 2016/17:10, s. 148). Jämställdhetsmyndigheten har i uppdrag att erbjuda utbildningsinsatser och kunskapsstöd till lärosäten. Det finns således en struktur på plats för att integrera kunskap om våld mot samiska kvinnor och flickor i relevanta högskoleutbildningar. För att säkerställa att sådan kunskap integreras bör Jämställdhetsmyndighetens uppdrag förtydligas och kompletteras med att arbetet i denna del ska ske i samverkan med Sametinget och andra samiska aktörer.

7. Regeringen ger Länsstyrelserna i de fyra nordligaste länen i uppdrag att ge utbildning om våld mot samiska kvinnor och flickor

I regeringens åtgärdsprogram för 2017–2020 betonas vikten av fortbildning och kompetensutveckling för personalgrupper som kommer i kontakt med mäns våld mot kvinnor och att det statliga stödet till detta behöver utvecklas. I detta sammanhang har länsstyrelserna getts ett särskilt ansvar för kompetensstöd och fortbildning på regional och lokal nivå. Länsstyrelserna erbjuder idag kunskap och metodstöd inom hela området mäns våld mot kvinnor inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, prostitution och människohandel. Länsstyrelserna i de fyra nordligaste länen har påbörjat ett utvecklingsarbete med syfte att kunna erbjuda utbildningsinsatser för professionella och organisationer som möter våldsutsatta samiska kvinnor och att föra in frågan i den samverkan länsstyrelserna ansvarar för eller i övrigt deltar i. Arbetet med utbildningsinsatser och kompetensstöd bör förstärkas med ett särskilt uppdrag om våld mot samiska kvinnor och flickor och ske i samverkan med Sametinget och samiska organisationer.

8. Regeringen avsätter särskilda utvecklingsmedel till kvinnojourerna

Mycket få våldsutsatta samiska kvinnor kontaktar kvinnojourer för stöd och skydd. Det är troligt att det sammanhänger med brister i kulturkompetens eller kultursensitivitet hos jourerna. Kvinnojourerna i Norrbotten har insett den problematiken och därför inlett ett utvecklingsarbete för att nå ut till samiska kvinnor och kunna erbjuda relevant stöd. Även om en samisk stödstruktur finns på plats kan en del våldsutsatta vilja ta kontakt med eller vara i behov av kontakt med en icke-samisk kvinnojour. Samiska kvinnor som kontaktar en icke-samisk kvinnojour har rätt till relevant stöd, vilket regeringen behöver stödja genom att avsätta utvecklingsmedel till jourerna.

9. Åtgärder som kan bli aktuella

Etablering av ett centrum för samisk hälsa för de nordligaste regionerna har diskuterats i flera år (Sametinget 2016a). Om och när ett sådant centrum etableras bör i dess uppdrag ingå att utveckla och samla kunskap om våld och hälsa samt hur hälsobehov relaterade till våld mot samiska kvinnor och barn kan mötas av hälso- och sjukvården.

Sametinget har begärt att en sanningskommission ska inrättas för att belysa och bidra till ökad kunskap om de oförrätter som det samiska folket har utsatts för genom historien. Regeringen har ställt sig positiv till begäran och tilldelat Sametinget medel att inför en kommande sanningskommission genomföra en förankringsprocess hos det samiska folket. Det är inte givet att våld mot samiska kvinnor ska ingå i en kommande sanningskommission, men behovet och lämpligheten av det bör övervägas så att ett medvetet beslut fattas i den frågan.

1. BAKGRUND

1.1 Uppdraget

Denna rapport har framtagits på uppdrag av Sametinget som en del av Sametingets regeringsuppdrag att kartlägga och analysera det samiska samhället ut ett jämställdhetsperspektiv.² Rapporten fokuserar i sin helhet på det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Uppdraget har innehållit två delar. För det första en sammanställning av genomförd och pågående forskning samt insatser med anknytning till våld mot samiska kvinnor. För det andra en analys av kunskapsläget och förslag på åtgärder samt ytterligare forskning och annat utvecklingsarbete. Hänsyn ska enligt regeringens uppdrag tas till Europarådets rekommendationer avseende Sveriges efterlevnad av Istanbulkonventionen³ och den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor⁴.

Redan när arbetet med denna rapport påbörjades var det känt att det finns mycket lite forskning och annan dokumenterad kunskap om våld mot kvinnor i Sápmi. Beträffande den svenska delen av Sápmi har flera gånger konstaterats att forskning i princip saknas (Statens folkhälsoinstitut 2010; Sametinget 2016a; Burman 2017; Uttjek 2019). Det har hittills även genomförts mycket få insatser med anknytning till våld mot samiska kvinnor. På grund härav har uppdraget tolkats extensivt. I rapporten presenteras även internationell forskning angående våld mot urfolkskvinnor samt norsk forskning om våld mot samiska kvinnor. Även dokumenterad kunskap i Norge och Sverige som tillkommit på annat sätt än genom forskning har kartlagts, liksom olika initiativ som har tagits i Sverige av bland annat organisationer inom och utom Sápmi.

Våld mot urfolkskvinnor har utvecklats till en tydlig fråga om mänskliga rättigheter, inte minst som en fråga om urfolks rättigheter. En starkt bidragande kraft till denna utveckling har varit urfolkskvinnors aktivism och forskning med en urfolksfeministisk förståelse av våld. Urfolksfeminism har vuxit fram som en kritik mot en västerländsk feminism som är blind för

---

² Regeringsbeslut Ku2019/00469/CSM (delvis), Ku2019/01249/CSM.

³ GREVIO/Inf(2018)15.

⁴ Regeringens skrivelse 2016/17:10.

de koloniala maktstrukturer som tenderar att reproduceras inom aktivism, forskning och policyarbete, bland annat genom en västerländsk förståelse av jämställdhet. I nästkommande två avsnitt sätts våld mot samiska kvinnor in i dessa viktiga kontexter. Därefter redogörs för genomförandet av uppdraget och rapportens vidare disposition.

1.2 Urfolksfeminism och patriarkal kolonialism

Det finns internationell forskning som presenterar och diskuterar urfolksfeminism och som har inspirerat samiska forskare, till exempel Jorunn Eikjok, Rauna Kuokkanen och Margaretha Uttjek. Urfolksfeminism tar utgångspunkt i urfolks och urfolkskvinnors erfarenheter, historia, kulturer, sociala strukturer, kunskaper och trosföreställningar och har en bredare förståelse av kön och makt än den som oftast kommer till uttryck i västerländsk feminism. Urfolksfeminism adresserar bland annat självbestämmande och avkolonisering, skydd för miljö och klimat samt kulturell och social överföring mellan generationerna liksom maktrelationer inom urfolkssamhällen.

Ett viktigt tema i den urfolksfeministiska forskningen är hur koloniseringen har fått olika effekter för kvinnor och män och hur dagens könsrättvisor har sitt ursprung i koloniala lagar och policyer samt patriarkala praktiker som har förändrat urfolks syn på kön och genusrelationer. Denna process benämns i den internationella urfolksfeministiska forskningen ibland som *patriarkal kolonialism* och har i många urfolkskontexter inneburit att urfolkens icke-hierarkiska förståelse av kön har ersatts av västerländska patriarkala synsätt på kön och genusrelationer. Före kolonisationen värderades kvinnor högt i många urfolkssamhällen som de som ger liv och de hade ofta ledande roller inom bland annat ekonomi, spiritualitet och politik samt som kulturbärare (se till exempel Baskin 2019, Klingspohn 2018, St. Denis 2017). I många urfolkskontexter fanns också en mer dynamisk förståelse av kön än den könsbinära idé som präglar västerländsk kultur och som delar in människor i de statiska motsatskategorierna kvinnor och män (se till exempel Robinson 2020).

En betydande faktor för uppkomsten av patriarkal kolonialism är det våld, särskilt sexuellt våld, som koloniserarna riktade mot urfolkskvinnor och utövade som ett verktyg i koloniseringsprocessen. Det är väl belyst i forskning hur våld mot kvinnor var centralt i den koloniala strategin i bland annat Nordamerika, Australien och Nya Zeeland (se till exempel Smith 2005, Gunn 2014, Deer 2015). Koloniserarna insåg vilken kraft det låg i att rikta in sig på kvinnorna som bärare av kollektiv identitet, kultur och språk för att söndra urfolkssamhällen, förstöra dess förmåga att bjuda motstånd och ta över deras landområden (Kuokkanen 2019).

Våldet bestod inte bara av sexuellt eller fysiskt våld riktat mot kvinnors kroppar, utan var även strukturellt, kulturellt och spirituellt. Genom lagar och policyer frantogs urfolkskvinnor makt, status och viktiga funktioner i urfolkssamhället. I detta ingick även att skapa och underhålla stereotyper av urfolkskvinnor som promiskuösa, prostituerade och sexuellt tillgängliga samt att legitimera fysiskt och sexuellt våld mot urfolkskvinnor (Deer 2015, Baskin 2019). Urfolkskvinnor indoktrinerades också till att omfamna det västerländska idealet för kvinnlighet och moderskap, såsom fromhet, ägnade åt hemlivet, undergivna och rena (Kuokkanen 2019). Liknande processer på Grönland finns beskrivna av Arnfred och Bransholm Pedersen (2015). På Grönland lagfästes så småningom en västerländsk syn på könsroller som gav män betydande makt, legitimerade våld mot kvinnor samt ersatte tidigare metoder för konfliktlösning. I en samisk kontext har visats hur staternas regleringar av

rennäringen och andra politiska beslut har lett till att samiska kvinnor tappat i status i det samiska samhället, till exempel genom att kvinnornas bidrag i rennäringen har osynliggjorts och genom försvagning av samiska kvinnors makt och inflytande i samebyarna (Amft 2003, Eikjokk 2000 & 2004, Kuokkanen 2007 & 2009).

Suzack beskriver urfolksfeminismens fokus så här:

Den fokuserar på skärningspunkterna mellan kolonialism och patriarkat för att undersöka hur ras- och genussystem överlappar och skapar förutsättningar för att urfolkskvinnor ska förlora sin sociala ställning genom historiska och nutida koloniala, rasistiska, sexistiska och patriarkala praktiker som leder till sociala mönster av "diskriminering inom diskrimineringen" [...] och som oproportionerligt påverkar urfolkskvinnor (Suzack 2015, s. 261, författarens översättning).

Den urfolksfeministiska forskningen har visat hur patriarkal kolonialism har internaliserats i urfolkssamhällen. Detta har bland annat lett till att könsrättvisor och urfolkskvinnors intressen ofta förbises eller ignoreras i den politiska kampen för självbestämmande, rättigheter och avkolonisering (se till exempel Barker 2008). Det finns också en risk för att patriarkal kolonialism infiltrerar traditionella normer och praktiker (se till exempel Koukkanen 2019 s. 445 med referenser). Som konkret exempel nämner Baskin (2019) förhållningssättet till kvinnors kroppar. Traditionella ceremoniella regler har syftat till att hedra kvinnokroppen, men genom kristendomen har ett tabu kring menstruation skapats som lagts till grund för nya regler, som visserligen kallas "traditionella", men som i stället utesluter kvinnor från spirituella sammanhang eller föreskriver vad kvinnor måste ha för kläder på sig.

Från ett urfolksfeministiskt perspektiv måste patriarkal kolonialism och existerande könsrättvisor synliggöras för att sedan elimineras om ett reellt och hållbart självbestämmande för urfolk ska kunna uppnås. Ett tydligt ansvar läggs på urfolksledare och urfolkssamhällen att arbeta i den riktningen. I forskningen riktas kritik mot könsneutrala förståelser av kolonisationen och vad som behöver göras för att nå självbestämmande. Om inte avkolonisering bekönsas blir suveränitet och självbestämmande bara ett sätt att naturliggöra manliga privilegier och förtrycka kvinnor (Snyder et.al 2015). Enligt Suzack (2015) förespråkar urfolksfeminism tre sätt att undanröja patriarkal kolonialism och existerande könsrättvisor på: (1) genom en politik som leder till avkolonisering av kön utifrån urfolks kollektiva rättigheter, (2) genom att bygga juridiska ramverk och politiska plattformar som inkorporerar urfolkstraditioner så att traditionella praktiker kan användas för nya former av anti-förtryckande och avkolonialiserande kamper, och (3) genom att återställa urfolkskvinnors kollektiva status som blivit undergrävd av patriarkal kolonialism.

I en urfolksfeministisk förståelse av våld mot urfolkskvinnor ses internaliserad patriarkal kolonialism med dess nedvärdering av urfolkskvinnor som en strukturell grundorsak till urfolkskvinnors höga utsatthet för våld och övergrepp. Kolonisationen har haft till effekt att det skydd mot våld som urfolkskvinnors status och centrala roll innan kolonisationen innebar har gått förlorad (Baskin 2019). Många urfolkssamhällen såg innan kolonisationen strängt på våld och övergrepp mot kvinnor och sådant våld följdes av hårda straff för förövaren, till exempel bannlysning, förödmjukelse eller förlust av status och ansvar (Baskin 2019; Snyder et.al 2015). Genom internaliseringen av patriarkal kolonialism har dock våld mot urfolkskvinnor normaliserats och bagatelliserats, bland annat genom att påföra de utsatta

skuld och skam. I många urfolkskontexter har detta lett till ett osynliggörande av och en tystnad kring våldet.

Våld mot urfolkskvinnor, oavsett form av våld och vem som är förövare, ses följaktligen som ett centralt problem som måste lösas om reellt självbestämmande för urfolk ska kunna uppnås. En urfolksfeministisk förståelse av våld och kopplingen till självbestämmande behandlas närmare i avsnitt 2.4 nedan.

Parallellt med den internationella urfolksfeministiska forskningen har urfolkskvinnors aktivism och urfolkskvinnors organisationer spelat en viktig roll för att belysa problemet och lyfta upp våld och övergrepp på den urfolkspolitiska agendan. Till exempel the Native Women's Association of Canada (NWAC) har i många år belyst våld mot urfolkskvinnor som ett omfattande och akut problem och arbetat för förändring både nationellt och internationellt. Det finns även exempel på samarbeten mellan urfolkskvinnors organisationer och andra urfolksorganisationer och urfolksledare, liksom mellan urfolkskvinnors organisationer och andra feministiska organisationer och rörelser.

Urfolkskvinnor och deras organisationer har tagit viktiga initiativ på internationell nivå. Som exempel kan nämnas att urfolkskvinnor i samband med FN:s kvinnokonferens i Beijing 1995 antog en egen deklaration med krav riktade mot det internationella samfundet, regeringar och organisationer. Beträffande våld innehåller deklarationen bland annat krav på att urfolks lagar och traditioner som är stödjande för våldsutsatta urfolkskvinnor ska respekteras och förstärkas, medan sådana lagar och traditioner som diskriminerar urfolkskvinnor ska utrotas.⁵ Urfolkskvinnors organisationer har därefter medverkat i flera olika FN-sammanhang där frågan om våld varit på agendan. Några av dem beskrivs i nästa avsnitt.

1.3 En fråga om mänskliga rättigheter

I detta avsnitt behandlas hur våld mot urfolkskvinnor kommer till uttryck som en fråga om mänskliga rättigheter i de två människorättssammanhang som är mest relevanta för denna rapport och Sametingets uppdrag: Inom Förenta nationerna (FN) och enligt Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen)⁶.

1.3.1 FN

Inom FN kommer våld mot urfolkskvinnor till uttryck som en fråga om mänskliga rättigheter på två sätt. Dels inom ramen för Kvinnokonventionen (CEDAW)⁷ och det generella arbetet mot mäns våld mot kvinnor, dels genom Urfolksdeklarationen (UNDRIP)⁸ och arbetet för urfolks rättigheter.

I de dokument som styr FN:s generella arbete mot mäns våld mot kvinnor inkluderas vanligen urfolkskvinnor i en grupp som även består av immigrerande och asylsökande kvinnor samt minoritetskvinnor. Situationen för dessa kvinnor beskrivs ofta som likartad, till exempel

---

⁵ The Beijing Declaration on Indigenous Women, §36. Se till exempel Kuokkanen 2019 som beskriver men också till viss del kritiserar organisationernas förståelse av våld mot urfolkskvinnor.

⁶ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Council of Europe Treaty Series - No. 210 (2011).

⁷ United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. A/RES/34/180 (1979).

⁸ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. A/RES/61/295 (2007).

utifrån erfarenheter av rasism, sexism och andra exkluderande mekanismer. Kritik kan riktas mot att urfolkskontexten därigenom tenderar att osynliggöras (Burman & Svensson 2018). Både CEDAW-kommittén, som övervakar staters implementering av Kvinnokonventionen, och FN:s särskilda rapportör om våld mot kvinnor, dess orsaker och konsekvenser, som på uppdrag av FN:s råd för mänskliga rättigheter observerar situationen för våldsutsatta kvinnor, har dock lyft fram våld mot urfolkskvinnor som en specifik problematik. Redan 2001 fick Sverige motta kritik från CEDAW-kommittén bland annat för att det saknades statistiska data om våld mot samiska kvinnor (CEDAW 2001) och liknande kritik framfördes 2008 (CEDAW 2008). I CEDAW-kommitténs senaste bedömning av Sverige 2016 lyfts inte denna brist fram lika tydligt som tidigare (CEDAW 2016) trots att Sveriges respons på den tidigare kritiken var otydlig och knappt berörde samiska kvinnor (Burman 2017). FN:s särskilda rapportör för våld mot kvinnor, dess orsaker och konsekvenser har bland annat lyft fram bristen på statistik och kulturellt anpassade stödresurser för samiska kvinnor (FN:s Generalförsamling 2007).

I FN-sammanhang om urfolks rättigheter berörs till att börja med våld mot urfolkskvinnor i UNDRIP artikel 22.2:

States shall take measures, in conjunction with indigenous peoples, to ensure that indigenous women and children enjoy the full protection and guarantees against all forms of violence and discrimination.

Efter UNDRIP har våld mot urfolkskvinnor berörts i flera urfolksrelaterade sammanhang inom FN (Burman & Svensson 2018). Bland de mest framträdande är ett expertmöte om våld mot urfolkskvinnor som UNPFII, FN:s permanenta forum för urfolksfrågor, arrangerade 2012 (ECOSOC 2012). Vidare ägnade FN:s särskilda rapportör för urfolksrättigheter sin årliga rapport 2015 till urfolkskvinnor och lyfte där fram våld som ett allvarligt brott mot urfolkskvinnors mänskliga rättigheter (FN:s Generalförsamling 2015). Både FN:s råd för mänskliga rättigheter och FN:s Kvinnokommission har under ordinarie sessioner berört våld mot urfolkskvinnor (HRC 2016a & b; ECOSOC 2017). Ett gemensamt drag i dessa FN-sammanhang är att våldet uttrycks som en fråga om urfolkskvinnors mänskliga rättigheter, dvs. att det handlar om kvinnors rättigheter både som urfolk och som kvinnor. Ett annat är att ansvaret för att göra något åt våldet läggs på både nationalstaterna och urfolken själva (Burman & Svensson 2018).

Formuleringen i UNDRIP har kritiserats från urfolksfeministiskt håll för att betona kvinnors sårbarhet på ett sätt som får hjälplöshet och offerskap att framstå som en inneboende egenskap hos våldsutsatta urfolkskvinnor, i stället för att de strukturella orsakerna till urfolkskvinnors sårbarhet för våld lyfts fram, dvs. kolonisering, könsdiskriminering och det förtryck som finns även inom urfolksgrupper (Barkaskas & Hunt 2017, Kuokkanen 2015). Denna kritik liksom andra aspekter av en urfolksfeministisk förståelse av våld har delvis anammats och påverkat hur frågan har utvecklats inom FN. Detta behandlas i avsnitt 2.4.

1.3.2 Istanbulkonventionen

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet är det första juridiskt bindande regionala instrumentet i Europa som specifikt rör våld mot kvinnor. Konventionens syfte är att skydda kvinnor och flickor mot alla former av våld och att förebygga, lagföra och avskaffa våld mot kvinnor och våld i hemmet. Sverige ratificerade konventionen 2014 och är därmed folkrättsligt förpliktad att implementera konventionen på ett sätt så att dess krav uppfylls. Istanbulkonventionen innehåller inga

skrivningar som specifikt handlar om våld mot urfolkskvinnor eller samiska kvinnor. Våld mot samiska kvinnor är dock en relevant fråga för konventionen baserat på bland annat artikel 4 som kräver att Sverige genomför sina åtgärder utan någon diskriminering av de nationella minoriteterna.

GREVIO⁹ är Europarådets organ som granskar hur stater efterlever konventionen och presenterade i januari 2019 sin första granskning av Sverige (Council of Europe 2019a). GREVIO lämnar ett antal rekommendationer som rör våld mot samiska kvinnor. Sverige uppmanas att vidta åtgärder för att säkerställa att konventionen implementeras i Sverige utan någon diskriminering av samiska kvinnor. GREVIO är särskilt oroade eftersom Sverige flera gånger har uppmärksammats på dessa brister av FN och pekar ut tre allvarliga problem:

- (1) mycket få insatser för samiska kvinnor har genomförts,
- (2) avsaknaden av forskning om våldets omfattning, samiska kvinnors erfarenheter av våld, våldets kulturella aspekter samt svårigheter eller hinder som möter samiska kvinnor som söker stöd, och
- (3) myndigheters okunskap om sådana svårigheter eller hinder och om den samiska kulturen.

GREVIO betonar behovet av att ha ett intersektionellt perspektiv, dvs. att samiska kvinnor riskerar att diskrimineras både som kvinnor och som samer. Interventioner utan sådant perspektiv riskerar enligt GREVIO att skapa hinder för att söka hjälp eftersom interventionerna inte är kultursensitiva och anpassade efter samiska kvinnors behov. GREVIO noterar också som en brist att det inte finns något specialiserat stöd för samiska kvinnor i norra Sverige, såsom stödtelefon, rådgivning och skyddat boende.

Mer konkret uppmanas Sverige att

- 1) utveckla myndigheternas metoder så att de uppmärksammar samiska kvinnors speciella behov,
- 2) genomföra en populationsbaserad studie av samiska kvinnors utsatthet för sexuellt våld och partnervåld och använda resultaten som utgångspunkt för vidare policyåtgärder, och
- 3) se till att medvetenheten, kunskapen och kultursensitiviteten hos lokala och regionala myndigheter samt inom socialtjänsten ökar.

Istanbulkommittén¹⁰ består av representanter från konventionsstaterna och kan på grundval av GREVIO:s granskningar lämna särskilt starka rekommendationer. För Sveriges del lämnades en sådan rekommendation beträffande våld mot samiska kvinnor, nämligen den om att genomföra en populationsbaserad studie av samiska kvinnors våldsutsatthet (Council of Europe 2019b). Regeringen ska senast 30 januari 2022 till Istanbulkommittén rapportera vad som har gjorts utifrån den rekommendationen.

1.4 Genomförande och disposition

Eftersom forskningen om våld mot kvinnor i Sápmi är mycket begränsad innehåller rapporten även en genomgång av den internationella forskningen om våld mot urfolkskvinnor. Resultat och policyrekommendationer från sådan forskning kan dock inte utan vidare överföras till en samisk kontext. Exempelvis finns historiska, politiska, demografiska och socio-ekonomiska

---

⁹ Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence.

¹⁰ The Committee of the Parties, se <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/committee-of-the-parties>

skillnader mellan den samiska befolkningen och andra urfolk, liksom mellan kvinnorna i respektive kontext rörande sådant som fattigdom, arbetslöshet, missbruk, bostadsstandard och tillgång till välfärdssystem. Den samiska befolkningen skiljer sig från många andra urfolk genom att skillnaderna i dessa avseenden jämfört med majoritetsbefolkningen är relativt små och att samer i betydligt mindre utsträckning än andra urfolk har exkluderats från majoritetssamhällets välfärdsutveckling och modernisering. Andra skillnader som också kan behöva beaktas handlar om att urfolk trots kolonisationen, men i olika utsträckning har bevarat sådant som kultur, språk, traditionell kunskap, rättsuppfattning och trosföreställningar. Internationell forskning kan ändå bidra med insikter som möjliggör att fånga principiella frågor, reflektera över hur det går att närma sig våldet teoretiskt och inspirera till sökande av kunskap om våld mot kvinnor i Sápmi.

Internationell forskning om våld mot urfolkskvinnor återfinns inom många olika akademiska discipliner. På grund av uppdragets omfattning har det inte varit möjligt att göra en heltäckande genomgång. I huvudsak enbart vetenskapligt granskade artiklar i tidskrifter ingår, böcker har endast i mycket liten utsträckning beaktats. Forskning med urfolksperspektiv har prioriterats eftersom en klar majoritet av forskningen om våld mot urfolkskvinnor har ett sådant perspektiv och ett sådant perspektiv framstår som självklart mot bakgrund av urfolks mänskliga rättigheter. Alla akademiska discipliner och ämnen har inte kartlagts lika noggrant. Tonvikten ligger vid samhällsvetenskaplig forskning. Författarens språkkunskaper har inneburit en begränsning. Genomgången omfattar endast publikationer på engelska och täcker därför enbart USA, Kanada, Australien och Nya Zeeland. Beskrivningen av den internationella forskningen bygger på 74 forskningspublikationer.

Kartläggningen och analysen av kunskapsläget om våld mot samiska kvinnor har inte begränsats till Sverige utan omfattar även den norska delen av Sápmi. Framför allt två faktorer motiverar detta. Sápmi fanns långt före dagens statsbildningar och är därför geografiskt gränsöverskridande samt indelat i områden utifrån andra premisser än statsgränser. Det finns likheter och kopplingar mellan samer i de olika länderna rörande exempelvis språk, traditioner och släktband. Även bristen på svensk forskning och att kunskapsutvecklingen om våld i nära relationer i samiska samhällen kommit något längre i Norge talar för att inte bara svenska kunskapskällor bör inkluderas. En avgränsning till svenska och norska kunskapskällor har dock gjorts av språkskäl. I samtal med samiska forskare har också framkommit att forskningen om våld mot samiska kvinnor i de finska och ryska delarna av Sápmi är mycket sparsam. Det är dock på sin plats att markera att även om det är relevant att få en bild av kunskapsläget inom hela Sápmi, så kan inte frågeställningar, identifierade problem, resultat eller tolkningar okritiskt överföras mellan olika områden av Sápmi. Det finns till exempel kulturella, historiska, demografiska och socio-ekonomiska skillnader som behöver beaktas.

I uppdraget ingår även att genomförda insatser ska kartläggas och analyseras. Politiskt beslutade eller offentligt finansierade insatser i Sverige är mycket få. Denna del av uppdraget har därför tolkats brett och inkluderar även initiativ som tagits av till exempel aktörer i civilsamhället. Den begränsade omfattningen av forskning har vidare motiverat att inkludera annan kunskap från texter som utifrån vetenskapliga kriterier inte skulle räknas som forskning, dvs. som inte är vetenskapligt granskade eller skrivna av forskare i ett akademiskt sammanhang. Det handlar till exempel om rapporter från myndigheter eller att professionella som möter våldsutsatta samiska kvinnor i sitt arbete i text har dokumenterat sina kunskaper

och erfarenheter från sådant arbete. Det finns källor på samiska som hade varit relevanta att ta med i denna del men som har utelämnats eftersom rapportförfattaren inte behärskar samiska.

Undersökningen av kunskapsläget i Sverige är fullständig i den meningen att all publicerad forskning beskrivs och ingår i analysen. Beträffande Norge har ambitionen varit att fånga den mest väsentliga kunskapsproduktionen. Kartläggningen av forskning och annan kunskap i Norge omfattar 24 källor av vilka 13 är vetenskapliga. I den svenska delen har 8 källor används, av vilka 3 är vetenskapliga (varav en är en masteruppsats). Därutöver ingår 3 forskningspublikationer av Rauna Kuokkanen som behandlar våld mot samiska kvinnor inom hela Sápmi förutom det ryska området.

Kartläggningen av forskning omfattar tiden från år 2000 till hösten 2020. År 2000 valdes som startpunkt eftersom några källor om våld mot samiska kvinnor från tiden dessförinnan inte hittades i sökningen. Enstaka publikationer från den internationella forskningen innan 2000 används dock. Liknande sökstrategier har använts för både den internationella och svenska/norska forskningen. Sökningen har i huvudsak gått till på två sätt. Dels har sökning skett i databaser, dels har referenser i genomgångna publikationer följts upp. Sökningen är mer systematisk och heltäckande beträffande svensk och norsk forskning. Sökning har även skett i databasen Diva för att leta efter relevanta svenska examensarbeten. Något sådant arbete finns dock inte i Diva.

Den internationella forskningen presenteras utifrån fyra övergripande teman som har bedömts dominera i forskningen. För varje tema presenteras huvuddragen i den forskningen och ges några exempel. Vissa aspekter är inte relevanta i en samisk kontext och nämns därför bara helt kort. Ett sådant exempel är rättsvetenskaplig forskning om i vilken omfattning urfolksdomstolar i USA bör ha rätt att döma i mål om våld och övergrepp, eftersom sådana domstolar saknas i Sápmi. Andra aspekter är av mer tydligt intresse i en samisk kontext och presenteras mer ingående, till exempel forskning om hur våld och övergrepp kan förstås ur ett urfolksfeministiskt perspektiv.

På grund av den begränsade omfattningen av forskning om våld mot samiska kvinnor är det inte möjligt att på ett liknande sätt som för den internationella forskningen strukturera presentationen av norsk och svensk forskning tematiskt. Forskningen presenteras i stället utifrån om forskningen primärt handlar om Sverige eller Norge och om forskningsansatsen är kvantitativ eller kvalitativ. För att ge en fullständig och tydlig bild av kunskapsläget är presentationen av norsk och svensk forskning betydligt mer utförlig än den internationella forskningen.

I nästa kapitel beskrivs den internationella forskningen om våld mot urfolkskvinnor. Därefter följer ett kapitel med Rauna Kuokkanens forskning. Rauna Kuokkanen är den enskilda forskaren med flest publikationer om våld mot samiska kvinnor. Hennes kunskapsproduktion täcker hela Sápmi förutom den ryska delen och bygger på nästan all annan publicerad kunskap om våld mot kvinnor i Sápmi som ingår i denna rapport. Rauna Kuokkanens forskning presenteras därför i ett eget kapitel. Därefter följer två kapitel om kunskapsläget i Norge respektive Sverige. För tydlighetens skull presenteras internationell forskning och forskning om våld mot samiska kvinnor under olika underrubriker i referenslistan. Referenser till annat än forskningspublikationer finns också under en egen rubrik.

2. INTERNATIONELL FORSKNING OM VÅLD MOT URFOLKSKVINNOR

2.1 Inledning

Det finns flera decenniers internationell forskning om våld mot urfolkskvinnor. Forskningen har i denna rapport tematiserats under fyra övergripande teman.

- 1) Kvantitativa studier om våldsutsatthet
- 2) Hälsa och välbefinnande
- 3) Förståelser och perspektiv
- 4) Interventioner

Den kvantitativa forskningen om våldsutsatthet har som huvudsyfte att undersöka omfattningen av urfolkskvinnors våldsutsatthet. Några kvantitativa studier handlar också om att pröva förklaringar till att urfolkskvinnor är mer utsatta för våld än andra kvinnor. Under det andra temat har samlats forskning som belyser konsekvenser för våldsutsatta relaterat till hälsa och välbefinnande. En mycket stor del av den internationella forskningen har ett tydligt urfolksperspektiv. Oavsett tema, är koloniseringens roll och betydelse ofta en viktig aspekt. Detta behandlas främst under det tredje temat om förståelser och perspektiv som omfattar kvalitativ och teoretisk forskning vars huvudsyfte är att utveckla och diskutera förståelser av våld mot urfolkskvinnor. Temat om interventioner består av kvalitativ forskning vars huvudsyfte i stället är att på ett mer konkret plan belysa och problematisera vilka interventioner mot våldet som bör vidtas eller utvecklas. Beskrivningen av den internationella forskningen avslutas med ett kort avsnitt om maskulinitet och våld samt en beskrivning av hur en urfolkfeministisk förståelse delvis har implementerats i frågan om urfolksrättigheter inom FN.

2.2 Kvantitativa studier om våldsutsatthet

Den internationella kvantitativa forskningen visar entydigt att urfolkskvinnor är betydligt mer utsatta för våld än andra kvinnor. Studierna har ofta olika undersökningsperioder, till exempel 1 år, 5 år eller livstid, och det varierar vilken typ av våld som undersöks eller hur våld definieras. Detta påverkar resultaten och gör att resultaten sällan kan jämföras. Studierna presenteras därför främst i syfte att på en övergripande nivå belysa att det finns en tydlig överrisk för urfolkskvinnor att bli utsatta för våld och vilka förklaringar till överrisken som förekommer i den kvantitativa forskningen. Presentationen gör således inte anspråk på att ge en fullständig eller jämförbar bild av situationen i olika urfolkskontexter.

Kvantitativa studier om våldsutsatthet samlar vanligen även in data om annat än våldet, till exempel hur vanligt det är att våldet polisanmäls, men sådana resultat redovisas inte alltid fördelat efter etnicitet. Det förekommer dock att så sker och några exempel på sådana resultat presenteras också.

2.2.1 Överrisk för våldsutsatthet

Enligt en kanadensisk undersökning som genomfördes 2014 var den självrapporterade utsattheten för våld i nära relationer tre gånger högre för urfolkskvinnor jämfört med andra kvinnor, medan utsattheten för sexuellt våld var mer än tre gånger så hög (Statistics Canada). Enligt samma undersökning var urfolkskvinnor också utsatta för mer allvarligt våld i nära relation (sexuellt våld, slag, strypgrepp eller hot med skjutvapen eller kniv). Medan 60 % av

urfolkskvinnorna rapporterade erfarenhet av sådant våld, var motsvarande siffra för andra kvinnor 32 %, ett resultat i paritet med en tidigare undersökning (Brownridge 2003). Urfolkskvinnor rapporterade också mer utsatthet för emotionellt och ekonomiskt våld (25% respektive 13%). Liknande resultat erhöles i en tidigare kanadensisk undersökning. Mer än en tredjedel (34%) av urfolkskvinnorna hade varit utsatta för emotionellt och ekonomiskt våld av sin partner, omkring dubbelt så många jämfört med andra kvinnor (Brennan 2011).

Från Kanada finns också resultat som visar att risken för fysiskt eller sexuellt våld av en före detta partner (s.k. separationsvåld) var 4,12 gånger högre för urfolkskvinnor än andra kvinnor (Pedersen et.al 2013). Att överrisken för separationsvåld var ännu högre jämfört med våld under relationen menar forskarna belyser att det ofta är svårt för urfolkskvinnor att komma bort från våldet efter en separation, kanske ännu svårare än för andra kvinnor där forskning har visat att separation inte kan antas skydda mot fortsatt våldsutsatthet.

En studie på Nya Zeeland jämförde utsatthet för partnervåld mellan fyra grupper av kvinnor (Fanslow et.al 2010).

	Māori	Pacific	Asian	European/Other
Partnervåld (under livstid)	57,6 %	32,4 %	11,5 %	34,3 %

Andelen Māori kvinnor utsatta för partnervåld var något lägre, 49,3%, i en tidigare studie (Morris et.al 2003). Fanslow et.al förklarar skillnaden med att den tidigare studien inte inkluderade frågor om sexuellt våld och att studierna använde olika metoder för datainsamling. Māori kvinnor är vidare kraftigt överrepresenterade som offer för dödligt partnervåld. Enligt en studie löper de en tre gånger högre risk än andra kvinnor på Nya Zeeland att utsättas för dödligt partnervåld (Family Violence Death Review Committee 2014).

En undersökning i USA jämförde våldsutsatthet mellan sex grupper av kvinnor (Black et.al 2010).

	Black	White non-hispanic	Hispanic	Asian or Pacific Islander	American Indian or Alaska Native	Multiracial non-hispanic
Våldtäkt	22 %	18,8 %	14,6 %	Inget resultat	26,9 %	33,5 %
Partnervåld	43,7 %	34,5 %	37,1 %	19,6 %	46 %	52,8 %

Som framgår är skillnaderna enligt denna undersökning mindre jämfört med de föregående studierna och en grupp kvinnor (multiracial) rapporterade högre utsatthet än urfolkskvinnor. Eventuella förklaringar till skillnader och likheter mellan grupperna diskuteras inte i rapporten.

2.2.2 Förklaringsmodeller

I den internationella kvantitativa forskningen har främst tre förklaringsmodeller för urfolkskvinnors överrisk att utsättas för våld diskuterats. Alla relaterar överrisken till kolonisationen men på något olika sätt. Kärnan i den första förklaringsmodellen, riskfaktorteorin, är att det som brukar ses som "klassiska" riskfaktorer för våld i kvantitativ forskning, till exempel missbruk och arbetslöshet, på grund av kolonisationen är vanligare hos urfolk (se till exempel Black et.al 2010). Den andra förklaringsmodellen, kolonisationsteorin, menar att riskfaktorteorin inte helt kan förklara överrisken eftersom rotorsaken till överrisken är den kulturella erfarenheten av att ha blivit koloniserad, framför allt de historiska trauman av koloniseringen som överförs mellan generationerna. Den tredje, kolonisation som strukturellt våld mot urfolkskvinnor, kan något förenklat sägas kombinera de andra två men lägger också till en ytterligare konsekvens av kolonisationen med förklaringsvärde, nämligen hur kolonisationen påverkat genusrelationerna och jämställdheten hos urfolk.

Förklaringsmodellerna har testats i några studier. En studie fann stöd för riskfaktorteorin när det gällde urfolksmäns överrisk för utsatthet för våld i allmänhet, men teorin kunde inte helt förklara urfolkskvinnors överrisk för våldsutsatthet vilket ansågs visa att det finns ytterligare faktorer som måste beaktas när det gäller kvinnornas överrisk (Statistics Canada).

Brownridge har i två studier funnit att de klassiska riskfaktorerna är relevanta, men inte helt kan förklara urfolkskvinnors överrisk för partnervåld i Kanada (Brownridge 2003 och 2008). Liknande slutsats dras i en annan studie (Daoud et.al 2013). Brownridge menar att detta ger indirekt stöd för kolonisationsteorin när det gäller överrisken för partnervåld mot urfolkskvinnor (Brownridge 2008).

Brownridge har också undersökt urfolksmäns överrisk för att bli utsatta för partnervåld (Brownridge 2010). Risken för urfolksmän att utsättas för partnervåld var klart lägre än urfolkskvinnors, men två till tre gånger högre jämfört med andra män. Studien visade att det fanns två specifika riskfaktorer som kan förklara mäns överrisk för partnervåld, arbetslöshet och låg ålder. Studien gav därmed inte samma indirekta stöd för kolonisationsteorin som i studierna om våld mot urfolkskvinnor. Brownridge menar att resultaten ger visst stöd för riskfaktorteorin, dvs. att det är social och ekonomisk påfrestning orsakad av kolonisationen som ligger bakom partnervåld mot män, men han påpekar att det behövs mer forskning. Enligt Brownridge talar resultaten också för att genus behöver beaktas eftersom det kan finnas unika förklaringar för mäns och kvinnors utsatthet för och utövande av partnervåld.

I en senare studie har Brownridge tillsammans med kollegor undersökt och jämfört sambandet mellan våld och övergrepp i barndomen och utsatthet för partnervåld i vuxen ålder hos urfolk och icke-urfolk i Kanada (Brownridge et.al 2017). Enligt våldsforskningen finns sådana generella samband som brukar förklaras på två sätt; med social inlärning av att våld är ett acceptabelt sätt att lösa konflikter med sin partner på eller att våld i barndomen sätter ner förmågan att i nära relationer reglera egna beteenden och känslor samt sina förväntningar på andra. Markowitz (2001) drar den första förklaringen något längre och menar att förövers erfarenheter av våld och övergrepp i barndomen leder till en positiv hållning till partnervåld.

Studien av Brownridge et.al (2018) visade att våld och övergrepp i barndomen var vanligare bland urfolk (42% respektive 25%). Forskarna drog slutsatsen att våld och övergrepp i barndomen behövde läggas till som riskfaktor för att förklara urfolks överrisk för utsatthet för partnervåld. Enligt forskarna är resultatet i linje med kolonisationsteorin eftersom sambandet

kan ses som ett uttryck för inter-generationellt historiskt överfört trauma med grund i koloniala praktiker, till exempel internatskolor, som slog sönder familje- och kulturstrukturer. Forskarna påpekar dock att det finns begränsningar i studien, bland annat att det bara fanns data om våldsutsattas erfarenheter av våld och övergrepp i barndomen, inte förövares erfarenheter.

Brownridge betonar att kolonisationsteorin inte befriar förövare från ansvar för sitt våldsutövande och pekar på att det finns stöd i forskning för att urfolk innan kolonisationen såg allvarligt på våld (Brownridge 2008). Att de klassiska riskfaktorerna är vanligare bland urfolk och att det finns ett förklaringsvärde i kolonisationsteorin anses framför allt behöva beaktas vid utvecklingen av preventiva åtgärder. Det kan till exempel handla om att urfolk genom självbestämmande får etablera de förutsättningar som krävs för att hantera historiska och nutida trauman på ett kulturellt relevant sätt (Brownridge et.al 2017).

Den tredje förklaringsmodellen – kolonisationen som strukturellt våld mot urfolkskvinnor – tas som utgångspunkt i den ovan nämnda studien om separationsvåld och intar en urfolksfeministisk förståelse av våld (Pedersen et.al 2013). Modellen integrerar insikter från antikoloniala och feministiska teorier och tar sikte på två negativa konsekvenser av koloniseringen – ojämställdhet och socioekonomisk marginalisering. Ojämställdhet mäts i studien utifrån förekomst av mäns utövande av makt och kontroll över kvinnorna, medan socioekonomisk marginalisering mäts utifrån skillnader i utbildning, hushållsinkomst, personlig inkomst och ekonomiskt bidrag från det allmänna. I analysen ingick även två demografiska variabler, kvinnornas ålder och om de hade barn eller inte. Forskarna lyfter fram att modellen utmanar förklaringar av våld som implicit eller explicit beskyller urfolkskulturen eller urfolkskvinnorna för den höga våldsutsattheten. Urfolkskvinnorna rapporterade mycket högre utsatthet för makt och kontroll av sin expartner än övriga kvinnor. Forskarna menar att detta resultat kan förstås som ett uttryck för hur kolonisationen och medföljande patriarkala värderingar som nedvärderat och marginaliserat urfolkskvinnor har ökat den sociala acceptansen för både urfolksmäns och andra mäns utövande av makt och kontroll av urfolkskvinnor. Forskarna fann vidare att makt och kontroll samt ålder förklarade en stor del av urfolkskvinnors överrisk för separationsvåld, medan de socioekonomiska faktorerna spelade en liten roll. Det sistnämnda kan dock enligt forskarna ha metodologiska orsaker, bland annat att socioekonomiska data bara var tillgängliga beträffande kvinnorna.

Kolonisationsteorin anses svår att belägga empiriskt (Brownridge et.al 2017). Detsamma kan sägas gälla alla förklaringsmodeller för våld mot kvinnor och det finns inte någon stabil enighet i våldsforskningen om vilka riskfaktorer som är (mest) relevanta. Det finns vidare kritik mot kvantitativ forskning om mäns våld mot kvinnor i nära relationer för att överbetona riskfaktorer på individnivå på ett sätt som tenderar att reproducera en avvikelseförståelse av vilka män som riskerar att utöva våld mot kvinnor, till exempel att det främst är missbrukande eller psykiskt sjuka män som utövar våld mot kvinnor, och att alla andra män, ”normala män”, inte gör det (se till exempel Westerstrand 2010). I genusforskningen kritiseras riskfaktorteorier också för att de ofta bortser från kön och makt, till exempel hur maskulinitet i den västerländska kulturen hänger samman med dominans över både kvinnor och män (se till exempel Wojnicka 2015), att sexuellt våld kan hänga samman med patriarkala uppfattningar om mäns rätt att ha tillgång till kvinnors kroppar för sexuell tillfredsställelse (se till exempel Murnen et.al 2002 och Bouffard 2010), eller hur normer om hur en kvinna i en

relation ska bete sig anses kunna rättfärdiga våld mot kvinnor som bryter mot normerna (se till exempel Burman 2007).

Att det är svårt att ”bevisa” vad som ligger bakom våld mot kvinnor i majoritetskulturen respektive bakom urfolkskvinnors överrisk för våld, och att det dessutom finns olika uppfattningar i forskningen om hur våld ska förstås och förklaras, behöver inte tas till intäkt för att teorier inte ska utvecklas och prövas. Men det uppmanar till reflektion när det gäller att tolka resultat i kvantitativ forskning och använda dem som underlag för policyarbete och interventioner. Inte minst är det viktigt att vetenskapligt följa upp insatser.

2.2.3 Exempel på andra resultat

I undersökningen som genomfördes av Statistics Canada ställdes några frågor utöver våldserfarenheter (Statistics Canada). Till exempel var det vanligare att urfolkskvinnor fruktade för sitt liv jämfört med andra kvinnor (53% respektive 29%). Urfolk anmälde också i högre utsträckning partnervåld till polisen (50% respektive 28%) medan urfolk i mindre utsträckning än andra anmälde annat våld till polisen (23% respektive 34%). Fler våldsutsatta i urfolksgruppen hade talat med någon annan om våldet (92% respektive 66%), till exempel med någon i familjen (79% respektive 53%) eller en spirituellt ledare (22% respektive 6%). Nästan hälften av de våldsutsatta i gruppen urfolk (47%) hade vänt sig till någon form av stödinstitution, till exempel kriscenter, medan motsvarande andel var lägre för övriga våldsutsatta (35%).

I den Nya Zeeländska studien av Fanslow et.al undersöktes även våldsutsatta kvinnors attityder till våld. Studien syftade i den delen till att undersöka om det fanns skillnader i attityder mellan fyra olika grupper av våldsutsatta kvinnor (Māori, Pacific, Asian och European/Other). Forskarna konstaterar att alla kvinnor uppfattade partnervåld som oacceptabelt och såg sexuell integritet som mycket viktigt och menar att detta motsäger en förekommande uppfattning om att våld mot kvinnor skulle vara accepterat bland Māori. I studien ställdes även frågor om kvinnornas uppfattning i frågan om våld främst är en angelägenhet för familjen. Av Māori kvinnorna ansåg 48% att problem ska hållas inom familjen och 20% ansåg inte att någon utanför familjen skulle intervensera om en man utövar våld mot sin hustru. Jämfört med de andra grupperna låg Māori kvinnorna på en mellannivå beträffande denna fråga. Forskarna menar att det behövs liknande studier om mäns attityder eftersom det finns forskning som visar att attityder till våld bidrar till inter-generationell överföring av våld och att uppfattningar i linje med en patriarkal ideologi bidrar till sexuella aggressioner (Fanslow et.al 2010).

2.3 Våld, hälsa och välmående

Det finns omfattande forskning som visar att våld i nära relationer och sexuellt våld får allvarliga konsekvenser för kvinnors hälsa. Världshälsoorganisationen har konstaterat att våld i nära relationer är ett av de allvarligaste hoten mot kvinnors hälsa (WHO 2013). Särskilt intresse riktas i forskningen mot psykisk ohälsa och psykosomatiska symptom eftersom de anses vara allvarligare hälsokonsekvenser än fysiska skador av våld, särskilt när det gäller sexuellt våld och våld i nära relationer. Våld orsakar psykisk ohälsa hos kvinnor i hela världen och kommer till uttryck på flera sätt, men de vanligaste diagnoserna är depression och posttraumatiskt stressyndrom (se till exempel Fischbach & Herbert 1997, Devries et.al 2013 och White & Satyen 2015).

Forskningen under detta tema pekar ofta på att det faktum att urfolkskvinnor är mer utsatta för våld än andra kvinnor skapar ett starkt behov av forskning om våld och hälsa hos urfolkskvinnor. Sådan forskning är dock ganska ovanlig. I en global översikt av studier om konsekvenser för psykisk hälsa och riskfaktorer för psykisk ohälsa hos urfolkskvinnor som varit utsatta för partnervåld fann författarna inte fler än 13 artiklar (Chmielowska & Fuhr 2017). Översikten inkluderade dock inte studier med enbart kvalitativa metoder. En sådan översikt har gjorts i en annan studie men då begränsad till urfolkskvinnor i Canada och resulterade i att 16 studier identifierades (Williams et.al 2019).

Alani (2013) tar utgångspunkt i urfolkskvinnors höga nivåer av psykisk ohälsa och menar att partnervåld måste tas med i bilden för att förstå hälsoproblemet. Men hon betonar att våldet måste ses i sin kontext. Psykisk ohälsa hänger även samman med urfolkskvinnors levnadsvillkor samtidigt som dessa villkor påverkar konsekvenserna av våld och ofta innebär färre möjligheter för urfolkskvinnor till lindring, stöd och vägar bort från våld jämfört med andra kvinnor. För att på djupet förstå våldets konsekvenser för urfolkskvinnors hälsa och kunna erbjuda relevanta insatser måste enligt Alani ett helhetsperspektiv intas vilket ställer krav på att de som möter kvinnorna, till exempel forskare och professionella hjälpare, intar en holistisk approach samt visar tålmod och förståelse för livsvilkorens betydelse. Att inte möta dessa krav kan uppfattas som en koloniseringsprocess och ytterligare skada de utsatta.

Översikten av Chmielowska och Fuhr (2018) visar att majoriteten av studierna påvisade hög utsatthet för partnervåld och hög förekomst av psykisk ohälsa hos urfolkskvinnor. Fysiskt våld var starkaste prediktor för psykisk ohälsa. I likhet med forskningen om kvinnor generellt var depression och posttraumatiskt stressyndrom de vanligaste diagnoserna. Författarna påpekar dock, i likhet med Alani, att urfolkskvinnor möter fler utmaningar än kvinnor som inte är urfolk, såsom fattigdom, diskriminering och missbruk, och att dessa utmaningar både är relaterade till och förvärrar kvinnornas erfarenheter av våld och deras psykiska ohälsa.

Williams et.al (2019) har gått igenom kvalitativa intervjustudier för att utforska kanadensiska urfolkskvinnors perspektiv på hur våld har inverkat på deras hälsa och välmående. Forskarna identifierade fyra övergripande teman i studierna som tillsammans påverkade kvinnornas hälsa på ett komplext sätt. Det första temat handlar om *brustna kopplingar till hem och familj*. Temat består av två underteman (1) re-viktimisering och inter-generationella mönster, respektive (2) strukturellt våld och statliga interventioner. Re-viktimisering och inter-generationella mönster rörde erfarenheter både från barndom och vuxen ålder och handlade till exempel om flykt från våldet, att behöva resa eller flytta för att få stöd och vård, placeringar i fosterhem, svårigheter att få bostad, att leva med våld mot sin mamma och ständiga flyttningar i barndomen på grund av våld och sociala problem. Några exempel på strukturellt våld som kvinnorna i studierna lyfter fram är dåliga kommunikationer som försvårar att komma bort från våld och traumatiska upplevelser av internatskolor eller fosterhemsplaceringar som inverkat negativt på deras eller tidigare generationers föräldraförmåga. Kvinnor med barn kände sig övervakade av staten och upplevde att deras utsatthet för våld vändes emot dem. De levde med en ständig rädsla för att förlora barnen, en risk som ibland förverkligades.

Under det andra huvudtemat, *"denna totala tomhet....din själ tas ifrån dig"*, samlar Williams et.al emotionella trauman av våldet såsom att känna sig tom, livlös, nerbruten, själlös, skamlig

och övergiven, samt kvinnornas strategier för att hantera dessa. Kvinnorna tog ofta till bruk av alkohol och droger som en copingstrategi, något som dock inte sällan gjorde dem ännu mer sårbara för våld och fördjupade deras sociala problem liksom ohälsan. Kvinnor som varit utsatta för sexuella övergrepp kunde ägna sig åt omfattande sexuella kontakter och hade svårigheter att skilja ohälsosamma sexuella relationer eller prostitution från kärlek. Prostitution kunde också vara enda alternativet för försörjning. Överdrivet spelande och självmordstankar beskrev kvinnor i några studier också som en typ av copingmekanismer.

Det tredje temat, *att söka hjälp och inte bli lyssnad på*, kretsar kring hur svårt det är att få adekvat hjälp och vad som gör att utsatta urfolkskvinnor inte söker hjälp. Kvinnorna lyfte fram att de institutioner och aktörer som finns för att stödja våldsutsatta kvinnor är ineffektiva, att insatserna är kulturellt inadekvata, att det råder en tystnad runt våld mot urfolkskvinnor och att det finns en underförstådd acceptans av våld mot kvinnor som avhöll dem från att söka hjälp. I mindre samhällen kunde skuldbeläggande av offer och problem med konfidentialitet leda till att kvinnor tvingades flytta varigenom de förlorade sådana hälsobefrämjande aspekter som att vara nära sitt sociala nätverk samt sin familj, sitt land och sin kultur.

Slutligen, under det fjärde huvudtemat temat, *en kärna ingen kan röra*, samlar Williams et.al aspekter om hur kvinnorna trots svårigheterna fann styrka och mod att hantera våldet och hitta möjligheter att läka. Även om deras valmöjligheter begränsades av våldsamt förtryck och svåra livsvillkor behöll kvinnorna en känsla av aktörskap och vidtog åtgärder för att skydda andra från våld och övergrepp, till exempel egna barn eller yngre syskon. När kvinnorna fann möjligheter till läkning handlade det främst om spiritualitet och kultur. Kvinnorna befann sig i olika stadier av läkning, från att inse betydelsen av kultur och spiritualitet, till att utveckla en känsla av identitet och tillhörighet för att slutligen engagera sig i aktivism för att motverka våld.

2.4 Urfolksperspektiv på våld mot kvinnor

I detta avsnitt beskrivs och ges exempel på hur forskning med urfolksperspektiv förstår och problematiserar våld mot urfolkskvinnor. Det handlar alltså om vilken problembild och vilka grundläggande synsätt som framhålls som utgångspunkt för forskning, lagstiftning, policy och praktik. Olika förståelser av våld mot urfolkskvinnor leder till olika slutsatser beträffande till exempel hur våldet bäst bemöts, hanteras och förebyggs.

Urfolksforskare, urfolksorganisationer och urfolksaktivister betonar att det behövs en annan förståelse av våld mot kvinnor än den som dominerar i den västerländska kontexten. Majoritetssamhällets förståelser kritiserar för att inte beakta kolonisationens betydelse för våld i urfolkssamhällen och för att inte uppmärksamma urfolks levda realiteter eller specifika förhållanden, till exempel att familj, samhälle och stat kan ha andra innebörder och relatera till varandra på andra sätt än i majoritetssamhället. Att inte uppmärksamma detta ses som uttryck för kolonialism.

Majoritetssamhället klarar ofta inte heller av att uppmärksamma våld mot urfolkskvinnor som majoritetskvinnor vanligtvis inte utsätts för och som ofta har koppling till kolonisation, diskriminering och marginalisering. Ett exempel på det är kanadensiska urfolkskvinnor som

försvunnit och mördats på grund av människohandel inom Kanada, framför allt för att utnyttjas i prostitution i städerna (se till exempel Amnesty International 2009).

Majoritetssamhällen tenderar vidare att se olika typer eller former av våld i stuprör, som separata från varandra. Ett urfolksperspektiv betonar i stället ett sammanhållet perspektiv på våld där sexuellt våld och partnervåld ses i ljuset av annat våld, till exempel våld i det offentliga rummet och i lokalsamhället liksom strukturellt och statligt våld. Utifrån ett urfolksperspektiv behövs därför en förståelse av våld mot kvinnor som inkluderar våld som hänger samman med kolonisation, diskriminering och kränkningar av urfolks rättigheter. Det innebär att fler nivåer av våld än på individnivå behöver uppmärksammas, både historiskt och nutida våld, såsom strukturellt, kulturellt och spirituellt våld. Det innebär vidare att även våld som utövas av andra än privatpersoner behöver inkluderas, till exempel våld från polisens sida eller myndighetsutövning som innehåller tvång och förtryck eller förnekar urfolkskvinnor sina mänskliga rättigheter.

Som framgått ovan (avsnitt 2.2) teoretiserar den kvantitativa urfolksforskningen kopplingen mellan kolonisation och våld mot kvinnor på delvis olika sätt. Det finns också skillnader i urfolksforskningen beträffande om och hur genus tillmäts betydelse, bland annat eftersom feminism och jämställdhet av vissa forskare uppfattas som koloniala konstruktioner och därmed som irrelevanta för urfolk. Dock har en urfolkfeministisk förståelse av våld mot kvinnor blivit alltmer framträdande, särskilt i den kvalitativa forskningen. I den urfolkfeministiska förståelsen av våld mot kvinnor är en genus- och maktanalys central och bekämpandet av våldet sammankopplas med möjligheten att uppnå autonomi och självbestämmande för urfolk.

I detta avsnitt beskrivs först hur urfolksforskningen förstår våld som sammanhängande med begreppen historiskt trauma respektive historiskt förtryck. Därefter presenteras hur våld mot kvinnor förstås i den urfolkfeministiska forskningen. Avslutningsvis presenteras en sammanhållen förståelse som betonar att det är en mängd olika samhällsfaktorer och hur de relaterar till varandra som utgör rotorsaker till våldet.

2.4.1 Historiskt trauma och historiskt förtryck

En ganska vanlig uppfattning är att koloniseringen har gjort urfolk mer sårbara för förekomst av riskfaktorer för våld jämfört med majoritetsbefolkningen (se ovan under 2.2.2).

Assimilering, markförluster, tvångsförflyttningar och andra övergrepp har slagit sönder bland annat sociala och politiska strukturer, självbestämmande, kunskaper, familjer och kulturer, och lett till höga nivåer av socioekonomiska och psykosociala problem som brukar ses som riskfaktorer för våld. Många forskare menar dock att denna förklaring inte räcker. En vanlig förståelse som finns i urfolksforskningen är att konsekvenserna av att bli koloniserad, till exempel följdverkningarna av våldsutövning i internatskolorna eller av att traditionella samhällsfunktioner satts ur spel, måste ses som ett *historiskt trauma* som överförs till nya generationer som också får uppleva ilska, smärta, sorg och hopplöshet. Historiska trauman ses som en kollektiv process, men med nutida konsekvenser på individnivå genom hur människor hanterar eller påverkas av traumat. Detta kommer till uttryck genom bland annat psykisk ohälsa. Det anses även öka risken för våld inom urfolken, också mot kvinnor och barn, på grund av inter-generationellt överfört våld (Sametinget 2016a, Burnette 2015a, Brownridge et.al 2017, Hoffart & Jones 2018).

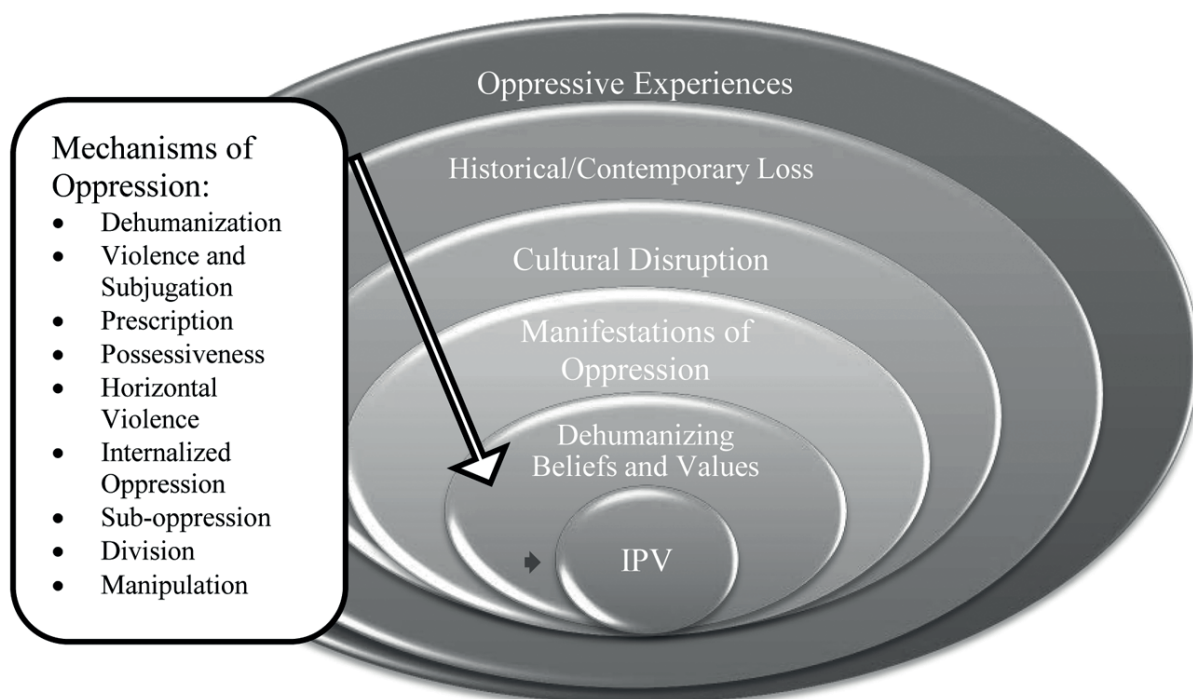
Med en sådan förståelse av våld mot urfolkskvinnor följer vanligen vissa specifika förslag på vad som bör göras åt våldet. Till exempel Brownridge et.al (2017) lyfter fram kulturellt relevanta insatser som bland annat föräldraskapsstöd, stöd till familjer där det finns risk för att det ska uppstå våld och gruppaktiviteter för att läka från våld liksom för att förebygga återfall i våld. För att skapa förutsättningar för att minska effekterna av historiska trauman framhålls att det berörda urfolket genom självbestämmande bör få välja och utforma relevanta aktiviteter och åtgärder.

En del forskare menar att en förståelse av hur historiska trauman kommer till uttryck på individnivå som beskrevs nyss inte bara är svår att belägga empiriskt (jämför ovan under 2.2.2) utan även är otillräcklig på en teoretisk nivå för att fullt ut förstå dagens sociala problem. Till exempel Burnette menar att det behövs ett teoretiskt ramverk som visserligen inkluderar historiska trauman men som också utvecklar och förklarar hur historien interagerar med det nutida förtryck som urfolk erfar. Burnette argumenterar för ett teoretiskt ramverk som hon kallar *historiskt förtryck* och som hon definierar enligt följande:

[D]en kroniska, genomgripande och inter-generationella erfarenheten av ett underkuvande som över tid har blivit påfört, normaliserat och internaliserat i många amerikanska urfolks dagliga liv. Även om historiskt förtryck inkluderar historiska trauman [...] inkluderar det också näraliggande faktorer som vidmakthåller förtrycket, inklusive diskriminering, mikroaggressioner (eller dagliga orättvisor och nedsättande budskap som marginaliserade befolkningar erfar), fattigdom och marginalisering (Burnette 2015a, s. 536, författarens översättning).

Burnettes förståelse handlar om att utforska den maktdynamik som vidmakthåller ojämlikhet och förtryck genom internalisering av historiskt förtryck och att förtrycket därigenom vidmakthålls av de förtryckta själva. Burnette hämtar i sin tur inspiration från Freire (2000) som utvecklat ett kritiskt perspektiv på hur de förtryckta genom att internalisera förtryckarens värderingar och kopiera dennes strategier och beteenden själva upprätthåller förtrycket, till exempel genom våld inom den förtryckta gruppen. När det gäller våld mot kvinnor kan det enligt Burnette till exempel handla om att beteenden som från början var en rimlig copingstrategi, som att hålla förekomsten av våld hemlig för förtryckaren, över tid fått till följd att våldet tystas ner inom urfolkssamhället och i stället bidrar till att vidmakthålla våldet. Det kan också handla om att urfolk använder förtryckarens avhumaniserande taktiker, till exempel våld mot kvinnor, för att uppnå en känsla av makt. På så sätt kan ledare inom urfolken också bli förtryckare och förtrycket kan vidmakthållas med endast mycket liten extern påverkan. Enligt Burnette kan detta fenomen leda till internalisering av hegemoniska, sexistiska och dominerande normer om kön som ökar risken för våld mot urfolkskvinnor.

Historiskt förtryck och nutida maktdynamiker som den kontext våld mot kvinnor i urfolkssamhällen behöver förstås i illustrerar Burnette med följande bild (Burnette 2015a, s. 544):

Interpersonellt våld kan förekomma inom aspekterna och aspekterna kan i sig själva förstås som olika former av våld, till exempel strukturellt eller kulturellt våld. Det finns vidare kopplingar mellan de olika aspekterna och tillsammans skapar de grogrund för en utökad risk för partnervåld. De olika aspekterna handlar om bland annat följande som framkommit i intervjuer Burnette genomfört (Burnette 2015a, s. 545–553):

- Erfarenheter av förtryck: internatskolor och diskriminering.
- Historiska och nutida förluster: traditioner och språk.
- Kulturell upplösning: ändrade kommunikationsmönster samt policyer som omorganiserar sociala strukturer och försvårar överföringen av traditionella värderingar, till exempel respekt för kvinnor.
- Uttryck för förtryck: misstroende och våld som tystas ner.
- Avhumaniserande övertygelser och värderingar: normalisering och acceptans av våld mot kvinnor.

Burnettes förståelse av våld mot urfolkskvinnor ligger inom ramarna för det som kan beskrivas som en urfolksfeministisk förståelse. I nästa avsnitt behandlas en sådan förståelse närmare.

2.4.2 Urfolksfeministisk förståelse

En urfolksfeministisk förståelse av våld mot urfolkskvinnor har utvecklats utifrån en kritik både av hur västerländsk feminism förstår våld mot kvinnor och av könsneutrala (eller könsblinda) urfolksperspektiv som bortser från betydelsen av kön och förekomsten av internaliserad patriarkal kolonialism. En analys som tar hänsyn till kön ses som nödvändig för att fullt ut förstå det våld urfolkskvinnor utsatts för och grundorsakerna till det våld de utsatts för idag och därmed även för att veta vad som behöver göras för att bemöta, hantera och förebygga våldet.

Västerländsk feminism kritiseras för att inte inrymma urfolkskvinnors historiska och nutida erfarenheter, livsvillkor och kultur i våldsförståelsen. Därmed följer en bristande förståelse för att urfolkskvinnors utsatthet mindre har att göra med sådant som anses skapa grogrunden för våld mot kvinnor i västvärlden, till exempel uppdelningen i reproduktivt och produktivt arbete (se till exempel Andrews 1997, Smith 2005). Den västerländska feminismens idéer om vad som behöver göras passar därför ofta dåligt in i urfolkskvinnors liv och kan vara skadliga för urfolkskvinnor och urfolkssamhällen. Västerländska förståelser och insatser blir inte sällan uttryck för och en praktik av fortsatt kolonisering.

Det finns studier som visar att urfolkskvinnor syn på våld åtminstone delvis skiljer sig från majoritetskvinnors. Till exempel en amerikansk enkät- och intervjustudie med urfolkskvinnor och vita kvinnor med europeisk härkomst visade på skillnader (Tehee och Esqueda 2008). Urfolkskvinnorna hade en definition av våld som i princip enbart omfattade fysiskt våld, medan majoritetskvinnorna lyfte fram verbala kränkningar och emotionellt våld tillsammans med fysiskt våld. Forskarna tolkar det som att urfolkskvinnorna hade en högre tröskel för att förstå ett beteende som våld vilket även återspeglade sig i kvinnornas syn på när det ansågs nödvändigt att kontakta polisen. Det fanns också en tydlig skillnad beträffande vad kvinnorna uppfattade som orsaker till våldet. Majoritetskvinnorna tenderade att förklara våldet med interna faktorer hos mannen såsom ilska och bristande kontroll, medan urfolkskvinnorna ansåg att våldet härrörde från externa samhällsliga faktorer såsom fattigdom och arbetslöshet. Majoritetskvinnorna hade överlag mindre förstående inställning till våld, till exempel om det är rätt att slå tillbaka eller att ta till våld när man känner sig kränkt av någon. Urfolkskvinnor gav i högre utsträckning en bild av utsatta kvinnor som inte stämmer överens med föreställningen om att utsatta kvinnor är svaga och saknar aktörskap. Men det fanns också likheter. Forskarna noterade inga märkbara skillnader vad gäller vem som brukar ta initiativ till våld (båda grupperna menade att det var mannen) eller vad de främst gjorde för att få slut på våld (ta sig från situationen). Det fanns också en samsyn angående våldets effekter för barnen. Båda grupperna nämnde trauma och risk för inter-generationellt överfört våld.

Urfolkskvinnor utsätts för former av våld som mycket sällan majoritetskvinnor har erfarenheter av eftersom våldet hänger samman med kolonisering och diskriminering, till exempel rasistiskt våld från okända män och övergrepp av myndighetsföreträdare. Den urfolksfeministiska forskningen har belyst hur staten och majoritetssamhället ofta visar litet intresse för att motverka sådant våld (se till exempel Deer 2015). Även den västerländska feministiska rörelsen har brustit i detta avseende (se till exempel Andrews 1997). I Kanada har problemet med saknade och mördade urfolkskvinnor lyfts fram. Detta problem hänger ofta samman med människohandel inom landet eller utgör hatbrott, dvs. förövaren dödar kvinnorna för att de är urfolkskvinnor (se till exempel Amnesty 2009 och Craig 2014). Kanadensiska staten har kritiserats för att inte ta dessa försvinnanden och mord på allvar och har fått motta skarp kritik av FN, bland annat för bristande insatser för att motverka problemet (CEDAW 2015).

Baskin (2019) redogör för erfarenheter från ett kriscenter i Vancouver som alltid frågar efter förövarens etnicitet eftersom de annars inte kan ge kvinnan rätt stöd och hjälp. Enligt kriscentret är det tydligt att när urfolkskvinnor utsätts av majoritetsmän handlar det om ett

hatbrott med grund i sexism och rasism. Det kan även förekomma vid partnervåld. Kriscentret möter kvinnor som säger att männen gjort klart för dem att de utsätter dem för våld på grund av deras etnicitet, till exempel en kvinna som berättade att mannen sa att hon förtjänade hans våld eftersom "urfolk är dumma i huvudet".

Västerländsk feminism kritiseras vidare för att ha en snäv våldsförståelse genom att överbetona interpersonellt våld på individnivå och inte uppmärksamma hur våld på individnivå hänger samman med våld på andra nivåer. Urfolkskvinnor har historiskt utsatts för och utsätts fortfarande för olika former av våld och på fler nivåer än den individuella. Weaver (2009) beskriver det som att urfolkskvinnor möter våld i flera olika former, såsom våld genom "policyer som kränker suveräniteten, förövare i familjen och internaliserat självhat som manifesteras i psykisk ohälsa och självmordstankar" (Weaver 2009 s. 1556, författarens översättning). En våldsform som ofta lyfts fram är strukturellt våld. En definition av strukturellt våld som finns i den internationella litteraturen är "en mängd attacker på mänsklig värdighet; extrem och relativ fattigdom, social ojämlikhet från rasism till ojämställdhet, och sådana mer spektakulära former av våld som utan tvekan utgör människorättsövergrepp".¹¹ Strukturellt våld handlar om sociala ordningar som är inbäddade i hur samhället är organiserat och som skadar människor. Strukturellt våld kan enligt Baskin (2019) till exempel handla om att urfolkskvinnor skuldbeläggs för våldet de utsätts för genom att våldet förklaras med kvinnornas "livsstil".

En urfolksfeministisk förståelse av våld mot urfolkskvinnor skiljer sig från andra urfolksperspektiv främst utifrån förhållningssättet till kön. Som beskrevs i avsnitt 1.2 ses internaliserad patriarkal kolonialism med dess nedvärdering av urfolkskvinnor som en strukturell grundorsak till urfolkskvinnors höga utsatthet för våld och övergrepp. Genom internaliseringen har våldet normaliserats och bagatelliserats samt i många sammanhang lett ett osynliggörande av och en tystnad kring våldet. Könneutrala (eller könsblinda) perspektiv i urfolksforskning och aktivism kritiseras för bristen på genusanalys eftersom det osynliggör hur internaliserad patriarkal kolonialism utgör grogrund för våld och skapar stora problem för våldsutsatta kvinnor. Ett exempel på det sistnämnda är när mäns våld mot kvinnor börjar ursäktas med argument hämtade från det västerländska patriarkatet, såsom att kvinnor provocerat fram våldet eller annars utifrån patriarkala värderingar förtjänar sin våldsutsatthet (se till exempel Sørensen 2001 beträffande Grönland).

Kuokkanen (2015 och 2019) har framhållit att urfolksorganisationer tenderar att sammanblanda könade former av kvinnospecifikt våld med könade konsekvenser av mer generella former av våld. Detta leder ofta till att det förstnämnda våldet osynliggörs. Urfolksfeministiska forskare har också problematiserat hur urfolksmäns intressen, omformulerade som hela gruppens intressen, tenderar att överordnas kvinnors intressen som inte ses som hela gruppens intressen och kan mötas med kraftfullt motstånd från urfolksledare och urfolksorganisationer (se till exempel Marchetti 2008 och Gunn 2015). Urfolkskvinnor kommer därför i kläm mellan det förtryck de delar med sina urfolksmän och våldet de utsätts för av samma män (Kuokkanen 2015). Detta kan till exempel leda till att det uppfattas som viktigare att skydda våldsutövande urfolksmän från majoritetsstatens interventioner än att skydda urfolkskvinnor från våld av samma män. Urfolksfeministiska forskare påpekar vidare

---

¹¹ Pedersen et al., 2013, s. 1035, citerade i Baskin 2019, s. 7, författarens översättning.

att internaliserad patriarkal kolonialism är problematisk i relation till interventioner för att bemöta, hantera och förebygga våld. Om patriarkal kolonialism inte synliggörs och bekämpas finns en risk för att ett återupplivande eller en förstärkning av kultur, traditioner och urfolks egna lagar som tidigare skyddade mot våld inte gör det idag (Snyder 2014 och Kuokkanen 2019).

Med grund i en genusanalys är det främst tre frågor som problematiseras och diskuteras: (1) att urfolk tenderar att framhålla kolonisationen som enda orsak till våldet och som en ursäkt för våld, (2) att hela ansvaret för våldet externaliseras, dvs. läggs på förhållanden eller aktörer utanför urfolkssamhället, och (3) att våld mot urfolkskvinnor måste ses som ett hinder mot reellt och hållbart självbestämmande.

Enligt Snyder et.al (2015) kan det inte vara så enkelt att män utövar våld mot kvinnor enbart på grund av koloniseringen:

Bekövat våld kommer inte att försvinna genom att ta tag i kolonisationen. Urfolksmän skadar inte urfolkskvinnor enbart på grund av koloniseringen. Det kan inte vara så enkelt. [...] Det finns många myter om våld, varav en är att människor begår övergrepp mot andra på grund av stress. Urfolkskvinnor utsätts för lika mycket, om inte mer exploatering än urfolksmän, ändå är urfolkskvinnor primärt de som utsätts för våld och inte förövare av våld. Orsakerna till de höga nivåerna av våld mot urfolkskvinnor är komplicerade och vi måste röra oss bortom retorik och myter för att uppmärksamma och arbeta med denna komplexitet. Våld och konflikt ska inte sammanflätas; våld är en inlärd respons på konflikt och har att göra med makt (s. 617–618, författarens översättning).

I urfolksfeministisk forskning tillbakavisas en förståelse av våld som en konsekvens enbart av urfolksmäns eget offerskap, till exempel att våldet kopplas till mäns känslor av maktlöshet eller missbruk på grund av koloniseringen. Sådana förståelser framställer urfolksmän som de största offren för koloniseringen och bortser från den internalisering av patriarkatet som håller den koloniala bilden av urfolkskvinnor som andra klassens medborgare och underordnade medlemmar i urfolkssamhället vid liv. Om urfolksmäns våld mot urfolkskvinnor primärt uppfattas som ett könsneutralt problem och som en fråga om relationen mellan förövarna och den koloniserande nationalstaten fritas urfolksmän från ansvar för sitt våld. Därför behöver enligt dessa forskare undersökas inte bara hur våld mot kvinnor kan förstås i relation till koloniseringen, utan även hur våldet förklaras, adresseras och sanktioneras i urfolkssamhällen (se till exempel Sørensen 2001, Davies 2011a, Davies 2011b, Deer 2015, Snyder et.al 2015, Kuokkanen 2015 och 2019).

Flera forskare pekar på att våld mot urfolkskvinnor även förekom före koloniseringen och att man såg strängt på våld mot kvinnor (till exempel Cox et.al 2009, Matamonasa-Bennett 2014, Snyder et.al 2015). Detta framgår av bland annat gamla berättelser som har traderats genom generationerna och haft stor betydelse för urfolks rättsuppfattning. Snyder et.al (2015) menar att det är viktigt att få fatt i den rättsuppfattningen och att identifiera dess kunskap och normer i stället för att begrava det i en retorik om att urfolkssamhällen före koloniseringen var fria från sexism och våld. En sådan retorik tystar röster som vill ha en möjlighet till ett annat samtal och som kräver förändring. Eftersom internaliserad patriarkal kolonialism bidrar till att nedvärdera urfolkskvinnor anses urfolk ha ett eget ansvar att få stopp på våldet genom att förändra värderingarna och avkolonisera kön- och maktrelationerna i urfolkssamhället (se till exempel Davis 2011b, Baskin 2019).

Mot bakgrund av beskrivningen hittills kan ett huvudargument i en urfolksfeministisk förståelse av våld formuleras som att våld mot urfolkskvinnor måste undersökas, förstås, kritiseras, diskuteras och åtgärdas utifrån ett genusperspektiv och en kritisk granskning av både urfolkssamhällets och den koloniserande statens förståelser och praktiker, historiskt och i nutid. Ett annat vanligt argument är att det behövs en intersektionell förståelse för att inte hjälplöshet och offerskap ska riskera att framstå som en inneboende egenskap hos våldsutsatta urfolkskvinnor eller i urfolkskulturen. Med en intersektionell förståelse lyfts de strukturella rotorsakerna till urfolkskvinnors sårbarhet för våld och hur de interagerar fram, både som en form av våld och källa till våld som inte kan separeras från individuella händelser av våld (Clark 2016, Kuokkanen 2015, Brassard et.al. 2015). Regeringars policyer och rättsliga initiativ som berör våld mot urfolkskvinnor saknar dock ofta en intersektionell förståelse (Fotheringham et.al. 2020, Burman 2017, Marchetti 2008).

Ett ytterligare centralt urfolksfeministiskt huvudargument är att urfolks kamp för självbestämmande och landrättigheter inte kan separeras från urfolkskvinnors hävdande av frihet från förtryck, däribland en rätt till kroppslig integritet. Kopplingen mellan självbestämmande och bekämpande av våld mot urfolkskvinnor formulerades för mer än tre decennier sedan av urfolkskvinnors organisationer och har därefter varit ett vanligt tema i den urfolksfeministiska forskningen. För mer än 20 år sedan uttryckte Luna kopplingen så här:

Att minska förekomsten av våld i nära relationer är avgörande för att vi, som urfolk, på ett betydande sätt ska kunna förbättra urfolkskvinnors hälsa och välbefinnande. Urfolkskvinnor utgör hälften av våra samhällen, men våra samhällen har inte betjänat kvinnorna. Urfolkssamhällen som stärker sina insatser för att stödja och skydda urfolkskvinnor från våld bidrar till att utjämna den ojämlikhet våra kvinnor möter samtidigt som makten, handlingskraften och självbestämmandet för våra samhällen stärks. Att stärka både urfolkskvinnorna och urfolkssamhället är nyckeln till framgång. (Luna 1999, författarens översättning)

En liknande argumentation återfinns hos bland andra Kuokkanen som menar att konsekvenserna av våld mot urfolkskvinnor inverkar negativt på hela urfolkssamhället på ett sätt som kraftigt inverkar på samhällets kapacitet och förmåga att ha kontroll över sina egna angelägenheter och gemensamma intressen (Kuokkanen 2019). Ingram (2016) pekar vidare på hur våld mot kvinnor hindrar kvinnor från att utöva sina rättigheter och påverka den sociala rättvisan i ett samhälle.

På teoretisk nivå betonas hur våld mot urfolkskvinnor både historiskt och i nutid hänger samman med sådant strukturellt våld varigenom urfolk fräntas sitt land, sina marker och sitt självbestämmande. Att urfolkskvinnors intressen brukar anses underordnade vad som framställs som hela urfolksgruppens intressen har dock skapat en dikotomi mellan landrättigheter som en fråga om självbestämmande och våld som en social fråga som inte har med självbestämmande att göra (Kuokkanen 2019). Enligt Baskin

[...] kan självbestämmande inte betyda att urfolksmän har rätt att kontrollera urfolkskvinnors liv, inte heller kan det enbart betyda splittring och oberoende. Det [självbestämmande] måste omfatta respekt, ömsesidigt beroende, ansvar, dialog och engagemang i urfolkskvinnors rättigheter och krav. Därför behöver kvinnor och män, samt de som identifierar sig på andra sätt, föreställa sig en urfolksnationalism som utmanar rasism och sexism samtidigt som

kvinnors jämlika deltagande i ledarskap säkras, både i urfolkssamhällen och i urbana miljöer. (Baskin s.16, författarens översättning)

Hunt (2015) leker med tanken om hur det skulle bli om våld mot urfolkskvinnor på ett självklart sätt sågs som en fråga om självbestämmande.

Vad skulle hända om vi, varje gång en urfolkskvinnas personliga gränser överträds utan hennes samtycke, skulle agera på samma sätt som vid det hot en pipeline innebär – en överträdelse av territoriella gränser utan samtycke? [...] Tänk om vi skulle placera henne i en cirkel av heder och respekt för att visa henne att vi inte längre står för detta våld? Vi skulle ta med oss mat, sång och berättelser till henne, vi skulle verkligen skydda hennes självbestämmande och hennes kroppsliga gränser som överträtts och kränkts. (Hunt 2015, s. 8–9, författarens översättning)

På grund av de samband som finns på kollektiva och individuella nivåer mellan integritet, makt, autonomi och självbestämmande ses urfolkskvinnors dramatiskt förhöjda utsatthet för våld som ett avgörande hinder för urfolks självbestämmande (se till exempel Smith 2005, Davis 2011a, Gunn 2014). Individuell autonomi (integritet och självbestämmande) är nödvändigt för en meningsfull kollektiv autonomi och finns det sociala eller kulturella praktiker som kränker individuell autonomi för en grupp undermineras även den kollektiva autonomi (se Kuokkanen 2013 med referenser). Kollektivt självbestämmande förutsätter autonomi på både kollektiv och individuell nivå. Därför krävs både individuellt och kollektivt ansvarstagande för att värna kvinnors personliga integritet och autonomi genom att få slut på våldet, i annat fall kan inte "självet" i självbestämmande sägas inkludera kvinnor (se Kuokkanen 2019 med referenser).

I Kuokkanens intervjustudie som presenteras närmare i kapitel 3 (Kuokkanen 2019), utvecklar Kuokkanen tillsammans med forskningsdeltagarna vad individuellt och kollektivt ansvarstagande för våld mot urfolkskvinnor skulle kunna innebära. Sammanfattningsvis beskrivs det så här:

- Individuellt ansvarstagande: urfolksledare och urfolkspolitiker uppmärksammar problemets allvar inom sina egna samhällen, inser hur deras tystnad och underlåtenhet att agera bidrar till problemet och konsoliderar manlig makt, samt stödjer de krafter som arbetar för att eliminera våldet mot urfolkskvinnor.
- Kollektivt ansvarstagande: strukturer som driver på människors val att utöva eller acceptera våld behöver ersättas med strukturer som med en uthållig moral och med ett hållbart institutionellt engagemang upprätthåller en norm om individuell integritet och kvinnors lagliga rätt till säkerhet och frihet från kroppslig skada eller rädsla för våld.

Urfolkskvinnors engagemang och arbete mot våld kan ses som ett exempel på både självbestämmande och kollektivt ansvarstagande (Kuokkanen 2019). I en kontext av självbestämmande ses också urfolkskvinnor som aktörer på ett sätt som utmanar bilden av urfolkskvinnor som hjälplösa offer för våld. I stället kan de ses som de viktigaste kunskapsbärarna av vad som krävs för att läka från våld och förebygga våld i framtiden (Barkaskas & Hunt 2017). Den urfolksfeministiska kopplingen mellan självbestämmande och våld mot urfolkskvinnor möts dock av visst motstånd. En del urfolksorganisationer uppfattar den för radikal och förstår i stället våldet enbart som en social fråga kopplad till

marginalisering och fattigdom, och menar följaktligen att våldet skulle upphöra om de sociala problemen åtgärdades. Urfolksfeministiska organisationer och forskare befarar att en del av motståndet hos manliga urfolksledare kan ha att göra med att det finns manliga urfolksledare som är delaktiga i det våld de förväntas adressera (Kuokkanen 2019).

2.4.3 En sammanhållen förståelse av samhällsfaktorer

Den forskning som hittills presenterats lyfter främst fram vissa aspekter på samhällsnivå som särskilt centrala för att förstå våld mot urfolkskvinnor. De flesta forskare menar dock också att det är viktigt med en helhetssyn som innefattar flera olika faktorer på samhällsnivå. Några forskare tar ett brett grepp genom att lyfta fram en förståelse som kan kallas sammanhållande eftersom de inte fokuserar på några utan flera samhällsfaktorer av olika art. Till exempel Bopp et.al (2003) har sammanställt de samhällsfaktorer de menar tenderar förekomma i urfolkssamhällen med hög förekomst av våld och övergrepp i familjen. De betonar att samhällsfaktorerna inte bara möjliggör våld utan också gör det svårt att stoppa våldet. De lyfter fram följande tolv samhällsfaktorer (Bopp et.al. 2003, s. 51–62):

- 1) Frånvaro av konsekvenser vid våldsutövning och förekomst av personlig immunitet från ansvar.
- 2) Rådande manliga uppfattningar om och attityder till kvinnor.
- 3) En historia av våld och övergrepp i familjen.
- 4) Låg nivå av välbefinnande för individer och samhället.
- 5) Låg kapacitet och inadekvata insatser hos professionellt stödjande aktörer.
- 6) Ledarskap som tillåter våldet att fortsätta.
- 7) Ineffektiva policier.
- 8) Bristande tillit till och funktion hos rättssystemet.
- 9) Fattigdom och arbetslöshet.
- 10) Låg medvetenhet och kunskap samt dålig vaksamhet om våld.
- 11) Geografisk och social isolering.
- 12) Svagt spirituellt och moraliskt klimat.

Bopp et.al (2003) betonar att faktorerna inte opererar isolerat från varandra utan snarare ska ses som ett ömsesidigt förstärkande system av faktorer. De är också tydliga med att hänsyn måste tas till att alla urfolkssamhällen är olika och att det därför behövs en noggrann genomlysning av på vilket sätt de olika faktorerna är relevanta och hur de – ensamma och i samverkan - påverkar eller inte påverkar problemet med våld i det aktuella samhället. Det behöver också finnas en öppenhet för att det finns fler samhällsfaktorer som behöver beaktas.

2.4.4 Maskulinitet och våld

Det finns mycket lite internationell urfolksforskning med uttalat fokus på maskulinitet och våld mot urfolkskvinnor. Som ett exempel på forskning som närmar sig frågan kan nämnas en antologi som belyser hur patriarkal kolonialism även påverkar urfolksmän och hur utförandet av positiv och hälsosam maskulinitet skulle kunna bidra till en positiv utveckling av urfolkssamhällen och stärka avkolonisering (Innes & Anderson 2015). Ett annat exempel är en artikel som problematiserar hur Māori män främst konstrueras som våldsamma och problematiska och hur forskning tenderar att ignorera hur våld kan förebyggas genom hur män konstruerar sin maskulinitet i relation till kulturell identitet (King & Robertson 2018).

2.4.5 Urfolksfeminism och mänskliga rättigheter

Som nämndes i avsnitt 1.3 har kritik riktats mot artikel 22 i Urfolksdeklarationen för att den betonar kvinnors sårbarhet på ett sätt som får hjälplöshet och offerskap att framstå som en inneboende egenskap hos våldsutsatta urfolkskvinnor, i stället för att lyfta fram de strukturella orsakerna till urfolkskvinnors sårbarhet för våld. En del urfolksfeministiska forskare menar ändå att mänskliga rättigheter kan vara en normativ bas för att driva frågan om våld mot urfolkskvinnor. Andrews lyfte fram potentialen hos mänskliga rättigheter redan innan Urfolksdeklarationen antogs med argumentet att mänskliga rättigheter framför allt är användbara i det lokala arbetet mot våld, dock under förutsättning att kvinnors mänskliga rättigheter implementerar en intersektionell förståelse där eliminering av rasism och social orättvisa ges samma betydelse som eliminering av patriarkatet (Andrews 1997).

Kuokkanen menar att urfolksrättigheternas kollektiva natur gör att det går att komma runt nackdelarna med den västerländska förståelsen av rättigheter samtidigt som de för urfolkskvinnor betydelsefulla relationerna mellan individuell och kollektiv nivå kan lyftas fram. Enligt Kuokkanen ger det också en möjlighet att närma sig våldet som en fråga om ojämställdhet utifrån en intersektionell förståelse, dvs. med beaktande av hur olika maktordningar i samverkan utgör en rotorsak till våldet samtidigt som det försvårar för våldsutsatta urfolkskvinnor att få adekvat stöd och skydd (Kuokkanen 2012).

Urfolksfeministiska forskare och urfolkskvinnors organisationer har varit engagerade i diskussioner inom FN-systemet om våld mot urfolkskvinnor. Som nämndes i avsnitt 1.3 har den urfolksfeministiska förståelsen av våld mot urfolkskvinnor haft ett inflytande på hur FN-systemet numera ser på våldet. Detta är särskilt tydligt i den del av FN-systemet som handlar om urfolksrättigheter. Till exempel i rapporten från UNPFII:s expertmöte om våld mot urfolkskvinnor (ECOSOC 2012) kopplas frågan om våld mot urfolkskvinnor ihop med implementeringen av självbestämmande enligt följande:

Experterna uppmanar urfolkssamhällen, inklusive urfolksledare och urfolksorganisationer, att ta problemet med våld mot kvinnor och barn på allvar. Detta bör vara en oskiljaktig del av synen på arbetet för mänskliga rättigheter eftersom implementering av urfolks självbestämmande kräver erkännande och demontering av existerande patriarkala sociala relationer, undanröjande av diskriminerande policyer samt ett kontinuerligt engagemang för urfolkskvinnors rättigheter inom alla urfolksinstitutioner och på alla nivåer. (ECOSOC 2012, § 46, författarens översättning)

I rapporten noteras vidare att om urfolkskvinnors självbestämmande ska kunna realiseras måste urfolkskvinnor och urfolksflickor ses som aktiva subjekt och som bärare av rättigheter som kräver att åtgärder vidtas för att bekämpa våldet (ECOSOC 2012, § 38).

Även i Urfolksrapportörens rapport om urfolkskvinnors mänskliga rättigheter finns en tydlig urfolksfeministisk förståelse av våldet, till exempel genom hur förståelsen av våld formuleras:

Urfolkskvinnor och urfolksflickor utsätts för komplexa, flerdimensionella och ömsesidigt förstärkande kränkningar av sina mänskliga rättigheter. Kränkningarna av urfolkskvinnors kollektiva ekonomiska, sociala, kulturella, civila och politiska rättigheter är varierande och allvarliga. Dessa kränkningar är i sig själva allvarliga överträdelser, men utgör också en form av strukturellt våld mot urfolkskvinnor genom den utsatthet livsvillkoren för med sig och hur de rutinmässigt utesluts från att komma i åtnjutande av de rättigheter och resurser som

andra medborgare har tillgång till. Urfolkskvinnor utsätts även för andra former av våld, såsom traditionella praktiker, sexuellt våld, människohandel, våld i hemmet och dödligt våld motiverat utifrån kön. (FN:s Generalförsamling 2015, §73, författarens översättning)

Urfolksrapportören lyfter vidare som nyckelutmaningar fram följande:

Urfolks system för styrning och interna maktstrukturer är ofta tydligt bekönade och kan exkludera kvinnor och deras perspektiv från administrationen av rättvisa och kontrollen över utvecklingen av sociala standarder och beslut, vilket påverkar kvinnors sårbarhet för kränkningar av sina mänskliga rättigheter. Sammanhållningen i urfolkssamhällen tenderar att vara stark, vilket kan tjäna till att skydda förövare och tysta kvinnor. Det är också ofta förknippat med ett starkt stigma att vara våldsutsatt varför urfolkskvinnor ofta är rädda för att bli utfryssta om de anmäler våld. Vidare kan den starka sammanhållningen och det sociala stigmat runt våld begränsa kvinnors möjligheter att söka rättvisa genom att vända sig till instanser utanför urfolkssamhället. (FN:s Generalförsamling 2015, §71, författarens översättning)

En urfolksfeministisk förståelse av våld har också börjat komma till uttryck inom den del av FN-systemet som rör kvinnors rättigheter och våld mot kvinnor. Som exempel kan nämnas den tidigare nämnda granskningen av CEDAW-kommittén om hur staten Kanada har agerat med anledning av försvunna och dödade urfolkskvinnor. I rapporten uttalar kommittén under rubriken ”Rotorsaker till diskriminering” bland annat följande:

Flera studier och rapporter som gjorts tillgängliga för kommittén betonar också det faktum att internaliseringen av patriarkala koloniala strukturer har skapat omständigheter varunder urfolkskvinnor ofta inte åtnjuter samma grad av rättigheter och skydd som urfolksmän och män och kvinnor som inte är urfolk. (CEDAW 2015, p. 128, författarens översättning)

Det framgår mycket tydligt för kommittén att de varaktiga konsekvenserna av diskriminering på grund av kön och ras som förövades mot urfolkssamhällena under koloniala och post-koloniala perioder, på ett signifikant sätt har bidragit till den oproportionerligt höga nivån av våld mot kvinnor [...] liksom till hur våldet för det mesta har bemötts med straffrihet. (CEDAW 2015, p. 130, författarens översättning).

Sammanfattningsvis kan sägas att människorätts-systemet inom FN presenterar starka skäl för alla relevanta aktörer, bland annat stater, urfolksinstitutioner och urfolksorganisationer, att ta ansvar för att adressera och bekämpa alla former av våld mot urfolkskvinnor. Som framgår av avsnitt 1.3 börjar även staters skyldigheter enligt internationell rätt att formuleras på en mer konkret nivå, bland annat beträffande interventioner för att bemöta, hantera och förebygga våld. I nästa avsnitt presenteras vad den internationella forskningen har att säga om sådana interventioner.

2.5 Interventioner

Den internationella forskningen om interventioner domineras av två teman: hinder mot hjälpsökande respektive urfolkssamhällens egna interventioner mot våld. Forskningen om hinder för hjälpsökande belyser problem inom både urfolks- och majoritetssamhället som försvårar för våldsutsatta urfolkskvinnor att söka stöd och skydd. Det andra temat kretsar

kring att urfolk själva bör intervensera mot våld samt hur det bör ske och organiseras.

2.5.1 Hinder mot hjälpsökande

Forskningen tyder på att våld som urfolkskvinnor utsätts för mer sällan än våld som andra kvinnor utsätts för kommer till rättsväsendets eller andra myndigheters kännedom. Till exempel studier i Australien indikerar att omkring 90 % av våldet mot urfolkskvinnor inte avslöjas (Willis 2011). Våldsutsatta urfolkskvinnor kan uppleva samma svårigheter som andra våldsutsatta kvinnor när det gäller att vidta åtgärder för att komma ur eller få stopp på våldet. Till exempel rädsla för repressalier från mannen eller tidigare besvikelser i kontakten med polisen kan göra att de tvekar att kontakta polisen (Tutty et.al 2008). Även urfolkskvinnor är väl bekanta med risken för att i kontakter med rättsväsendet och andra myndigheter bli skuldbelagda för våldet de utsätts för (Willis 2011). Forskningen undersöker och problematiserar dock främst hinder för att söka hjälp som är mer specifika för urfolkskvinnor. Dessa hinder är interna eller externa, dvs. kommer inifrån urfolkssamhället eller har sin grund i majoritetssamhället. Det påpekas också att även om hinder mot att till exempel anmäla våld till polisen kan se rätt lika ut för urfolkskvinnor som för andra kvinnor, är det viktigt att komma ihåg att dessa hinder ofta påverkas av andra historiska, sociala, kulturella och praktiska faktorer jämfört med majoritetsbefolkningen (Willis 2011).

Ett internt hinder som beskrivs i forskningen är den stora betydelse familjen och relationer mellan familjer ofta har i urfolkssamhällen. Våldsutsatta urfolkskvinnor som lever i små urfolkssamhällen vill inte orsaka osämja mellan familjer och reta upp mannens familj genom att avslöja våld eller söka hjälp för att försöka få slut på våldet (Sheperd 2001). Våldsutsatthet kan också vara förenat med skam och leda till stigmatisering och utfrysning om våldet avslöjas (Tutty et.al 2008, Willis 2011). Som urfolksfeministiska forskare belyst (se avsnitt 2.4.2) kan utfrysning också botten i att det uppfattas som illojalt mot hela urfolksgruppen att avslöja våld för majoritetssamhället. Våldsutsatta kvinnors intresse av kroppslig integritet och skydd mot våld underordnas därigenom ett kollektivt intresse av att skydda förövare mot statens ingripanden (Marchetti 2008, Gunn 2015, Kuokkanen 2019). Risken för utfrysning kan bland annat leda till att kvinnor inte söker vård för skador av rädsla för att någon ska tro att de har avslöjat våldet (Robertson 2000).

Flera forskare lyfter fram att det är vanligt med en kultur som skyddar förövare, till exempel på grund av maktrelationer inom urfolkssamhället, som normaliserar våld mot urfolkskvinnor eller tystar ner kvinnors röster om våld (Bopp et.al 2003, Willis 2011, Burnette 2015c, Barkaskas & Hunt 2017). Även maktmissbruk hos urfolksledare kan avhålla kvinnor från att söka hjälp inom det egna urfolkssamhället (Willis 2011). Ett ytterligare problem som förekommer i små urfolkssamhällen med täta relationer är svårigheter att uppnå konfidentialitet (Williams et.al 2019, Burnette 2015c).

Vad sedan gäller externa hinder lyfts brist på kunskap och förståelse för urfolkskontexten fram som ett vanligt hinder mot att söka hjälp hos myndigheter och andra aktörer i majoritetssamhället, liksom stereotypa förståelser av urfolkskvinnor (Cox et.al. 2009, Burnette 2015b). Det kan också handla om bristande tillit på grund av tidigare erfarenheter av diskriminerande och fördomsfullt bemötande eller finnas en generell misstro mot myndigheter mot bakgrund av historiska och nutida erfarenheter av förtryck, orättvisor och diskriminering (Barkaskas & Hunt 2017, Willis 2011). Kanadensisk forskning har visat på en större risk för

våldsutsatta urfolkskvinnor jämfört med andra kvinnor att inte bli trodda av rättssystemet och andra myndigheter (Barkaskas & Hunt).

Brist på skyddade boenden och annat stöd med relevant språk- och kulturkompetens lyfts ofta fram som ett hinder mot hjälp. En vanlig uppfattning hos våldsutsatta urfolkskvinnor är att det är mycket svårare att avslöja svåra och intima erfarenheter för någon som saknar kulturkompetens och att de när de befarar att responsen kommer att vara kulturellt irrelevant väljer att inte berätta om våldet (Willis 2011). Urfolkskvinnor som lever i glest befolkade områden möter dessutom geografiska hinder, till exempel för att de bor i avlägsna och isolerade samhällen med bristande resurser och att det är långa avstånd till relevanta stödjande aktörer (Sheperd 2001, Cox et.al 2009).

2.5.2 Urfolks egna interventioner

I forskningen framförs flera argument för varför urfolk själva bör intervensera mot våld mot urfolkskvinnor. Ett argument är bristande tillit till rättssystemet, hälso- och sjukvården och andra aktörer i majoritetssamhället på grund av myndigheternas okunnighet och bristande kulturkompetens men också på grund av koloniala och diskriminerande strukturer och praktiker (Klingspohn 2018, Willis 2011). En stor del av kritiken i forskningen riktas mot de västerländska rättssystemen. Urfolksmän är överrepresenterade i fängelsesystemet i många länder vilket även gäller män dömda för våld i nära relationer. Ambitionen att genom rättssystemet skydda urfolkskvinnor mot våld har lett till att urfolksmäns våld bedöms som allvarigare än andra mäns våld (Jeffries & Bond 2015) och till ett ökat förtryck av urfolksmän (Fitzgerald et.al 2019, Douglas & Corrin 2010). Urfolkskvinnor är än mer överrepresenterade som dömda för våld i nära relationer där en stor andel fall har sin bakgrund i långvarig våldsutsatthet i nära relationer (Barkaskas & Hunt 2017, Parkes & Cunliffe 2015, Sheehy 2014). I forskningen kritiseras också rättsväsendet och andra myndigheter för att kulturalisera våldet. Till exempel Shaw har belyst hur rättsväsendet framställer urfolksmän som ”den barbariske andre mannen”, dvs. som avvikande från majoritetsmän, och urfolkskvinnor som ”vilda, promiskuösa och provokativa” (Shaw 2003). Razack varnar för att kultur är ett tveeggat svärd. Samtidigt som hänsynstagande till kultur är nödvändigt för att förstå förtryckta gruppers krav på rättvisa och förbättra tillgången till relevant hjälp och stöd för våldsutsatta, riskerar kulturella skillnader att förstås som underlägsenhet och dölja könad makt i urfolkssamhällen (Razack 1994).

Rättssystemet kritiseras också för en oförmåga att se bortom vad som har hänt mellan offer och förövare i det individuella fallet (Bopp et.al 2003, Barkaskas & Hunt 2017). Förutom att slå fast händelseförlopp och ansvar i det individuella fallet krävs för rättvisa ur ett urfolksperspektiv att rotorsakerna för överrepresentationen i rättssystemet för både offer och förövare uppmärksammas av rättssystemet. Barkaskas och Hunt uttrycker det som att ”för tillgång till rättvisa för vuxna överlevare av sexuellt våld krävs också att staten påläggs ansvar för kolonialt våld i historien och i nutid som har direkta återverkningar på urfolks erfarenheter i Kanada” (Barkaskas & Hunt 2017, s. 24, författarens översättning). Även rättssystemets former för hur det går att tala om våld ses som problematiska eftersom de inte möjliggör den form av berättande som hos urfolk utgör en del av processen för läkning och begripliggörande av våld (Barkaskas & Hunt 2017). Västerländska rättssystemers repressiva fokus anses stå i konflikt med urfolkskvinnors reparativa och läkande syn på interventioner som även inkluderar familjen och lokalsamhället (Nancarrow 2006).

Ett annat argument är att majoritetssamhällets förståelse av våld och sätt att arbeta mot våld ofta passar dåligt för urfolk (Klingspohn 2018). Myndigheter arbetar i stuprör medan urfolk har en mer integrerad syn på interventioner med mindre skarpa gränser mellan stöd, skydd, prevention och sanktioner (Bopp et.al 2003, Baraskas & Hunt 2017). Med ett urfolksperspektiv på våld förordas bredare och mer sammanhållna interventioner som utöver att hålla förövaren ansvarig och ge offret stöd och upprättelse även ger familjer och samhällen möjligheter att läka och utvecklas. Vidare är kulturellt relevanta metoder sällan tillgängliga i majoritetssamhällets insatser.

Utifrån ett urfolksfeministiskt perspektiv hävdas att urfolkskvinnor har skäl att vara skeptiska till att den koloniserande staten ska åstadkomma en förändring vad gäller våld mot kvinnor eftersom staten har institutionaliserat mäns makt och genom koloniala praktiker slagit sönder eller försvagat urfolks egna sociala, politiska och rättsliga institutioner (Kuokkanen 2019). Urfolkskvinnor och deras organisationer i bland annat Kanada, USA och Australien har därför under lång tid diskuterat möjligheten att i stället utöva sitt självbestämmande genom att mobilisera hela urfolkssamhället och skapa egna samhällsbaserade interventioner mot våld (se till exempel Luna 1999).

Forskningen framhåller två aspekter som särskilt värdefulla när urfolk själva intervenerar mot våld: *kulturell relevans* och *delaktighet*. Olika begrepp används för *kulturell relevans*, bland andra "kulturell trygghet". Med det avses en miljö som är spirituellt, socialt, känslomässigt och fysiskt säker och där kulturell identitet uppmärksammas och värderas genom delad respekt, innebörd, kunskap och gemensamt lärande (Klingspohn 2018). Kulturell relevans beskrivs också som att interventionerna måste ta i beaktande urfolkens tro och värderingar samt deras förståelser av hälsa, spiritualitet, traditionella ceremonier och helande praktiker (Shea et.al 2010). Urfolkskultur eller kulturella traditioner lyfts ofta fram som en faktor som skyddar mot våld. Därmed ses det som viktigt att återknyta till eller förstärka kulturen (Wilson 2016).

Beträffande *delaktighet* betonas vikten av stabila sociala nätverk som kan stärka preventiva insatser och förändra urfolkssamhällets syn på våld i familjen. Det framhålls vidare som betydelsefullt att urfolkssamhället involveras i design, utveckling och implementering av interventionerna eftersom det gör urfolkssamhället starkare och legitimerar interventionerna (Shea et.al 2010). Det framhålls även som viktigt att insatser är designade på ett sätt som återspeglar urfolkets specifika behov i sin lokala kontext och att urfolket får tillbaka makten över och ansvaret för frågan eftersom det bidrar till upprättelse, självbestämmande och självständighet (Cox et.al. 2009).

I en del länder finns alternativa former för interventioner som urfolk själva har utvecklat och ansvarar för och som har rättslig status enligt den nationella lagstiftningen. I USA finns urfolksdomstolar med långtgående jurisdiktion att utifrån urfolksrätt döma i mål om sexuellt våld och våld i nära relationer. Hur sådana domstolar organiseras och hur processen ser ut varierar (Luna 1999). Vissa liknar västerländska domstolar med strikta beviskrav och juridiskt utbildade domare och åklagare, medan andra är mer informella och betonar förlikning och fredsskapande. Det förekommer ibland att det finns en särskild position som "lekmanna-förespråkare" (lay advocate), vanligen en kvinna med egna erfarenheter av våldsutsatthet. Deras uppdrag är att stödja våldsutsatta kvinnor med information om rättigheter, bistå vid

kontakter med stödjande aktörer, utverka domstolsbeslut, stödja kvinnan under domstolsförhandlingar och ibland föra hennes talan.

Urfolk i Kanada och Australien har inte samma möjligheter som i USA att själva utöva jurisdiktion. Det finns en typ av urfolksdomstolar i Kanada, men de har begränsade möjligheter att döma i mål om sexuellt våld och våld i nära relationer, bland annat eftersom det krävs att förövaren har erkänt brottet och domstolarna begärns till att agera inom ramen för nationell kanadensisk lag (Baraskas & Hunt 2017). I Kanada finns också alternativa system, bland annat påföljds-cirklar, som är rådgivande för nationella domare beträffande påföljden. Syftet med alternativen är att utverka kulturellt mer anpassade påföljder med större potential att rehabilitera förövaren. Sådana påföljder utvecklas och verkställs vanligen av det urfolkssamhälle förövare och offer tillhör och möjliggör kulturellt relevanta åtgärder samt bredare insatser än vad det nationella rättssystemet medger. Ett urfolkssamhälle som ofta lyfts fram i forskningen är Hollow Water som har utvecklat ett samarbete med rättssystemet genom vilket urfolkssamhället, polisen, domstolarna och andra stödjande aktörer samarbetar för att ta fram en lösning inriktad på läkning och förlikning (se till exempel Bopp et.al 2003). I Australien finns i princip inga urfolksdomstolar liknande de som finns i USA och Kanada och de alternativa systemen är färre. I delstaten Queensland finns ”Samhällsgrupper för rättvisa” (Community Justice Groups) som är rådgivande när delstatens domstolar ska bestämma påföljd. Dessa är tänkta att i likhet med de kanadensiska påföljds-cirklarna erbjuda alternativa reaktioner på våld som ägs av urfolken själva och är kulturellt relevanta (Fitzgerald et.al 2019).

Bopp et.al (2003) har utifrån den kanadensiska kontexten argumenterat för att nio aspekter måste vara på plats för att en adekvat samhällsbaserad urfolksrespons mot våld och övergrepp ska fylla sin funktion och kunna leda till förändring:

1. Tidig upptäckt och intervention.
2. Tillgång till skyddat boende.
3. Att utsatta aktivt skyddas mot sina förövare.
4. Att förövaren konfronteras och förhindras från fortsatt våldsutövande.
5. Läkning och långvarigt stöd till offren.
6. Ett preventionsinriktat utbildningsprogram.
7. Övervakning och handledning av hushåll där det finns risk för framtida våld och övergrepp.
8. Läkande och förlikande arbete med alla i storfamiljen som påverkas av våldet.
9. Integrering av arbetet mot våld och övergrepp i det bredare arbetet med utveckling av urfolkssamhället och att hela samhället engageras för att utarbeta lösningar på våld och övergrepp i familjen.

En styrka som lyfts fram med de kanadensiska påföljds-cirklarna är att de har potential att integrera västerländska rättssystem med urfolks helande traditioner på ett sätt som gagnar såväl offer som förövare (Cox et.al 2009). Det finns dock kritik mot de alternativ som har utvecklats, särskilt från urfolksfeministiskt håll. Som berördes i avsnitt 2.4.2 finns en skepticism mot att lösningen skulle vara att återgå till ett förflutet eftersom historien och dess traditioner tenderar att romantiseras och ofta leder till att det bortses från viktiga aspekter, bland annat mäns ansvar för sitt våld och att urfolkssamhället har förändrats (Snyder et.al 2015, Razack 1994). Det finns risk för att även urfolks alternativa interventioner domineras av patriarkala tankemönster som underordnar urfolkskvinnors säkerhet och intressen (Kuokkanen 2019, Adjin-Tettey 2007). En vanlig kritik mot urfolksalternativen är att de är för

ensidigt inriktade på förövaren och dennes rehabilitering medan våldsutsatta urfolksskvinnors intressen och behov nedtonas eller bortses från, med risk för att även urfolksalternativen re-viktimiserar kvinnorna (Baraskas & Hunt 2017, Stubbs 2009, Kyllie Cripps & McGlade 2008, Cunliffe & Cameron 2007, Cameron 2006).

Belknap & McDonald (2010) ser en potential i de reparativt inriktade urfolksalternativen i Kanada, bland annat att det publika sättet som våldet hanteras på av urfolkssamhället bidrar till att höja medvetenheten om problemet. De ser samtidigt risker, till exempel vad gäller förmågan att hålla förövarna ansvariga och skydda offren mot ytterligare våld, samt ställer frågan hur det går att säkra att processen bygger på relevant våldskunskap. Coker drar slutsatsen att reparativt inriktade processer kan vara positiva för vissa våldsutsatta urfolksskvinnor, dock under förutsättning att fem kriterier är uppfyllda (Coker 2006): (1) att offrens säkerhet prioriteras över förövarns rehabilitering, (2) att materiellt och socialt stöd erbjuds offren, (3) att processen fungerar som en del av en koordinerad samhällsrespons, (4) att processen förpliktar sig till normativa bedömningar som motsätter sig både könad dominans och våld, och (5) att förlåtelse inte utgör processens mål. Baraskas & Hunt (2017) menar att även om det finns alternativa interventioner som inkluderar offrets rättigheter, intressen och välmående behövs mer forskning för att utvärdera hur alternativen fungerar.

Forskningen om urfolks egna interventioner bygger i huvudsak på intervjuer med våldsutsatta urfolksskvinnor eller samhälleliga aktörer involverade i interventionerna. Intervjustudier med urfolksmän är färre, men ger en mer enhetligt positiv bild av urfolks egna alternativa interventioner (Kiyoshk 2003, Matamonasa-Bennett 2014, Marchetti & Daly 2017, King & Robertson 2018). Detta kan möjligen sammanhånga med kritiken som nämndes ovan, dvs. att interventionerna till störst del inriktas på förövaren, dennes rehabilitering och inkludering i samhället. En annan kritik som har riktats mot urfolks egna interventioner är att kvinnor ges för liten roll som skapare av och aktörer i interventionerna (Baraskas & Hunt 2017). Deer menar att varken rättsväsendet eller urfolks egna system i USA är fullt ut lämpliga för att reagera på sexuellt våld mot urfolksskvinnor (Deer 2009). Deer argumenterar för en modell som sätter urfolksskvinnor i centrum samt är urfolksfeministisk och därmed dekoloniserande. Genom att urfolksskvinnor med erfarenhet av sexuellt våld kan integrera en unik urfolksvision om rättvisa är det enligt Deer möjligt att utveckla en modell som når bortom både den mansdominerade västerländska rättvisemodellen och den mansdominerade fredsskapande urfolksmodellen.

Den internationella forskningen om urfolks egna interventioner handlar främst om kontexter där urfolk lever i egna ofta geografiska samhällen med visst självstyre och egna institutioner, till exempel reservat. Det finns betydligt mindre forskning om interventioner mot våld mot urfolksskvinnor som inte lever i eller tillhör sådana samhällen. Bland annat därför menar en del forskare att det inte räcker med urfolks egna interventioner utan att även majoritetssamhällets interventioner behöver granskas och utvecklas för att urfolksskvinnor som bor i städer eller som av någon anledning inte vill att det egna urfolkssamhället ska involveras ska få det relevanta stöd de har rätt till (Tehee & Esqueda 2008, Fanslow et.al 2010). Från urfolksfeministiskt håll har också framförts kritik mot en allt för dogmatisk hållning i frågan om vem som bör eller kan stödja våldsutsatta urfolksskvinnor. Om endast egna traditionella approacher anses giltiga skapas en exkluderande praktik som skuldbelägger kvinnor som vänder sig till majoritetssamhället för skydd och stöd (Kuokkanen 2019).

3. RAUNA KUOKKANENS FORSKNING OM VÅLD MOT KVINNOR I SÁPMI

3.1 Inledning

Rauna Kuokkanen har i flera publikationer beskrivit, teoretiserat och analyserat våld mot samiska kvinnor i den skandinaviska delen av Sápmi. Här presenteras det som framstår som de tre huvudsakliga publikationerna om våld. Den första publikationen är bokkapitlet *Violence Against Women, Indigenous Self-Determination and Autonomy in Sami Society* (Kuokkanen 2013). I de andra två publikationerna görs jämförelser med andra urfolkskontexter. I artikeln *Gendered Violence and Politics in Indigenous Communities* (Kuokkanen 2015) behandlas Kanada och den skandinaviska delen av Sápmi, medan jämförelsen vidgas till att även inkludera Grönland i boken *Restructuring Relations: Indigenous Self-Determination, Governance and Gender* (Kuokkanen 2019).

I bokkapitlet (Kuokkanen 2013) argumenterar Rauna Kuokkanen för att samiska kvinnors intressen och behov, inklusive frihet från våld, måste adresseras om samiskt självbestämmande ska bli meningsfullt, genomförbart och livskraftigt. I artikeln (Kuokkanen 2015) visar hon hur våldet mot kvinnor avpolitiserats i Sápmi och Kanada och argumenterar hon för att det könade våldets omfattning och uttryck liksom förtrycket inom Sápmi måste analyseras för att existerande patriarkala sociala relationer och diskriminerande policys ska kunna undanröjas. Våld mot urfolkskvinnor som en fråga om självbestämmande fördjupas i boken (Kuokkanen 2019). I boken argumenterar hon ytterligare för en förståelse av självbestämmande som bejakar urfolkskvinnors rättigheter och rättvisa mellan könen. Rauna Kuokkanens allmänna utgångspunkter och argumentation om självbestämmande och hur det relaterar till våld mot urfolkskvinnor har behandlats ovan i avsnittet om den internationella forskningen. I detta kapitel presenteras de delar av hennes forskning som främst berör våld mot kvinnor i Sápmi.

Rauna Kuokkanens forskning om våld mot kvinnor i Sápmi bygger på samiska policydokument och två omgångar med intervjuer. I en första omgång (2008) intervjuades 15 samiska kvinnor i Norge och Finland och resultaten presenteras i bokkapitlet (Kuokkanen 2013). I den andra omgången (2011-2014) intervjuades 76 personer, av vilka 20 var samiska kvinnor och män i Norge, Finland och Sverige. Dessa intervjuer behandlas i artikeln och boken (Kuokkanen 2015 och 2019). Även andra källor används, bland annat artiklar i samiska tidskrifter och texter skrivna på samiska.

Rauna Kuokkanen menar att könat våld inte bara kan ses som ett resultat av koloniseringen. Hon betonar att självbestämmande förutsätter ett erkännande och bekämpande av internaliserad patriarkal kolonialism och sexism. Om internt könsförtryck och våld mot kvinnor enbart ses som en konsekvens av koloniseringen reduceras kvinnor till ett instrument i kampen mot diskriminering av hela urfolksgruppen och tappas deras rättigheter som våldsutsatta kvinnor inom urfolksgruppen bort.

3.2 Förekomst och förståelser av våld i Sápmi

Utifrån sina intervjuer drar Rauna Kuokkanen slutsatsen att olika former av våld mot kvinnor är ett trängande och till stor del dolt problem i Sápmi och att våldet, liksom i Kanada och Grönland, avpolitiserats. Även om det saknas statistik att luta sig mot menar hon att det är rätt

tydligt att våldet mot urfolkskvinnor i Kanada är vanligare och mer systematiskt, institutionaliserat och extremt än våldet mot samiska kvinnor och kvinnor på Grönland (Kuokkanen 2019). Det märktes även i hennes intervjuer, där samiska och grönländska kvinnor tenderade att fokusera på interpersonellt våld, medan kanadensiska urfolkskvinnor ofta hade ett bredare perspektiv på våld som inkluderade systematiskt, strukturellt och statligt våld. Samiska och grönländska kvinnor reflekterade inte heller något närmare kring koloniseringens betydelse för våldet mot kvinnor, något som var centralt för de intervjuade kanadensiska kvinnorna. Om samiska eller grönländska kvinnor nämnde kolonisering var det som orsak till alkoholmissbruk som i sin tur sågs som den huvudsakliga orsaken till interpersonellt våld. En liknande skillnad framträdde beträffande våldets koppling till autonomi och självbestämmande. Den frågan framstod som central för många av de kanadensiska deltagare medan grönländska och samiska deltagare bekräftade kopplingen men tyckte det var svårt att hitta förklaringar till varför frågan så sällan diskuteras utifrån den synvinkeln (Kuokkanen 2019).

Rauna Kuokkanen lyfter fram att det på nationell nivå finns betydelsefulla skillnader mellan Kanada och Sápmi (Kuokkanen 2015 och 2019). Medan urfolksorganisationer i Kanada har uppmärksammat våld mot kvinnor och tagit viktiga politiska initiativ, såsom the Assembly of First Nations som har tagit fram en handlingsplan som slår fast urfolksledares ansvar i arbetet mot våld, har sametingen inte identifierat våld mot samiska kvinnor som en lika viktig fråga. Sametingen har ägnat olika stort intresse åt våld mot kvinnor, där norska sametinget uppmärksammat våldet mest och det finska minst. Rauna Kuokkanen påpekar att det svenska sametinget är det enda som närmat sig och begripliggjort våldet med en genusanalys (Kuokkanen 2019). Hon belyser även hur urfolkskvinnors organisationer i Kanada haft fruktsamma samarbeten med nationella kvinnoorganisationer, något som ännu inte förekommit i Sápmi.

På lokal nivå ser Rauna Kuokkanen däremot klara likheter mellan Kanada och Sápmi vad gäller politiska realiteter, dynamiken inom urfolkssamhället och hur detta kan förvärra situationen för våldsutsatta kvinnor. Hon visar hur koloniala och patriarkala synsätt och praktiker har internaliserats som kulturella normer och hur det sker en avpolitisering som tystar ner och marginaliserar kvinnor som utsatts för våld. Både samiska kvinnor och urfolkskvinnor i Kanada möts enligt Rauna Kuokkanen av en avfärdande inställning, skuldbeläggning eller normalisering av våldet (Kuokkanen 2015). Dessa likheter i hur våldet bemöts menar Rauna Kuokkanen är särskilt iögonfallande eftersom socio-ekonomisk status inte verkar ha någon nämnvärd betydelse. Oavsett om det handlar om relativt välbeställda samiska kvinnor eller lågbetalda och fattiga urfolkskvinnor i Kanada, tystas och avfärdas vanligen våldet de utsätts för i sina egna samhällen.

En annan likhet mellan de tre kontexterna är att de urfolkspolitiska institutionerna saknar en förståelse av våld mot kvinnor som en fråga om självbestämmande och enbart ser våldet som en social eller straffrättslig fråga som andra har att hantera. Särskilt de samiska och grönländska urfolkspolitiska institutionerna samverkar enligt Rauna Kuokkanen med majoritetsstaten genom att individualisera våldet och dölja de strukturella förutsättningar som

möjliggör våldet, bland annat den koloniserande statens roll som förövare historiskt och idag (Kuokkanen 2019).

Rauna Kuokkanen kritiserar de könsneutrala förståelser som dominerar i Sápmi eftersom de döljer mekanismer och maktrelationer runt våldet och riskerar att landa i åtgärder som snarare skadar än hjälper kvinnor och det samiska samhället. Det uppstår också politiska implikationer av att utsatta kvinnor nonchaleras som legitima offer, exempelvis att stöd och service skärs ner och att policys som är viktiga för kvinnor upphävs eller urvattnas. Genom att bortse från betydelsen av kön vid våld så tappas även strukturellt våld mot kvinnor bort (Kuokkanen 2019).

På liknande sätt som andra urfolksfeministiska forskare problematiserar Rauna Kuokkanen en psykologiserande förståelse där våldet ses som utslag för psykisk sjukdom, alkoholproblem, familjekonflikter eller trauma. Idén om att det är specifika individualiserade problem för män som orsakar våld mot kvinnor är lockande för politiska institutioner eftersom den inte kräver transformation av sociala, politiska, ekonomiska eller kulturella strukturer. Enligt Rauna Kuokkanen kan en förståelse som medikaliserar och patologiserar sociala problem allvarligt slå tillbaka mot strävan att uppnå självbestämmande. Förståelsen ger grogrund för att ifrågasätta det samiska samhällets förmåga att kontrollera och hantera sina egna angelägenheter och intressen och kan användas för att genomföra tvångsmässiga och våldsamma statliga interventioner i stället för att staten utvecklar en politik om våld som främjar självbestämmande (Kuokkanen 2019).

3.3 Avpolitisering av våld i Sápmi

Rauna Kuokkanen lyfter fram fyra aspekter i den samiska kontexten som leder till en avpolitisering av våldet mot kvinnor. För det första *normer om kön*. Hon menar att samiska kvinnor tystas och hålls tillbaka av kristna normer (inte sällan laestadianska) som har infogats i den samiska traditionen. Kvinnlig blyghet och kyskhet har av många – särskilt den äldre generationen - kommit att uppfattas som en traditionell samisk norm vilket bidrar till att det finns ett förbud att prata om våld och sexualitet. Det finns också en bild av den motståndskraftiga och starka samiska kvinnan som överhuvudtaget inte borde bli slagen eller som inte bör eller behöver söka hjälp.

För det andra *normer om familjen*. Dessa är enligt Rauna Kuokkanen kraftfulla kulturella normer som gör att familjens anseende sätts först, att relationerna inom och mellan familjer prioriteras även om det innebär att problem göms undan och individer tystas, samt att den som talar öppet om våld kan bli allvarligt disciplinerad. Medan könade normer förvärrar konsekvenserna av våldsutsattheten och hindrar kvinnor att lämna våldet, pressar lojaliteten med familjen dem att förlåta och stanna i våldet.

Den tredje aspekten som enligt Rauna Kuokkanen bidrar till avpolitiseringsen av våldet i Sápmi är en rädsla för att ett synliggörande av våldet ska bekräfta existerande rasistiska stereotyper om samer, särskilt om samiska män.

Vanliga negativa stereotyper framställer samiska män som ociviliserade smutsiga fyllon. Rädslan för att blåsa liv i sådana stereotyper är därför en rädsla för att framställa samiska

män i ytterligare dåligt ljus. Det blir därför samiska män som behöver beskyddas snarare än de kvinnliga offren för våld. Det som ses som ett övergrepp mot hela samiska folket blir det indirekta angreppet på samisk manlighet, inte det direkta angreppet på individuella samiska kvinnor. (Kuokkanen 2015, s. 280, författarens översättning)

Slutligen lyfter Rauna Kuokkanen fram tendensen att *våldsutsatta kvinnors intressen anses behöva underordnas hela gruppens intressen* för att nå framgång i samepolitiska frågor. Som exempel nämns Kautokeino i slutet av 1980-talet när nödvändigheten att tala med en enad samisk röst ledde till att de sexuella övergrepp som hade ägt rum i Kautokeino ansågs behöva tystas ner för att möjliggöra en process mot självbestämmande (Kuokkanen 2015).¹²

Dessa faktorer sammantaget utgör enligt Rauna Kuokkanen ett strukturellt förtryck av samiska kvinnor som ökar deras marginalisering och sårbarhet för våld. Rauna Kuokkanen påpekar att rädslan för stigmatisering inte sällan är befogad, men menar att underlåtenheten att ta tag i våldet mot kvinnor skapar en ond cirkel. Våldet tillåts vara en icke-fråga. Med detta följer en tystnad om våldet som leder till att våldet tolereras och att krav på diskussion och ageranden för att göra något åt våldet mot kvinnor avvisas. Härigenom offras en stor del av medlemmarna i ett urfolkssamhälle som en ”rimlig kostnad” för självbestämmande och nationsbyggande. Denna kostnad erkänns sällan, delvis på grund av att icke-diskussionen om våld täpper igen möjligheten att inse hur allvarligt problemet våld mot kvinnor är. Ytterligare försvårande faktorer är bristen på skyddat boende och att kvinnor på grund av kulturella och språkliga barriärer eller bristande tillit inte vill söka sig till icke-samiska institutioner för stöd och hjälp.

Avsaknaden av individuellt och kollektivt ansvarstagande som skyddar samiska kvinnor mot våld visar enligt Rauna Kuokkanen att det saknas en stark samisk norm mot våld mot kvinnor. För att en sådan norm ska kunna etableras behövs förändring på institutionsnivå, men den drivande förändringskraften måste enligt Rauna Kuokkanen komma underifrån, genom gräsrotsinitiativ som skapar ett socialt tryck (Kuokkanen 2019).

3.4 Samiska röster om våld

De samiska informanterna i Kuokkanens intervjuer lyfte framför allt fram frånvaro av offentlig diskussion och avsaknad av stöd för utsatta kvinnor som de mest framträdande problemen. Flera samiska kvinnor berörde även hur våldsutsatta kvinnor kan uppleva ensamhet inom familjen. Informanterna var vidare överlag överens om nackdelarna med att marginalisera betydelsen av kön eftersom det innebär att negligera välmående, säkerhet och integritet för hälften av befolkningen (Kuokkanen 2019).

Ett annat tema som kom fram i intervjuerna var att det är skamfyllt om andra samer får kännedom om ens personliga svårigheter som kan tolkas som ett tecken på svaghet. Det framställdes inte heller som acceptabelt att i Sápmi, till skillnad från en del andra

---

¹² Se även Henriksen 2011 som behandlas nedan i kapitlet om Norge.

urfolkskontexter, tala om kollektivt trauma och behovet av läkning eftersom samer förväntas vara tuffa och relativt välmående.¹³

De samiska informanterna lyfte också fram hur den interna dynamiken i det samiska samhället bidrar till att normalisera våld eftersom det finns en uppfattning om att mäns våld mot kvinnor i nära relationer är ”sådant som par gör”, att våldet är ”ett faktum som bara finns”. Flera informanter från Sápmi och Grönland menade att normaliseringen kan kopplas till könad uppfostran. Flickor fostras till att ta ansvar medan pojkar skäms bort och lär sig att inte acceptera ett nej vilket kan leda till att kvinnor och flickor hålls ansvariga för pojkars och mäns beteende (Kuokkanen 2019).

Samiska informanter kritiserade bristen på individuellt och kollektivt ansvarstagande för bekönat våld i det samiska samhället och menade att det reflekterar en oförmåga att ta ansvar för självbestämmande (Kuokkanen 2019). Några menade att Sametingen har en viktig politisk roll genom att bryta tystnaden, föregå med gott exempel och stödja dem som vill lyfta upp frågan om våld. Samtidigt ansåg en informant att det svenska Sametinget saknade förutsättningar att ta det operativa ansvaret på grund av en oförmåga att lösa Sametingets egna problem och motsättningar, och argumenterade för att det borde finnas en specifik institution, med människor som har våldskompetens, som jobbar med frågan.

Det finns olika uppfattningar i frågan om och i vilken utsträckning urfolkskvinnor bör vända sig till majoritetsstaten och dess institutioner. Rauna Kuokkanen visar att det förelåg tydliga skillnader vad gäller synen på staten mellan kanadensiska kvinnor å ena sidan, och samiska och grönländska kvinnor å den andra. Medan kanadensiska informanter intog en kritisk hållning till staten och förstod den koloniserande staten som en ”fiende”, såg samiska informanter stat och myndigheter som nödvändiga samarbetspartners för att få slut på våldet (Kuokkanen 2019).

Rauna Kuokkanen, liksom många andra urfolksforskare, betonar att det krävs försiktighet i interaktionen med staten och att det behövs en strategi för hur frågan om våld och självbestämmande tas upp. Det finns en risk för att staten kan dölja sin roll i relation till de strukturella faktorer som skapar, utövar och bidrar till våld genom att staten vänder på den kritiska analysen av urfolkssamhället och skuldbelägger urfolksledare, urfolksmän, urfolkskvinnor och urfolksflickor för våldet. Men med inspiration från andra urfolksforskare argumenterar Rauna Kuokkanen samtidigt för att det inte går att helt utesluta staten och enbart förlita sig på urfolkssamhällets egna lösningar (Kuokkanen 2019). För det första skapar en hård hållning mot att engagera staten exkluderande och hegemoniska praktiker om endast egna traditionella approacher, som framställs som oproblematiska, anses giltiga. Våldsutsatta kvinnor skuldbeläggs då för att de vänder sig till staten för skydd och stöd, något som Rauna Kuokkanen menar är särskilt grymt när urfolkskvinnor ofta saknar andra möjligheter att komma bort från våldet. För det andra kan staten inte helt kringgås om koloniala och

---

¹³ Att historiska trauman och inter-generationell överföring av sådana trauman är mindre uppmärksammat i den samiska kontexten framgår också av kunskapsammansättningen om samers psykosociala ohälsa, se Sametinget 2016a.

patriarkala strukturer ska kunna transformeras eftersom existerande samhälleliga maktrelationer innehåller komplexa sammanflätningar mellan stat och rätt.

I stället för att fråga sig hur staten kan kringgås, bör man enligt Rauna Kuokkanen fråga sig hur staten kan hållas till ansvar för att den håller liv i de politiska, socio-ekonomiska och kulturella villkor som möjliggör våldet och vilken form det statliga engagemanget bör ha. I sistnämnt avseende är det enligt Rauna Kuokkanen nödvändigt att se bortom de till synes närmast liggande valen mellan olika åtgärder som bland andra rättsväsendet erbjuder för att i stället inrikta sig på vad som krävs för att sådana val inte ska behöva göras. Som exempel nämner Rauna Kuokkanen att staten kan stödja utveckling av lokala system med förmåga att förebygga och reagera på våld, ett stödjande nätverk som en utsatt kvinna kan kontakta i stället för polisen och som kan intervensera för att kraftfullt markera mot våldet.

4. KUNSKAPSLÄGET OM VÅLD MOT KVINNOR I NORSKA SÅPMI

4.1 Inledning

En skillnad mellan Norge och Sverige som kan antas delvis förklara varför mer kunskap om våld mot samiska kvinnor har producerats i Norge är att norska delen av Sápmi har haft medialt och inom Sápmi uppmärksammade händelser om sexuella övergrepp. Därigenom har problemet våld börjat synliggöras på ett sätt som ännu inte ägt rum i Sverige. Samiska samhället, forskare, norska sametinget och norska staten har tagit flera initiativ, som i sin tur lett till att insatser och forskning har genomförts eller initierats.

I detta kapitel presenteras först exempel på initiativ och insatser samt kunskap som producerats av andra aktörer än forskare, till exempel professionella som möter våldsutsatta. Därefter presenteras hittills producerade forskningsresultat uppdelat på kvantitativ respektive kvalitativ forskning. Forskningen presenteras i huvudsak kronologiskt. Kapitlet avslutas med korta presentationer av pågående forskningsprojekt. Genomgången av kunskapsläget i Norge visar på ett över tid ökande och alltjämt pågående intresse att söka kunskap om våld mot samiska kvinnor.

4.2 Initiativ, insatser och annan kunskap

4.2.1 Efter övergreppen i Kautokeino

I spåren av att det 2006 uppdagades att flera samiska tonårstjejer blivit utsatta för sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande i Kautokeino genomförde Kautokeino kommun och Samisk nasjonalt kompetansesenter - psykisk helsevern (SANKS) ett projekt med syfte att arbeta förebyggande mot sexuella övergrepp. En stor del av arbetet i projektet genomfördes av två psykologer från SANKS. I SANKS rapport betonar *Anne Lene Turi och Margrete Bals* betydelsen av att integrera ett kultursensitivt perspektiv i lokalt förebyggande arbete, dvs. att ha fokus på lokala kulturspecifika faktorer och processer i utformning och genomförande av olika åtgärder, exempelvis i genomförandet av stödsamtal (Turi & Bals 2008). Följande kulturspecifika faktorer identifierades som särskilt viktiga:

- Betydelsen av att Kautokeino är ett samiskt samhälle.
- Att det samiska samhället har erfarit många snabba förändringar.

- Att traditionella och moderna sätt att leva förekommer sida vid sida.
- Att det kan uppstå konflikter mellan värderingar och mellan generationer.
- Erfarenheter av stigmatisering och diskriminering.
- Bristande öppenhet om sexuella övergrepp.
- Otydliga normer – hur pratar man med barn och unga om sexualitet?
- Släktens betydelse.

Aktiviteterna bestod av bland annat stödsamtal och utbildning och var särskilt riktade till ungdomar, både de som var berörda av övergreppen och ungdomar generellt. Även aktiviteter för föräldrar och personal som arbetar med ungdomar genomfördes. Anne Lene Turi och Margrete Bals menar att det är svårt att ha någon klar uppfattning om insatsernas lämplighet eller effekter eftersom någon grundlig utvärdering inte genomfördes. Deras uppfattning om kultursensitivitet som en viktig förutsättning för att lyckas förstärktes dock genom projektet. Som exempel på hur kultursensitivitet integrerades i arbetet nämns att de tog upp teman som de tänkte var relevanta för människors upplevelse av situationen, till exempel släktens betydelse, det starka tabut runt övergrepp och risken för repressalier för den som berättar om övergrepp. De fick också anledning att ta hänsyn till kulturella normer kring hur man samtalar om svåra saker, bland annat att många kan känna obehag om samtalsledaren är för direkt eller konfronterande samt att det är viktigt att respektera att det tar tid för människor att känna den tillit och trygghet som krävs för att det ska vara möjligt att arbeta med en fråga man inte är van att prata öppet om.

Några år senare gav SANKS ut sin första publikation där erfarenheter från arbetet med samers psykiska hälsa presenteras och diskuteras. I ett av bidragen belyser *Elisabeth Gerhardsen* varför det är så svårt att berätta om våld och övergrepp (Gerhardsen 2010). Med stöd av erfarenheter från arbetet med samiska barn och ungdomar och relevant litteratur visar hon hur samiska kulturella förhållanden kan påverka graden av traumatisering, förståelsen av det som skett samt viljan och möjligheten att berätta. Hon betonar vikten av kunskap om detta för att den professionella hjälparen ska kunna förstå, tolka, bedöma och utforma insatser anpassade till den kulturella miljö barnet eller ungdomen lever i.

Elisabeth Gerhardsen belyser fem kulturella aspekter som hon menar skapar svårigheter att berätta om våld och övergrepp. Till att börja med könsroller. Hon menar att den samiska mansrollen kan skapa dubbla hinder mot att berätta. Män förväntas hålla känslor och problem för sig själva och det saknas arenor för samiska män att tala om kränkningar och annan utsatthet. För samiska kvinnor finns enligt Elisabeth Gerhardsen en uppfattning om att det är ett tecken på styrka när samiska kvinnor står ut med exempelvis missbruk och våld och inte talar om sådana problem. Att söka hjälp eller på annat sätt agera för att komma bort från problemet blir därmed ett brott mot kvinnorollen. För det andra lyfter hon fram släktens och familjens sociala och emotionella betydelse. Familj och släkt är i många situationer en viktig tillgång och styrka. Våld och övergrepp är skambelagda i de flesta kulturer, men i den samiska kulturen där släktskap har stor betydelse för hur individen uppfattas kan skammen förstärkas av att någon i familjen eller släkten har begått eller utsatts för en skamlig handling. Enligt Elisabeth Gerhardsen försöker familjen ofta lösa skambelagda problem genom att dölja dem, även för släkten. Om släkten får veta vad som skett blir huvudfokus ofta att skydda släktens ära genom att försöka dölja, bagatellisera eller tysta ner den tabubelagda händelsen. Det finns också en stark tradition att lösa problem internt i släkten. Att vända sig till någon

utanför släkten innebär därför också att man uppvisar bristande tillit till släktens förmåga att hantera svårigheter vilket kan leda till att släkten inte uppfattas som ”tillräckligt samisk”. Elisabeth Gerhardsen har i sitt arbete sett hur avslöjanden kan få långtgående konsekvenser i form av splittringar, oenighet och brustna sociala relationer som präglar vardagen. En hel siida kan riskera att splittras. För den som har berättat kan sådana konsekvenser och hur de drabbar omgivningen framstå som värre än konsekvenserna av övergreppet.

Den tredje aspekten som Elisabeth Gerhardsen belyser är laestadianismen vars värderingar varit viktiga i motståndet mot stigmatisering och marginalisering. Laestadianismen har också haft en språkbevarande funktion och bidragit till att upprätthålla samisk identitet. Som många andra religiösa samfund präglas laestadianismen av en stark inre sammanhållning och en vilja att hantera problem internt i enlighet med religiösa traditioner. Det finns tydliga överlappningar mellan laestadianismen och samiska traditioner (se även Kuokkanen 2019). Avslöjande av våld och övergrepp inom församlingen riskerar att leda till liknande reaktioner som nyss beskrivits och vanligtvis är det den utsatta och inte förövaren som till slut lämnar det sociala sammanhang som församlingen utgör. För det fjärde visar Elisabeth Gerhardsen hur den samiska identiteten kan påverkas på grund av konsekvenserna av att bryta mot tystnadsnormen, till exempel genom att den utsatta inte uppfattas som ”riktigt samisk” eller att den utsatta upplever mindre social tillhörighet. Detta kan också uppstå utifrån den femte och sista aspekten Elisabeth Gerhardsen diskuterar, nämligen vilka konsekvenser det kan få om den utsatta ser en flytt som den enda eller bästa lösningen. Att flytta kan till exempel innebära att det blir omöjligt att vara renskötare och därmed leda till förlust av en stark del av identiteten samt upplevas som ett svek mot det samiska kulturarvet.

Ett annat initiativ efter avslöjandena av övergreppen i Kautokeino var ett seminarium som 2007 arrangerades av den samiska kvinnoorganisationen Norgga Sáráhká. Föredragen på seminariet hölls av forskare, av två kvinnor som delade med sig av egna eller andras personliga berättelser och av praktiker från kris- och vårdsektorn. Föredragen är publicerade i en rapport (Minde & Utsi 2011). I nästa avsnitt beskrivs två av forskarbidragen. Här ges två exempel från övriga bidrag. *Anna Anita Guttorm* berättar om ett lesbiskt par och vilka fördomar de mött i Sápmi (Guttorm 2011). Kvinnorna lyfter bland annat fram hur de som lesbiskt par anses bryta mot en samisk norm om äktenskapet som en plats för könsarbetsdelning där män gör vissa saker och kvinnor andra. Ett samkönat par framstår därför som ett hot mot den sociala kontrollen och kvinnorna har erfarenheter av tuffa möten med det samiska manssamhället i form av verbala kränkningar, hot och våld. Kvinnorna reflekterar också kring kristendomens betydelse för dagens situation.

I ett annat bidrag i rapporten från seminariet i Kautokeino berättar *Randi Pallto och Kari Høgden* om sina erfarenheter från att vara verksamma i ett kommunalt samiskt kris- och incestcenter i Karasjok.¹⁴ De lyfter fram betydelsen av kunskap om historia, språk och kultur för att kunna stödja och hjälpa våldsutsatta samiska kvinnor i den situation de befinner sig i, liksom hur viktigt det är för kvinnorna att mötas av personer som känner till deras levnadsvillkor och vanor. Olika aspekter av samisk kultur berörs, exempelvis tabut att tala om våld i familjen och att en skilsmässa kan komma att beröra en bred krets av släktingar på båda parter sidor. De poängterar samtidigt att det finns kulturskillnader inom det samiska

---

¹⁴ Centret är numera nedlagt, men det pågår en utredning inom Karasjoks kommun om att starta ett nytt samiskt kriscenter.

samhället. Till exempel kan svårigheter uppstå när ett par försöker anpassa sig till varandras samiska kultur vilket kan leda till våldsutövande. Sådant som kan framstå som bagateller, till exempel olika matlagningstraditioner, kan leda till identitetskriser och våld (Pallto & Høgden 2011).

4.2.2 Efter övergreppen i Tysfjord

Tio år efter avslöjandena i Kautokeino rapporterade tidningen Verdens Gang om övergrepp i kommunen Tysfjord i nordvästra Norge.¹⁵ I artikeln trädde elva personer fram och berättade att de som barn eller unga utsatts för sexuella övergrepp eller bevittnat sådana övergrepp. Dessutom avslöjades att övergrepp pågått under lång tid och att det rådde en omfattande tystnadskultur runt övergreppen. Efter artikeln vågade fler berätta och polisen inledde en utredning som resulterade i att polisen identifierade 151 övergrepp med 82 offer, främst flickor mellan 7 och 16 år, och 92 misstänkta gärningsmän. Många berörda var lulesamer och hörde till den laestadianska församlingen i Tysfjord. De flesta övergreppen hade ägt rum långt bak i tiden och hunnit preskriberas, men ett antal åtal och rättegångar har följt på polisutredningen. Samtidigt framkom att personer tidigare tagit kontakt med polisen utan att ärenden påbörjats.

Polisen i Tysfjord har i en rapport beskrivit vad det är för misstankar om brott som har utretts och vilka förebyggande insatser som har genomförts (Nordland Politidistrikt 2017). Polisen betonar att de inte funnit någon grund för att hävda att den samiska eller religiösa tillhörigheten i sig kan förklara omfånget av övergrepp i Tysfjord. Däremot har den samiska och religiösa kontexten enligt polisen försvårat för offren att berätta och för polisen att inhämta information.

Förutom de svårigheter som alltid föreligger när det gäller utredningar av sexuella övergrepp, som att offer på grund av skam och skuld har svårt att berätta om övergreppen, identifierade polisen ett antal särskilda utmaningar:

- Låg tillit till polisen och andra myndigheter på grund av förnorskningspolitiken.
- Polisens bristande kompetens i samiska språket och samisk kultur.
- En tysthetskultur med stark lojalitet till familjen, släkten och hela samiska gruppen.
- Att offer inte har velat berätta eftersom övergreppen hanterats i den religiösa församlingen genom att förövaren fått förlåtelse.
- Andliga aspekter, till exempel att inte tala om övergrepp när förövaren är avliden.
- Att övergreppen skett i små samhällen där "alla känner alla" och det finns delade uppfattningar i frågan om det är rätt att gå ut offentligt med sina berättelser eller vända sig till majoritetssamhället med problemet. Polisutredningen har fått långtgående konsekvenser i form av splittrade familjer och misstänksamhet mellan grupper.

Under polisens utredning blev tydligt att barn varit utsatta för allvarlig omsorgssvikt relaterat till bland annat omfattande alkoholmissbruk, grovt våld, grova sexuella övergrepp och föräldrar som inte skyddat sina barn mot övergrepp. I flera fall har problemen varit synliga utan att vare sig privatpersoner, civilsamhället eller myndigheter ingripit. Några polisutredningar om brott mot anmälningsplikt inleddes. I rapporten betonas dock efterlevnad

---

¹⁵ <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/3A5gX/den-moerke-hemmeligheten>

av myndigheternas anmälningsplikt ur ett brottsförebyggande perspektiv genom att upptäcktsrisken ökar.

I det förebyggande arbetet lyfter polisen bland annat fram den lokala polisens nära samarbete med samiska aktörer som SANKS, det lulesamiska centret Arran och den laestadianska församlingen. Samarbetet beskrivs som viktigt för att öka tilliten till polisen och för att stärka polisens kulturkompetens. Polisen vidtog ett flertal förebyggande åtgärder, bland annat genomfördes i preskriberade fall risksamtal med misstänkta förövare. Samtidigt betonas att arbetet dittills gett upphov till fler frågor än svar, exempelvis om polisen och andra myndigheter sett åt ett annat håll av respekt för samernas integritet och vilka mekanismer som ligger bakom att misstänkta som allvarligt kränker andra likväl kan fortsätta med sina liv som vanligt medan offren får sina liv ödelagda.

Avslöjandena i Tysfjord har följts av flera initiativ i Norge, däribland forskning som behandlas i avsnitt 4.4. I övrigt kan som exempel nämnas att norska regeringen beviljade 7,5 miljoner norska kronor till ett förebyggande projekt i Tysfjords och Hamarøys kommuner. Våld och övergrepp har flera gånger belysts i samisk media där bland andra Sametingspresidenten och samiska kändisar har stått upp mot våld och övergrepp.¹⁶ Även offer för övergrepp har framträtt i media och deltagit under seminarier. Ett seminarium 2016 under den samiska festivalen Riddu Riddu ägnades åt våld och övergrepp i det samiska samhället.¹⁷ Norska sametinget är aktivt på flera sätt, bl.a. genom att ta initiativ till forskning och anordna eller medverka i seminarier.¹⁸ Sametinget har vidare trätt in som partshjälper i en rättsprocess där två kvinnor stämt Tysfjords kommun och krävt skadestånd för att kommunen inte grep in mot de sexuella övergreppen de utsattes för som barn.¹⁹ Norska regeringen har bland annat avsatt särskilda medel för forskning och beslutat att nästa nationella handlingsplan mot våld i nära relationer ska innehålla en egen del om våld och övergrepp i samiska samhällen.²⁰

4.2.3 En fråga om mänskliga rättigheter

Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter (NIM) har belyst våld och övergrepp i samiska samhällen som en fråga om mänskliga rättigheter utifrån Europakonventionen, Kvinnokonventionen (CEDAW), Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen) och Barnkonventionen. NIM konstaterar att det finns särskilda människorättsutmaningar kopplat till norska statens skyldighet att ha ett system som är ägnat att förebygga, avvärja och utreda våld och övergrepp mot samer (NIM 2018). I rapporten pekar NIM på utvecklingsområden vad gäller

- skyldigheten se till att professionella som möter våldsutsatta när så är nödvändigt har tillräcklig kompetens om samiskt språk, samisk kultur och samiska traditioner,
- skyldigheten se till att professionella som möter våldsutsatta har kunskap om och kompetens att hantera de särskilda utmaningar som möter våldsutsatta samer,

¹⁶ <https://www.nrk.no/sapmi/samiske-kjendiser-star-opp-mot-seksuell-vold-1.14274471>

¹⁷ Se Kramvig & Verran 2016.

¹⁸ <https://sametinget.kommunetv.no/archive/105>

¹⁹ <https://www.fremover.no/hoyesterett-sametinget-far-delta-i-rettssaken-for-tysfjord-sostrene/s/5-17-766437>

²⁰ <https://finnmarkssykehuset.no/nyheter/handlingsplan-om-vold-i-nere-relasjoner>

- skyldigheten att undervisa barn om relationer, sexualitet och respekt, även på samiska,
- skyldigheten att tillhandahålla information på samiska om vart våldsutsatta kan vända sig för stöd och skydd, och
- skyldigheten att sörja för datainsamling och annan forskning som behövs. NIM pekar särskilt på behovet av forskning om vilken betydelse förnorskningspolitiken har haft och fortfarande har för våldet.

Här kan noteras att NIM i huvudsak behandlar mänskliga rättigheter som Norge är juridiskt förpliktade att implementera och i mindre utsträckning berör den utveckling av så kallad soft law som skett inom FN kopplat till Urfolksdeklarationen (se avsnitt 1.3 samt Kuokkanen 2015 och Burman & Svensson 2018).

4.2.4 Konstnärliga uttryck

Tystnad om våld kan brytas på flera sätt, liksom kunskap, erfarenheter och insikter om våldet kan förmedlas på olika sätt. I Norge har bland annat litteratur lyft frågan om våld och övergrepp i samiska samhällen. Till exempel i boken *Våke over dem som sover* skildrar *Sigbjørn Skåden* övergrepp som går i arv och anknyter till övergreppen i Kautokeino i mitten av 2000-talet. Ett annat exempel är *Anne-Britt Harsems* bok *Den mørke hemmeligheten i Tysfjord*. Genom ett av offrens berättelse belyser boken hur vuxna och hela samhället svek de utsatta barnen.

4.3 Kvantitativ forskning

4.3.1 Studier som i mindre utsträckning berör våld

I Norge finns några kvantitativa undersökningar som omfattat samer och innehållit frågor om våld. Ett sådant är *SLiCA projektet* som undersökte levnadsvillkor i Arktis.²¹ Undersökningen omfattade inuiter, samer i Norge och Sverige samt urfolk i Chukotka och på Kolahalvön i Ryssland och genomfördes i den samiska delen 2006-2008. Bland annat undersöktes vilka större sociala problem människor upplevde förekom, däribland sexuellt våld och våld i familjen. För denna fråga saknas dock data från den svenska delen av Sápmi. Av rapporten (Tema Nord 2015:501) framgår att övriga undersökta områden rankade våld högt som ett socialt problem, dock lägre i norra Norge jämfört med de andra områden. I Norge uppfattade drygt 20 % att våld i familjen är ett stort socialt problem medan motsvarande siffra för sexuellt våld var högre, närmare 30 %. Detta kan jämföras med Grönland där motsvarande siffror låg runt 60 %.

Det finns enstaka undersökningar där våld ingår, men andra viktiga frågor har varit det huvudsakliga kunskapsintresset, till exempel självmord, och därför går bara få data om våld att utläsa. Ett sådant exempel är en studie av om och hur självmordsförsök bland samiska och icke-samiska tonåringar relaterar till erfarenheter av motgångar av vilka våld var en (Reigstad & Kvernmo 2017).

²¹ Information om hela projektet finns på https://uit.no/prosjekter/prosjekt?p_document_id=262963

4.3.2 Saminor 2 studien

De enda tydliga kvantitativa data om våldsutsatthet för samer som hittills har producerats i Norge kommer från Saminor projektet - Helse- og levekårsundersøkelsen i områder med samisk og norsk bosetting.²² Saminor har ett särskilt fokus på den samiska befolkningen, men jämförelser görs också med majoritetsbefolkningen i norra Norge. I *Saminor 2 undersökningen* ställdes fyra frågor om erfarenheter av våld. *Astrid Eriksen* är den forskare inom Saminor studien som mest konsekvent studerat våld. Resultaten från Saminor 2 visade att den självrapporterade våldsutsattheten var högre för både samiska män och samiska kvinnor jämfört med majoritetsbefolkningen. Samiska kvinnor rapporterade den högsta våldsutsattheten, nästan hälften (49 %) av de samiska kvinnorna jämfört med en dryg tredjedel (35 %) av de icke-samiska kvinnorna rapporterade utsatthet för våld. Den ökade utsattheten för samiska kvinnor gäller för alla tre våldstyper som undersöktes (Eriksen et.al 2015):

Typ av våld	Samiska kvinnor	Icke-samiska kvinnor
Emotionellt	38,6 %	25,6 %
Fysiskt	23,9%	17,1 %
Sexuellt	21,8 %	15,6 %

I enkätformuläret ombads respondenterna även ange vilken relation de hade till förövaren. Resultatet redovisas fördelat på offrets etnicitet, eventuella skillnader utifrån offrets kön eller utifrån förövarens kön eller etnicitet redovisas inte (Eriksen 2020).

Förövare	Samiskt offer	Icke-samiskt offer
Partner	25 %	25 %
Okänd	25 %	18 %
Familj/släkt	31 %	33 %
Andra bekanta	54 %	48 %

Samiska offer förefaller vara något mer utsatta för våld av okända förövare eller bekanta utanför släkten. Om ett liknande mönster gäller för samiska kvinnor redovisas inte.

Av Saminor 2 framgår också att samiska kvinnor och män rapporterade högre utsatthet för våld som barn jämfört med kvinnor och män i majoritetsbefolkningen, även fördelat på våldstyper (Eriksen et.al 2015 och Eriksen 2017).

Våld i barndomen	Samiska kvinnor	Icke-samiska kvinnor
Emotionellt	20,5 %	12,5 %
Fysiskt	11,8 %	9,4 %
Sexuellt	16,7 %	11,5 %

²² Se https://uit.no/forskning/forskningsgrupper/gruppe?p_document_id=425187

<u>Våld i barndomen</u>	<u>Samiska män</u>	<u>Icke-samiska män</u>
Emotionellt	20,8 %	12,1 %
Fysiskt	12,5 %	7,2 %
Sexuellt	4,9 %	3,6 %

I detta sammanhang kan även nämnas en studie av relationer mellan våld i barndomen och psykisk ohälsa i vuxen ålder samt eventuella skillnader relaterat till etnicitet. Av studien framkommer att mer psykisk ohälsa i vuxen ålder förekom hos samiska respondenter. Forskarna menar att våld i barndomen kan ha påverkat en del av skillnaden i psykisk ohälsa (Eriksen et.al 2018).

4.4 Kvalitativ forskning

Saminor 2 undersökningen har haft stor betydelse för att lyfta upp frågan om våld i samiska samhällen i Norge och visa på behovet av mer kunskap. Även de initiativ som beskrivs ovan och den kunskap som har producerats i andra sammanhang än forskning har varit viktiga genom att sätta fingret på centrala problem, till exempel att det är svårt att berätta om utsatthet och att det ofta finns en tystnadskultur kring våld och övergrepp. Den kvalitativa forskning som nu kommer att presenteras handlar också till störst del om att nå förståelse för svårigheterna att synliggöra och tala om våld och övergrepp i det samiska samhället och vilka konsekvenser det får för de utsatta.

4.4.1 Seminariet i Kautokeino

I rapporten från seminariet i Kautokeino (Minde & Utsi 2011) jämför *Jan Erik Henriksen* två olika tillfällen då det avslöjades att sexuella övergrepp mot unga flickor förekommit i Kautokeino, det ovan nämnda i mitten av 2000-talet och en liknande situation under senare delen av 1980-talet (Henriksen 2011). Jämförelsen omfattar bland annat hur avslöjandena mottogs och vad som hände därefter. En tydlig skillnad Jan Erik Henriksen noterar är att kommunen i det senare fallet var betydligt mer aktiv och ansvarstagande. En annan att i slutet på 1980-talet trädde inga offer fram med sina berättelser offentligt, vilket däremot skedde i det senare fallet. Förekomsten av övergrepp tystades aktivt ner under 1980-talet. De kommunala tjänstepersoner som offentligt uttalade sig om övergreppen saknade stöd av kommunledningen och utsattes för repressalier. Reaktionerna blev annorlunda i mitten av 2000-talet, kommunen tog ett tydligt ansvar och igångsatte flera insatser. Det bildades också en samisk mansförening som kritiserade kommunala aktörer som ansågs ha blundat för kända övergrepp.

Jan Erik Henriksen diskuterar några aspekter som kan ha haft betydelse för skillnaderna (Henriksen 2011). I slutet av 1980-talet fanns negativa erfarenheter av media som kopplade enskilda samers brottslighet till samer som grupp och skildrade övergreppen som kopplade till samisk kultur. Att tala om sexuella övergrepp inom Sápmi kan enligt Jan Erik Henriksen också ha uppfattats som ett hot mot den samepolitiska utvecklingen. Vid den tiden hade Kautokeino en central roll i det samepolitiska arbetet med samhälls- och institutionsbyggande och det fanns en stark uppfattning om lojalitet och att det samiska folket måste tala med en röst för att få genomslag. I mitten av 2000-talet hade Kautokeinos samepolitiska betydelse minskat, därmed kan det ha blivit lättare att ta ansvar för en tabubelagd fråga som det då

också fanns mer kunskap om. Enligt Jan Erik Henriksen betydde det också mycket att mansföreningen bildades och tog ansvar och markerade tydligt avstånd från andra mäns beteende. En ytterligare faktor som lyfts fram är att i mitten av 2000-talet fanns bättre samiska resurser för att hantera övergrepp, till exempel SANKS i Karasjok. Även mediabilden förändrades i mitten av 2000-talet då övergreppen i stället lyftes fram som både ett generellt problem i norska samhället och som ett speciellt problem i mindre slutna miljöer. Trots den positiva utvecklingen ser Jan Erik Henriksen fortsatta utmaningar, till exempel i synen på homosexualitet eller kvinnor på bärande positioner i det samiska samhället.

I samma rapport diskuterar *Anne Lene Turi* hur kulturella och samhällseliga aspekter kan påverka hur sexuella övergrepp förstås (Turi 2011). Hon betonar att det inte handlar om att frånta förövare sitt individuella ansvar för övergrepp, utan att hitta vägar att arbeta förebyggande. Anne Lene Turi presenterar fyra frågeställningar på samhällsnivå som hon utifrån sina erfarenheter som psykolog i Kautokeino menar kan vara relevanta att diskutera ur ett förebyggande perspektiv. För det första, om kulturella normer och regler för sexualitet har förändrats med tanke på de stora förändringar det samiska samhället har genomgått. Finns det möjligen en generationsklyfta och hur socialiseras samiska barn och ungdomar idag i förhållande till sexualitet? För det andra, hur påverkar det tabu kring sexuella övergrepp som finns i Sápmi hur sexualitet och övergrepp förstås och omtalas? Anne Lene Turi menar att tabut också försvårar att tala om sexualitet i allmänhet. Hon pekar på att samer saknar ett sätt att direkt och tydligt tala om sexualitet och befarar att det samiska sättet att indirekt tala om tabubelagda ämnen²³, exempelvis genom metaforer så att de ”farliga orden” inte behöver uttalas, inte behärskas lika bra som tidigare. Om sexualitet inte verbaliseras blir normerna otydliga och försvårar för unga att lära sig rätt och fel. Anne Lene Turi menar att ett första steg för att förebygga sexuella övergrepp är att våga tala om problemet trots att det upplevs vara kulturellt förbjudet.

Den tredje frågeställningen handlar om diskriminering, stereotyper och stigmatisering av samer och hur den bagatellisering av övergreppen i Kautokeino som kom till uttryck bland samer kan förstås som ett skydd mot en negativ bild av samer i media. Slutligen berör Anne Lene Turi släkten och familjen som i många sammanhang är källa till stöd och omsorg. Men kollektivistiska värderingar och en syn på sexuella övergrepp som något skamfyllt kan leda till att det anses viktigast att värna kollektivets anseende genom att hemlighålla att det finns offer eller förövare i den närmaste kretsen. Därigenom förbises enligt Anne Lene Turi den utsattas intressen och den som trots allt tåls tala om övergrepp riskerar sanktioner.

4.4.2 Konsekvenser av att berätta om våld i en tystnadskultur

Konsekvenser för kvinnor som berättar att de utsatts för övergrepp står i centrum i en artikel av *Gunn-Tove Minde och Astrid Weber* (Minde & Weber 2017). Utifrån två samiska kvinnors berättelser belyser de hur små samiska samhällen reagerar när kvinnor bryter tystnaden kring sexuella övergrepp i barndomen och vilka konsekvenser reaktionerna får för de utsatta. Av

---

²³ En liknande tematik har i en masteruppsats av Norbakken (2012) belysts som ett problem när det gäller sexuella övergrepp i laestadianska miljöer, dvs. att det saknas tradition och språk för att prata om sexuella övergrepp och att detta hindrar att övergrepp synliggörs.

kvinnornas berättelser framgår att deras avslöjanden av övergrepp möttes med tystnad, ifrågasättanden och skuldbeläggning från det samiska samhället, samtidigt som de upplevde att majoritetssamhällets välfärdsinstitutioner inte klarade av att se eller bekräfta deras traumatiska upplevelser. Båda kvinnorna beslutade att flytta. Gunn-Tove Minde och Astrid Weber diskuterar tre aspekter som de menar förklarar hur de samiska lokalsamhällena reagerade. För det första en uppfattning i det samiska samhället om att man måste skydda sig mot att uppfattas som svag genom att inte prata om sin sårbarhet. Vidare att övergreppen behöver tystas ner för att skydda förövaren, familjen, släkten och hela det lokala samhället. Slutligen att det finns ett motstånd mot att erkänna att våld och övergrepp förekommer i den privata sfären eftersom det rubbar människors verklighetsuppfattning om det goda samhället och det goda livet. De senare aspekterna menar de är fenomen som generellt finns i mindre samhällen, inte bara i samiska.

Enligt Gunn-Tove Minde och Astrid Weber har de intervjuade kvinnorna erfarenheter av att vara dubbelt utsatta, både som kvinna och same. Som samiska kvinnor upplever de rasism och lever med en rädsla för nya kränkningar på grund av både etnicitet och kön. Som kvinnor utsatta för incest riskerar de att av såväl rättsväsendet som det lokala samhället uppfattas som medskyldiga till övergreppen. Gunn-Tove Minde och Astrid Weber belyser hur skuldbeläggning och nedtystning av övergrepp kan göra övergrepp ogiltiga, även av de utsatta själva. Ogiltiggörande leder till psykisk skada och kvinnor som inte får hjälp att lägga ansvaret för övergreppet hos förövaren riskerar större och mer långvariga skador. Ogiltiggörande skyddar också enligt Gunn-Tove Minde och Astrid Weber kulturen mot att behöva erkänna att övergrepp faktiskt sker och de menar att tabu och motstånd mot kunskap är det största problemet för människor som lever med våld i nära relationer. Slutligen visar de hur erfarenheten av att leva med nedtystat våld hos de intervjuade kvinnorna skapat avståndstagande och ambivalens till den samiska identiteten och påverkat deras samiska identitetsutveckling. Den ena kvinnan kanaliserade sin smärta till sin samiska uppväxt. Den andra kvinnan valde aktivt bort det samiska språket som ett sätt att hålla känslor på avstånd, som en strategi för överlevnad. Bland annat därför menar Gunn-Tove Minde och Astrid Weber att kulturspecifika aspekter är nödvändiga för att få en helhetsförståelse av de utsattas psykiska hälsa.

4.4.3 Professionellas erfarenheter av att arbeta med våld i nära relationer i Sàpmi

Norska Sametinget tog 2014 initiativ till forskning och etablerade ett samarbete med Justis- och beredskapsdepartementet. *Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS)* fick i uppdrag att genomföra ett projekt. Projektgruppen bestod av en grupp forskare med Solveig Bergman som projektledare. Projektet riktade in sig på hur anställda i välfärdssektorn och inom polisen upplever sitt arbete med våld och övergrepp i samiska områden i Norge. Resultaten bygger på samtal med professionella i fyra fokusgrupper: en sydsamisk grupp, en lulesamisk grupp och två nordsamiska grupper. Därigenom omfattades både områden där samisk befolkning är i majoritet och i minoritet, områden med olika språkfördelning och med skilda anknytningar till samiska näringar. Av totalt 30 deltagare hade 20 samisk bakgrund.

Resultat och analyser i projektet är publicerat i en rapport (Thallaug Øverli et.al 2017) och i ett bokkapitel (Thallaug Øverli & Bergman 2019). Forskarna skriver fram fem teman utifrån fokusgruppssamtalen: språk, kultursensitivitet, förnorskningspolitik och diskriminering, tystnaden om våld samt ett ideal om starka och tåliga samer. Projektets tydligaste bidrag till ny kunskap är att det belyser vilka särskilda utmaningar professionella möter i sitt arbete med våld i nära relationer i det samiska samhället, vilket främst behandlas genom de tre första temana. De två sista temana handlar till stor del om varför det är svårt att avslöja och berätta om våld och övergrepp och bekräftar den kunskap fanns sedan tidigare. Presentationen av de två sista temana är därför mer kortfattad.

Beträffande *språk* såg fokusgruppsdeltagarna samisk språkkunskap hos den professionelle som viktigt eftersom en del utsatta helst talar samiska. Att få tala sitt eget språk kan också underlätta lyssnarens förståelse. Deltagare som inte talar samiska uppgav att de ofta tar hjälp av en samisktalande kollega. Samiska deltagare menade dock att språkfrågan främst handlar om tillit eftersom språkkompetensen symboliserar den professionelles samiska bakgrund. Deltagare som inte är samer upplevde att de fick anstränga sig mer för att skapa tillit, men att det inte har med språket att göra utan med avsaknaden av samisk bakgrund eller anknytning.

Forskarna pekar på att samer inte är en homogen grupp utan som alla människor har individ- och situationsbetingade önskemål samt att kommunikation handlar om mer än språk. Även deltagarna problematiserade språkfrågan och lade större vikt vid att närma sig klienten på ett sensitivt och lyhört sätt. Enligt deltagarna är det ganska ofta annat än språk som leder till missförstånd eller bristande kommunikation. De menade vidare att det inte går att utgå från att alla samiska klienter vill tala samiska och att språkval kan variera beroende på situationen. Deltagarna berörde också att samiska språk på grund av den tabubelagda karaktären av sexualitet, våld och övergrepp kan sakna ord och begrepp för att tala om problemet, vilket försvårar kommunikation och förståelse. Därför kan klienter som talar samiska föredra att tala norska. Det ansågs viktigt att professionella har kunskap om mindre verbala och mer indirekta samiska kommunikationssätt som kan förekomma i samtal om skambelagda teman, såsom tystnad, kroppsspråk och metaforer.

Alla fokusgruppsdeltagare tyckte det var krävande att fråga om våld, men motiverade det olika beroende på om man har samisk bakgrund eller inte. Deltagare utan samisk bakgrund såg det som en fråga om bristande tillit och ett eget behov av kunskap, medan de med samisk bakgrund kopplade svårigheterna till att våld och övergrepp är tabubelagda ämnen samt till en samisk tradition att inte öppet konfrontera eller ställa raka frågor till varandra. De samiska deltagarna menade att det kan vara avgörande att känna till och använda samiskt språkbruk och samiska seder för att kunna bryta tysthetsnormen runt våld och övergrepp, men de var samtidigt frustrerade över att det kan skapa för stor försiktighet. De ansåg att de behöver börja ställa mer direkta frågor om våld och övergrepp även om klienterna kanske har en förväntan på att de som samer ska prata och uppträda på ett visst sätt.

Under temat *kultursensitivitet* diskuterades vilken vikt som bör läggas vid den professionelles kulturella bakgrund. Deltagarna menade att samisk bakgrund i sig själv inte är en garanti för ett bra arbete med våld i nära relationer. Forskarna relaterar diskussionen till Vigdis Stordahls två begrepp kulturkompetens, något man tillägnar sig genom att växa upp i och tillhöra en

bestämd kultur, och kulturförståelse, en förmåga att analytiskt kunna arbeta med mellanmännsliga frågor i olika kulturella kontexter (Stordahl 1996).

Forskarna ställer frågan om kulturkompetens bör förstås så att den professionelle måste ha samma bakgrund som klienten för att kunna utföra ett bra arbete och belyser hur frågan blir särskilt aktuell i områden där samer är i minoritet. Fokusgruppsdeltagarna lyfte också fram att det i sådana områden finns ett särskilt behov av att öka professionellas kompetens om samiska seder, traditioner och levnadsförhållanden. Deltagare med samisk bakgrund upplevde att samer gärna uppsökte just dem och att många tvekar att uppsöka professionella utan samisk bakgrund. Forskarna visar att det är väl belagt i forskning att professionella i välfärdssektorn ofta har bristande kunskaper om den samiska befolkningen och att samer därför kan känna sig missförstådda och avvisade. Samer upplever sig vidare diskriminerade när de möts av inställningen att alla ska behandlas lika. Det uppfattas som bristande respekt för samers särskilda behov av exempelvis anpassade insatser. Flera fokusgruppsdeltagare pekade på att sådana negativa erfarenheter av att i andra sammanhang inte bli bemött med förståelse bidrar till att samer inte söker hjälp vid våldsutsatthet.

Temat *förnorskningpolitik och diskriminering* handlar om vilka samhällliga och historiska förhållanden som har betydelse för arbetet med våldsutsatta samer. Fokusgruppsdeltagarna diskuterade hur den historiska orätten mot samer lett till en bristande tillit till myndighetspersoner som överförs mellan generationer och hur bristande tillit även hänger samman med den diskriminering som samer upplever idag. Deltagarna menade att detta är en särskild utmaning för professionella utan samisk bakgrund. De ansåg dock att det i mötet med samiska klienter inte är avsaknaden av samisk bakgrund i sig som är problemet utan personens okunskap och förhållningssätt, framför allt om och hur den visar respekt, ödmjukhet och medvetenhet om sin maktposition som representant för majoritetssamhället. Vidare menade några deltagare att professionella utan samisk bakgrund på grund av rädsla att kränka kan bli för försiktiga och till exempel inte vågar fråga om våld. En deltagare uttryckte det som att icke-samiska professionella kan uppträda så försiktigt att det kan uppfattas som att de idealiserar samer. Forskarna ser deltagarnas diskussion som ett uttryck för hur professionella utan samisk bakgrund hamnar i ett spänningsfält och pekar på att våldsutsatta samer därigenom riskerar att inte får sin situation uppmärksammas och därmed inte heller den hjälp och det stöd de har rätt till.

Det fjärde temat belyser på ett liknande sätt som tidigare presenterade kunskapskällor *tystnaden om våld* och hur en mängd aspekter försvårar att avslöja våldsutsatthet. Därutöver diskuterade fokusgruppsdeltagarna hur arbetet kan påverkas av att själv vara en del av ett mindre samhälle, liksom hur det kan vara att som professionell med samisk bakgrund ha relationer till många samer på orten. Att vara känd i det lokala samhället kan öka tilliten och förenkla för våldsutsatta att ta kontakt och en gemensam samisk bakgrund kan skapa en allians mellan professionell och klient. Men deltagarna beskrev också utmaningar, såsom hinder mot anonymitet, svårigheter att skilja mellan det professionella och det privata samt att det skapas förväntningar på den professionelle utifrån vem denne är och dennes sociala relationer. De talade om en svår balansgång mellan att utföra sitt arbete på ett bra sätt och samtidigt bevara goda relationer. Deltagare som i sitt arbete varit med om att avslöja

långvarigt våld i nära relationer hade upplevt starka reaktioner, som att bli ifrågasatta i sin profession och socialt exkluderade. Fokusgruppsdeltagarna, särskilt de med samisk bakgrund, lyfte fram att det finns en risk för att den professionelle väljer att inte internera på grund av att det finns en uppfattning bland samer om att problem och konflikter ska lösas inom familjen. Forskarna konstaterar att både professionella utan samisk bakgrund som har en ”utifrån-position” och professionella som själva har samisk bakgrund kan uppleva att deras egen rädsla för att kränka eller misstänkliggöra hindrar ett bra arbete mot våld. Slutligen, under det sista temat om *starka och tåliga samer* diskuterar fokusgruppsdeltagarna hur detta ideal försvårar deras arbete och hur det riskerar att leda till mer ingripande interventioner, till exempel för att skydda barn, eftersom de inte får möjlighet att agera förrän problemen blivit mycket allvarliga.

Avslutningsvis betonar forskarna sin erfarenhet från projektet av hur viktigt det är att vara reflekterande för att motverka att generella svårigheter att arbeta med våld i nära relationer konstrueras som ”typiskt samiska utmaningar” och därigenom görs till något särpräglat som riskerar att ytterligare stigmatisera samer som grupp. Forskarna ser också omfattande behov av ytterligare forskning. De lyfter bland annat fram behov av djupare och mer detaljerad kunskap om hur våldsutsattheten ser ut (till exempel om det finns skillnader inom det samiska samhället), kunskap om hur historiska kollektiva trauman kan öka förståelsen av våld som ett nutida socialt problem, kunskap om samers syn på majoritetssamhällets institutioner och möten med dessa samt förståelse för hur den kulturella kontexten påverkar hur våld förstås, hanteras, bemöts och kan förebyggas.

4.5 Pågående forskning

Här beskrivs kort tre forskningsprojekt i Norge som i skrivande stund är relativt nystartade och från vilka det ännu inte finns några publikationer.

Astrid Eriksen leder ett projekt som syftar till att öka kunskapen om relationen mellan våld och hälsa hos vuxna samer och icke-samer. Data från Saminor 2 studien ska användas för att klassificera våld utifrån relationen mellan offer och förövare och för att värdera potentialen för re-viktisering, dvs. när en person rapporterar både våld i barndomen och partnervåld i vuxen ålder.²⁴

Som en del av sitt våldsprogram 2019–2024 genomför NKVTS (Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress) en kvalitativ studie av våld i nära relationer och sexuella övergrepp i samiska samhällen.²⁵ Projektet bygger vidare på de forskningsbehov som identifierades i det tidigare projektet (se strax ovan) och bedrivs i samarbete med samiska forskningsmiljöer. Inspiration hämtas från tre håll: den urfolksfeministiska forskningen, våldsforskningens centrala dimensioner kön, jämställdhet och makt samt intersektionella perspektiv. Projektet består av tre delar: (1) berättelser om upplevelser och erfarenheter av våld och övergrepp, (2) kunskap om våldsutövare, och (3) data om våldsutsattas tillgång till

---

²⁴ Kortfattad information om projektet finns på etikprövningskommitténs hemsida, https://helseforskning.etikk.no/prosjekterirek/prosjektregister/prosjekt?p_document_id=1051176&p_parent_id=1087208&ikbLanguageCode=us

²⁵ Se <https://www.nkvts.no/prosjekt/vold-og-overgrep-i-samiske-samfunn/>

stöd, skydd och rättvisa, bland annat i form av kulturellt anpassade åtgärder. I projektet undersöks bland annat om och hur den koloniala historien har påverkat fenomenet våld och övergrepp i samiska samhällen, om våld och övergrepp i samiska samhällen har några särskilda kännetecken, om det finns skillnader i våldsutsatthet inom det samiska samhället, samt hur sociokulturell och religiös kontext påverkar hur våld förstås och hanteras, hur utsatta blir bemötta och våld kan förebyggas.

SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) har initierat ett självfinansierat projekt ”Värderingar och våld i samiska samhällen – en kvalitativ studie om legitimering av våld och övergrepp” som pågår 2020-2022.²⁶ Projektet leds av Marit Myrvoll och inkluderar forskare vid SANKS och RVTS-Nord. Projektets huvudsyfte är att producera kunskap om värderingar och förhållningssätt som kan knytas till legitimering av våld och övergrepp i samiska samhällen. Den centrala forskningsfrågan handlar om att förstå hur kulturella värderingar och förhållningssätt kan verka i positiv eller negativ riktning. Projektet består av tre delar:

- 1) Tysthetskulturens betydelse – här undersöks vilka eventuella utmaningar som finns när det gäller att tala öppet om våld och övergrepp samt vilka funktioner, betydelser och konsekvenser sådana utmaningar har.
- 2) Rurala och urbana samiska samhällen – i denna del undersöks vilka sociala och samhällseliga skillnader som finns mellan rurala och urbana samiska områden som kan få konsekvenser för legitimering.
- 3) Lokalt förebyggande planer – här undersöks hur samiska kommuner tar ansvar för att utveckla och skraddarsy lokalt anpassade handlingsplaner mot våld och övergrepp.

4.6 Sammanfattning

Fokus i den norska forskningen är att få en bild av förekomsten av våld och hur våld relaterar till samers hälsa samt att utifrån kvalitativ forskning förstå problembilden. Kunskapsintresset i den kvalitativa forskningen har särskilt riktats mot vad som skapat och upprätthåller tystnaden om våldet samt vilka svårigheter och hinder som finns för våldsutsatta att berätta om och komma ur våldet. Några teman återkommer. Ett handlar om kulturspecifika faktorer som att sexualitet är något man inte talar om, att erfarenheter av skambelagda handlingar behöver hemlighållas mot övriga i det samiska samhället och att starka samiska kvinnor ska kunna stå ut med svåra prövningar. Förnorskningspolitik och diskriminering är ett annat tema, till exempel hur det skapar krav på tystnad och lojalitet gentemot hela gruppen på grund av risken för stigmatisering av hela gruppen samer om det avslöjas att våld förekommer. Forskningen har också belyst våldsutsatta kvinnors erfarenheter av att ha pratat om och avslöjat våld. De möts av tystnad, ifrågasättanden och skuldbeläggning från det samiska samhället. Inte sällan kan de samtidigt uppleva ett ointresse från majoritetssamhällets sida att se våldet eller försöka förstå den situation de befinner sig i. Erfarenheter av sådana bemötanden kan bland annat leda till ytterligare svårigheter att lämna en våldsamt partner, ökad risk för allvarliga psykiska skador på grund av ogiltiggörande av den egna våldserfarenheten eller att kvinnorna utvecklar en problematisk relation till sin samiska identitet.

---

²⁶ Se <https://finnmarkssykehuset.no/fag-og-forskning/sanks/forskning-fag-og-tjenesteutvikling/prosjekter-ved-sanks/verdier-og-vold-i-samiske-samfunn#prosjektet-er-delt-inn-i-tre-arbeidspakker-apdelprosjekter>

Den norska forskningen har också belyst vad som är viktigt för att våldsutsatta ska känna tillit till norska myndigheter och andra hjälpinstanser samt kunna erbjudas kultursensitiva och anpassade insatser. Vidare börjar det växa fram en bild av utmaningarna för professionella som möter våld mot samiska kvinnor i sitt arbete, till exempel att som professionell själv vara same och en del av det lokala samhälle våldet förekommer i. Den samlade bilden är att det börjar finnas kunskap om delar av problembilden, men att det behövs både djupare och bredare kunskap.

Norsk forskning om möjliga vägar framåt för att bättre bemöta, hantera och förebygga våld är sparsam. Några idéer om faktorer på samhällsnivå som behöver åtgärdas för att förebygga våld har framförts, bland annat samiska barns och ungdomars socialisering i förhållande till sexualitet. I NKVTS studie presenteras också några lösningsinriktade tankar, till exempel vad som kan krävas för att professionella med icke-samisk bakgrund ska kunna upparbeta den kompetens och tillit som krävs och att professionella måste börja ställa direkta frågor om våld trots att det kan vara kulturellt förbjudet att göra så. Det finns också ett exempel på ett kultursensitivt sätt att utmana och bryta tysthetskulturen runt våld. I en artikel presenterar *Britt Kramvig och Helen Verran* teoretiska argument för att det i en sannings- och försoningskommission också bör göras plats för historier om våld i det samiska samhället (Kramvig & Verran 2016). De menar att tystnaden om våld håller på att brytas men de är tveksamma till om majoritetssamhället har förmåga att lyssna på och respektera sådana samiska berättartraditioner och kommunikationssätt som behövs för att en sådan process ska vara meningsfull.

5. KUNSKAPSLÄGET OM VÅLD MOT KVINNOR I SVENSKA SÁPMI

Kapitlet inleds med en presentation av initiativ och insatser samt kunskap producerad av andra än forskare. Därefter presenteras hittillsvarande forskning i kronologisk ordning och avslutas kapitlet med korta presentationer av pågående forskningsprojekt. Genomgången visar på omfattande kunskapsbrister, men också på en positiv tendens till ökande engagemang från den samiska samhället och en försiktig ökning av kunskapsproduktionen om våld mot samiska kvinnor.

5.1 Initiativ, insatser och annan kunskap

5.1.1 FN:s särskilda rapportör om våld mot kvinnor, dess orsaker och konsekvenser

Tidigare i rapporten (avsnitt 1.3) framgår att Sverige fått kritik av FN och Europarådet för bristande ansvarstagande för våldsutsatta samiska kvinnors mänskliga rättigheter. FN:s särskilda rapportör om våld mot kvinnor redogör i sin senaste rapport om Sverige för sina observationer utifrån berättelser om våld mot samiska kvinnor hon under sitt besök i Sverige sommaren 2006 fick ta del av i möten med samiska kvinnor och samiska kvinnoorganisationer (FN:s Generalförsamling 2007). Enligt rapportören tyder berättelserna på att samiska kvinnor i betydande omfattning är utsatta för våld inom sina samiska samhällen. Rapportören noterade att starka patriarkala strukturer förekommer och att det i vissa samiska kontexter fortfarande inte är accepterat med skilsmässa för att komma bort från våld. Hon beskriver också hur samiska kvinnoorganisationer uttryckte att våldsutsatta samiska

kvinnor ofta tvekar att kontakta majoritetssamhällets institutioner eftersom de ser brister hos dessa vad gäller språk och samisk kultur. Rapportören noterar bland annat bristen på kulturellt anpassade resurser för samiska kvinnor samt lyfter fram att regeringen behöver erkänna och respektera en mångfald av röster inom Sápmi och stödja dem som respekterar och främjar kvinnors rättigheter. Rapportören rekommenderade också regeringen att genomföra en studie av våld mot samiska kvinnor samt att inte lyfta fram jämställdhet som en universell kultur som har vuxit fram som en reaktion på en universell historia av ojämställdhet eftersom det leder till kulturell essentialism och stigmatisering.

5.1.2 Folkhälsoinstitutets regeringsuppdrag och Sametingets projekt om stödtelefon

Förutom regeringsuppdraget till Sametinget som denna rapport är en del av finns ett tidigare regeringsuppdrag som omfattar våld mot samiska kvinnor. Dåvarande Folkhälsoinstitutet fick 2008 ett tredelat uppdrag:

- 1) Att undersöka hur våldsutsatta kvinnor från de nationella minoriteterna bemöts och stöds av exempelvis socialtjänsten, hälso- och sjukvården och polisen,
- 2) att utveckla en handlingsplan, och
- 3) att genomföra aktiviteter för att öka kunskapen om mäns våld mot kvinnor från de nationella minoriteterna, om bemötande av kvinnorna och om de nationella minoriteternas levnadsvillkor.

I en delrapport 2010 redovisar Folkhälsoinstitutet resultaten från en enkät med anställda inom polisen, socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt skolan och från djupintervjuer med 24 våldsutsatta kvinnor från de nationella minoriteterna (Statens folkhälsoinstitut 2010). I enkäten ombads de anställda ge sin syn på hur våld mot kvinnor från de nationella minoriteterna hanteras och borde hanteras. Det går inte att utläsa några specifika resultat från enkäten angående våld mot samiska kvinnor. Folkhälsoinstitutets huvudsakliga slutsats från enkätstudien är att myndigheterna är i behov av mer information och utbildning om både våld mot kvinnor och bemötande i allmänhet och i relation till de nationella minoriteterna.

Från intervjustudien lyfter Folkhälsoinstitutet som det viktigaste resultatet fram att kvinnornas bild av erbjudet stöd var negativt, men att det också liknade hur våldsutsatta kvinnor i allmänhet uppfattar olika typer av stöd. Till exempel uppskattade kvinnorna kvinnojourernas stöd medan de hade en kritisk inställning till socialtjänstens insatser. Alla minoritetsgrupper underströk betydelsen av att kunna använda sitt eget språk i mötet med stödjande aktörer. Samiska och romska kvinnor rapporterade mest erfarenheter av negativa attityder och kommentarer från socialtjänsten, polisen och domstolarna. I rapporten konstateras att samiska och romska kvinnor utsätts för diskriminering som påverkar deras attityder till myndigheter. Intervjuerna visade också att kvinnorna var rädda för att deras egen minoritetsgrupp skulle få veta att de genom att vända sig till myndigheter för att få stöd och skydd avslöjat sin våldsutsatthet. De var också oroliga över att de skulle kunna skada sin familjs anseende om de lämnade sin man. Några samiska kvinnor beskrev en kultur där det är förbjudet att tala om våldet och dess konsekvenser. De samiska kvinnorna lyfte fram tre utvecklingsområden: (1) myndigheternas språkkompetens, (2) ökade kunskaper inom socialtjänsten om renskötsel, hur en sameby fungerar och konsekvenser för kvinnor av en skilsmässa, samt (3) ändrade attityder.

Handlingsplanen innehöll ett konkret förslag som rörde samiska kvinnor, nämligen att en stödtelefon borde inrättas. Sametinget tilldelades därför finansiering för en pilotstudie för att undersöka möjligheterna att inrätta en stödtelefon. Detta hängde samman med ett projekt inom Sametinget om att utreda behovet av en särskild samisk kvinnojour. Det projektet leddes av forskaren Margareta Uttjek. Ett arbetsseminarium anordnades 2008 och resulterade i ett förslag om att söka finansiering för ett pilotprojekt (Sametinget 2008). Av Folkhälsoinstitutets slutrapport framgår att Sametingets projekt inte fullföljdes på grund av svårigheter att implementera det (Statens Folkhälsoinstitut 2011). En av deltagarna i Rauna Kuokkanens intervjustudie uttryckte sig så här om projektet:

Vi [Sametinget] har fått pengar från regeringen för att genomföra en studie av hur vi skulle kunna inrätta en stödtelefon för kvinnor....Men samtidigt vet vi inte riktigt vad vi ska göra med pengarna. Eftersom frågan är så ny, och den...en del vill inte röra i frågan...kanske måste vi börja i en större, du vet större ända, prata om "vad är våld"? (Kuokkanen 2019, s. 196, författarens översättning)

Sametingets senaste jämställdhetsprogram (Sametinget 2016b) innehåller också ett förslag om att utreda behovet av en samisk kvinnojour.

5.1.3 Initiativ av samiska kvinnor

Det är framför allt två samiska kvinnoorganisationer som har tagit initiativ till att i Sverige lyfta frågan om våld mot samiska kvinnor – Sámi Nisson Forum och Niejda. Båda organiserar kvinnor och arrangerar aktiviteter över hela Sápmi. Här presenteras enbart några initiativ med koppling till Sverige. Sámi Nisson Forum har behandlat våld som en av flera frågor med betydelse för samiska kvinnors rätt att delta i och ha inflytande över samiskt självbestämmande. Nämnas kan ett seminarium i Stockholm oktober 2010²⁷ och ett seminarium under samiska veckan i Umeå i mars 2015.²⁸

I oktober 2016 publicerade Niejda ett brev antaget vid föreningens årsmöte med en uppmaning till alla i Sápmi (politiker, föreningar, samebyar, företag, religiösa samfund, institutioner och familjer) att agera och ta ställning för nolltolerans mot sexuella övergrepp och våld i nära relationer.²⁹ Initiativet följdes 2018 upp tillsammans med föreningen Sáminuorra genom ett öppet brev till sametingets ledamöter och en inbjudan till ett utbildningsseminarium. I brevet hänvisas till #metoo och skrivs bland annat följande:

Alla som är politiskt eller organisatoriskt verksamma, eller som besitter någon typ av makt i Sápmi, har ett ansvar för att visa stöd för de som tagit mod till sig att vittna om sexuella övergrepp och trakasserier inom Sápmi. Vi måste tillsammans även aktivt arbeta för att Sápmi ska vara absolut fritt från alla former av sexuella övergrepp, trakasserier och våld. För att kunna göra detta måste vi bygga kompetens samt nätverk kring dessa frågor. Sametinget och dess politiker har ett ansvar för att föra en politik som representerar oss som

²⁷ <https://sverigesradio.se/artikel/4103001>

²⁸ <http://www.saminissonforum.org/nb/2015/01/snf-seminaret-i-umea/>

²⁹ <http://www.niejda.com/2016/10/>

folk. [...] Vi vill att vårt perspektiv och vår syn på jämställdhet vägs in i sametingets arbete. Som ett led för att nå detta tar Sáminuorra och Niejda initiativ till ett utbildningsseminarium för de sametingsledamöter som är valda av det samiska folket. Under denna dag hoppas vi kunna förmedla och diskutera den syn på jämställdhet som vi har inom våra organisationer.³⁰

Svenska sametinget reagerade positivt på initiativet³¹ och i december 2019 genomfördes seminariet i samband med Sametingets plenum. Föreningen Fatta medverkade i seminariet som fokuserade på sex och samtycke. Enskilda samiska kvinnor är också engagerade i frågor om våld mot samiska kvinnor. Till exempel Margareta Uttjek, lektor i socialt arbete vid Umeå universitet, som är den forskare som under längst tid engagerat sig i frågor om våld, till exempel genom engagemang i Sámi Nisson Forum och föreläsningar i olika sammanhang.³² Även kvinnliga sametingspolitiker har visat ett starkt engagemang. Den samlade bilden är ändå att det varit svårt att få upp frågan på den samepolitiska agendan, till exempel bemöttes Niejdas första upprop med närmast total tystnad.³³

5.1.4 Queering Sápmi

Sáminuorras och Ögonblicksteaterns projekt *Queering Sápmi – samiska berättelser bortanför normen* bedrevs 2011–2015 och samlade in livsberättelser från samer om hur de på olika sätt har brutit sig loss från heteronormativa begränsningar och andra normer och i olika grad upplever att de befinner sig i utkanten av det samiska samhället. (Lindquist & Bergman 2013).³⁴ En del berättelser är anonyma, bland andra en berättelse av en samisk kvinna som varit öppen med våldsutsatthet av sin före detta manliga partner. Hon beskriver hur hon bemötts av andra samer med ifrågasättanden och lama reaktioner eller hur de undvikit henne, reaktioner som kan leda till att hon väljer att vara tyst trots att hon vill prata om våldet. Hon säger att tystnaden och normen att man inte får lägga sig i andras privatliv kommer att döda det samiska samhället. Kvinnan menar att de psykologiska konsekvenserna av våldet är desamma oavsett vem man är, men att renskötseln skapar ett särskilt beroende. Hela livet – ekonomi, bostad och socialt umgänge – är sammanflätat och bundet till den samiska identiteten, ett beroende som gör det mycket svårare att ta sig loss från våld. Hon berättar också om hur hon jobbar för att bygga upp och hitta sig själv igen, samtidigt som hon lever med spår av honom inom sig, det är till exempel fortfarande svårt att gå och lägga sig eftersom mycket av våldet uppstod i sängen. För att känna sig trygg vidtar hon praktiska åtgärder som att ställa skorna vid dörren för att snabbt kunna lämna bostaden trots att det inte längre behövs.

5.1.5 Konstnärliga uttryck

Även i Sverige har samiska konstnärliga uttryck bidragit till att börja bryta tystnaden om våld och förmedla kunskap, erfarenheter och insikter om våld. I boken *Måndagar med Kerstin* skildrar Eileen Rönnlund Holmgren bland annat hur det var att efter faderns död, i en kontext

³⁰ <http://www.niejda.com/2018/06/>

³¹ <https://www.sametinget.se/122086>

³² Se till exempel <https://sverigesradio.se/artikel/6281680>

³³ <http://www.niejda.com/2018/06/>. Se även Kuokkanen 2019.

³⁴ En viktig del av projektet var också bilder. En utställning skapades som under flera år flyttade runt.

av fattigdom och utsatthet som ”lappunge”, växa upp med ständig skräck för att mammas före detta make, som tidigare misshandlat mamman svårt, skulle dyka upp och döda mamman (Rönnlund Holmgren 2012). Stina Ingas diktsamling *Jámán oanehis bottu /Jag dör en kort stund* (Inga 2016) är ett annat exempel. Förlaget beskriver boken som ”en långdikt där en kvinna skildrar sitt livs stora kärlek som efter hand förvandlas till bitter besvikelse, panisk rädsla och dödslängtan. Till slut växer vreden och hatet fram och leder till läkning och ny livsglädje”.³⁵ Slutligen bör nämnas *Liselotte Wajstedts* kommande film *Tystnaden i Sápmi*. Filmen är en dokumentär om övergrepp och psykisk ohälsa. Två unga samiska kvinnor som utsatts för övergrepp och några andra viktiga röster i Sápmi medverkar i filmen som bland annat ger inblick i hur våldet tystas ner i det samiska samhället.³⁶

5.1.6 Andra initiativ

Sedan ett par år tillbaka arbetar Länsföreningen Kvinno- och tjejjourer i Norrbotten aktivt med att utveckla verksamheterna vid föreningens jourer för att bättre nå ut till och kunna vara ett stöd för samiska kvinnor och tjejer utsatta för våld. En arbetsgrupp inom föreningen har bildats för att fokuserat ägna sig åt detta arbete och har med stöd av statliga utvecklingsmedel tagit fram en informationsfolder om kvinnojourerna med både nordsamisk och svensk text och det finns planer på att ta fram en folder på lulesamiska. Föreningen har anordnat en utbildningsdag för medlemsjourerna och tillsammans med Länsstyrelsen i Norrbotten anordnat en utbildningsdag för bland andra socialtjänsten. Föreningen söker kontakt med olika samiska aktörer och organisationer för att hitta vägar framåt och har deltagit i ett flertal möten (Engman 2020).

Det finns ett nätverk för de fyra nordligaste länsstyrelsernas arbete med mäns våld mot kvinnor. I januari 2020 inledde nätverket ett arbete med fokus på våld mot samiska kvinnor. Bakgrunden är Europarådets kritik och rekommendationer, men även ett sedan tidigare identifierat behov av insatser på området. Arbetet befinner sig i en uppstartsfas där nätverket tar initiativ till möten med olika aktörer, även samiska aktörer, för att hitta former för samverkan. Ambitionen är att utifrån länsstyrelsernas uppdrag på området mäns våld mot kvinnor erbjuda utbildningsinsatser för professionella och organisationer som möter våldsutsatta samiska kvinnor och att föra in frågan i den samverkan länsstyrelserna ansvarar för eller i övrigt deltar i. Nätverket har haft kontakt med Nationellt Centrum för Kvinnofrid i Uppsala och de fyra länsstyrelserna har i sin rapportering till regeringen i mars 2020 framfört ett behov av ökad kompetens om våld mot samiska kvinnor hos den nationella Kvinnofridslinjen (Einebrant 2020).

Kvinnofridslinjen är en nationell stödtelefon för den som har utsatts för fysiskt, psykiskt och sexuellt våld. Även anhöriga och vänner till utsatta kan ringa. Kvinnofridslinjen har information på nord- och sydsamiska på webben liksom på tryckta telefonkort. Det finns också möjlighet till tolkning på syd- och nordsamiska (Sandell 2020)

5.2 Publicerad forskning

Den äldsta svenska publikationen är en masteruppsats i mänskliga rättigheter av *Ebba Krumlinde* från 2009 med titeln *Våld mot samekvinnor. Samekvinnors dubbla utsatthet sett*

³⁵ <https://www.dat.net/product/jaman-oanehis-bottu-jag-dor-en-kort-stund/>

³⁶ För intervjuer med Liselotte Wajstedt om filmen se <https://sverigesradio.se/artikel/7297623> och <https://kuriren.nu/nyheter/hon-vill-bryta-tystnaden-i-spmi-nm5201192.aspx>

utifrån ett intersektionellt perspektiv exemplifierat genom en studie av våldet mot samekvinnor i hemmets sfär och bristen på hjälp för att ta sig ur ett osunt förhållande (Krumlinde 2009). Uppsatsen har empiriskt fokus på Norge genom intervjuer med två samiska kvinnor som arbetade vid ett kriscenter i Karasjok dit bland andra våldsutsatta samiska kvinnor vände sig.³⁷ Intervjuerna genomfördes för att ge en bakgrund till uppsatsens huvudsakliga syfte som var att i en svensk kontext belysa att våldsutsatta samiska kvinnor är dubbelt diskriminerade utifrån att vara både urfolk och kvinna. Ebba Krumlinde lyfter bland annat fram hur bristande engagemang från svenska staten ligger bakom att det saknas en förståelse för kulturella aspekter med betydelse för våldsutsatta samekvinnors uppbrottsprocess, exempelvis våldets tabubelagda karaktär, att samiska kvinnors intressen fått stå tillbaka för frågor som gäller hela det samiska samhället samt samiska normer om att kvinnor av religiösa skäl eller med hänsyn till den renskötande makens ekonomi ska undvika skilsmässa.

I artikeln *Men's intimate partner violence against Sami women - a Swedish blind spot* belyser Monica Burman hur våld mot samiska kvinnor har ignorerats av staten Sverige (Burman 2017).³⁸ Hon konstaterar att viktiga aspekter som mänskliga rättigheter och den koloniala kontexten helt saknas i svenska policydokument och problematiserar hur våldet relateras till samiska kvinnor som en särskilt "utsatt" eller "sårbar" grupp. De flesta policydokument uppmärksammar vare sig samiska kvinnor eller andra minoritetskvinnor. De få gånger det sker nämns inte samiska kvinnor specifikt utan inkluderas, som i uppdraget till Statens Folkhälsoinstitut, i begreppet "kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna". Det bidrar till att osynliggöra viktiga skillnader mellan kvinnorna i den kategorin, till exempel att samiska kvinnor tillhör ett urfolk med en särskild historia präglad av kolonialism och diskriminering och att de har särskilda rättigheter som urfolk. Policydokumentet innehåller inte heller några åtgärder eller insatser som kan hänföras till "kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna". Monica Burman belyser en problematik med att benämna kvinnorna som "särskilt utsatta" eller "särskilt sårbara" när det sker utan erkännande av hur samiska kvinnor påverkas av diskriminering och maktstrukturer i samhället relaterade till kön, etnicitet och att tillhöra ett urfolk. Det finns en betydande risk för att kvinnorna framstår som avvikande från en svensk majoritetsnorm, att kvinnornas aktörskap osynliggörs eller att våldet kulturaliseras, dvs. att våldet ses som något essentiellt i samisk kultur. Hon argumenterar med stöd av Rauna Kuokkanens forskning för att det finns ett behov av att problematisera om och hur ansvar tas för att närma sig, förstå och reagera mot våldet, både i majoritetssamhället och i det samiska samhället.

I bokkapitlet *Preventive efforts to address violence against Sámi women and children* problematiserar även Margareta Uttjek Sveriges bristande ansvarstagande. Hon tar avstamp i att hjälp och stöd till våldsutsatta samiska kvinnor och barn är en fråga om urfolksrättigheter och att hjälp och stöd ska erbjudas på ett sätt som innebär att samiska kvinnor och barn tillförsäkras dessa rättigheter (Uttjek 2019). Hon visar hur svenska definitioner av våld inte fungerar eftersom de inte inkluderar samiska rättigheter, erfarenheter, behov, historiska aspekter eller samisk kultur. Hon problematiserar vidare med stöd av internationell

---

³⁷ Det handlar om samma kriscenter som nämns i kapitlet om Norge ovan, se not 7.

³⁸ Monica Burman är professor i rättsvetenskap vid Umeå universitet samt författare av denna rapport.

urfolksforskning hur majoritetssamhällets åtgärder brister eftersom de riktar in sig på enbart individuellt våld och osynliggör det koloniala våldets olika nivåer och dimensioner.

Margareta Uttjek belyser också utifrån en intervjustudie med samiska deltagare hur samer själva reflekterat kring vad våld är, erfarenheter av våld och bristen på adekvat stöd och hjälp. Genom intervjuerna framkom flera berättelser om våld i form av egen utsatthet, som vittnen till våld eller som anhörig till en våldsutsatt same och berättelserna omfattade flera olika typer och nivåer av våld. Under intervjuerna förekom till exempel en berättelse om allvarliga hot om partnervåld med syfte att hålla kvinnan kvar i relationen eller hindra henne att avslöja våldet. Några deltagare i intervjustudien såg historiska trauman som trolig förklaring till samiska mäns partnervåld och menade att männen som en konsekvens av kolonisationen tar i bruk koloniala våldshandlingar. Förövaren av det interpersonella våld som deltagarna pratade om var vanligtvis icke-same. Enligt Margareta Uttjek kan sådant våld vara ett uttryck för kolonialt våld riktat specifikt mot samiska kvinnor, dvs. att våldet syftar till att försvaga samiska kvinnors makt och autonomi samt objektifiera och marginalisera dem, ett mönster som känns igen från internationell forskning om urfolksskvinor där våldet syftar till eller får som effekt att försvaga urfolkssamhället. Interpersonellt våld på offentliga arenor utövas enligt deltagarna i intervjustudien inte sällan på icke-fysiska eller subtila sätt, exempelvis genom negativa kommentarer om samer, verbala kränkningar eller härskartekniker. En särskilt allvarlig form av våld som deltagarna lyfte upp är att mötas av icke-samers ifrågasättanden av samers existensberättigande. Barn sågs som särskilt utsatta i skolan på grund av mobbning och att alltid behöva försvara sig själv och sin samiskhet.

Annat än interpersonellt våld, som strukturellt, kulturellt, epistemiskt och psyko-spirituell våld, lyftes också upp under intervjuerna. Enligt deltagarna är icke-samiska kvinnor och män vanligtvis förövare av sådant våld. Flera berättelser handlar om hur deltagarna far illa av hur äldre generationer av samer har behandlats eller blir behandlade idag. Till exempel berättade en deltagare om sin mamma som kunde bli slagen av läraren om hon talade samiska i skolan. Ett annat exempel är erfarenheter av hur äldreomsorgen inte visar respekt för äldre samers livserfarenheter och kulturella kunskaper.

De flesta deltagarna med erfarenhet av våld hade aktivt valt bort att söka stöd och hjälp hos majoritetssamhällets institutioner på grund av de professionellas bristande kunskap om den samiska kulturen, språk, sociala koder, historiska aspekter och samiska levnadsvillkor. De hade föredragit insatser av institutioner som drivs av samer eftersom de professionella då har relevant inifrån-kunskap. Margareta Uttjek betonar att inifrån-kunskap är viktigt för att förstå kolonisationens sociala och hälsomässiga konsekvenser, våldsutsatta kvinnors dubbla underordning som same och kvinna samt hur kvinnorna utifrån sin specifika kontext kan ha en annan uppfattning än majoritetskvinnor angående hur våldet bör motverkas.

Margareta Uttjek menar att urfolksrättigheterna möjliggör en utveckling av insatser som är anpassade för samer och att den möjligheten måste tas tillvara i framtida policyarbete. Hon föreslår att följande konkreta åtgärder vidtas:

- 1) Att en samisk hjälptelefon som styrs och sköts av samer inrättas.
- 2) Att samer med inifrån-kunskap och utbildning inom socialt arbete och hälso- och sjukvård nyttjas som specialister.

- 3) Att sådan specialisering, i likhet med annan specialistkunskap, ska ge ett tydligt lönepåslag.
- 4) Att personal inom socialtjänst och hälso- och sjukvård utbildas.
- 5) Att en självstyrande samisk kvinnojour med enbart samisk personal etableras.
- 6) Att ett samiskt självstyrande hälsocenter med enbart samisk personal etableras.
- 7) Att samiska forskare erbjuds representation i forsknings- och forskningsetiska råd.

Margareta Uttjek har även forskat om levnadsförhållanden bland samer med funktionsnedsättning i Sverige och genomfört intervjuer med samer i Sverige med funktionshinder. I projektrapporten belyser Margareta Uttjek liknande aspekter som vid våld mot samiska kvinnor, framför allt att det finns brister i välfärdssystemets anpassning av stöd och hjälp till samer, vilket kan leda till minskad tillgänglighet, inadekvata insatser och att samer inte söker hjälp (Uttjek 2016).³⁹ Liknande brister för samer med psykisk ohälsa har tidigare konstaterats (Sametinget 2016a)

5.3 Pågående forskning

Några steg har tagits för att börja producera kvantitativ kunskap om samers våldsutsatthet. Detta sker inom ramen för två projekt vid Umeå universitet där hälsa är det centrala temat men våldsutsatthet ingår som en av flera hälsoaspekter.

I projektet *HALDI - hälsa och levnadsvillkor i Sápmi, Sverige*,⁴⁰ genomförs under våren 2021 en pilotundersökning i Jokkmokks kommun där alla vuxna kommuninvånare inbjuds att delta. I enlighet med internationella rekommendationer får deltagarna självidentifiera sin etnicitet. HALDI-projektet samarbetar nära med och använder sig delvis av samma undersökningsmetoder som den norska Saminor-studien. Projektet ger förutsättningar att jämföra hälsa och levnadsförhållanden mellan samer och icke-samer i Jokkmokks kommun och även till viss del att göra jämförelser med de norska resultaten. Det långsiktiga målet med projektet är att etablera en kontinuerligt återkommande hälsostudie som kan erbjudas de samiska förvaltningskommunerna och som möjliggör att följa befolkningens hälsa över tid. Hälsoenkäten i studien kommer att innehålla några frågor om våld som i stort liknar frågorna i Saminor-enkäten (se avsnitt 4.3.2).

Inom ramen för ett regeringsuppdrag om psykisk hälsa och suicidprevention, har Sametinget och Folkhälsomyndigheten uppdragit åt Institutionen för Epidemiologi och Global Hälsa vid Umeå Universitet att genomföra en omfattande folkhälsoundersökning i enkätform. Enkätstudien ”Samisk Hälsa på Lika Villkor” skickas under våren 2021 ut till cirka 10 000 samer i hela Sverige. Studiepopulationen utgörs av de samer som kan identifieras indirekt genom befintliga register (Sametingsröstlängden, renmärkesregistret och Statistiska centralbyråns yrkesregister: renskötare).⁴¹ Enkäten bygger i stora delar på Folkhälsomyndighetens nationella studie ”Hälsa på Lika villkor”, men har kompletterats med mer ingående frågor som kan vara av särskild betydelse för samer. Inom området ”Våld och

---

³⁹ I en av Margareta Uttjek medförfattad artikel berörs behovet av avkolonisering i funktionshindersforskning med viss relevans även för våldsforskning, se Gilroy et. al 2018.

⁴⁰ <https://www.umu.se/forskning/projekt/haldi--halsa-och-levnadsvillkor-i-sampi-sverige/>

⁴¹ Se bl.a. Sametinget 2016a för en problematisering av svårigheterna att bedriva kvantitativ forskning på grund av ett lagstadgat förbud att registrera etnicitet.

utsatthet” har enkäten kompletterats med ett antal mer ingående frågor hämtade från Folkhälsomyndighetens befolkningsstudie 2017 om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter. Genom frågorna kommer förekomst och sociala bestämningsfaktorer för våld och utsatthet kunna studeras och analyseras mer ingående, inklusive i samiska subgrupper. En rapport över huvudresultaten från enkätstudien väntas i december 2021. Materialet kommer därefter göras tillgängligt som forskningsinfrastruktur där forskare från olika discipliner och lärosäten kommer att kunna ansöka om datatillgång genom prövning i en datatillgångsgrupp som verkar på mandat från Sametinget, och delvis från Sámiid Riikasearvi (Svenska Samernas Riksförbund) vad gäller tillgång till variabler som identifierar renskötande samer i materialet.

I ett pågående projekt om *Mäns våld mot samiska kvinnor i nära relationer - rättsliga problematiseringar av utsatthet och ansvarstagande* undersöker och problematiserar *Monica Burman och Maria Scheffer Lindgren* hur ansvar tas för problemet mäns våld mot samiska kvinnor i nära relationer i Sverige på nationell nivå och inom det samiska samhället.⁴² Projektet är redovisat till den ursprungliga finansiären, Brottsofferfonden, men avslutas med stöd av annan finansiering tidigast i slutet av 2021. I redovisningen till Brottsofferfonden redogörs för preliminära slutsatser från en kvalitativ intervjustudie i vilken våldsutsatta samiska kvinnor, professionella som i sitt arbete möter våldsutsatta samiska kvinnor och ett antal samer som engagerar sig i eller har kunskap om våld deltog.⁴³ De preliminära slutsatserna visar att det finns särskilda utmaningar på grund av en stark tystnadskultur om våldet i den svenska delen av Sápmi och att våldsutsatta samiska kvinnor riskerar höga sociala och kulturella kostnader om de lämnar en våldsutövande samisk man eller synliggör våldet. Även olika betydelser av hur våldet hänger samman med koloniseringen av Sápmi kom till uttryck i intervjuerna.

Avslutningsvis bör ett forskningsprojekt om ett näraliggande tema nämnas. I projektet *Lateralt våld: Effekter av yttre tryck på urfolks- och lokalsamhällen (2022–2025)* ska Kristina Sehlin MacNeil undersöka hur och varför lateralt våld (intragruppskonflikt) uppstår i urfolks- och lokalsamhällen på den svenska sidan av Sápmi.⁴⁴ Våld i nära relationer omfattas inte av projektet. Projektet bygger på fallstudier i tre kommuner och data samlas in genom observationer och intervjuer med forskningsdeltagare från samiska samhällen och lokalsamhällen, där orsaker och effekter av lateralt våld kommer att analyseras systematiskt.

5.4 Sammanfattning

Det svenska kunskapsläget visar att våld mot kvinnor förekommer i den svenska delen av Sápmi. Men som konstateras i GREVIO:s granskning och Sametingets kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa (Sametinget 2016a) är avsaknaden av kvantitativa data om våldsutsatthet bland samer i Sverige total. Resultaten från den norska

---

⁴² Den ovan nämnda artikeln av Burman 2017 härrör från det projektet.

⁴³ Se <https://www.brottsoffermyndigheten.se/projektkatalog/mans-vald-mot-samiska-kvinnor-i-nara-relationer---rattsliga-problematiseringar-av-utsatthet-och-ansvarstagande> Intervjustudien planeras publiceras i slutet av 2021.

⁴⁴ https://www.umu.se/nyheter/unikt-forskningsprojekt-undersoker-lateralt-vald-_9815412/

Saminor 2 studien kan inte utan vidare överföras till Sverige, men talar starkt för att även samiska kvinnors våldsutsatthet i Sverige behöver undersökas kvantitativt.

Två pågående studier kommer att ge värdefulla data om omfattningen av våldsutsatthet för olika grupper av samer, även utifrån kön, samt om våld, hälsa och tillgänglighet till vård. Därutöver kommer båda studierna att producera vissa data om typer och undertyper av våld. Studien ”Samisk hälsa på lika villkor” kommer även att ge vissa data kring om den våldsutsatta uppsökt hälso- och sjukvården på grund av våldet, talat med någon om våldet eller gjort polisanmälan. Eftersom studierna har samisk hälsa och hälso-och sjukvårdens förmåga att erbjuda adekvat vård som huvudsakligt kunskapsintresse är utrymmet för frågor om våld begränsat och därmed även möjligheten att på grundval av insamlade data producera både bred och detaljerad kunskap om våld mot samiska kvinnor. Bedömningen är därför att det utöver de pågående studierna finns behov av ytterligare kvantitativa studier.

Svensk kvalitativ forskning om mäns våld mot samiska kvinnor begränsar sig till tre studier, av vilka en är ett studentarbete. Den kvalitativa forskningen i Sverige tyder på att i vart fall vissa problem och aspekter som internationell och norsk forskning påvisat är relevanta även i Sverige, exempelvis att det råder en stark tystnadskultur runt våld, att våldsutsatta kvinnor i Sverige är dubbelt utsatta både som same och kvinna samt att det är viktigt med anpassade kultursensitiva insatser. I övrigt har den kvalitativa forskningen i Sverige främst bidragit till att lyfta fram samiska röster om våld, belysa Sveriges bristande ansvarstagande för frågan, kritiskt analysera policyarbetet samt lyfta fram några angelägna åtgärder som bör vidtas. Slutsatsen kan inte bli annan än att det behövs betydligt mer kvalitativ forskning som täcker ett brett spektrum av frågeställningar, förståelser av våldet och teman.

REFERENSER

Forskning om våld mot samiska kvinnor

Burman, M. (2017) ”Men's intimate partner violence against Sami women: a Swedish blind spot”. *Nordic Journal on Law and Society* 1:2, s. 194–215.

Eriksen, A. (2020) ”Omfang av vold og seksuelle overgrep blant samer og ikke-samer”. I A. Bredal, H. Eggebø & A.M.A. Eriksen (red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, s. 127–144.

Eriksen, A., Hansen, K.L., Schei, B., Sørli, T., Stigum, H., Bjertness, E. & Javo, V. (2018) ”Childhood violence and mental health among indigenous Sami and non-Sami populations in Norway: a SAMINOR 2 questionnaire study”. *International Journal of Circumpolar Health* 77 (1), s. 1–11.

Eriksen, A. (2017) *”Breaking the silence” Interpersonal violence and health among Sami and non-Sami - A populations-based study in Mid- and Northern Norway*. Tromsø: UiT Norges Arktiske Universitet, Det helsevitenskapelige fakultet, Institutt for samfunnsmedisin, ISM skriftserie nr. 180.

Eriksen, A., Hansen, K.L., Javo, V. & Schei, B. (2015) "Emotional, physical and sexual violence among Sami and non-Sami populations in Norway: The SAMINOR 2 questionnaire study". *Scandinavian Journal of Public Health* 43 (6), s. 588–596.

Henriksen, J-E. (2011) "Lokalmiljøet – hemske eller ressurs i voldsaker? En sammenligning av seksuell overgrepssproblematikk i Kautokeino på 1980-tallet og 2000-tallet". I G.-T. Minde och B. L. Utsi (red.) *Voldens mange ansikter i samiske lokalmiljø*. Oslo: Norgga Sáráhká, s. 27–39.

Kramvig, B. & Verran, H. (2016) "Gender and Indigeneity as Generative Differentiations - Reflections on Reconciliation, Violence and Storytelling in Sápmi". *Tidsskrift for kjønnsforskning* 40, nr. 3–4, s. 203–214.

Krumlinde, E. (2009) *Våld mot samekvinnor. Samekvinnors dubbla utsatthet sett utifrån ett intersektionellt perspektiv exemplifierat genom en studie av våldet mot samekvinnor i hemmets sfär och bristen på hjälp för att ta sig ur ett osunt förhållande*. Malmö: Malmö högskola, Globala politiska studier.

Kuokkanen, R. (2013) "Violence Against Women, Indigenous Self-Determination and Autonomy in Sami Society". I K. Andersson (red.) *L'Image du Sápmi II*. Humanistic Studies at Örebro University, s. 64–81.

Kuokkanen, R. (2015) "Gendered Violence and Politics in Indigenous Communities. The cases of aboriginal people in Canada and the Sami in Scandinavia". *International Feminist Journal of Politics* 17:2, s. 271–288.

Kuokkanen, R. (2019) *Restructuring Relations: Indigenous Self-Determination, Governance and Gender*. New York: Oxford University Press.

Minde, G-T & Weber, A (2017). "Hvordan reagerer små samiske lokalmiljøer når kvinner forteller om seksuelle overgrep?" *Tidsskrift for psykisk helsearbeid* 14:3, s. 265–274.

Minde, G-T & Utsi, B.L. (red.) (2011) *Voldens mange ansikter i samiske lokalmiljø*. Oslo: Norgga Sáráhká.

Reigstad, B. & Kvernmo, S. (2017) "Concurrent adversities and suicide attempts among Sami and non-Sami adolescents: the Norwegian Arctic Adolescent Study (NAAHS)". *Nordic Journal of Psychiatry* 71:6, s. 425-432.

Thallaug Øverli, I., Bergman, S. & Finstad, A-K. (2017) "Om du tør å spørre, tør folk å svare". *Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, Rapport no.2 2017.

Thallaug Øverli, I. & Bergman, S. (2019) "Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn". I O. G. Lillevik, J. Salamonsen, J. & I Nordhaug (red.) *Vold i nære relasjoner. Diskurser og fenomenforståelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s. 146–167.

Tema Nord 2015:501, *SLiCA: Arctic Living Conditions. Living conditions and quality of life among Inuit, Saami and indigenous peoples of Chukotka and the Kola Peninsula*. Nordic Council of Ministers.

Turi, A. L. (2011) ”Seksuála Illásteapmi – Jurdagat Ma, el Guovdageain - Áššiid. Seksuell Overgrep - Refleksjoner Etter Overgrepene i Kautokeino”. I G.-T. Minde och B. L. Utsi (red.) *Voldens mange ansikter i samiske lokalmiljø*. Oslo: Norgga Sáráhkka, s. 40–52.

Uttjek, M. (2019). “Preventive efforts to address violence against Sámi women and children”. I R. Henry, A. LaValle, N. Van Styvendale & R.A. Innes (red.) *Global Indigenous Health. Reconciling the Past, Engaging the Present, Animating the Future*. Tucson, Arizona: The University of Arizona Press, s. 193–210.

Internationell forskning om våld mot urfolkskvinnor

Adjin-Tettey, E. (2007) “Sentencing Aboriginal Offenders: Balancing Offenders' Needs, the Interests of Victims and Society, and the Decolonization of Aboriginal Peoples”. *Canadian Journal of Women and the Law* 19:1, s. 179–216.

Alani, T. (2013) “The Bigger Picture: The Effects of Intimate Partner Violence on Aboriginal Women’s Mental Health”. *Pimatisiwin: A Journal of Aboriginal and Indigenous Community Health* 11:2, s. 231–240.

Andrews, P. (1997) “Violence Against Aboriginal Women in Australia: Possibilities for Redress within the International Human Rights Framework”. *Albany law review* 60, s. 917–941.

Arnfred, S. & Bransholm Pedersen, K. (2015) “From Female Shamans to Danish Housewives: Colonial Constructions of Gender in Greenland, 1721 to ca. 1970”. *NORA—Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 23:4, s. 282–302.

Barkaskas, P. & Hunt, S. (2017) *Access to Justice for Indigenous Adult Victims of Sexual Assault*. Department of Justice, Canada.

Barker, J. (2008) “Gender, Sovereignty, Rights: Native Women's Activism against Social Inequality and Violence in Canada”. *American Quarterly* 60:2, s. 259–266.

Baskin, C. (2019) “Contemporary Indigenous Women’s Roles: Traditional Teachings or Internalized Colonialism?” *Violence Against Women*, 26:15-16, s. 2083–2101.

Belknap, J. & McDonald, C. (2010) “Judges’ Attitudes about and Experiences with Sentencing Circles in Intimate-Partner Abuse Cases”. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice* 52:4, s. 369–395.

Black, M. C., Basile, K. C., Breiding, M. J., Smith, S. G., Walters, M. L., Merrick, M.T. & Stevens, M.R. (2011). *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 Summary Report*. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, CDC.

Bopp, M., Bopp, J., & Lane, P. Jr. (2003). *Aboriginal domestic violence in Canada*. Ottawa: Aboriginal Healing Foundation.

Brassard, R., Montminy, L., Bergeron, A-S. & Sosa-Sanchez, I.A. (2015) “Application of Intersectional Analysis to Data on Domestic Violence Against Aboriginal Women Living in Remote Communities in the Province of Quebec”. *Aboriginal policy studies* 4:1, s. 3–23.

Brennan, S. (2011) *Violent Victimization of Aboriginal Women in the Canadian Provinces*. Statistics Canada.

Brownridge, D.A., Taillieu, T., Afifi, T., Chan, K.L., Emery, C., Lavoie, J. & Elgar F. (2017) “Child Maltreatment and Intimate Partner Violence Among Indigenous and Non-Indigenous Canadians”. *Journal of Family Violence* 32, s. 607–619

Brownridge, D. A. (2010) “Intimate Partner Violence Against Aboriginal Men in Canada”. *The Australian and New Zealand Journal of Criminology* 43:2, s. 223–237.

Brownridge, D. A. (2008) “Understanding the Elevated Risk of Partner Violence Against Aboriginal Women: A Comparison of Two Nationally Representative Surveys of Canada”. *Journal of Family Violence* 23, s. 353–367.

Brownridge, D. A. (2003) “Male Partner Violence Against Aboriginal Women in Canada. An Empirical Analysis”. *Journal of Interpersonal Violence* 18:1, s. 65–83.

Burman, M. & Svensson, E-M. (2018) “Women's human rights in the governance of the Arctic: gender equality and violence against indigenous women”. *The Yearbook of Polar Law* 9:1, Brill|Nijhoff, s.53–78.

Burnette, C. (2015a) “Historical Oppression and Intimate Partner Violence Experienced by Indigenous Women in the United States: Understanding Connections”. *Social Service Review* 89:3, s. 531–563.

Burnette, C. (2015b) “Disentangling Indigenous Women’s Experiences with Intimate Partner Violence in the United States”. *Critical Social Work* 16:1, s. 1–20.

Burnette, C. (2015c) “From the Ground Up: Indigenous Women's after Violence Experiences with the Formal Service System in the United States”. *British Journal of Social Work* 45:5, s. 1526–1545.

Cameron, A. (2006) “Sentencing Circles and Intimate Violence: A Canadian Feminist Perspective”. *Canadian Journal of Women and the Law* 18:2, s. 479–512.

Chmielowska, M. & Fuhr, D.C. (2017) “Intimate partner violence and mental ill health among global populations of Indigenous women: a systematic review”. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 52:6, s. 689–704.

- Clark, N. (2016) “Red Intersectionality and Violence-informed Witnessing Praxis with Indigenous Girls”. *Girlhood Studies* 9:2, s. 46–64.
- Coker, D. (2006) “Restorative justice, Navajo Peacemaking and domestic violence”. *Theoretical Criminology* 10:1, s. 67–85.
- Cox, D., Young, M. & Bairnsfather-Scott, A. (2009) “No Justice Without Healing: Australian Aboriginal People and Family Violence”. *Australian Feminist Law Journal* 30:1, s. 151–161.
- Craig, E. (2014) “Person(s) of Interest and Missing Women: Legal Abandonment in the Downtown Eastside”. *McGill Law Journal* 60, s. 1–42.
- Cunliffe, E. & Cameron, A. (2007) “Writing the Circle: Judicially Convened Sentencing Circles and the Textual Organization of Criminal Justice”. *Canadian Journal of Women and the Law* 19:1, s. 1–35.
- Daoud, N., Smylie, J., Urquia, M., Allan, B., & O’Campo, P. (2013) ”The contribution of socio-economic position to the excesses of violence and intimate partner violence among Aboriginal versus non-Aboriginal women in Canada”. *Canadian Journal of Public Health* 104:4, s. 278–283.
- Davis, M. (2011a), “A reflection on the limitations of the right to self-determination and aboriginal women”. *Indigenous Law Bulletin* 7, s. 6–8
- Davis, M. (2011b), “A Reflection in the Royal Commission into Aboriginal Deaths in Custody and its Consideration of Aboriginal Women’s Issues”. *Australian Indigenous Law Review* 15(1), s. 25–33.
- Deer, S. (2015) *The Beginning and end of Rape. Confronting Sexual Violence in Native America*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deer, S. (2009) “Decolonizing Rape Law: A Native Feminist Synthesis of Safety and Sovereignty”. *Wicazo Sa Review* 24:2, s. 149–167.
- Douglas, H. & Corrin, J. (2010). “‘A Tragedy of Monumental Proportions’: Indigenous Australians and the Sentencing Process”. *Social & Legal Studies* 19:2, s. 197–215.
- Family Violence Death Review Committee (2014). Fourth annual report: January 2013 to December 2013. <https://www.hqsc.govt.nz/assets/FVDRC/Publications/FVDRC-4th-report-June-2014.pdf>
- Fanslow, J., Robinson, E., Crengle, S. & Perese, L. (2010). “Juxtaposing Beliefs and Reality: Prevalence Rates of Intimate Partner Violence and Attitudes to Violence and Gender Roles Reported by New Zealand Women”. *Violence Against Women* 16:7, s. 812–831.

- Fitzgerald, R., Douglas, H. & Heybroek, L. (2019) "Sentencing, Domestic Violence, and the Overrepresentation of Indigenous Australians: Does Court Location Matter?". *Journal of Interpersonal Violence* (online first nov19).
- Fotheringham, S., Wells, L. & Goulet, C. (2020) "Strengthening the Circle: An International Review of Government Domestic Violence Prevention Plans and Inclusion of Indigenous Peoples". *Violence Against Women* 27:3–4, s. 425–446.
- Gunn, Brenda L. (2014). "Self-Determination and Indigenous Women: Increasing Legitimacy through Inclusion". *Canadian Journal of Women and the Law* 26 (2), s. 241–275.
- Hoffart, R. & Jones, N. A. (2018) "Intimate Partner Violence and Intergenerational Trauma Among Indigenous Women". *International Criminal Justice Review* 28:1, s. 25–44.
- Hunt, S. (2015) *Violence, Law and the Everyday Politics of Recognition: Comments on Glen Coulthard's Red Skin, White Masks*. Presented at Native American and Indigenous Studies Association Annual Meeting. Washington, DC, June 4-6 2015.
[http://archive.criticism.english.illinois.edu/2015%20Fall%20Pages/MCT%202015%20READINGS/10.20%20Indigenous%20Studies%20\(Byrd\)/Hunt%20-%20Violence%20Law%20and%20Everyday%20Politics.pdf](http://archive.criticism.english.illinois.edu/2015%20Fall%20Pages/MCT%202015%20READINGS/10.20%20Indigenous%20Studies%20(Byrd)/Hunt%20-%20Violence%20Law%20and%20Everyday%20Politics.pdf)
- Ingram, S. (2016) "Silent Drivers | Driving Silence – Aboriginal women's voices on domestic violence". *Social Alternatives* 35:1, s. 6–12.
- Jeffries, S. & Bond, C.E.W. (2015) "Taking the problem seriously? Sentencing Indigenous and non-Indigenous domestic violence offenders". *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 48:4, s. 463–482.
- King, P. & Robertson, N. (2018) "Māori men, relationships, and everyday practices: towards broadening domestic violence research". *AlterNative* 13:4, s. 210–217.
- Kiyoshk, R. (2003) "Integrating Spirituality and Domestic Violence Treatment". *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* 7:1-2, s. 237–256.
- Klingspohn, D. M. (2018) "The importance of culture in addressing domestic violence for First Nation's women". *Frontiers in Psychology* 9, article 872.
- Kuokkanen, R. (2012) "Self-Determination and Indigenous Women's Rights at the Intersection of International Human Rights". *Human Rights Quarterly* 34:1, s. 225–250.
- Kyllie Cripps, K. & McGlade, H. (2008) "Indigenous family violence and sexual abuse: Considering pathways forward". *Journal of Family Studies* 14:2-3, s. 240–253.
- Luna, E (1999) "Indigenous Women, Domestic Violence and Self Determination". *Indigenous Law Bulletin* 90.
<http://www5.austlii.edu.au/au/journals/IndigLawB/1999/90.html>

- Marchetti, E. (2008) "Intersectional Race and Gender Analyses: Why Legal Processes Just Don't Get It". *Social & Legal Studies* 17:2, s. 155–174.
- Marchetti, E. & Daly, K. (2017) "Indigenous Partner Violence, Indigenous Sentencing Courts, and Pathways to Desistance". *Violence Against Women* 23:12, s. 1513–1535.
- Matamonasa-Bennett, A. (2014). "A disease of the outside people': Native American men's perceptions of intimate partner violence". *Psychology of Women Quarterly* 39, s. 20–36.
- Morris, A., Reilly, J., Berry, S., & Ransom, R. (2003) *The New Zealand National Survey of Crime Victims, 2001*. Wellington, New Zealand: Ministry of Justice.
- Nancarrow, H. (2006) "In search of justice for domestic and family violence. Indigenous and non-Indigenous Australian women's perspectives". *Theoretical Criminology* 10:1, s. 87–106.
- Parkes, D. & Cunliffe, E. (2015) "Women and Wrongful Conviction: Concepts and Challenges". *International Journal of Law in Context* 11:3, s. 219–244.
- Pedersen, J. S., Malcoe, L. H., & Pulkingham, J. (2013) "Explaining Aboriginal/non-Aboriginal inequalities in postseparation violence against Canadian women: Application of a structural violence approach". *Violence Against Women* 19:8, s. 1034–1058.
- Razack, S. (1994) "What Is to Be Gained by Looking White People in the Eye? Culture, Race, and Gender in Cases of Sexual Violence". *Signs* 19:4, s. 894–923.
- Robertson, B. (2000) *The Aboriginal and Torres Strait Islander Women's Task Force on Violence Report*. Government of Queensland, Department of Aboriginal and Torres Strait Islander Policy and Development (Qld). <https://apo.org.au/node/68286>
- Shaw, W.S. (2003) "Post Colonial Encounters gendered racialisations in Australian courtrooms". *Gender, Place and Culture* 10:4, s. 315–332.
- Shea, B., Nahwegahbow, A. & Andersson, N. (2010) "Reduction of Family Violence in Aboriginal Communities: A Systematic Review of Interventions and Approaches". *Pimatisiwin: A Journal of Aboriginal and Indigenous Community Health* 8, s. 35–60.
- Sheehy, E.A. (2014) *Defending Battered Women on Trial: Lessons from the Transcripts*. Vancouver: UBC Press.
- Sheperd, J. (2001) "Where Do You Go When It's 40 Below? Domestic Violence Among Rural Alaska Native Women". *Affilia* 16, s. 488–510.
- Smith, A. (2005) "Native American Feminism, Sovereignty, and Social Change". *Feminist Studies* 31:1, s. 116–132.

Snyder, E. (2014) "Indigenous Feminist Legal Theory". *Canadian Journal of Women and the Law* 26:2, s. 365–401.

Snyder, E., Napoleon, V. and Borrows, J. (2015) "Gender and Violence: Drawing on Indigenous Legal Resources". *UBC Law Review* 48:2, s. 593–654.

Statistics Canada. *Victimization of Aboriginal people in Canada, 2014*.
<https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/85-002-x/2016001/article/14631-eng.htm>

Stubbs, J. (2009) "Restorative Justice, Gendered Violence and Indigenous Women". I James Ptacek (red.) *Feminism, restorative justice and violence against Women*. New York: Oxford University Press, s. 103–121.

Sørensen, B. W. (2001) "'Men in transition': The Representation of Men's Violence Against Women in Greenland". *Violence Against Women* 7:7, s. 826–847.

Tehee, M., & Esqueda, C. (2008) "American Indian and European American women's perceptions of domestic violence". *Journal of Family Violence* 3:1, s. 25–35.

Tutty, L., Wyllie, K., Mackenzie, J., Ursel, J. & Koshan, J.M. (2008) *The Justice Response to Domestic Violence: A Literature Review*.
https://www.researchgate.net/publication/258629789_The_Justice_Response_to_Domestic_Violence_A_Literature_Review

Weaver, H. N. (2009) "The colonial context of violence: Reflections on violence in the lives of Native American women". *Journal of Interpersonal Violence* 24:9, s. 1552–1563.

Williams, J.E., Gifford, W., Vanderspank-Wright, B. & Phillips, J.C. (2019) "Violence and Health Promotion Among First Nations, Métis, and Inuit Women: A Systematic Review of Qualitative Research". *Trauma, Violence, & Abuse*, 1–17 (Review Manuscript).

Willis, M. (2011) *Non-disclosure of violence in Australian Indigenous Communities*. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice No. 405. Canberra, Australia: Australian Institute of Criminology.

Wilson, D. (2016) "Transforming the normalisation and intergenerational whānau (family) violence". *Journal of Indigenous Wellbeing. Te Mauri – Pimatisiwin* 1:2, s. 32–43.

Övriga referenser

Amnesty International (2009) *No More Stolen Sisters. The Need for a Comprehensive Response to Discrimination and Violence against Indigenous Women in Canada*.

Amft, A. (2003) *Sápmi i förändringens tid: en studie i svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv*. Umeå: Umeå universitet. Samiska studier.

Axelsson, P. & Storm Mienna, C. (2021) "The challenge of Indigenous data in Sweden". I M. Walter, T. Kukutai, S. Russo Carroll & D. Rodriguez-Lonebear (red.) *Indigenous Data Sovereignty and Policy*. New York & Abingdon: Routledge, s. 99–111.

Bouffard, L.A. (2010) "Exploring the utility of entitlement in understanding sexual aggression". *Journal of Criminal Justice* 38, s. 870–879.

Burman, M. (2007) *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Uppsala: IUSTUS.

CEDAW (2016) *Concluding observations on the combined eighth and ninth periodic reports of Sweden*. CEDAW/C/SWE/CO/8-9.

CEDAW (2015) *Report of the inquiry concerning Canada of the Committee of the Elimination of Discrimination against Women under article 8 of the Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. CEDAW/C/OP.8/CAN/1.

CEDAW (2008) *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Sweden*. CEDAW/C/SWE/CO/7.

CEDAW (2001). *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Sweden*. CEDAW/A/56/38.

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Council of Europe Treaty Series - No. 210 (2011).

Council of Europe (2019a). *Baseline Evaluation Report, Sweden*. GREVIO/Inf (2018)15.

Council of Europe (2019b). *Recommendation on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence by Sweden*. Committee of the Parties, C-CP/Inf(2019)4.

Devries, K.M., Mak, J. Y. T., García-Moreno, C., Petzold, M., Child, J. C., Falder, G., Lim, S., Bacchus, L.J., Engell, R.E., Rosenfeld, L., Pallitto, C., Vos, T., Abrahams, N & Watts, D.H. (2013) "The Global Prevalence of Intimate Partner Violence Against Women". *Science* 340, s.1527–1528.

ECOSOC (2017) *Commission on the Status of Women, Interactive dialogue on the focus area: empowerment of indigenous women*. E/CN.6/2017/12.

ECOSOC (2012). *Combating violence against indigenous women and girls: Article 22 of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Permanent Forum on Indigenous Issues. Report of the international expert group meeting. /C.19/2012/6.

Eikjok, J. (2000) "Gender in Sápmi. Socio-cultural Transformations and New Challenges". *Indigenous Affairs* no 3/00, s. 52–57.

Eikjok, J. (2004) "Indigenous Women in the North: The Struggle for Rights and Feminism". *Indigenous Affairs* no. 1-2/04, s. 38–41.

Einebrant, J. (2020) Intervju med Jenny Einebrant, samordnare Mäns våld mot kvinnor, Länsstyrelsen Jämtlands län. Maj 2020.

Engman, E. (2020). Intervju med Eva Engman, ledamot i styrelsen för Länsföreningen Kvinno- och tjejjourer i Norrbotten. Maj 2020.

Fischbach, R.L. & Herbert, B. (1997) "Domestic Violence and Mental Health: Correlates and Conundrums within and Across Cultures". *Social Science & Medicine* 45:8, s. 1161–1176.

FN:s Generalförsamling (2015). *Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples*. A/HRC/30/4.

FN:s Generalförsamling (2007) *Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes and Consequences, Yakin Ertürk. Addendum. Mission to Sweden*. A/HRC/4/34/Add.3.

Freire, P. (2000) *Pedagogy of the Oppressed*. 30th anniversary edition. New York: Continuum.

Gerhardsen, E. (2010) "Hvorfor blir det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? Erfaringer fra behandling av barn og unge i samiske miljøer". I: A. Silviken & V. Stordahl (red). *Samisk psykisk helsevern. Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*. Callid Lágáðus forlag, s. 123–149.

Gilroy, J., Uttjek, M., Gibson, C. & Smiler, K. (2018) "Yuin, Kamilaroi, Sámi, and Maori people's reflections on experiences as 'Indigenous scholars' in 'Disability Studies' and 'Decolonisation'". *Disability and the Global South* 5:2, s. 1344–1364.

GREVIO/Inf(2018)15.

Guttorm, A. A. (2008). "Å være lesbisk (homo) I Sameland – en risikosport?" I G.-T. Minde och B. L. Utsi (red.) *Voldens mange ansikter i samiske lokalmiljø*. Oslo: Norgga Sáráhká, s. 53–58.

Harsem, A-B. (2019) *Den mørke hemmeligheten i Tysfjord*. Oslo : Cappelen Damm.

HRC (2016a). *32nd session of the Human Rights Council. Draft Proposal*. A/HRC/32/L.28/Rev.1.

HRC (2016b). *33rd session of the Human Rights Council. Annual half-day discussion on the rights of indigenous peoples*.

Inga, S. (2016) *Jámán oanehis bottu /Jag dör en kort stund*. DAT.

Innes, R.A. & Anderson, K. (red) (2015) *Indigenous Men and Masculinities: Legacies, Identities, Regeneration*. Winnipeg: University of Manitoba Press.

Krizsan, A. & Popa, R.M. (2014) "Frames in Contestation: Gendering Domestic Violence Policies in Five Central and Eastern European Countries". *Violence Against Women* 20:7, s. 758–782.

Kuokkanen, R. (2009) "Indigenous Women in Traditional Economies: The Case of Sámi Reindeer Herding". *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 34:3, s. 499–504.

Kuokkanen, R. (2007) "Myths and realities of Sámi women: A post-colonial feminist analysis for the decolonization and transformation of Sámi society". I J. Green (red.), *Making space for Indigenous feminism*. Winnipeg: Fernwood Publishing & London: Zed Books, s. 72–92.

Lindquist, S. & Bergman, E. (2013) *Queering Sápmi – samiska berättelser bortom normen*. Umeå: Qub förlag.

Markowitz, F. E. (2001) "Attitudes and family violence: Linking intergenerational and cultural theories". *Journal of Family Violence* 16, s. 205-218.

Murnen, S. K., Wright, C., & Kaluzny, G. (2002) "If 'boys will be boys' then girls will be victims? A meta-analytic review of the research that relates masculine ideology to sexual aggression". *Sex Roles* 46, s. 359–375.

NIM (2018). *Vold og overgrep i samiske samfunn*. Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter, Temarapport 2018.

https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2018/06/NNIM_temarapport_web.pdf

Norbakken, E. (2012) *Når ord mangler... om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer*. Masteroppsats Diakonhjemmet Høgskole.

<https://vid.brage.unit.no/vid-xmlui/bitstream/handle/11250/98092/Masteroppgave%20i%20diakoni%20v%c3%a5r%202012%20Ellen%20Heidi%20Norbakken.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Nordland politidistrikt (2017) *Overgrepene i Tysfjord - erfaringer og funn fra politiets etterforskning*. Politiet, Nordland politidistrikt.

https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/sluttrapport-tysfjord_endelig.pdf

Pallto, R. & Høgden, K. (2011) "Vold i par- og familieforhold". I G.-T. Minde och B. L. Utsi (red.) *Voldens mange ansikter i samiske lokalmiljø*. Oslo: Norgga Sárákká, s. 71–77.

Regeringens skrivelse 2016/17:10, *Makt, mål och myndighet - feministisk politik för en jämställd framtid*.

Regeringsbeslut Ku2019/00469/CSM (delvis), Ku2019/01249/CSM.

- Robinson, M. (2020) "Two-Spirit Identity in a Time of Gender Fluidity". *Journal of Homosexuality* 67:12, s. 1675–1690.
- Rogers, A. (2019) " 'But the Law Won't Help Us': Challenges of Mobilizing Law 348 to Address Violence Against Women in Bolivia". *Violence Against Women*, 26:12-13, s. 1471–1492.
- Rönnlund Holmgren, E. (2012) *Måndagar med Kerstin*. Strängnäs: Axplock.
- Sametinget (2016a) *Kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa*.
https://www.sametinget.se/psykosocial_ohalsa
- Sametinget (2016b) *Sametingets jämställdhetsprogram*. <https://www.sametinget.se/103021>
- Sametinget (2008) *Dorvu-Dårvvo-Dårvvuo-Jearsoe-Trygghet*.
<https://www.sametinget.se/64205>
- Sandell, K. (2020) E-post korrespondens oktober 2020 med Karin Sandell, informationschef på Nationellt centrum för kvinnofrid.
- Skåden, S. (2014) *Våke over dem som sover*. Oslo: Cappelen Damm.
- Statens folkhälsoinstitut (2010) *Bemötande av våldsutsatta kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna - Delredovisning*. A 2010:06.
- Statens folkhälsoinstitut (2011) *Bemötande av våldsutsatta kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna*. Slutredovisning.
- St. Denis, V. (2017) "Feminism is for Everybody: Aboriginal Women, Feminism and Diversity". I Joyce Green (red.) *Making Space for Indigenous Feminism*. Halifax, Nova Scotia: Fernwood Publishing, 2:a uppl, s. 42–62.
- Stordahl, V. (1996) *Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Karasjok: Davvi Girji.
- Suzack, C. (2015) "Indigenous Feminisms in Canada". *NORA—Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 23:4, s. 261–274.
- The Beijing Declaration on Indigenous Women
http://www.ipcb.org/resolutions/htmls/dec_beijing.html
- Turi, A L & Bals, M. (2008) *Kautokeinoprojektet- fra krisetiltak til forebyggende arbeid 2006-2007. Samarbeidsprosjekt mellom Kautokeino kommune og Samisk nasjonalt kompetansesenter - psykisk helsevern*. Helse Finnmark & SANKS
<https://docplayer.me/3090630-Kautokeinoprojektet.html>

United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. A/RES/34/180 (1979).

United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. A/RES/61/295 (2007).

Uttjek, M. (2016) *Levnadsförhållanden bland samer med funktionsnedsättning i Sverige*. Nordens Välfärdscenter. <https://nordicwelfare.org/wp-content/uploads/2017/10/Rapport20-20Samer20med20funktionsnedsc3a4ttning.pdf>

Westerstrand, J. (2010) ”Kung slår dam – våldsforskningsmetodologi i ett våldsamt jämställt Sverige”. *Sociologisk Forskning* 47:3, s. 5–34.

White, M.E. & Satyen, L. (2015) “Cross-Cultural Differences in Intimate Partner Violence and Depression: A Systematic Review”. *Aggression and Violent Behaviour* 24, s. 120–130.

WHO (2013) *Responding to intimate partner violence and sexual violence against women: WHO clinical and policy guidelines*. Geneva: World Health Organization.

Wojnicka, K. (2015) ”Men, Masculinities and Physical Violence in Contemporary Europe”. *STUDIA HUMANISTYCZNE AGH* Tom 14/2, 2015, s. 15–31.

INVENTERING OCH ANALYS AV FORSKNING OM SAMISK JÄMSTÄLLDHET OCH GENUS I SÁPMI - SVERIGE 1991 – 2020

Kristina Josephson Hesse, Várdduo – Centrum för samisk forskning, Umeå universitet

Sammanfattning

I undersökningen har genus- och jämställdhetsrelaterad forskning om samer i svenska Sápmi identifierats och kategoriserats inom fem olika ämnesgrupper publicerade 1991 – 2020. Dessa grupper är: hälsa och välbefinnande; sociala, politiska och ekonomiska frågor; genusteoretiska studier; humanistisk forskning; hållbarhets- och miljöstudier. Sedan 1991 har ett hundratal artiklar och verk publicerats som på ett eller annat sätt behandlar samisk genus och jämställdhet.

Forskning inom samisk hälsa, medicin och välbefinnande återfinns i den största gruppen av genusrelaterade arbeten. Inom hälsoforskningen är oftast genusfaktorn (kvinnor, män) en kategori som till viss del inkluderar analyserande jämförelse och diskussion om ett hälsoproblem. Forskningen konstaterar skillnaderna mellan könen men analyserar inte alltid på djupet vad dessa innebär. Psykisk ohälsa upptar en stor del av hälsoforskningen, specifikt suicidforskningen som bl.a. visar på sambandet mellan försvagad samisk identitet och ökad självmordsstatistik när det gäller renskötande män. När det gäller samiska kvinnors psykiska ohälsa så får den inte samma våldsamma konsekvenser som männens utan är mer diffus. Forskningen pekar inte på någon djupare orsaksanalys när det gäller samiska kvinnor men indikerar psykosociala problem, stress och stort ansvar över familj och ekonomi.

Genus- och jämställdhetsforskning som berör sociala, politiska och ekonomiska problem fokuserar på kvinnlig underrepresentation inom politik, institutioner, myndigheter och organisationer. Utanförskap och osynlighet är enligt forskningen problem som kvinnor i renskötelsen stöter på. Här föreslår forskare åtgärder som uppmuntrar de renskötande männen till adekvata högre utbildningar för att utveckla renskötselföretagen och dess ekonomi. De samiska kvinnorna som ofta redan har höga utbildningar skulle vara lämpliga på inflytelserika positioner i institutioner som påverkar renskötelsen t.ex. i kommuner och Sametinget och kunna vara mer delaktiga i renbruksplanen (RBP).

Bilaga 7.

Frågor inom samiska genusteoretiska studier, humaniora och hållbarhets- och miljöfrågor har rönt mindre intresse inom genusrelaterad forskning i Sverige. När det gäller genusteoretiska studier har Norge en starkare tradition. Inom humaniora är det framförallt historiska kvinnoskildringar som forskats kring. Hållbarhets-, miljö och naturtekniska frågor representeras av vattenkraftutbyggnad, naturresursexploatering och traditionell ekologisk kunskap men borde kunna uppmärksammas mera inom samiska genusstudier.

Inom de kommande årens forskningsprojekt planeras och förekommer framförallt forskning kring samisk hälsa, suicidforskning, åldrande och forskning kring livets slutskede.

Sammantaget föreslås forskning kring samiska mansroller. I synnerhet maskulinitetsforskning med en inriktning på renskötande unga och medelålders män i kombination med en utmanad samisk identitet. Samtidigt är det brist på forskning om samiska kvinnors välbefinnande, särskilt djupare orsaksanalyser när det gäller psykosociala problem. En eftersatt grupp när det gäller genusrelaterad forskning är också de icke-renskötande samerna. I den gruppen skulle sociala och ekonomiska frågor och maktrelationer mellan könen framförallt kunna studeras. Forskning kring konst och konsthantverk borde kunna utgöra ett genusövergripande fält, särskilt som estetiska uttryck kan ha en förstärkande effekt på den kulturella identiteten.

Inledning – bakgrund, syfte, metod

Regeringens övergripande jämställdhetspolitiska mål, att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sitt eget liv, bygger på *Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet*, den s.k. *Istanbulkonventionen*, som fastställdes 2014, samt rapporten *Skr 2016/17:10*. Med anledning av detta har Sametinget fått i uppdrag av regeringen att utreda, kartlägga och analysera det samiska samhället ut ett jämställdhetsperspektiv i syfte att kunna se hur jämställdheten inom det samiska samhället kan främjas.

Syftet med en del av uppdraget är att forskning, om samisk jämställdhet och genus i Sápmi - Sverige, ska inventeras och analyseras för att identifiera eventuella kunskapsluckor och därigenom föreslå åtgärder och forskningsbehov. Detta deluppdrag har Sametinget upphandlat av Várdduo – Centrum för Samisk Forskning vid Umeå universitet och redovisas i denna rapport.

Metod - kriterier och indelning

Fokus i undersökningen har varit genus- och jämställdhetsforskning om samer i Sverige eller där svenska samer i Sápmi ingått i forskningsområdet. Sådan forskning är ofta internationell och kan även förekomma inom Cirkumpolär, Nordisk, Skandinavisk eller Arktisk forskning. Arbeten som inkluderats som forskning i denna redovisning är utförda av akademiska forskare och/eller publicerade i vetenskapliga publikationer. Forskning rörande norska samer har också undersökts, men översiktligare, och kommer endast att redovisas som jämförelse. Tidsperioden har begränsats till publiceringar inom åren 1991 – 2020. Materialet har sökts ur ett stort antal databaser, bibliotekssystem och referenslistor.¹ Populärvetenskapliga och dokumenterande arbeten samt studentuppsatser har inte tagits med i statistiken men undersökts översiktligt och kommenterats separat.

Jämställdhet mellan könen kan mätas inom olika frågeställningar och perspektiv t.ex ekonomiskt, juridiskt, politiskt och socialt (Nordström et al. 2006). När det gäller samisk genusforskning för övrigt så ingår olika genusteoretiska studier såsom urfolksfeminism och

---

¹ Scopus, Web of Science core collection, EBSCO4 (MEDLINE, Academic Search Premier, SocINDEX, ERIC), Humanities (eHraf World Cultures, Historia.se), Etnologi (High North Research Documents), Social Science (IBSS), KVINNSAM, PubMed, Libris, Ex Libris, Sametinget SE NO, Samernas bibliotek, Aijté, Referenslistor mm. Trots noggrann genomgång av hundratals arbeten kan något ha missats. Detta torde dock inte påverka den slutliga analysen.

Bilaga 7.

intersektionalitet,² men även olika aspekter av genusforskning inom fälten feminism, maskulinitet, äldreforskning samt forskning om barn och ungdom (t.ex. Andersen et al. 2015: Eikjokk 2007; Kuokkanen 2019; Olsen 2015)

För att lättare kunna analysera materialet har forskningsarbetena i den här studien sorterats in i fem olika ämnesinriktningar baserade på forskningens syfte, innehåll och vilken tidskrift den är publicerad i: 1. Hälsa, medicin, välbefinnande; 2. Sociala, politiska, ekonomiska arbeten; 3. Genusteoretiska studier; 4. Humaniora (historia, antropologi, etnologi, religion); 5. Hållbarhet, miljö, naturvetenskaplig forskning. Förutom dessa fem kategorier så delades arbetena in i publikationsperioder från 1991 till 2020 om fem år vardera. Forskningen är därefter indelad i publicerade artiklar respektive publicerade böcker (se Tabell och figurer nedan). Resultaten har illustrerats i tabell och figurer med hjälp av Excel.* Eftersom undersökningen gjordes i slutet av 2020 och början 2021 så kan något arbete från slutet av 2020 missats i statistiken.

Undersökning

Redovisning av forskning rörande samisk jämställdhet och genus 1991-2020

Av den litteratur som undersökts har totalt 101 arbeten fallit inom ramen för de ovan nämnda kriterierna för forskning om samisk jämställdhet och genus i svenska Sápmi (Tabell 1).

De flesta av dessa arbeten utgörs av artiklar publicerade i forskningstidskrifter, medan ett mindre antal består av böcker, monografier, avhandlingar, konferenspublikationer etc (Fig. 1).

---

² Begreppen urfolksfeminism och intersektionalitet hänger ihop. Det senare myntades 1989 av Kimberlé Crenshaw, aktiv inom rörelsen *Svart Feminism*, som kritiserade genusforskningens syn på kvinnor som endast kvinnor, då det även ofta fanns flera aspekter av en diskriminering t.ex hudfärg och etnicitet. Detta tar urfolksfeminismen fasta på som tittar på snittet/skärningen (intersektionen) mellan områden som sex/kön/etnicitet/makt. Urfolksfeminism försöker frigöra sig från den feminism som anses vara djupt rotad i västerländska koloniala koncept och kategorier (Crenshaw 2003; Davis 2008; Knoblock & Kuokkanen 2015).

* Tack till Jing Helmersson för teknisk support vid framställningen av Excel tabeller och databassökningar.

Bilaga 7.

Tabell 1. Översikt av forskning om samisk jämställdhet och genus 1991 – 2020

Ämnen	Publikationsår										Typ av publikationer		Totalt antal studier	% av studier
	1991-95		1996-00		2001-05		2006-10		2011-2015		2016-2020			
Hälsa, medicin, välbefinnande	0	0	6	10	15	10	2	8	2	8	4	5	41	40,6
Sociala-, politiska-, ekonomiska studier	0	3	2	9	2	3	6	3	2	8	4	4	24	23,8
Genusteoretiska studier	1	3	1	3	6	3	2	5	2	3	4	6	17	16,8
Humaniora (antropologi, etnologi, religion, historia)	0	0	0	1	2	2	2	2	2	2	4	1	14	13,9
Hållbarhets-, miljö-, och natur/teknisk forskning	2	9	10	25	27	28						20	101	100,0
Subtotal														

Bilaga 7.

Fig. 1. Antal forskningsarbeten indelade i ämnen, artiklar respektive böcker

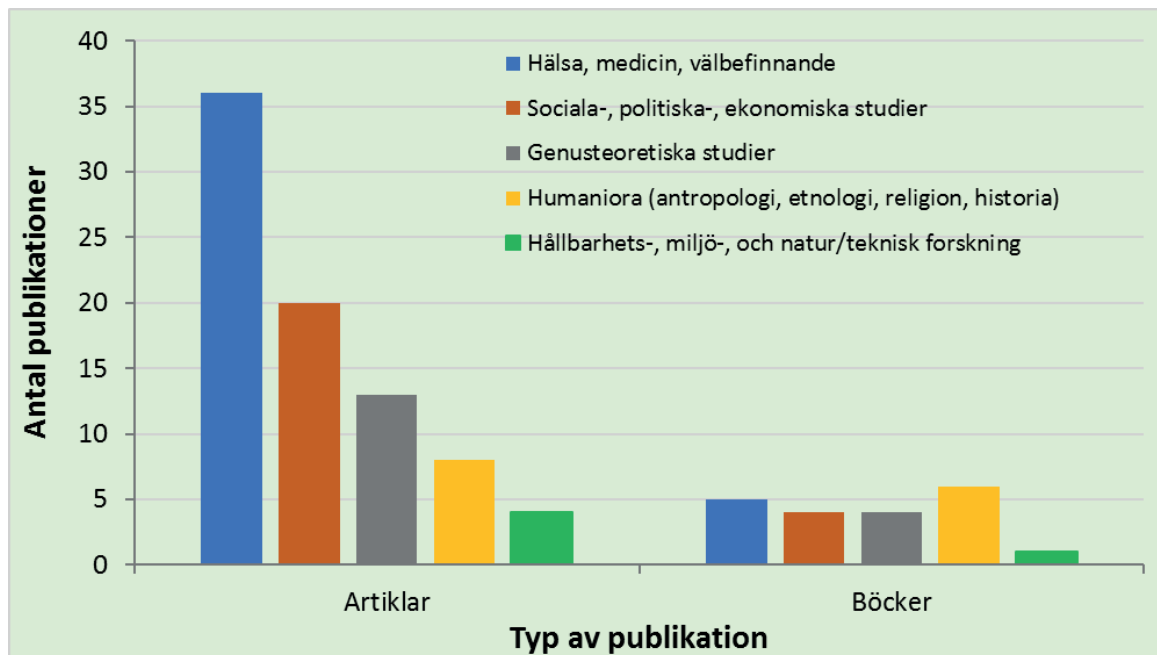
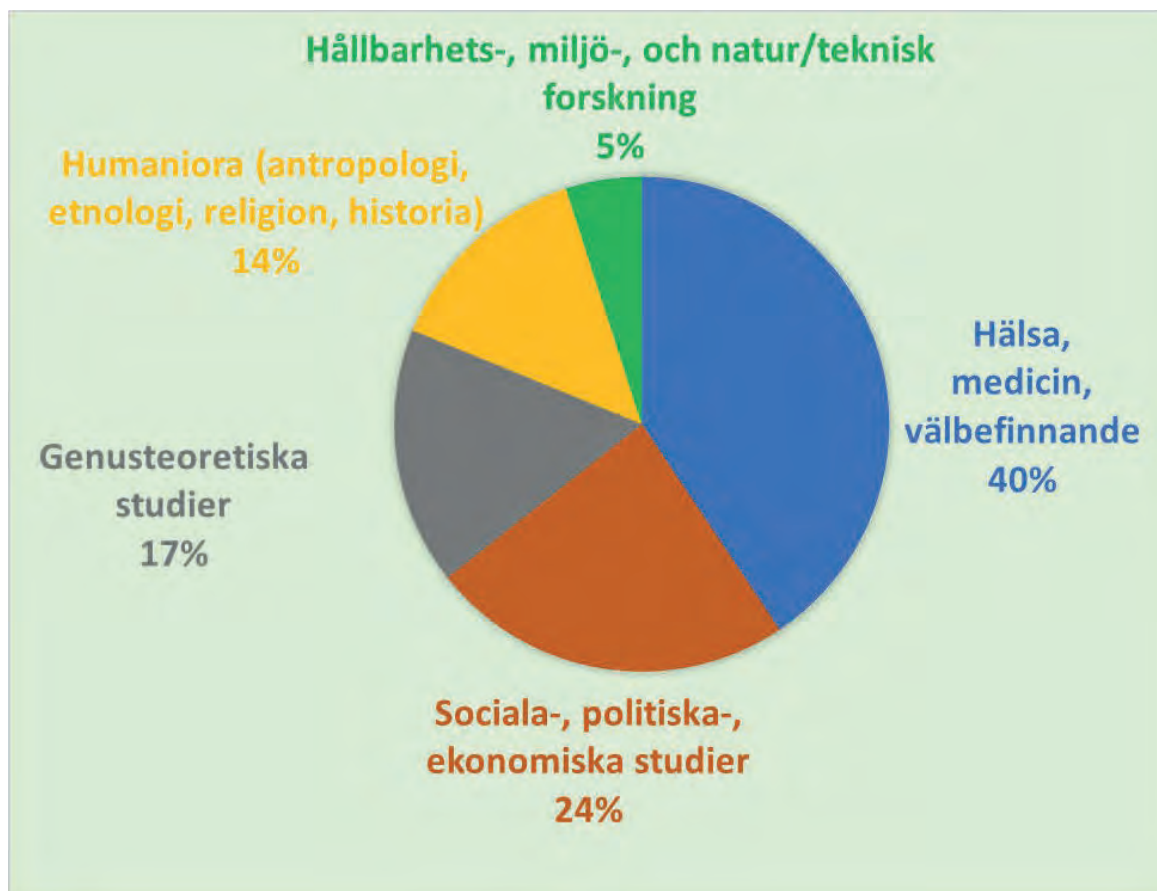

Fig. 2. Procentuell ämnesfördelning av forskning relaterad till samisk jämställdhet och genus

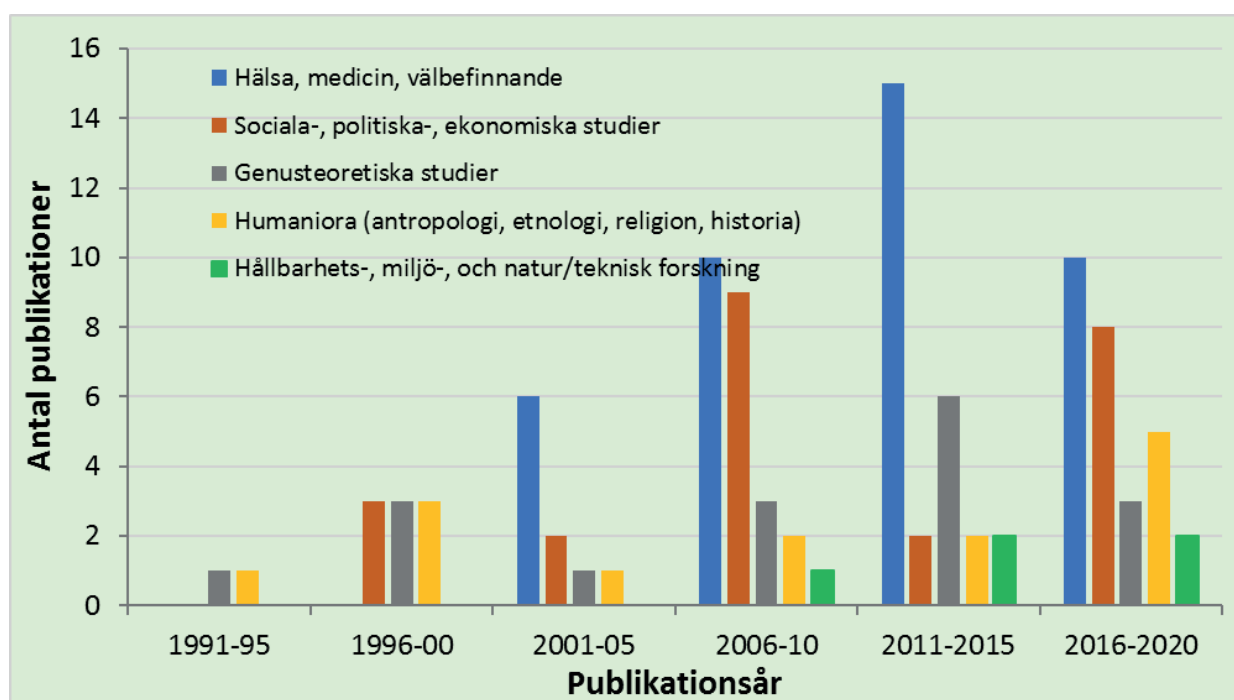

Bilaga 7.

Mer än en tredjedel, närmare bestämt 40%, av forskningen inom samisk jämställdhet och genus utgörs av ämnen relaterade till *hälsa, medicin och välbefinnande* (Fig. 2).

Det stora intresset för hälsoforskningen kan bl.a. bero på den databas som framställdes i början av 2000-talet av stiftelsen Södra Lapplands Forskningsenhet (SLF). Databasen konstruerades för medicinsk forskning och inkluderade uppgifter på samer som levde hela eller delar av perioden 1961 – 2000. Den byggdes upp ur det nationella befolkningsregistret där en kohort av 41 000 personer identifierats som samer genom bl.a. Sametingets röstlängd och yrkes- och släktskapsregistret. Dessa delades sedan in i renskötande och icke-renskötande samer samt i genus och ålderskategorier. En jämförande referensgrupp av övrig befolkning ingick också i databasen (Hassler et al. 2004).

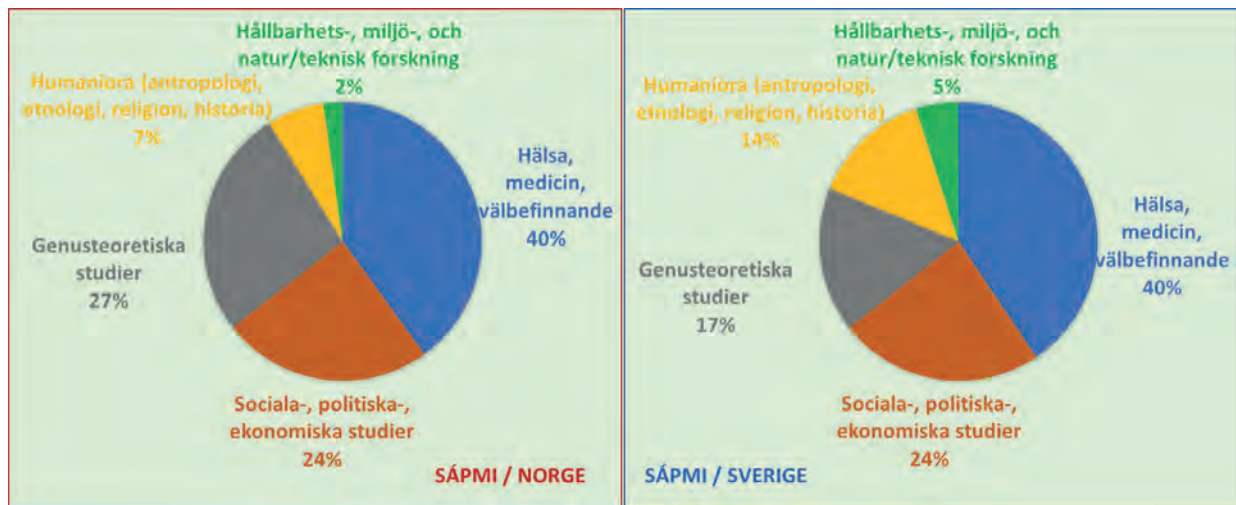
Fig. 3. Publikationer indelade i antal, ämnen och publikationsår.

Databaser grundade på etnicitet är inte tillåtna i Sverige men undantag kan ges för forskning inom medicin och hälsa så länge forskningen pågår. Hälsoforskningen hade sin peak 2011, vilket kan ses i Fig. 3. Samma år lades SLF ner och databasen förstördes. Därefter har hälso- och medicinforskning med genusaspekter om svenska samer minskat något, medan jämförande hälsoforskning i Norge fortsatt att öka, men utgör lika stor andel av den totala genusrelaterade forskningen under perioden som i Sverige (Fig. 4).

Bilaga 7.

Fig. 4. Forskning om samisk jämställdhet och genus i Norge respektive Sverige 1991 - 2020.

Den största delen av hälsoforskningen baserad på SLF databasen utgörs av undersökningar av olika fysiska och mentala åkommor där samiska kvinnor och män förekommer i jämförande studier med en referensgrupp av svenska kvinnor och män (se bilaga). När det gäller fysiska åkommor menar Hassler (2005) att det är en överrepresentation av mag- och tarmcancer bland renskötande samer, sannolikt på grund av livsstil och genetik. SLF databasen visar också att de samiska mäns somatiska hälsoproblem ofta är relaterade till kroppslig utslitning och skador i samband med arbete, medan kvinnors hälsa ofta har ett samband med livssituationen och psykosociala problem relaterade till stress, ekonomi, familjesituationen. För övrigt visar samiska renskötande män på en något bättre fysisk hälsa i förhållande till referensgruppen. Hälsosituationen varierar dock geografiskt och, som nämnts, mellan renskötande och icke-renskötande samer (Hassler 2005). Mycket av hälsoforskningen uppehåller sig vid mental hälsa och suicidforskning, detta gäller i ännu högre grad i Norge där det framkommit att självmord särskilt förekommit bland unga renskötande män (Reigstad & Kvernmo 2017; Stoor 2020; Silviken et al 2006; Silviken & Kvernmo 2007). Det forskningsmaterial som använts ur SLF databasen visar dock inte på en lika tydlig trend i Sverige (Hassler 2005; Hassler et al 2004; Hassler et al 2005). I senare forskning med annan forskningsmetodik och data framkommer att renskötande män och kvinnor visar högre risk för suicidala uttryck än referensgruppen. Detta gäller särskilt unga och medelålders renskötande samiska män med ångest och alkoholproblem (Kaiser & Salander Renberg 2012). Det ska dock nämnas att den första undersökningen är SLF data samkörd med dödsorsaksregistret medan den senare undersökningen bygger på enkäter om tankar och erfarenheter av dem själva och andra. Den

Bilaga 7.

senaste suicidalforskningen bygger både på dödsorsaksregistret och på intervjuer av samiska nyckelpersoner och släktingar till offren (Jakobsson och Stoor 2020). Även den visar att det är renskötande män som är i största riskgruppen för självmord. Förekomsten är sex gånger större än för renskötande kvinnor. Tänkbara förklaringar enligt författarna är kvinnornas högre utbildning och att de därmed även har arbeten utanför renskötseln samt att de har flera roller att utföra inom familjen vilket, trots arbetsbelastningen, förhindrar dem från självmord. Detta kan också vara en möjlig förklaring till att inget fall av självmord förekom hos kvinnor mellan 30-59 år. Männerna är ofta mer involverade och därmed ansvariga för renskötseln dessutom förhindrar deras traditionella maskulina självständiga roller dem från att söka hjälp, särskilt för mentala problem och alkoholproblem. Tillgången till vapen kan också vara en förhöjd risk för självmord. För icke-renskötande samer visar undersökningen ingen förhöjd självmordsrisk i förhållande till referensgruppen (Jakobsson & Stoor 2020).

Då hälsodata i SLF databasen är relativt gammal, 1961-2000, efterlyses färskare uppgifter bl.a. när det gäller suicid och psykosocial forskning om samer eftersom det inte finns tillräckligt med ny kunskap inom den typen av forskning i svenska Sápmi (Jakobsson et al 2020; Stoor 2019). Genom projektet HALDI, som är ett nyligen startat projekt vid Umeå universitet med fokus på hälsa och levnadsvillkor i Sápmi, kan förhoppningsvis sådana data tillgängliggöras framöver. I HALDI bygger samiska hälsodata på en bas av etnisk självidentifiering, vilket alltså inte var fallet i SLF databasen. Självidentifiering i samband med insamlande av hälsodata kopplad till etnicitet är också något som rekommenderas av WHO och FN (Axelsson 2019). Annan genusbaserad hälsoforskning om samer är relaterad till bl.a. livskvalité och välbefinnande hos kvinnor, barn, ungdomar och äldre (se bilagan).

Genusforskning kring *sociala, politiska och ekonomiska* förhållanden bland samer i Sverige utgör den näst största ämneskategorin i undersökningen (Fig. 1). Forskningen inom den ämneskategorin kom igång först runt millennieskiftet. En av pionjärerna när det gällde historiskpolitisk forskning med samiskt genusperspektiv var Andrea Amft som undersökte de konsekvenser som renbeteslagarna haft för den samiska kvinnans rättsliga ställning inom renskötseln och förändringar i de traditionella könsrollsmönstren (Amft 1997; 2000). Mycket av forskningen därefter handlar om samiska kvinnors situation inom rennäringen (t.ex. Ledman 2005; 2006; Lindberg & Udén 2010; Nordin 2007). Fokus är på ekonomiska, tekniska och sociala utmaningar som kvinnor stöter på i sitt dagliga arbete som egna renskötsselföretagare eller som en del av familjeföretaget.

Bilaga 7.

Forskningen visar på jämställdhetsproblem för kvinnor inom rennäringssektorn baserade på politiska beslut och traditionella könsrollsmönster i en snabbt moderniserad och maskuliniserad näring. Konsekvenserna leder ofta till marginalisering och utanförskap och att kvinnornas roll inom rennäringssektorn osynliggörs och får lägre status (Amft 2000; Kuokkanen 2009). En väg att utjämna obalansen är den utveckling dagens maskinteknologi och IT möjliggör. Modern maskinpark, teknologi och IT är nödvändiga för ett konkurrenskraftigt rennäringsföretag i dag. Det är framförallt de renskötande kvinnorna som är motiverade att utbilda sig inom informations och kommunikationsteknologi, vilket kan ge möjlighet att höja betydelsen av kvinnornas insats inom renskötsel och utjämna skillnaderna i jämställdhet och könsroller (Udén 2004; 2010). Andra forskare är inne på liknande spår men menar att även om renskötelsen på ytan ser ut att vara ett mansdominerat yrke så deltar kvinnorna också i företaget men bidrar på olika sätt och har olika "genusskyldigheter" att uppfylla både inom sitt hushåll och i sina större samhällen. I intervjuer framkom att kvinnor deltar i aktiviteter som kalvmärkning, utfodring och renskiljning, samt att skörda växter, svamp och bär för att bidra till familjens livsmedelsförsörjning. De skapar också hantverk till försäljning för att komplettera familjens inkomst. Dessutom har kvinnorna huvudansvaret för barn, familj och ekonomi samt logistiken inom samebyn. Förutom detta har många kvinnor en utbildning och ett yrke utanför det samiska samhället. Den lönen är ofta högre än mannens lön och bidrar starkt till att upprätthålla renskötsel och företaget (Buchanan et al 2016).

Buchanan et al menar också att de samiska männen och kvinnorna besitter olika funktionella resurser, eller kapital, utifrån tradition, könsroller och utbildning. Dessa resurser kan delas in i fem kategorier: sociala, institutionella, humana, ekonomiska och kulturella kapital. Socialt kapital avser nätverk, normer och förtroendeförhållanden som gör det möjligt för människor att arbeta effektivt tillsammans för att uppnå gemensamma mål; institutionellt kapital innebär tillgång till politisk makt och styrningsstrukturer. Med humant kapital avses kunskaper och färdigheter som kan användas för ekonomiska eller politiska fördelar, vilket ofta indikeras av utbildningsnivå. Med ekonomiskt kapital menas inkomster och tillgångar. Kulturellt kapital kan ha formen av traditionell kunskap eller färdigheter, materiella tillgångar eller utbildning. Forskarna menar att alla dessa resurser skulle kunna användas mer ändamålsenligt så att renskötsel och företagen kan utvecklas ekonomiskt positivt och bli mer flexibla. Samtidigt skulle det leda till mera jämställdhet mellan könen (Buchanan et al 2016). Forskningen visar att renskötargrupper uppvisar starka nivåer av kulturellt kapital som hjälper till att stödja humant och socialt kapital. Det som skulle behöva stärkas är det institutionella och ekonomiska

Bilaga 7.

kapitalet. Dvs möjligheterna till konkret politisk påverkan, och inte bara marginellt institutionellt deltagande, samt en förbättrad ekonomi för renskötsel företagen. För att uppnå detta ändamål föreslås att män uppmuntras till att söka utbildningsprogram som kan vara till nytta i renskötelsen. Det skulle öka deras humankapital, utveckla den mycket exklusiva näring som renskötelsen representerar och därigenom förbättra det ekonomiska kapitalet. Den ökade formella utbildningsnivån bland kvinnor tyder på att dessa är väl lämpade för att bli mer inflytelserika i institutioner som påverkar renskötelsen t.ex i kommuner och Sametinget samt i arbetet med renbruksplanen (RBP). Genom att nyttja kvinnornas intellektuella potential i bildandet och genomförandet av lagstiftning, policyer och planer som formar renskötelsen skulle maktdynamiken förflyttas och deras roller skulle bli mer synliga (Buchanan 2016).

När det gäller vissa andra näringar, som t.ex den relativt nyuppkomna samiska turistnäringen visar forskningen på en kvinnlig dominans inom turistföretagen. Ofta förekommer dessa företag inom renskötarfamiljerna (Leu & Müller 2016), vilket i många familjer innebär att kvinnorna får ytterligare ett ansvarsområde.

Politik och genusfrågor i Sametinget har utgjort ett större forskningsfält i Norge än i Sverige, särskilt under det första decenniet av 2000-talet (t.ex Eikjok et al 2002; Josefsen 2004; Kuokkanen 2009; Storjord 2013) men har på senare tid även studerats på den svenska sidan (Nilsson et al 2016). Utbildningsfrågor är ett område som samiska kvinnor tagit del av både i historisk tid och i nutid (Lindmark 2019; Rydving 2016). Äldreforskning och forskning kring samiska barn förekommer både när det gäller hälsofrågor och sociala frågor. Stor betydelse och potential vid den typen av forskning har Enheten för demografi och åldrandeforskning (CEDAR) och den demografiska databasen vid Umeå universitet (<https://www.umu.se/enheten-for-demografi-och-aldrandeforskning/>).

Genusteoretiska studier rörande svenska Sápmi är ett forskningsfält som förekommit i ganska liten mängd. Forskningen har varit jämnt fördelad genom undersökningsperioden, med en liten peak under åren 2011 – 2015 (Fig. 3). Norge har en del tunga namn när det gäller genusteoretisk forskning vilket kan förklara den mer intensiva forskningen med exempel från Norge (Fig. 4) (Eikjok 2000; 2004; 2007; Olsen 2015; 2016; 2018; Dankertsen 2020). Dessutom finns sedan något decennium tillbaka samisk maskulinitetsforskning i Norge, vilket ännu inte förekommer i nämnvärd grad i Sverige (t.ex Olsen 2015). Fokus på samisk maskulinitet i Norge kan vara en följd av den ökning av självmord som förekom i Norge framförallt bland renskötande unga män under 1980 och 1990-talet. Hbtq forskning har varit mer frekvent i Sápmi Norge (Giertsen 2002/2003; Løvold 2015). I dessa studier har

Bilaga 7.

förhållanden på den svenska och finska sidan delvis inkluderats, troligtvis för att öppna upp en relativt snäv inriktning. För övrigt är det flera norska och finska genusteoretiska forskare som även berört forskning som inkluderar svenska Sápmi (se bilagan), vilket inte är så konstigt då genusteoretiska perspektiv berör hela det samiska folket. Det som däremot är lite beklagligt är att detta forskningsfält ännu inte verkar ha slagit igenom bland svenska forskare. Genusteoretiska studier med urfolksfeminism och maskulinitetsstudier utgör en teoretisk och metodisk bas för en stark samisk jämställdhetsforskning.

När det gäller *humanistisk* forskning inom samisk genus och jämställdhet så utgör det fältet en mindre del än förväntat, särskilt med tanke på att det inbegriper så många ämnen (Fig. 2 och 3). En liten ökning har dock skett de senaste åren då framförallt framstående samiska kvinnor uppmärksammats i historisk forskning (Lindmark & Samuelson 2018; Knobblock 2017; Rydving 2016; Össbo et al 2020).

Den minst utforskade kategorin inom samisk genus och jämställdhet är *hållbarhetsfrågor, miljö och naturteknisk forskning*. Inom många vetenskaper i dag så har hållbarhets och miljöfrågor intagit en viktig position och kommer förhoppningsvis att expandera även inom fältet för forskning kring samisk genus och jämställdhet. Vattenkraftutbyggnaden i ett teknovetenskapligt feministiskt perspektiv, exploatering av naturresurser samt traditionell ekologisk kunskap bland renskötarkvinnor är de ämnen inom den kategorin som det forskats om under det senaste decenniet (Inga & Sunna 2013; Öhman 2010; 2012; 2016;).

Pågående genusrelaterad forskning

I december 2020 disputerade Jon Petter Stoor med en avhandling vid Tromsø universitet om hur specifika kulturella betydelser var kopplade till samiska självmord, särskilt bland renskötande män (2020). Forskningen ser sambandet mellan svårigheter att upprätthålla den samiska identiteten och ökande självmord. Stoor menar att det behövs ett bredare perspektiv för att förebygga självmord som inbegriper viktiga delar t.ex. ett förbättrat samiskt hälsosystem och främjandet av den kulturella självkänslan bland samer. För att identifiera de bästa metoderna när det gäller förebyggande av självmord behövs ett ökat stöd för planering och implementering av sådana åtgärder (Stoor 2020). Under 2021 och 2022 leder Jon Petter Stoor och Miguel San Sebastián flera studier om samisk hälsa bl.a. ska en samisk bakgrundsrapport produceras på uppdrag av Sametinget och Folkhälsomyndigheten inför arbetet med en nationell strategi för psykisk hälsa och suicidprevention (<https://www.umu.se/forskning/projekt/samisk-halsa/>).

Bilaga 7.

Det ovan nämnda tvärvetenskapliga projektet *Haldi – hälsa och levnadsvillkor i Sápmi, Sverige* (<https://www.umu.se/forskning/projekt/haldi--halsa-och-levnadsvillkor-i-sapmi-sverige/>) är baserat vid ett antal institutioner vid Umeå universitet. Projektet pågår under 2018-2023 och samarbetar med ett liknande projekt på norska sidan, SAMINOR, för att kunna få jämförbar kunskap om samma folk från två länder.

Åsa Össbo och Patrik Lantto vid Vårdduo, Umeå universitet kommer under 2021 att publicera en antologi, *Psykisk hälsa och välmående på svensk sida av Sápmi*, som också innehåller en del forskning om självmord och genus.

När det gäller äldreforskning om samer så håller just nu ett projekt på att avslutas vid Umeå universitet och Karolinska institutet, *Samer och vård i livets slutskede – kunskap om traditioner för att utveckla framtidens vård* (<https://www.umu.se/forskning/projekt/samer-och-vard-i-livets-slutskede--kunskap-om-traditioner-for-att-utveckla-framtidens-vard/>; Kroik et al 2020). Syftet med projektet är att studera önskemål, prioriteringar, behov och uttryck i den samiska befolkningen relaterade till vård i livets slutskede. Studien använder sig av urfolksforskningsmetodologi, där forskningen sker tillsammans med urfolket i den miljö de vanligen lever och är verksamma i. I intervjuer med renskötande sydsamer i deras egen kontext vid elden i fjällandskapet samtalas om erfarenheter och traditioner och tankar om framtiden, död och vård i livets slut, ofta i relation till djur och natur.

Vid Luleå Tekniska Universitet pågår forskningsprojektet ”Gammal och ny teknik tillsammans”. Projektet är i samverkan med Sápmi Innovation AB för att innovativt kombinera särskilt kvinnors traditionella tekniska kunskaper med moderna metoder och vetenskaplig kompetens. Vid LTU pågår även nätverksprojektet ”Deconstructing structural inequality: Gender equality in reindeer herding communities” (Arktiska rådet). Projektet syftar till att få kunskap om ojämlika förhållanden mellan män och kvinnor i renskötseln i Finland, Sverige och Norge – särskilt där de nationella reglerna bidrar eller skapar dessa problem. Samarbete sker med kvinnliga renskötare från de tre länderna.

Andra aktiviteter

Det har producerats ett antal studentuppsatser och populärvetenskapliga och dokumentära arbeten med inriktning mot genus som handlar om samer i Sverige. Det som framförallt har skildrats är historiska dokumentärer om t.ex. Elsa Laula Renberg, som en stark samisk lärare, politiker och kvinna (t.ex. Cederqvist 2019; Gustafsson 2020; Johansen 2015). Under det

Bilaga 7.

senaste decenniet har även minoriteter inom minoriteten, hbtq röster, börjat göra sig hörda genom utställningen och boken *Queering Sápmi* (2013).

Analys och förslag på åtgärder – forsknings- och utvecklingsbehov

Genus och jämställdhetsdiskussioner inom Sápmi har varit underrepresenterade, något som vissa forskare menar att kan ha sin orsak i den speciella puritanska miljön som utvecklades genom Laestadianismen (Olsen 2008; 2015). Det senaste decenniet visar dock på en positiv forskningsutveckling inom fältet hälsa, medicin och välbefinnande hos samiska kvinnor och män, men forskningen behöver fördjupas med genusrelaterade orsaks- och konsekvensanalyser samt åtgärdsförslag.

Genusteoretiska studier med urfolksfeminism och maskulinitetsstudier utgör en teoretisk och metodisk bas för en stark samisk jämställdhetsforskning, men förekommer alltför lite bland svenska universitet. Ett stort behov finns när det gäller studier inom maskulinitetsforskningen i svenska Sápmi, i synnerhet med en inriktning på renskötande unga och medelålders män i kombination med en utmanad samisk identitet. Forskare har bekräftat vikten av en stark kulturell identitet när det gäller integration och god psykosocial hälsa (Hassler 2005). Torjer Olsen (2015) föreslår forskning som rör manlighet och de olika roller som den kan ta sig uttryck i det samiska samhället och kulturen. Kaiser (2011) är inne på liknande tankegångar och menar t.ex att mentala hälsoproblem hos renskötande unga och medelålders män beror på socioekonomiska utmaningar inom renskötelsen, konflikter på olika nivåer och normen om den renskötande mannen som inte ska visa några svagheter.

Samtidigt är det brist på forskning om samiska kvinnors välbefinnande, särskilt djupare orsaksanalyser när det gäller psykosociala problem. En del av dessa problem tycks återfinnas inom deras ansvar för familjen och ekonomin. Problemen kan därför vara relaterade till mannens och renskötselföretagets välmående. Följaktligen skulle även kvinnornas problem kunna underlättas av maskulinitetsforskning med åtgärdsanalyser.

Ett hållbarare och mera jämställt samhälle skulle enligt forskningen kunna uppnås genom att skapa flera möjligheter för män till utbildning som kan vara till gagn för renskötselföretagen. Därigenom skulle kunskaper och färdigheter kunna uppnås som kan användas för ekonomiska eller politiska fördelar både inom och utanför renskötelsen. Utbildning kan dessutom innebära en trygghet då det skulle öppna upp för fler alternativ för männen om renskötelsen skulle misslyckas. Kvinnor som ofta redan har högre utbildning skulle uppmuntras att bidra mer

Bilaga 7.

direkt till att delta i institutionellt arbete inom kommuner, Sametinget och med renbruksplanen, vilket skulle innebära möjligheter till mer påverkan och en mindre känsla av marginalisering (Buchanan et al 2016). Med utgångspunkt i detta skulle det framförallt vara intressant att forska vidare kring utformningen av sådana åtgärdsprogram.

En eftersatt grupp när det gäller genusrelaterad forskning är också de icke-renskötande samerna. De visar en liknande hälsobild som referensgruppen när det gäller medicinska problem, men det skulle däremot vara intressant att se på andra typer av genus- och jämställdhetsproblem i den gruppen, såsom sociala och ekonomiska frågor, maktrelationer mellan könen samt frågor kring integration. Forskning om jämställdhet och genus kring samiskt konstnärligt utövande och konsthantverksföretagande har inte påträffats annat än att det nuddats i forskning om artivism ur ett dekoloniseringsperspektiv, dvs inte som ett inomgruppsligt problem (Sandström 2020). Forskning kring konst och konsthantverk borde kunna utgöra ett genusövergripande fält och generera intressanta resultat. Särskilt som estetiska uttryck kan ha en förstärkande effekt på den kulturella identiteten.

De många tvärvetenskapliga samiska hälso- och levnadsvillkorsprojekten, baserade vid kunskapskompetenta institutioner och centra vid Umeå universitet och Luleå Tekniska Universitet, utgör en stor potential för att kunna utveckla fler forskningsämnen med inriktning mot genus och jämställdhet i Sápmi, Sverige.

Referenser

- Andersen, A., Hvenegård-Lassen, K., Knobbloch, I. (2015). Feminism in Post Colonial Nordic Spaces. *NORA: Nordic Journal of Women's Studies*. 23 (4): 239-245.
- Axelsson, P. Sameradion & SVT Sápmi 20190123, <https://sverigesradio.se/artikel/7134672>.
- Bergman, E., Lindquist, S. (2013). *Queering Sápmi : samiske fortellinger utenfor normen* . Umeå: Qub
- Buchanan, A., Reed, M.G., Lidestav, G. (2016) What's counted as a reindeer herder? Gender and the adaptive capacity of Sami reindeer herding communities in Sweden. *Ambio*, 45: 352-362.
- Cederqvist, J. (2019). Elsa Laula: en samisk pionjär. *Historiskan*. 2019:2, s. 38-41.
- Crenshaw, K. (2003). Mapping the margins: interseccionalidad, identity politics, and violence against women of color. *Identities : race, class, gender, and nationality*. S. 175-200.
- Davis, K. (2008). Intersectionality as buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist Theory*.
- Eikjok, J., Pettersen, T., Keskitalo, A. (2002). *Vil De Ikke—Eller Slipper De Ikke til? En Undersøkelse av den Lave Kvinnerepresentasjonen på Sametinget i Norge*. Kárášjohka: Sámediggi, 2002
- Eikjok, J. (2007). Gender, essentialism and feminism in Samiland. I, J. Green (red.), *Making space for Indigenous feminism*. Winnipeg: Fernwood Publishing, & London: Zed Books, 108–123.
- Giertsen, M. (2002/2003). En minoritet i minoriteten. Homofile i samiske miljø og samer i homofile miljø. ['A minority within the minority. Gay people in Sami environments and Samis in gay environments'], *Dñ. Tidsskrift for religion og kultur*, 4:2002/1:2003, 12–19.
- Gustafsson, L H. (2020). *Glöd och visdom: mina vägvisare för barnets rättigheter*. Stockholm: Norstedts
- Hassler, S., Sjölander, P., Ericsson, A J. (2004). Construction of a database on health and living conditions of the Swedish Sami population. I, *Befolkning och bosättning i norr : etnicitet, identitet och gränser i historiens sken*. S. 107-124.
- Hassler, S. (2005). The health condition in the Sami population of Sweden, 1961-2002: causes of death and incidences of cancer and cardiovascular diseases. *International Journal of Circumpolar Health*. 64.
- Hassler, S., Johansson, R., Sjölander P, Grönberg, H., Damber, L. (2005). Causes of death in the Sami population of Sweden, 1961-2000. *International Journal of Epidemiology*. 34(3): 623–629.

Bilaga 7.

- Hassler, S., Sjölander, P., Johansson, R., Grönberg, H., Damber, L. (2004). Fatal accidents and suicide among reindeer-herding Sami in Sweden. *International Journal of Circumpolar Health*, 63 (Suppl 2): 384–388.
- Jacobsson, L., Stoor, J.P.A., Eriksson, A. (2020). Suicide among reindeer herding Sámi in Sweden, 1961–2017. *International Journal of Circumpolar Health*, 79 (1), art. no. 1754085,
- Johansen, S Broch. (2015). *Elsa Laula Renberg: historien om samefolkets store Minerva*. 2 uppl. tr. 2015 Karasjok: Calliid Lágádus
- Josefsen, E. (2004). Sametinget Som Likestillingspolitisk Arena. Alta: *Norut NIBR Finnmark*
- Kaiser, N. (2011). *Mental health problems among the Swedish reindeer-herding Sami population in perspective of intersectionality, organisational culture and acculturation*. Diss. Umeå : Umeå universitet, 2011
- Kaiser, N., Salander Renberg, E. (2012). Suicidal expressions among the Swedish reindeer-herding Sami population [Elektronisk resurs]. *Suicidology Online*. 3, 102-113
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-81487>
- Knoblock, I., Kuokkanen, R. (2015). Decolonizing Feminism in the North: A Conversation with Rauna Kuokkanen, *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 23 (4): 275-281
- Kuokkanen, R. (2009). Achievements of Indigenous Self-Determination. The Case of the Sami Parliaments in Finland and Norway. I, *Indigenous Diplomacies*, J. Marshall Beier (red), 97–114. New York: Palgrave
- Kuokkanen, R. (2019). *Restructuring Relations: Indigenous Self Determination, Governance, and Gender*. Oxford Scholarship Online.
- Kroik L, Stoor K, Edin-Liljegren A, Tishelman C. (2020). Using narrative analysis to explore traditional Sámi knowledge through storytelling about End-of-Life. *Health Place*. 2020 Sep;65:102424.
- Lindmark, D. (2019). Sámi schools, female enrolment, and the teaching trade: Sámi women's involvement in education in early modern Sweden. I, Kortekangas, O, Keskitalo, P, Nyysönen, J, Kotljarchuk, A, Paksuniemi, M, & Sjögren, D (red), *Sámi Educational History in a Comparative International Perspective*, Springer International Publishing AG, Cham, 13-26.
- Løvold, A. (2015). *The silence in Sápmi - and the queer Sami breaking it*. UiT Norges arktiske universitet. avhandling
- Nilsson R, Jansson M, Dahlberg S. (2016). Kön och politik i sametingsvalet 2013. I: *Sametingsval : Väljare, partier och media*. Stockholm: Santérus Förlag; s. 201–218.
- Nordström, S., Simonsson C., Humble, D. (2006). *Motboken: motstånd mot jämställdhetsarbete*. Östersund: Länsstyrelsen Jämtlands län.

Bilaga 7.

Olsen, T A. (2008). *Kall, skaperordning og makt: En analyse av kjønn i lymgenlæstadianismen*, opublicerad doktorsavhandling, Universitetet i Tromsø.

Olsen, T A. (2015). "Masculinities" in Sami studies. *Journal of Northern Studies*, 2: 37-54. Umeå

Reigstad, B., Kvernmo, S. (2017). Concurrent adversities and suicide attempts among Sami and non-Sami adolescents: the Norwegian Arctic Adolescent Study (NAAHS). *Nordic Journal of Psychiatry*, 71 (6): 425-432.

Rydving, H. (2016). Samisk kyrkohistoria: En kort översikt med fokus på kvinnor som aktörer, i D. Lindmark och O. Sundström (red) *De historiska relationerna mellan svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi*. Skellefteå, s. 315-340.

Sandström, M. (2020). *Dekoloniseringskonst: aktivism i 2010-talets Sápmi*. Diss. Umeå : Umeå universitet, 2020

Silviken A, Haldorsen T, Kvernmo S. (2006). Suicide among indigenous Sami in Arctic Norway, 1970-1998. *European Journal of Epidemiology*. 2006;21 (9):707–713

Silviken, A., Kvernmo, S. (2007). Suicide attempts among indigenous Sami adolescents and majority peers in Arctic Norway: Prevalence and associated risk factors. *Journal of Adolescence*, 30 (4): 613-626

Stoor, J P A. Sameradion & SVT Sápmi 20190123, <https://sverigesradio.se/artikel/7134672>.

Stoor, J P A. (2020). *Suicide among Sámi – Cultural meanings of suicide and interventions for suicide prevention in Nordic parts of Sápmi*. Akademisk doktorsavhandling, Universitetet i Tromsø.

Storjord, L K. (2013). «Det Farligste for Likestillingen Er Myten om at Vi Har Likestilling!» En Analyse av Sametingets Handlingsplan for Likestilling 2009–2013. Universitetet i Nordland.

Udén, M. (2004). Nya möjligheter för kvinnor i renkötsföretag [Elektronisk resurs] *rapport till Sametingets kansli Mål 1 Sápmi Norra*. Luleå: Luleå tekniska universitet 14 s. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-22676>

Udén, M. (2010). Reindeer and frozen stories? Feminist dreams about alternative technologies and cultural diversity. I, Elovaara, Pirjo, Sefyrin, Johanna, Öhman, May-Britt & Björkman, Christina (red.). *Travelling thoughtfulness: feminist technoscience stories*. Umeå universitet.

LITTERATURLISTA: FORSKNING OM SAMISK JÄMSTÄLLDHET OCH GENUS I SVENSKA SÁPMI

Listan på den genderrelaterade forskningen är indelad i fem olika ämnesinriktningar.

Hälsa, medicin, välbefinnande

Ahlm, K., Hassler, S., Sjölander, A. & Eriksson, A. (2010). "Unnatural deaths in reindeer-herding Sami families in Sweden, 1961–2001," *International Journal of Circumpolar Health*, 69:2, pp. 129–137

Aléx, Lena (2007). *Äldre människors berättelser om att bli och vara gammal tolkade utifrån genus- och etnicitetsperspektiv [Elektronisk resurs]*. Diss. (sammanfattning) Umeå : Umeå universitet, 2007.

Alex, Lena; Lehti, Arja. (2013). Experiences of Well-Being among Sami and Roma Women in a Swedish Context: *Health Care for Women International*, Volume: 34 Issue: 8 Pages: 707-726

Alex, Lena. (2016). Resilience among old Sami women. *Ageing & Society*, Volume: 36 Issue: 8 Pages: 1738-1756

Anderson, Myrdene. (2016). Food Trends through Two Generations among Saami in Arctic Fennoscandia. *Advances in Gender Research*. Vol. 22, p3-23.

Broderstad, Ann Ragnhild; Eliassen, Bent-Martin; Melhus, Marita. (2011). Prevalence of self-reported suicidal thoughts in SLiCA. The survey of living conditions in the Arctic (SLiCA). *Global Health Action*, Volume: 4 Special Issue: SI Pages: 41-47

Daerga, L., Edin-Liljegren, A., Sjölander, P. (2004). Work-related musculoskeletal pain among reindeer herding Sami in Sweden--a pilot study on causes and prevention. *International Journal of Circumpolar Health*, 63 Suppl 2, pp. 343-348.

Daerga, L., Edin-Liljegren, A., Sjölander, P. (2008). Quality of life in relation to physical, psychosocial and socio-economic conditions among reindeer-herding Sami. *International Journal of Circumpolar Health*, 67 (1), pp. 10-28.

Daerga, L., Sjölander, P., Edin Liljegren, A., Jacobsson, L. (2012). The confidence in health care and social services in northern Sweden – a comparison between reindeer-herding Sami and the non-Sami majority population. *Scandinavian Journal of Public Health*, 40 (6), pp. 516-522.

Edin-Liljegren, A., Hassler, S., Sjölander, P., Daerga, L. (2004). Risk factors for cardiovascular diseases among Swedish Sami--a controlled cohort study. *International Journal of Circumpolar Health*, 63 Suppl 2, pp. 292-297.

Bilaga 7.

Edin-Liljegren, Anette. (2017). Psychosocial perspectives on working conditions among men and women in reindeer breeding in Sweden. *Journal of Northern studies*. 2017(11):2, s. 31-47

Forsius, H., Forsman, E., Fellman, J., Eriksson, A.W. (2002). Exfoliation syndrome: Frequency, gender distribution and association with climatically induced alterations of the cornea and conjunctiva. *Acta Ophthalmologica Scandinavica*, 80 (5), pp. 478-484.

Gerdner, A., Carlson, P. (2020). Health and living conditions of Samis compared with other citizens based on representative surveys in three Swedish regions. *International Journal of Social Welfare*, 29 (3), pp. 255-269.

Hassler, S. (2005). The health condition in the Sami population of Sweden, 1961-2002: causes of death and incidences of cancer and cardiovascular diseases. *International Journal of Circumpolar Health*. 64. 10.3402/ijch.v64i3.18003.

Hassler, S., Sjölander, P., Johansson, R., Grönberg, H., Damber, L. (2004). Fatal accidents and suicide among reindeer-herding Sami in Sweden. *International Journal of Circumpolar Health*, 63 Suppl 2, pp. 384-388.

Hassler, S., Johansson, R., Sjölander, P., Grönberg, H., Damber, L. (2005). Causes of death in the Sami population of Sweden, 1961-2000. *International Journal of Epidemiology*, 34 (3), pp. 623-629.

Hassler, S. Sjölander, P. Janlert, U. (2005). The health conditions in the Sami population of Sweden 1961-2002. In: Bjerregarrd, P. & Young, T. K. (Red). *Health Transitions in Arctic Populations*. Toronto: University of Toronto Press. Umeå: Umeå Universitet.

Hassler, S., Sjölander, P., Grönberg, H., Johansson, R., Damber, L. (2008). Cancer in the Sami population of Sweden in relation to lifestyle and genetic factors. *European Journal of Epidemiology*, 23 (4), pp. 273-280.

Jacobsson, L., Stoor, J.P.A., Eriksson, A. (2020). Suicide among reindeer herding Sámi in Sweden, 1961–2017. *International Journal of Circumpolar Health*, 79 (1), art. no. 1754085,

Kaiser, Niclas (2011). Mental health problems among the Swedish reindeer-herding Sami population [Elektronisk resurs] in perspective of intersectionality, organisational culture and acculturation. Diss. (sammanfattning) Umeå : Umeå universitet, 2011

Kaiser, Niclas, Näckter, Sofia, Karlsson, Maria & Salander Renberg, Ellinor (2015). Experiences of Being a Young Female Sami Reindeer Herder [Elektronisk resurs] A Qualitative Study from the Perspective of Mental Health and Intersectionality. *Journal of Northern Studies*. 9:2, 55-72 <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-119918>

Kaiser, N., Sjölander, P., Liljegren, A.E., Jacobsson, L., Renberg, E.S. (2010). Depression and anxiety in the reindeer-herding sami population of Sweden. *International Journal of Circumpolar Health*, 69 (4), pp. 383-393.

Kaiser, N., Ruong, T., Salander Renberg, E. (2013). Experiences of being a young male Sami reindeer herder [Elektronisk resurs] a qualitative study in perspective of mental

Bilaga 7.

health. *International Journal of Circumpolar Health*. 72:20926

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-81485>

Kaiser, N., Nordström, A., Jacobsson, L., Renberg, E.S. (2011). Hazardous drinking and drinking patterns among the reindeer-herding sami population in Sweden. *Substance Use and Misuse*, 46 (10), pp. 1318-1327.

Kaiser, N., Salander Renberg, E. (2012). Suicidal expressions among the Swedish reindeer-herding Sami population [Elektronisk resurs]. *Suicidology Online*. 3, 102-113

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-81487>

Karlsson, L., Lundevaller, E.H., Schumann, B. (2019). Season of birth, stillbirths, and neonatal mortality in Sweden: the Sami and non-Sami population, 1800–1899. *International Journal of Circumpolar Health*, 78 (1), art. no. 1629784

Karlsson, L., Lundevaller, E.H., Schumann, B. (2020). Neonatal mortality and temperature in two Northern Swedish rural parishes, 1860–1899— the significance of ethnicity and gender. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17 (4), art. no. 1216,

Kroik L, Stoor K, Edin-Liljegren A, Tishelman C. (2020) Using narrative analysis to explore traditional Sámi knowledge through storytelling about End-of-Life. *Health Place*. 2020 Sep;65:102424.

Mienna, S C., Johansson E E., Wänman A. (2014). “Grin(d) and bear it”- Narratives from Sami women with and without temporomandibular disorders. A qualitative study. *J Orofac Pain & Headaches* 2014; 28: 243-251

Mienna CS., Wänman A. (2012). Self-reported impact on daily life activities related to temporomandibular disorders, headaches, and neck-shoulder pain among women in a Sami population living in Northern Sweden. *J Orofac Pain & Headaches* 2012; 26:215-24

Nilsson, L M., Dahlgren, L., Johansson, I., Brustad, M., Sjölander, P., Van Guelpen, B. (2011). Diet and lifestyle of the Sami of southern Lapland in the 1930s-1950s and today: *International Journal of Circumpolar Health* Volume, 70 (3): 301-318

Omma, L., Sandlund, M., Jacobsson, L. (2013). Suicidal expressions in young Swedish sami, a cross-sectional study *International Journal of Circumpolar Health*, 72 (1).

Omma, L., Jacobsson, L.H., Petersen, S. (2012). The health of young Swedish Sami with special reference to mental health. *International Journal of Circumpolar Health*, 71 (1).

Omma, Lotta (2013). *Ung same i Sverige: livsvillkor, självvärdering och hälsa*. Diss. Umeå : Umeå universitet. <http://umu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A585920&dswid=1430>

Omma, L., Sandlund, M. (2015). Alcohol use in young indigenous Sami in Sweden. *Nordic Journal of Psychiatry*, 69 (8): 621-628.

Bilaga 7.

Ross, A.B., Johansson, A., Vavruch-Nilsson, V., Hassler, S., Sjölander, P., Edin-Liljegren, A., Gyllensten, U. (2009). Adherence to a traditional lifestyle affects food and nutrient intake among modern Swedish Sami. *International Journal of Circumpolar Health*, 68 (4): 372-385.

Sjölander, P., Daerga, L., Edin-Liljegren, A., Jacobsson, L. (2008). Musculoskeletal symptoms and perceived work strain among reindeer herders in Sweden. *Occupational Medicine*, 58 (8): 572-579.

Sjölander, P., Hassler, S., Janlert, U. (2008). Stroke and acute myocardial infarction in the Swedish Sami population: Incidence and mortality in relation to income and level of education. *Scandinavian Journal of Public Health*, 36 (1): 84-91.

Stoor, J. P. A. 2020. *Suicide among Sámi – Cultural meanings of suicide and interventions for suicide prevention in Nordic parts of Sápmi*. Akademisk doktorsavhandling, Universitetet i Tromsø.

Storm, C., Wänman, A. (2006). Temporomandibular disorders, headaches, and cervical pain among females in a Sami population. *Acta Odontologica Scandinavica*, 64 (5): 319-325.

Storm C., Wänman, A. (2007). A two-year follow-up study of temporomandibular disorders among a female Sami population: validation of cases and controls as predicted by questionnaire. *Acta Odontol Scandinavica*, 65(6):341-7

Sociala, politiska och ekonomiska studier

Amft, A. (1997). "Den samiska kvinnans rättsliga ställning i Sverige 1886- 1928-1993. En kortfattad genomgång av renbeteslagstiftningen utifrån ett genusperspektiv", i Bjørn-Petter Finstad, Lars Ivar Hansen, Henry Minde m.fl. (red.) *Stat, religion, etnisitet. Rapport fra Skibotn-konferansen, 27.-29. mai 1996*. (Senter for samiske studier, skriftserie, nr 4.) Tromsø, s. 301-310.

Amft, A. (1998). "Silent in the Church. Sami Women in the Reindeer Herding Society 1886-1996", in Gun-Marie Frånberg (ed.) *The Social Construction of Gender in Different Cultural Contexts*. (Femina borealis publications, no 5.) Östersund, s. 17-53.

Amft, A. (2000). *Sápmi i förändringens tid: en studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv*. Ak. avhandling. Umeå universitet.

Begum, S. (2016). Effects of livelihood transformation on older persons in the Nordic Arctic: a gender-based analysis. *Polar record*. 52(2): 159–169.

Buchanan, A., Reed, M.G., Lidestav, G. (2016). What's counted as a reindeer herder? Gender and the adaptive capacity of Sami reindeer herding communities in Sweden. *Ambio*, 45: 352-362.

Hirvonen, V. (2007). 'Skärningspunkter mellan etnicitet, nationalitet och genus: Den samiska kvinnan – medborgare i fyra länder; medlem av urbefolkning', *Multiethnica* (30): 13-17.

Bilaga 7.

- Frederick, H., Udén, M. (2008). Indigenous women as entrepreneurs in global front line innovation systems. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 2 (3): 225-239.
- Höglund, J. (2019). Christina Larsdotter and the Swedish Postcolonial Novel. *Scandinavian studies*. 91(1-2): 238–258.
- Kleppe, E Johansen. (2010). On Sámi childhood in the past: a gender approach to sources from the Lule Sámi area. *Socialisation : recent research on childhood and children in the past : proceedings from the 2nd International Conference of the Society for the Study of Childhood in the Past in Stavanger, Norway*, 28-30th September 2008. S. 45-53
- Koshan, J. (2013). The Nordic Saami Convention and the Rights of Saami Women. In, *The proposed Nordic Saami Convention: national and international dimensions of indigenous property rights*. Bankes, Nigel & Koivurova, Timo (red.) Oxford: Hart
- Kuokkanen, R. (2009). Indigenous Women in Traditional Economies: The Case of Sámi Reindeer Herding. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 34(3): 499–504.
<https://doi.org/10.1086/593382>
- Ledman, A-L. (2012). *Att representera och representeras: samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966-2006*. Diss. Umeå : Umeå universitet, 2012
- Ledman, A-L. (2005). Maskiner i renskötelsen: "Samefolkets" bild av samekvinnor i ett mekaniserat samhälle. *Ett folk, ett land : Sápmi i historia och nutid*, Axelsson, P. and Sköld, P. (red). S. 205-. Cesam, Umeå universitet.
- Ledman, A-L. (2006). Women, reindeer and mechanisation. Migration, industrialisation & regionalisation : papers II from the conference *the Use and Abuse of History in the Barents Region at Luleå University of Technology*, Luleå, Sweden 2004. S. 88-99
- Leu, Traian C.; Muller, Dieter K. (2016). Maintaining inherited occupations in changing times: the role of tourism among reindeer herders in northern Sweden. *Polar Geography*, 39 (1): 40-57
- Lindmark, D. (2019). Sámi schools, female enrolment, and the teaching trade: Sámi women's involvement in education in early modern Sweden. In, Kortekangas, O, Keskitalo, P, Nyyssönen, J, Kotljarchuk, A, Paksuniemi, M, & Sjögren, D (red), *Sámi Educational History in a Comparative International Perspective*, Springer International Publishing AG, Cham. 13-26.
- Lindberg, M., Udén, M. (2010). Women, reindeer herding and the internet: An innovative process in northern Sweden. *Innovation*, 23 (2): 169-177.
- Nilsson R, Jansson M, Dahlberg S. (2016). Kön och politik i sametingsvalet 2013. I: *Sametingsval : Väljare, partier och media*. Stockholm: Santérus Förlag;. s. 201–218.
- Nordin, Å. (2007). *Renskötelsen är mitt liv*. Umeå: Centrum för Samisk forskning (CeSam).

Bilaga 7.

Sköld, P. (red) 2008. *Människor i norr : samisk forskning på nya vägar* . Umeå: Centrum för samisk forskning, Umeå universitet.

Svendsen, S H Bang. (2020). Saami Women at the Threshold of Disappearance: Elsa Laula Renberg (1877–1931) and Karin Stenberg's (1884–1969) Challenges to Nordic Feminism, i Keskinen, S., Stoltz, P., Mulinari, D (red). *Feminisms in the Nordic Region: Neoliberalism, Nationalism and Decolonial Critique*. Cham: Palgrave Macmillan (Gender and Politics) 155-176.

Udén, M. (2004). Nya möjligheter för kvinnor i renskötsel företag [Elektronisk resurs] *rapport till Sametingets kansli Mål 1 Sápmi Norra*. Luleå: Luleå tekniska universitet 14 s.

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-22676>

Udén, M. (2010). Reindeer and frozen stories? Feminist dreams about alternative technologies and cultural diversity. I, Elovaara, Pirjo, Sefyrin, Johanna, Öhman, May-Britt & Björkman, Christina (red.). *Travelling thoughtfulness: feminist technoscience stories*. Umeå universitet.

Valkonen, S. and Wallenius-Korkalo, S. (2016). Practising Postcolonial Intersectionality: Gender, religion and Indigeneity in Sámi Social Work, *International Social Work* 59(5): 614-626.

Genusteoretiska studier

Andersen, A., Hvenegård-Lassen, K., Knobbloch, I. (2015). Feminism in Post Colonial Nordic Spaces. *NORA: Nordic Journal of Women's Studies* 23 (4): 239-245.

Eikjok, J. (2004). Gender in Sápmi. Sociocultural transformations and new challenges, *Indigenous Affairs*, 1–2: 52–57.

Eikjok, J. (2007). Gender, essentialism and feminism in Samiland. In J. Green (red.), *Making space for Indigenous feminism* (108–123). Winnipeg: Fernwood Publishing, & London: Zed Books.

Frånberg, G-M. (red.) (1998). *The social construction of gender in different cultural contexts: articles written by researchers in Australia, Finland, Norway, Russia, Sweden and the USA*. Östersund: Institutet för regionalforskning (SIR)

Fur, G. (1998). Gränsöverskridande kvinnor och svenska män: kön och sexualitet på gränsen mellan samiskt och svenskt i tidigmodern tid. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. 1998, 19 (1):49-64

Guting, K. (1991), Rivgu. *Zur Marginalisierung der Frau in der sâmischen Renzüchterbevölkerung Schwedens*. Bonn.

Hirvonen, V. (2007). Skärningspunkter mellan nationalitet, etnicitet och genus. Den samiska kvinnan – medborgare i fyra länder, medlem av urbefolkning. [‘Intersectional points between nationality, ethnicity and gender. The Sami woman— citizen in four countries, member of an indigenous people’], *Multiethnica*, 30: 13–17.

Bilaga 7.

Hägg, K. (1997). Individuella och kollektiva identiteter. Om klass, kön och etnicitet i samtal med samiska kvinnor, i Gudrun Nordborg (red.) *Makt & kön*. Eslöv, s. 131-150.

Knoblock, I., Kuokkanen, R. (2015) Decolonizing Feminism in the North: A Conversation with Rauna Kuokkanen, *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 23 (4): 275-281.

Kuokkanen, R. (2007). Myths and realities of Sámi women: A post-colonial feminist analysis for the decolonization and transformation of Sámi society. I, J. Green (red.), *Making space for Indigenous feminism*, s. 72–92. Winnipeg: Fernwood Publishing & London: Zed Books.

Kuokkanen, R. (2012). Self-Determination and Indigenous Women's Rights at the Intersection of International Human Rights. *Human Rights Quarterly* 34 (1): 225-250

Kuokkanen, R. (2013). Indigenous Women's Rights and International Law: Challenges of the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. I, *Routledge Handbook of Indigenous Peoples' Rights*. C. Lennox and D. Short (red). Routledge.

Kuokkanen, R. (2019). *Restructuring Relations: Indigenous Self Determination, Governance, and Gender*. Oxford Scholarship Online.

Løvold, A. (2015). *The silence in Sápmi - and the queer Sami breaking it*. UiT Norges arktiske universitet. avhandling

Olsen, T A. (2018). This Word is (Not?) Very Exciting: Considering Intersectionality in Indigenous Studies. *NORA : Nordic Journal of Women's Studies*, 26 (3): 182-196.

Olsen, T A. (2015). Masculinities” in Sami studies. I, *Journal of Northern Studies*, 2: 37-54.

Tlostanova, M., Thapar-Björkert, S., Knoblock, I. (2019). Do We Need Decolonial Feminism in Sweden? *NORA : Nordic Journal of Women's Studies*, 27 (4): 290-295.

Humaniora (etnologi, antropologi, historia, religion)

Fur, G. (2006). Reading margins: colonial encounters in Sápmi and Lenapehoking in the seventeenth and eighteenth centuries. *Feminist studies* 2006, 32 (3): 491-521.

Hirvonen, V. (1998). *Sámeeatnama jienat—sápmelaš nissona bálggis girječállin. Guovdageaidnu*. (eng översättning K. Anttonen 2008 *Voices from Sápmi : Sámi women's path to authorship*). Kautokeino: DAT. Avhandling.

Knoblock, I. (2017). Elsa Laula - samisk kamp på liv och död. *Mana : antirasistisk tidskrift*, no. 2-3. Lunds universitet.

Lantto, P. (2002?). *En makt som obetingadt kommer att föra vår sak till seger: samerörelsen i Sverige 1900-1905*. Umeå: Umeå universitet

Logan, V. (1999). *Feminine Spiritual Roots of the Tree of Life: Prehistory and History of the Sami and Basques as Indigenous Europeans*. ProQuest Dissertations Publishing.

Bilaga 7.

- Lindmark, D., Samuelson, J. (red.) (2018). *Kvinnor och andlighet i norr: historiska och litterära perspektiv*. Skellefteå: Artos
- Nordin, G. (2009). *Äktenskap i Sápmi [Elektronisk resurs] Giftermålsmönster och etnisk komplexitet i kolonisationens tidevarv, 1722-1895*. Diss. Umeå : Umeå universitet, 2009 <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-22093>
- Nordin, G., Sköld, P. (2014). The complex fertility of indigenous Sami and non-reindeer-herding settlers in Jokkmokk 1815-1895. *Polar Geography*, 37 (2): 157-176.
- Reeploeg, S. (2019). Women in the Arctic: Gendering Coloniality in Travel Narratives from the Far North, 1907–1930 1. *Scandinavian studies*. 91(1/2): 182–204.
- Rydving, H. (1993). Female vs. male. *The end of drum-time*. S. 144-154. Avhandlingskapitel.
- Rydving, H. (2016). Samisk kyrkohistoria: En kort översikt med fokus på kvinnor som aktörer, i D. Lindmark och O. Sundström (red) *De historiska relationerna mellan svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi*. Skellefteå, s. 315-340.
- Sköld, P. (1998), Samiska giftermålsstrategier, i Peter Sköld och Kristina Kram (red.) *Kulturkonfrontation i Lappmarken. Sex essäer om mötet mellan samer och svenskar*. (Kulturens frontlinjer. Skrifter från forskningsprogrammet Kulturgräns Norr 13.) Umeå, s. 31-51.
- Valkonen, S., Wallenius-Korkalo, S. (2015) Embodying religious control: an intersectional approach to Sámi women in Laestadianism, *Culture and Religion*, 16 (1): 1 - 16
- Össbo, Å., Marklund, B., Nilsson, L M., Stoor, K. (red.) (2020). *Skogssamisk vilja: en jubileumsantologi om skriften "Dat läh mijen situd", Karin Stenberg och skogssamisk historia och nutid*. Umeå: Centrum för samisk forskning, Umeå universitet

Hållbarhet, miljö och naturvetenskaplig forskning

- Inga, B., Sunna, I. (2013). Traditionell ekologisk kunskap: rensköterkvinnor om renen, landskapet och språket. *Duoddaris / 26 Ájtte Jokkmokk : Ájtte, svenskt fjäll- och samemuseum*. 48s. ISBN 978-91-87636-75-2
- Öhman, M-B. (2010). Being May-Britt Öhman: Or reflections on my own colonized mind regarding hydropower constructions in Sápmi. I, Elovaara, Pirjo, Sefyrin, Johanna, Öhman, May-Britt & Björkman, Christina (red.). *Travelling thoughtfulness: feminist technoscience stories*. Umeå universitet.
- Öhman, M-B. (2012). Vattenregleringar på liv och död i Lule älv [Elektronisk resurs] Postkoloniala och feministiska teknovetenskapliga perspektiv. *Uppsala mitt i Sápmi*. 28-34 <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-362749>
- Öhman, M-B. (2017). Places and Peoples: Sámi Feminist Technoscience and Supradisciplinary Research. I, Andersen, C. and O'Brien, J. M. (red.) *Sources and Methods in Indigenous Studies*. Abingdon, Oxon: Routledge, 152-159.

Bilaga 7.

Öhman, M-B. (2016). Technovisions of a Sámi Cyborg: Reclaiming Sámi Body-, Land-, and Waterscapes after a Century of Colonial Exploitations in Sábmme. I, Bull, J. and Fahlgren, M. (red.), *Illdisciplined Gender: Engaging Questions of Nature/Culture and Transgressive Encounters*. Rotterdam: Springer, 63-98.